

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านภาคเหนือ

เสนอ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เบญจมา อ่อนท้วม

มหาวิทยาลัยพายัพ

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษา ทรัพยากรครัวเรือนและการจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านในหมู่บ้านภาคเหนือซึ่งเป็นชุมชนชนบท รวมทั้งอิทธิพลของความเชื่อ ปัญญาชนชาวบ้านและสตรีต่อกระบวนการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรครัวเรือน

ผู้วิจัยได้เลือกชุมชนเกษตรกรรมสองแห่งในอำเภอสารภีจังหวัดเชียงใหม่ และกิ่งอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ซึ่งมีความแตกต่างด้านสภาพแวดล้อมและพืชเศรษฐกิจ โดยใช่วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผสมผสานกับการสำรวจชุมชนกรณีศึกษาด้วยวิธีการสำรวจทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ผู้ให้ข่าว (Key informant) รวมทั้ง การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการศึกษา เจาะลึกครัวเรือนต่างฐานะในชุมชน ทั้งนี้วิเคราะห์ตามแนวคิดทฤษฎีการรับสิ่งใหม่ ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน และทฤษฎีระบบการเกษตร

จากการศึกษาได้แบ่งทรัพยากรออกเป็น ทรัพยากรบุคคลคือ แรงงานในครัวเรือน เทคโนโลยีทางการเกษตรที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ในครัวเรือน ทรัพยากรธรรมชาติคือ ดิน น้ำ พลังงานในครัวเรือน โดยนำเสนอรายชื่อทรัพยากรที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ในครัวเรือน ทั้งในอดีตและปัจจุบันไว้ ซึ่งบางสิ่งบางอย่างยังคงมีอยู่ปัจจุบัน

การศึกษาการจัดการทรัพยากรครัวเรือนในชุมชนบ้านปากกอก อำเภอสารภี และบ้านป่าตึง กิ่งอำเภอบ้านธิ พบว่าแรงงานในครัวเรือนมีจำกัดต้องใช้แรงงานจ้างให้ทำงานเกษตรกรรมในขั้นตอนที่รีบเร่ง หรืองานหนักสำหรับแรงงานในครัวเรือนมีทั้งที่ทำงานเกษตรกรรมและงานนอกระบบเกษตร หัวหน้าครัวเรือนและสมาชิกครัวเรือน ที่มีการศึกษาระดับสูงจะไปทำงานนอกระบบเกษตรในเมือง และนำทรัพยากรแบบทันสมัยมาใช้ในครัวเรือน การจัดการเทคโนโลยีทางการเกษตรของชุมชนบ้านปากกอกซึ่งไม่มีการทำนาแล้ว จะใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน ผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการทำสวนลำไย ผัก และดอกไม้ เช่นเดียวกับชุมชนบ้านป่าตึงที่ปลูกข้าวโดยใช้รถไถเดินตามหรือควายเหล็ก และปลูกยาสูบด้วยเทคโนโลยีผสม ส่วนที่อยู่

อาศัยและเครื่องใช้ในครัวเรือนมีการจัดการที่แตกต่างกันไปในครัวเรือนต่างฐานะ สำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติคือดิน ไม้ป่า และการไถพรวน น้ำ ชาวบ้านเคยจัดการร่วมกันในระบบเหมืองฝาย ปัจจุบันชาวบ้านหุดเจาะบ่อบาดาลแล้วใช้เครื่องสูบน้ำขึ้นมาใช้ในการเกษตร พลังงานที่ใช้ในครัวเรือนใช้ฟืน และถ่านในครัวเรือน ยากจนและปานกลาง ส่วนครัวเรือนรวยใช้แก๊ส เป็นพลังงานในการหุงต้ม บ้านป่าดงใช้ถ่านลิกไนท์เป็นพลังงานสำหรับเตาต้มยา

อิทธิพลของความเชื่อในผี ลัทธิพราหมณ์ และพุทธปรัชญา ยังคงมีอยู่ในการจัดการของครัวเรือน รวมไปถึงการต้องไปปรึกษาหารือปัญหาชนชาวบ้านเรื่องของการจัดการด้านชนบทธรรมนิยมประเพณี นอกจากนี้พบว่าสตรีแม่บ้านมีบทบาทสำคัญในงานบ้านทั้งในอดีตและปัจจุบันไม่เปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงชุมชนไปสู่ความทันสมัยและการผลิตเพื่อการค้า อีกทั้งการออกไปทำงานนอกระบบเกษตร เพิ่มการะรับผิดชอบให้แก่สตรีแม่บ้านและสมาชิกคนอื่นที่เป็นสตรี

Abstract

This research is aimed to study about household resources and household resource management of the villagers in Northern rural villages. The influence of folk belief, organic intellectual and women determining process in household resource management.

I choseed two agriculture villages in Amphur Sarapee Chiang-Mai and Ging Amphur Ban Ti Lamphun that difference in their environments and cash crops. The research design is using a quallitative methodology and the sociological-anthropological-pological survey, informal interview including participant observation and the indepth study in wealth differentiation households. I using innovation theory analysis together with changing theory and Agriculture System Theory.

The study has catalized the household resources to man resoucer or household labour force, natural resources such as soil, water and household energy, by showing lists of equipments in each room in the hoursehold that something still remain.

The study has found that household labour force are limited so that the hourehold must hire the employers to work in some hard works. The members of household are working in farms and off-farm employment. The educated members and the head go to off-farm employment in the city, then bring back the modern household resources to their households. In Mou Ban Pokkong that no rice-fields,

the villagers use modern agriculture technology together with folk technology in their Lumyai, vegetable and flower gardens. Mou Ban Patung use the mixed technology with rice and tobacco fields. The arrangement in the house and facilities are not the same in wealth differentiation households. The villagers used to co-operated in irrigation system but now they use the pumped waters from the wells for their crops. The "poor" and the "middle" households use wood and charcoal, the "rich" households use gas for cooking. The stours for tobacco use lignites at Ban Patung. Believing in animism, Phramana and Buddhism are playing important role in household resource management. The old age as the organic intellectuals are counselors in customs. There are no changes in the roles of the women. The modernization, economical produce and off-farm employment give the burdens to every women in the households.

กิติกรรมประกาศ

พื้นฐานของสังคมคือชีวิตคนครัวเรือน การจัดการทรัพยากรครัวเรือนที่มีประสิทธิภาพจะทำให้ครัวเรือนดำรงอยู่ในสังคมได้ และพัฒนาไปสู่ครัวเรือนที่แยกย่อยออกไป นอกจากนี้การจัดการทรัพยากรครัวเรือนเกี่ยวข้องกับและพึ่งพาทรัพยากรชุมชน ทั้งยังส่งผลกระทบต่อทรัพยากรชุมชน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านภาคเหนือ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ในเรื่องนี้

ผู้วิจัยขอขอบคุณอย่างสูงต่อสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ได้ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยครั้งนี้ ทำให้เกิดความรู้และประสบการณ์อย่างมากแก่ผู้วิจัยและผู้ร่วมงานวิจัย

ผู้ให้คำแนะนำปรึกษาอย่างดียิ่งคือ ดร.ชยันต์ วรธนะภูติ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ ดร.สุเทพ สุนทรภณีส ประธานคณะกรรมการวัฒนธรรมภาคเหนือ ผู้วิจัยขอขอบคุณมา ณ ที่นี้

กราบขอบพระคุณ พระปลัดบัน มหาวิริย รองคณบดีคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วิทยาเขตเชียงใหม่ ซึ่งได้กรุณาจัดการในขั้นตอนของงานคอมพิวเตอร์ทั้งหมด

ผู้ช่วยนักวิจัยสองคน คุณอนุชา นาคบัว และคุณอาสยา พรหมศรี ได้เป็นเพื่อนและช่วยเหลือในการเก็บรวบรวมข้อมูลบางส่วนให้ด้วยความขยัน ผู้วิจัยขอขอบคุณ

ขอบคุณพ่อคำตัน คำเรืองฤทธิ์ และแม่หล้า จันดีะตึง ผู้อาวุโสของบ้านปากกอกและบ้านป่าตึงที่กรุณาให้ข้อมูลทุกเรื่องที่ผู้วิจัยต้องการทราบและเมตตาหาที่พักอาศัยแก่ทีมงานวิจัย

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณชาวบ้าน บ้านปากกอก หมู่ 6 และบ้านป่าตึง หมู่ 5 ทั้งคนเฒ่าคนแก่ไปจนถึงเด็กที่ทำให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย

บุคคลสำคัญที่เป็นทั้งกำลังใจ และผู้พิมพ์รายงานการวิจัยเรื่องนี้ด้วยความอดทน และตั้งใจจริง คือ นางสาวปานใจ วุฑฒาศี บุตรสาวของผู้วิจัย

ท้ายที่สุดนี้ ความบกพร่องของงานวิจัยที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยขออภัยไว้แต่เพียงผู้เดียว
ข้อท้วงติงของท่านผู้รู้ ผู้วิจัยยินดีรับฟังด้วยความขอบคุณความดีทั้งหมดของงานชิ้นนี้ ขอมอบให้
ทุกท่านดังกล่าวนามข้างต้น

เบ็ญจา อ่อนท้วม

9 มกราคม 2537

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
Abstract	ค
กิตติกรรมประกาศ	
สารบัญ	
สารบัญตาราง	
สารบัญแผนภูมิ	
บทที่ 1 บทนำ	
ความนำ	1
วัตถุประสงค์	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
แนวความคิดและข้อเสนอ	5
ความสำคัญของปัญหาที่ทำการวิจัย	5
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	6
แนวความคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย	7
บทที่ 2 ระเบียบวิธีการศึกษา	
การเลือกชุมชนตัวอย่าง	13
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	14
เครื่องมือในการศึกษา	17
บทที่ 3 พัฒนาการของสังคมล้านนา ไทยและทรัพยากรครัวเรือน	
สังคมไทยยุคศักดินา : ทรัพยากรมนุษย์	19
การเข้ามาของทุนนิยมในสังคมไทย	24
ทุนนิยมและการเปลี่ยนแปลงในล้านนา	27
ชาวนาไทยกับการจัดการทรัพยากรการผลิต	28
การเปลี่ยนแปลงและอิทธิพลต่อระบบการผลิตและวิถีชีวิต	33
และทรัพยากรครัวเรือน	
ศักยภาพและบทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากรครัวเรือน	36
ทรัพยากรครัวเรือนและการจัดการทรัพยากรครัวเรือน	39

บทที่ 4	หมู่บ้านกรณีศึกษา : สองชุมชนสองรูปแบบวิถีการผลิต	
	บ้านปากก่อง : สภาพทั่วไปทางเศรษฐกิจและสังคมจากอดีตสู่ปัจจุบัน	44
	บ้านป่าดิ่ง : สภาพทั่วไปทางเศรษฐกิจและสังคมจากอดีตสู่ปัจจุบัน	54
บทที่ 5	ทรัพยากรครัวเรือน	
	ทรัพยากรส่วนบุคคล	66
	เทคโนโลยีทางการเกษตร	70
	ที่อยู่อาศัยและ เครื่องใช้ในครัวเรือน	74
	ทรัพยากรธรรมชาติ	77
	ทรัพยากรในพิธีกรรมตามความเชื่อ	81
บทที่ 6	การจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านภาคเหนือ	
	การจัดการแรงงาน ในงานเกษตรกรรม	84
	การจัดการแรงงาน ในงานนอกการเกษตรกรรม	90
	การ ใช้น้แรงงานครัวเรือน ในงานด้านอื่น	96
	การจัดการ เทคโนโลยีการเกษตร	100
	การจัดการที่อยู่อาศัยและ เครื่องใช้ในครัวเรือน	111
	การจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติ	116
	กรณีศึกษาครัวเรือนต่างฐานะ ในการจัดการทรัพยากรครัวเรือน	122
บทที่ 7	บทบาทของความเชื่อ ภูมิปัญญา และสตรีในการจัดการทรัพยากรครัวเรือน	
	บทบาทของความเชื่อพื้นบ้านและพุทธศาสนา	133
	บทบาทของภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรครัวเรือน	143
	บทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากรครัวเรือน	148
บทที่ 8	สรุปและข้อเสนอแนะ	155
	บรรณานุกรม	166
	ประวัติผู้วิจัย	

สารบัญตาราง

	หน้า	
ตารางที่ 1	ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ ประชากรของชุมชนกรณีศึกษา	61
ตารางที่ 2	การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนจำแนกตามฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน	62
ตารางที่ 3	อาชีพของหัวหน้าครัวเรือนจำแนกตามฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน	63
ตารางที่ 4	ขนาดของที่ดินที่อยู่อาศัยจำแนกตามฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน	64
ตารางที่ 5	ขนาดของที่ดินทำกินจำแนกตามฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน	65
ตารางที่ 6	จำนวนสมาชิกในครัวเรือนของบ้านปากกอกและป่าดิ่ง	68
ตารางที่ 7	รายชื่อเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร	71
ตารางที่ 8	รายชื่อห้องและเครื่องใช้ในครัวเรือน	74
ตารางที่ 9	น้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกของชุมชนปากกอกและป่าดิ่ง	78
ตารางที่ 10	ทรัพยากรที่ใช้ในพิธีกรรมตามความเชื่อ	81
ตารางที่ 11	งานเกษตรกรรมที่ใช้การว่าจ้าง และอัตราค่าจ้าง	88
ตารางที่ 12	งานนอกระบบเกษตรของชาวบ้านบ้านปากกอกจำแนกตามวุฒิการศึกษา	91
ตารางที่ 13	งานนอกระบบเกษตรของชาวบ้านบ้านป่าดิ่งจำแนกตามวุฒิการศึกษา	93
ตารางที่ 14	การจัดการแรงงานในครัวเรือน	97
ตารางที่ 15	การจัดการรายได้ในครัวเรือน	99
ตารางที่ 16	ประเด็นตามความเชื่อที่มีบทบาทต่อการจัดการทรัพยากรครัวเรือน	134
ตารางที่ 17	เรื่องที่ชาวบ้านปรึกษานักวิชาการชาวบ้านและให้จัดการ	143
ตารางที่ 18	เรื่องที่ชาวบ้านไปขอให้เจ้าช่วยจัดการ	146
ตารางที่ 19	บทบาทสตรีในการจัดการทรัพยากรครัวเรือน	149
ตารางที่ 20	สรุปการจัดการทรัพยากรครัวเรือนในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านชุมชนปากกอกและป่าดิ่ง	158

ญ

ตารางแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1 ทฤษฎีระบบเกษตร	7
แผนภูมิที่ 2 วงจรการผลิตของบ้านปากกอง	50
แผนภูมิที่ 3 วงจรการผลิตของบ้านป่าดิ่ง	57
แผนภูมิที่ 4 ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการทำงานในอาชีพ นอกระบบเกษตรของชาวบ้านปากกอง	94
แผนภูมิที่ 5 ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการทำงานในอาชีพ นอกระบบเกษตรของชาวบ้านป่าดิ่ง	94

บทที่ 1

บทนำ

ชุมชนหมู่บ้านไทยในอดีตมีเศรษฐกิจที่เลี้ยงตัวเองได้พึ่งตัวเองได้ ชาวบ้านเพาะปลูกข้าวไร่กิน ทอผ้าไว้ใช้ และหาอาหารจากธรรมชาติ เช่น แม่น้ำลำคลอง ป่าดง ลักษณะทางสังคมเป็นแบบพึ่งพาอาศัยกันด้วยความมีน้ำใจระหว่างครัวเรือน ทั้งในการผลิตไม่ว่าจะเป็นการเกี่ยวข้าวจับปลา ล่าสัตว์ และในชีวิตความเป็นอยู่อื่น ๆ จะมีการแบ่งผลผลิตกัน และช่วยเหลือกัน เวลาทุกข์ร้อนเจ็บไข้ได้ป่วย หรือร่วมกันป้องกันอันตราย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2534 : 188) ชาวบ้านมีวัฒนธรรมของชุมชนที่มีรากฐานมั่นคง และความเป็นมาที่ยาวนาน จนกระทั่งเมื่อมีการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจระดับหมู่บ้าน ส่งผลให้ชาวบ้านมีการผลิตข้าว และพืชเศรษฐกิจ เพื่อส่งออกไปขายต่างประเทศ ผลกระทบของระบบทุนนิยมการค้าที่มีต่อสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมนั้น ทำให้ชุมชนขยายตัว เพิ่มจำนวนเข้าไปตั้งหลักแหล่งในที่ดินบุกเบิกใหม่ ชุมชนหมู่บ้านเปิดออกสู่โลกภายนอกมากขึ้น คือ เข้าสู่ระบบการแลกเปลี่ยนหรือการค้ามากขึ้นเพราะมีผลผลิตที่เป็นสินค้ามากขึ้นทุกที ลักษณะการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ เป็นการกระทำจากภายนอก การแลกเปลี่ยนจึงเป็นไปอย่างไม่เสมอภาค ชุมชนถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้า และข้าราชการ ดังนั้นการเพิ่มผลผลิตของชุมชนนั้นผลประโยชน์ส่วนใหญ่ออกไปนอกชุมชน อีกประเด็นหนึ่ง การที่ชุมชนเข้าสู่ระบบการค้าทำให้เกิดการผลิตเฉพาะอย่างขึ้น ครัวเรือนละกิจการพึ่งพาตนเองหันไปพึ่งพาสลาด นอกจากนี้ระบบทุนนิยมจะนำเอาทรัพยากรชุมชนมาใช้อย่างสิ้นเปลือง ทำให้ทรัพยากรลดลงอย่างเห็นได้ชัด ครัวเรือนไม่อาจพึ่งพาทรัพยากรของชุมชนได้

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นกับชุมชนชนบทภาคเหนือเช่นเดียวกัน จะเห็นได้ว่ามีการสร้างทางคมนาคมออกไปตามหมู่บ้านเนื่องจากโครงสร้างของการพัฒนาปี 2500 ถนนมีส่วนสำคัญในการเปิดระบบเศรษฐกิจโลกเข้าสู่หมู่บ้าน หลังจากนั้นเมื่อรถแทรกเตอร์เข้ามาพร้อม "การปฏิวัติเขียว" โครงการพัฒนาได้เปลี่ยนที่ดิน และแรงงานเป็นสินค้ามากขึ้น รัฐเข้าควบคุมระบบชลประ-

ทานที่ชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือชาวบ่าวรายวันหมู่บ้านพ่ายยามแสวงหาทุนจากภายนอกมาทำธุรกิจกันมากขึ้น กิจกรรมหมู่บ้านที่เคยออกแรงงานทำกันเองก็เปลี่ยนเป็นการจ้างแรงงาน กล่าวได้ว่าการพัฒนาของฝ่ายรัฐ ได้ครอบงำเศรษฐกิจของภาคเหนือให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมของประเทศไทย (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2527 : 149-150)

การศึบลานของระบบทุนนิยมเข้าสู่สังคมชาวบ้านภาคเหนือไม่แตกต่างไปจากชาวบ้านภาคอื่น ๆ เท่าใดนัก ผลกระทบมีต่อวัฒนธรรมอันเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านและชีวิตความเป็นอยู่ที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนมากขึ้น ปัญหาต่างๆเกิดขึ้นกับชุมชนไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียพื้นที่การเกษตรให้แก่นายทุนเจ้าของ ธุรกิจผู้มั่งคั่ง ปัญหาเยาวชนสตรีไปเป็นโสเภณีหรือชานาญากจนไปเป็นกรรมกรอยู่ในชุมชนแออัด การรุกรานของระบบทุนนิยมเข้าสู่ชุมชนภาคเหนือ นั้น หลายฝ่ายต่างวิตกว่าชุมชนจะถูกครอบงำโดยระบบทุนนิยมอย่างสิ้นเชิง

นั่นเองนี่เองเป็นประเด็นสำคัญควรนำมาพิจารณาว่า ในขณะที่ระบบทุนนิยมทำให้ครัวเรือนละทิ้งการพึ่งพาตนเองหันไปพึ่งพาทหารนอก และระบบทุนนิยมได้ดักดวงเอาทรัพยากรของครัวเรือนและชุมชนไป จนกระทั่งครัวเรือนไม่อาจพึ่งพาทรัพยากรของชุมชนได้นั้น ครัวเรือนมีการจัดการทรัพยากรอย่างไรในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการจัดการการผลิตภายใต้กฎเกณฑ์ของระบบทุนนิยม หรือการผลิตเพื่อยังชีพ รวมทั้งการจัดการทรัพยากรในชีวิตประจำวัน กล่าวได้ว่า การจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านภาคเหนือ เป็นเรื่องที่มีความสำคัญและน่าสนใจศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะเป็นเรื่องของกระบวนการต่อสู้เพื่อการดำรงอยู่ของครัวเรือนและชุมชนที่ได้สืบทอดมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ครัวเรือนใดมีการจัดการที่เข้มแข็งจะผ่านพ้นอุปสรรคและปัญหาต่างๆ ไปสู่ความสำเร็จ และชุมชนใดที่ครัวเรือนจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ชุมชนนั้นย่อมไม่อ่อนแอ และสามารถพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

การศึกษาการจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านภาคเหนือ เป็นการศึกษาวิถีชีวิต-ชาวบ้านในชุมชนภาคเหนือที่มีประวัติอันยาวนานของการต่อสู้ภายใต้ระบบศักดินา และระบบทุนนิยมที่มีอำนาจทางด้านเศรษฐกิจต่อชุมชน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนและผลกระทบต่อครัวเรือนในด้านต่างๆ ทั้งนี้การศึกษาถึงความคิด ความเชื่อ ทักษะ การปฏิบัติ ตลอดถึงวิถีชีวิต

ทั้งหมดของชาวบ้าน เพื่อค้นหากระบวนการพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชาวบ้าน ทำให้ค้นพบพลัง-
ของชุมชนที่ดำรงรักษาวัฒนธรรมของชุมชนไว้ อันอาจจะนำไปใช้ในการพัฒนาที่มีใช้การนำเอาทุน-
นิยมเข้าไปครอบงำชาวบ้าน และทำลายชุมชนให้ล่มสลายในที่สุด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาการจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านภาคเหนือ มีวัตถุประสงค์ของการ-
ศึกษาคงนี้คือ

ประการที่หนึ่ง ผู้วิจัยต้องการทราบว่าครัวเรือนในชุมชนภาคเหนือมีกระบวนการจัดการ-
ทรัพยากรในครัวเรือนอย่างไรบ้างกระบวนการเหล่านั้น ดำรงอยู่และสืบทอดมายังครัวเรือนใน
ปัจจุบันได้อย่างไร ครัวเรือนให้ความสำคัญกับเรื่องใดมากที่สุด

ประการที่สอง ผู้วิจัยต้องการทราบว่าโครงสร้างทางระบบความเชื่อ (ประกอบด้วย-
ความเชื่อพื้นบ้านและความเชื่อพุทธศาสนา) ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษมีอิทธิพลมากน้อยเพียงใดต่อ
กระบวนการตัดสินใจ เพื่อการจัดการทรัพยากรในครัวเรือนของชาวบ้าน

ประการที่สาม ผู้วิจัยต้องการทราบว่าเมื่อระบบทุนนิยมเคลื่อนที่เข้าสู่ชุมชนมีอะไรบ้าง
เกิดขึ้นกับทรัพยากรครัวเรือนและครัวเรือนมีกระบวนการปรับตัวหรือสร้างคุณค่าใหม่อย่างไร

ประการที่สี่ ผู้วิจัยต้องการค้นหาปัญญาชนชาวบ้าน (organic intellectual) ผู้มี-
อิทธิพลในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อการจัดการทรัพยากรในครัวเรือนและชุมชน

ประการที่ห้า ผู้วิจัยต้องการค้นหาศักยภาพและบทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากร-
ครัวเรือนและชุมชน

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว ผู้วิจัยได้เลือกชุมชนกรณีศึกษาในเขตจังหวัดภาคเหนือ
สองชุมชน คือ หมู่ที่ 5 บ้านป่าตึง ตำบลห้วยยาบ กิ่งอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ซึ่งครัวเรือนใน
ชุมชนนี้ทุกครัวเรือนเป็นครัวเรือนเกษตร และ หมู่ที่ 6 บ้านปากก่อง ตำบลสารภี อำเภอสารภี
จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งครัวเรือนในชุมชนนี้ประกอบอาชีพนอกกระบวนเกษตร และบางครัวเรือนทำ-
เกษตรกรรมเป็นอาชีพรอง ชุมชนทั้งสองตั้งอยู่ไม่ห่างไกลกันมากนัก แต่มีความแตกต่างกัน

หลายประการ ผู้วิจัยคาดว่าจะมีความแตกต่างกันในการจัดการทรัพยากรครัวเรือนที่น่าสนใจ

การที่เลือกชุมชนบ้านป่าตึงเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากเป็นชุมชนชาวไทยของในจังหวัดลาพูน ซึ่งมีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สืบทอดมาช้านาน ชุมชนนี้อยู่ห่างไกลจากแหล่งท่องเที่ยวบ้านเมืองเท่าใด แต่ยังคงรักษาความเป็นครัวเรือนเกษตรไว้ได้ จึงเป็นที่น่าสนใจศึกษาเช่นเดียวกับบ้านปากทองซึ่งอยู่ติดกับถนนใหญ่ ทำให้มีความเจริญ และมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก แต่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่นารายได้จำนวนมากสู่ครัวเรือน

การศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านภาคเหนือ เลือกศึกษาเฉพาะทรัพยากรครัวเรือนที่สำคัญต่อครัวเรือนและชุมชนดังนี้คือ

ทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง แรงงานในครัวเรือน อันหมายรวมถึง ความรู้ ความสามารถ ความสนใจเทคโนโลยีทางการเกษตร หมายถึง เครื่องมือ เครื่องใช้ และศิลปะเฉพาะในการเกษตรกรรม

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ดินและน้ำ ที่ใช้ในการเกษตร และเชื้อเพลิงในครัวเรือน

ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ในครัวเรือน หมายถึง บ้านที่อยู่และอุปกรณ์เครื่องใช้ เครื่องอำนวยความสะดวกภายในชีวิตประจำวัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษานี้ ผู้วิจัยคาดหวังว่าจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมกิจกรรมของครัวเรือนการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้ให้ข่าวชาวบ้านเรื่องทรัพยากรครัวเรือน การจัดการทรัพยากรครัวเรือน รวมทั้งกระบวนการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรจะทำให้เกิดผลตามมาคือ

1. ได้รวบรวมและบันทึกรายชื่อทรัพยากรครัวเรือนบางชนิดที่สำคัญ อดีตและปัจจุบันไว้เพื่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป
2. ช่วยให้เห็นเข้าใจกระบวนการจัดการทรัพยากรครัวเรือน ของชาวบ้านในอดีตและที่สืบ-

ทอคมาสู่ปัจจุบัน

3. ช่วยทำให้เข้าใจถึงบทบาทของระบบความเชื่อ ในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อการจัดการทรัพยากรครัวเรือน และบทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากรครัวเรือน
4. ผลการศึกษา จะเป็นแนวทางให้เกิดการศึกษานับประเด็นอื่นที่เกี่ยวข้องให้ลุ่มลึกลงไป โดยเฉพาะประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
5. องค์กรที่ทำงานพัฒนาชนบทภาคเหนือ ได้ใช้ผลการศึกษานี้เป็นแนวทางในการพัฒนา

แนวความคิดและข้อเสนอ

แนวความคิดที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ใช้แนวคิดทฤษฎีระบบเกษตร ทฤษฎีการรับสิ่งใหม่ และทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน เพื่ออธิบายกระบวนการจัดการทรัพยากรครัวเรือน และกระบวนการตัดสินใจเพื่อจัดการทรัพยากรครัวเรือน และการเปลี่ยนในกระบวนการจัดการ โดยมีข้อเสนอเป็นแนวทางการศึกษาดังนี้ คือ

1. ในกระบวนการต่อสู้เพื่อการดำรงอยู่ของครัวเรือน และ ชุมชน ทาให้ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างค่านิยม และบรรทัดฐานใหม่ๆ ขึ้นในครัวเรือนและชุมชน
2. ค่านิยม และบรรทัดฐานใหม่จะผสมผสานระหว่างระบบความเชื่อเก่าของบรรพบุรุษกับระบบความเชื่อที่ทันสมัยอันได้รับจากสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป
3. อิทธิพลของสมาชิกผู้สูงอายุในครัวเรือนต่อกระบวนการตัดสินใจในครัวเรือนมีเงื่อนไขที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาของสมาชิก ฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนและความใกล้ชิดผูกพันต่อผู้อาวุโส รวมทั้งการยอมรับความทันสมัยของครัวเรือน

ความสำคัญของปัญหาที่ทศการวิจัย

คำจำกัดความคำว่า "ทรัพยากร" หมายถึง สิ่งที่มีตามธรรมชาติอันอาจเป็นทรัพย์ได้ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493) ส่วนทรัพยากรครัวเรือน หมายถึง ทรัพยากรมนุษย์ และทรัพยากรอย่างอื่นที่ครัวเรือนมีอยู่และหามาได้ เช่น เงิน สิ่งของ แรงงาน เวลา เป็นต้น

ทั้งนี้เป็นที่ทราบกันดีว่าทรัพยากรของครัวเรือนย่อมมีจำกัด ทุกคนจึงต้องคิดว่าทำอย่างไรจึงจะสามารถใช้สิ่งที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด หรือหาสิ่งอื่นมาทดแทนกันได้ หรือหาทางรวมทรัพยากรมาใช้ร่วมกัน เพื่อสนองความต้องการของสมาชิกครัวเรือนได้ตามความเหมาะสม สิ่งนี้เรียกว่า การจัดการทรัพยากร (ม.สุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์, 2525: 6) ทั้งนี้การจัดการทรัพยากรครัวเรือน ย่อมมีความเกี่ยวเนื่องไปยังเรื่องของการจัดการทรัพยากรชุมชน เพราะทรัพยากรชุมชนสามารถช่วยสนับสนุนทรัพยากรครัวเรือนได้

นอกจากนี้ ประชากรในประเทศไทยที่ขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่หมดสิ้นไปโดยเร็ว จำเป็นต้องทำให้ทุกคนตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการทรัพยากร ผู้ที่เข้าใจในสถานการณ์ดังกล่าว ทรัพยากรธรรมชาติจะหมดลง จึงพยายามหาทางที่จะประหยัดทรัพยากรที่มีอยู่ นอกจากนี้ยังเห็นว่า เป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องสอนให้ทุกคนตระหนักในการใช้ทรัพยากรให้เป็น เพื่อจะช่วยให้รักษาทรัพยากรให้มีทรัพยากรใช้ต่อไปในระยะยาว การอบรมสั่งสอนเรื่องนี้ต้องเริ่มกระทำกันคนครัวเรือน หากสมาชิกทุกคนตระหนักว่า ทรัพยากรครัวเรือนเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องช่วยกันรักษาบำรุงดูแลรักษาหามาทดแทนและใช้ให้เป็นแล้ว นอกจากครัวเรือนจะได้รับประโยชน์ ยังเป็นผลกระทบต่อทรัพยากรที่เป็นส่วนรวมด้วย

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การจัดการ หมายถึง กลวิธีการใช้ทรัพยากรจัดและปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นที่พอใจของทุกฝ่ายโดยอาศัยกระบวนการจัดการ

ทรัพยากรครัวเรือน หมายถึง ทุกสิ่งที่ครัวเรือนมีอยู่ แบ่งได้เป็นทรัพยากรส่วนบุคคล และ ทรัพยากรธรรมชาติ ในการศึกษาครั้งนี้เลือกศึกษาเฉพาะทรัพยากรต่อไปนี้คือ

- แรงงานในครัวเรือน
- เทคโนโลยีการเกษตร
- ดิน น้ำ และเชื้อเพลิงที่ใช้ในครัวเรือน
- เครื่องใช้ในครัวเรือน

แนวความคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

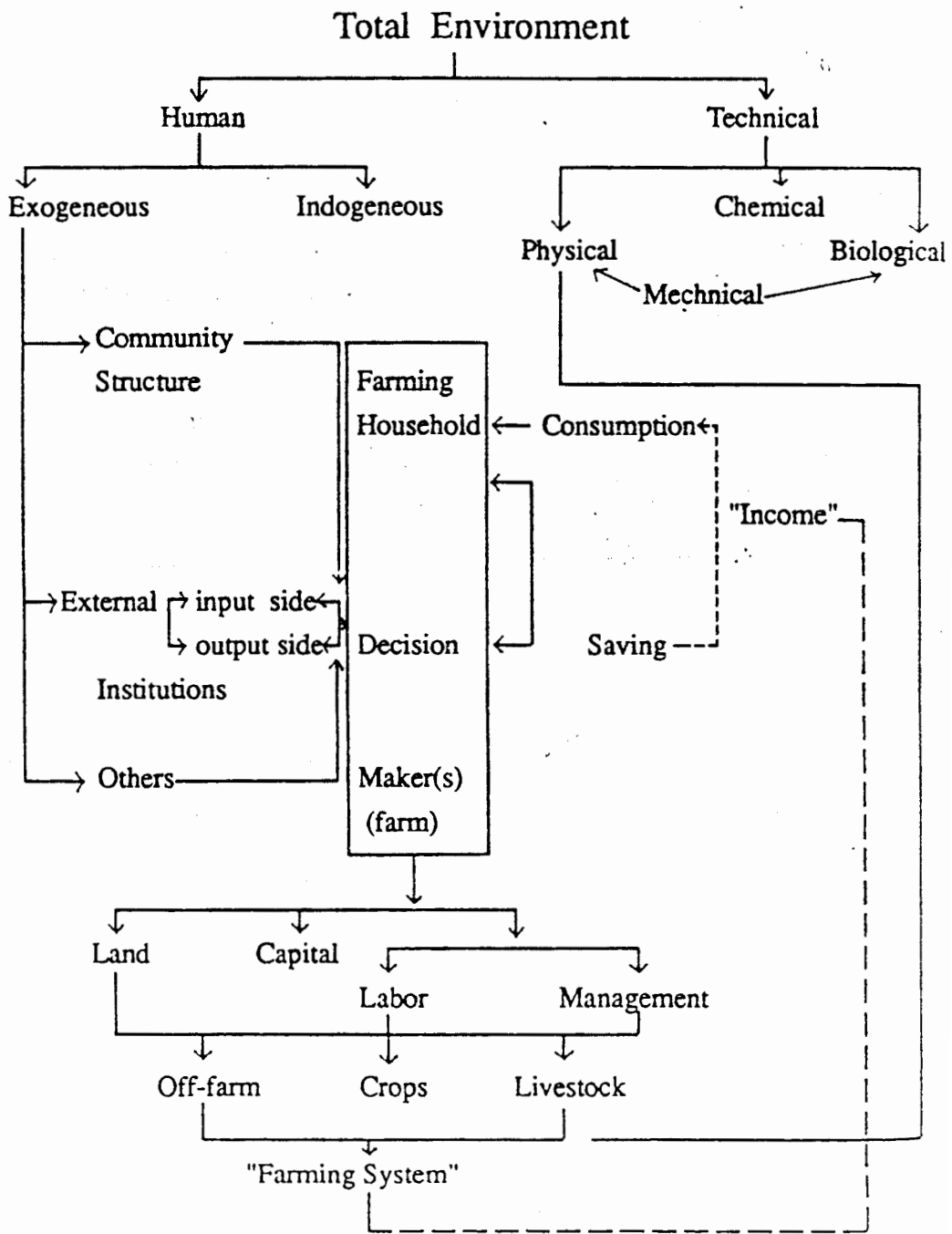
ทฤษฎีระบบการเกษตร

หลักและแนวคิดของระบบการเกษตร เน้นที่ครัวเรือนว่ามีระบบการเกษตรเป็น-
 อยางไรบ้าง งานที่นี้จะได้กล่าวถึงระบบการเกษตรในแนวความคิดของ Norman (1980 : 4)
 ดังต่อไปนี้ (ดูแผนผังประกอบ) ระบบการเกษตรขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมทั้งหมด (total environment)
 ซึ่งแบ่งแยกได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (technical for
 natural element) และส่วนที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ (human element) สำหรับส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่ง-
 แวดล้อมธรรมชาติมี 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยด้านกายภาพ (physical) และ ปัจจัยด้านชีวภาพ
 (biological) ปัจจัยด้านกายภาพได้แก่ น้ำ ดิน แสงแดด อุณหภูมิ ฯลฯ ส่วนปัจจัยด้านชีวภาพ
 ได้แก่ พืช เชื้อโรค สัตว์ แมลง ฯลฯ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ (human element) แบ่งแยกได้ 2
 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายนอกและภายใน ปัจจัยภายนอกได้แก่ ปัจจัยที่บุคคลไม่สามารถที่จะควบคุมได้
 แบ่งได้ 3 กลุ่มใหญ่ คือ 1. โครงสร้างของชุมชน (community structure) ได้แก่
 ความเชื่อ ค่านิยม 2. สถาบันอื่น มีอยู่ 2 ส่วน ส่วน input ได้แก่ หน่วยเผยแพร่การเกษตร
 เครดิต และ ส่วน output ได้แก่ตลาด 3. อื่น ๆ ได้แก่สถานที่ ความหนาแน่นของประชากร
 ส่วนปัจจัยภายในคือ ปัจจัยที่บุคคลสามารถจะควบคุมได้ การตัดสินใจของครัวเรือนขึ้นอยู่กับปัจจัย
 ที่ดิน แรงงานและการจัดการในด้านที่เกี่ยวกับการเพาะปลูก การทำปุ๋ยสัตว์ และการงานนอก
 ระบบเกษตร ระบบการเกษตรนี้ เป็นระบบที่นำรายได้ไปสู่ครอบครัวของเกษตรกรในการบริโภค
 และการออมทรัพย์

ทฤษฎีการรับสิ่งใหม่

การรับสิ่งใหม่หรือการรับของใหม่ (innocation) หมายถึง การรับเอาวัตถุที่
 เกี่ยวกับเทคโนโลยี และสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ ได้แก่ ความรู้สึกนึกคิด ทักษะคติ และอุดมการณ์ ในชุมชน
 หนึ่ง ๆ จะมีสิ่งใหม่เกิดขึ้นได้ต้องมีแหล่งที่มา 3 ประการ คือ

1. การค้นพบ (discovery) คือ การที่ชาวบ้านได้ค้นพบทรัพยากร หรือ ค้นพบ

พืชผลทางการเกษตรชนิดใหม่ ที่ทำให้ชาวบ้านได้เปลี่ยนอาชีพ หรือ เปลี่ยนรูปแบบการเพาะปลูก หรือมีรายได้ดีกว่าเดิม เช่น การค้นพบพืชพันธุ์ใหม่ที่ให้ผลผลิตราคาแพง ทำให้ประชาชนหันมาทำการเพาะปลูกพืชพันธุ์ใหม่ ประชาชนก็มีรายได้สูงขึ้น

2. การคิดค้นประดิษฐ์ (invention) คือ การที่มีผู้คิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นและมีประโยชน์ต่อชุมชน ประชาชนก็จะหันมารับสิ่งใหม่ ๆ นั้นมาใช้กันมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่น มีผู้ประดิษฐ์ คิดค้นรถยนต์เล็ก ๆ โดยนำเครื่องสูบน้ำมาใช้แทนเครื่องจักร ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์หลายอย่าง

3. การแพร่กระจาย (diffusion) คือ การยอมรับสิ่งใหม่ ๆ จากสังคมอื่น หรือสังคมภายนอก เรียกว่าเป็นการแพร่กระจายจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง เช่น การที่ชาวนาได้รับเทคโนโลยีใหม่ๆ ในการทำการเกษตรจากประเทศตะวันตก

โรเจอร์ส (Rogers , 1968 : 81) ได้กล่าวถึงกระบวนการยอมรับสิ่งใหม่มี 5 ขั้นตอนคือ

1. ขั้นของการทราบข่าว (awareness) เป็นขั้นที่สมาชิกได้ทราบว่าสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้น แหล่งที่ได้ข่าวจะมาจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง พ่อแม่ ญาติพี่น้อง เพื่อน พ่อค้า และสื่อมวลชน ต่างๆ
2. ขั้นของความสนใจในรายละเอียด (interest) เป็นขั้นที่ผู้ที่รับสิ่งใหม่ได้สนใจในรายละเอียดอย่างมาก และคิดว่าสิ่งใหม่นั้นคงจะเป็นประโยชน์ จึงได้เข้าไปศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมจากเกษตรกรอำเภอ นายอำเภอ ผู้นำต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งใหม่นั้น
3. ขั้นของการประเมินผล (evaluation) เป็นขั้นตอนของการตัดสินใจ หรือ หัวเลี้ยวหัวต่อในการคิดว่าสิ่งใหม่นั้นดี แค่ไหนเพียงใด ? มีอะไรเป็นผลดีและผลเสียบ้าง
4. ขั้นของการทดลอง (trial) เป็นขั้นที่สำคัญที่ได้ตัดสินใจลงมือที่จะพิจารณาทดลองถ้าได้ผลดีก็จะได้นำไปปฏิบัติจริง ๆ ต่อไป
5. ขั้นการยอมรับ (adaption) เป็นขั้นที่ตัดสินใจจะยอมรับสิ่งใหม่หรือไม่ มี-

การประเมินผลมาแล้วตกลงใจว่าจะยอมหรือไม่ ระยะเวลาอาจจะต้องใช้เวลาบ้างในการจะรับ
สิ่งใหม่

สำหรับอัตราการยอมรับสิ่งใหม่ ซึ่งหมายถึงสมาชิกในสังคมจะยอมรับสิ่งใหม่ช้า
หรือเร็วตามกระบวนการข้างต้นนั้น มีส่วนประกอบที่ต้องพิจารณา 2 ประการคือ

1. ลักษณะของสิ่งใหม่ การยอมรับสิ่งใหม่ขึ้นอยู่กับ
 - ก. ต้นทุน (cost)
 - ข. ความยุ่งยากในการใช้ (complexity)
 - ค. ความเข้ากันได้ (compatibility) กับสภาพของสังคมนั้น
 - ง. ประโยชน์ที่จะเห็นได้โดยง่าย (utility)
 - จ. การกระจาย (communicability) เข้าไปสู่สังคมได้มากเพียงใด
2. ลักษณะของประชากรในสังคม หมายถึง ความแตกต่างของบุคคลที่อยู่ในการะ-
บวนการของการยอมรับสิ่งใหม่ แบ่งได้ 5 กลุ่ม คือ
 - ก. ผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่ (innovators)
 - ข. ผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่เร็ว (early adapters)
 - ค. ผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่ปานกลาง (early majority)
 - ง. ผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่ช้า (late majority)
 - จ. ผู้ที่ยอมรับในสิ่งใหม่ช้าที่สุด (laggards)

ประชากรที่มีความแตกต่างกันนั้น ยังมีตัวแปรซึ่งในกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ยังความแตก
ต่างกันในด้านอายุ สภาพทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ ความเป็นผู้นำ ความ
เป็นผู้ติดตามกับโลกภายนอก ความเป็นผู้นำ ฯลฯ

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมของทอมสัน

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2528 : 25) ได้ศึกษาวิจัยในหลายชุมชน ได้เสนอสมมติ-
ฐาน เพื่อที่จะได้ทำการพิสูจน์ในการสร้างทฤษฎีต่อไป สมมติฐานได้ถูกนำไปทดสอบในระดับหนึ่ง

สมมติฐานที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลง มีดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

1.1 การที่รัฐบาลได้ลงทุนในการพัฒนาสาธารณูปโภค ชั้นพื้นฐานต่าง ๆ มากมาย เช่น การสร้างถนนเชื่อมหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกล กับเมืองต่าง ๆ และเป็นที่ยอมรับกันดีว่า ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาดังกล่าวนี้ ทำให้หมู่บ้านที่เดิมเคยมีสภาพเป็นอยู่ง่าย ๆ และมีเศรษฐกิจแบบยังชีพกลับมาเป็นหมู่บ้านที่มีการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งต้องเข้าไปผูกพันกับราคาสินค้าของตลาดต่างประเทศ และระดับโลกมากขึ้น

1.2 การติดต่อพึ่งพาระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทได้เพิ่มมากขึ้น สังคมเมืองได้พัฒนาไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ซึ่งจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ จากชนบทมากขึ้น ทำให้อาชีพจากการทำเกษตรกรรมอย่างเดียว ได้กลายเป็นเจ้าของกิจกรรมที่มีอาชีพการเกษตรต่าง ๆ เพื่อนำทรัพยากรไปป้อนโรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งเป็นกรรมกรในภาคอุตสาหกรรมต่าง ๆ คนรวยที่มีทุนทรัพย์ มีแนวโน้มที่จะลงทุนในการขนส่งและการค้า กลายเป็นชาวนาและพ่อค้า หรือเป็นพ่อค้าอย่างเดียว (นิตี กสิโกศล , 2527 : 44-82) และ (สุเกสิณี สุภธีระ มันทนา สามารถ , 2527 : 55-58)

1.3 เมื่อการติดต่อระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทมากขึ้นกว่าแต่ก่อน โดยเฉพาะด้านการแพร่กระจายของระบบการค้า จะก่อให้เกิดการสะสมทุนทรัพย์ และเนื่องจากแต่ละคนสะสมได้ไม่เท่ากัน จึงก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน รูปแบบของทรัพย์สินที่สำคัญที่สุดคือ ที่ดิน ดังนั้นแบบแผนการถือครองที่ดินอาจจะนำไปสู่การแบ่งชนชั้นทางเศรษฐกิจงานหมู่บ้าน (นิตี กสิโกศล และ จุฬาทพร โชติช่วงนิรันดร์ , 2527 : 54)

1.4 สภาพนิเวศน์วิทยาของหมู่บ้านมีผลต่ออัตราการปรับปรุงและพัฒนาในด้านอาชีพการเกษตรกรรม ทั้งนี้เนื่องจากว่า เมื่อสภาพสิ่งแวดล้อมในด้านภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านได้มีการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น เช่น มีที่ดินทำกินที่อุดมสมบูรณ์ ก็ส่งผลให้มีรายได้ดีขึ้น นารายได้มาปรับปรุงความเป็นอยู่ต่าง ๆ ให้ดีขึ้น (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และ สุวรรณ บัวทวน , 2527 : 151)

2. การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

2.1 การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมในด้านของอาณาจักร ได้แพร่กระจายไปสู่ชนบทกว้างขวางขึ้น ปริมาณของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าไปปฏิบัติการตามโครงการต่าง ๆ มีมากขึ้น ทำให้สภาพภาพและบทบาทของผู้นำได้เปลี่ยนจากเดิม บทบาทของผู้นำที่เคยเป็นตัวแทนของชาวบ้านจะกลายเป็นตัวแทน หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ (นิติ กลโกศล , 2527 : 55-86)

2.2 เนื่องจากการที่อาณาจักรเข้าไปติดต่อโดยตรงผ่านทางผู้นำโดยตรง ทำให้โอกาสที่ผู้นำจะได้รับประโยชน์ส่วนตัวมีมากขึ้นจากตำแหน่งหน้าที่ โดยได้รับการสนับสนุนจากราชการผู้ใหญ่ หรือมีสายใยของความสัมพันธ์นอกหมู่บ้านกับข้าราชการ และหรือ พ่อค้าในระดับอำเภอ จังหวัด เป็นต้น (นิติ กลโกศล)

3. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

3.1 การที่สังคมชนบทได้มีการติดต่อกับสังคมเมืองมากขึ้นนั้น การพึ่งพาอาศัยภายในสังคมชนบทน้อยลง ระบบครอบครัวและเครือญาติซึ่งเดิมเคยเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ได้เปลี่ยนบทบาทไป ทั้งนี้เนื่องจากหน่วยต่าง ๆ ของรัฐได้เข้ามาทำหน้าที่แทน ระบบครอบครัว และเครือญาติได้ทำหน้าที่น้อยลง เช่น หน่วยที่รัฐเข้ามา ได้แก่ โรงเรียน ให้การศึกษาแก่บุตรหลาน ธนาการหรือสหกรณ์ ให้ชาวบ้านกู้ยืมเงินแทนที่จะไปกู้พี่น้อง เป็นต้น (สนิท สัมครการ , 2525)

3.2 เนื่องจากประชากรที่เพิ่มขึ้นมากในชุมชน และทรัพยากรได้เริ่มจាក់ลดลง ทำให้ชาวบ้านต้องออกไปทำงานติดต่อกับภายนอกชุมชน จำเป็นต้องหารายได้จากแหล่งอื่น ๆ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน)

3.3 การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของสังคมเมือง เข้าไปในสังคมชนบทในเรื่องของการยอมรับค่านิยมปัจเจกบุคคลนิยม ความเชื่อมั่นในตนเองที่ได้ประสบความสำเร็จในชีวิตการทำงานและสังคม และจากการยอมรับความทันสมัย ย่อมทำให้ค่านิยมในสังคมชนบทที่ยกย่องบูชาบรรพบุรุษ ความมีเกียรติ ความภูมิใจในเผ่าพันธุ์ การเชื่อฟังผู้อาวุโสกว่า การยึดมั่นในความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ จนเปลี่ยนไปจากเดิม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข , 2527 : 177)

3.4 การที่หน่วยงานของรัฐ ได้เข้าไปมีบทบาทในสังคมชนบทมากขึ้น เช่น โรงเรียน จนสังคมยอมรับเป็นค่านิยมทางสังคมที่ยกย่องการศึกษา ต้องทำให้บุตรหลานเป็นเจ้านาย-คน การประกอบอาชีพเกษตรกรรมลำบากไม่นำพาทักษะเรียนจึงอยากเรียนต่อในระดับสูง โอกาสที่ผู้ ที่ได้รับการศึกษาสูงขึ้นนั้น จะกลับมาประกอบอาชีพเกษตรกรรมเหมือนกับบิดามารดาเฝ้า (สนิท สมัครการ , 2525) และ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และ สุวรรณ บัวทวน , 2527 : 73-74)

3.5 การแพร่กระจายวัฒนธรรมในด้าน การแพร่ความเจริญทางด้าน การแพทย์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบท เมื่อชาวบ้านยอมรับความเจริญดังกล่าว ย่อมจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบพฤติกรรม การรักษาและป้องกัน การเจ็บป่วยใน สังคมชนบท (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข , 2527 : 157-192)

3.6 ประสิทธิภาพของการทำงานหรือการท่องเที่ยวของปัจเจกบุคคล ย่อมจะ ได้พบเห็นวัฒนธรรมของสังคมเมือง ซึ่งจะ ทำให้ได้ประสิทธิภาพชีวิตจากวัฒนธรรมนั้นทั้งใน ด้าน ภาษาวัฒนธรรม และประเพณีต่าง ๆ ผลของการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นเป็น เรื่องของการใช้ ภาษาและการแต่งกาย ตามแบบสังคมเมือง (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และ สุวรรณ บัวทวน , 2527 : 119,139)

3.7 ความเจริญในด้านสื่อสารมวลชนได้แพร่กระจายจากสังคมเมืองไปสู่สังคม ชนบทเป็นอย่างมากย่อมจะเห็นได้ว่า เป็นสื่อว่าวัฒนธรรมของสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบทเป็น อย่างมาก ทำให้ประชาชนได้ยอมรับวัฒนธรรมของสังคมเมืองต่าง ๆ มาประพฤติปฏิบัติทั้งใน ด้านวัตถุและจิตใจ เช่น กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจมีมากกว่าแต่ก่อน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และ สุวรรณ บัวทวน , 2527 : 119,121)

บทที่ 2

ระเบียบวิธีการศึกษา

วิธีการที่ใช้ในการศึกษาการจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านภาคเหนือ ใช้วิธีการ-
ศึกษาเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยผสมผสานวิธีการศึกษาหลายส่วนตามขั้นตอนดังนี้คือ

1. การศึกษาจากเอกสารวิชาการ ทางด้านประวัติศาสตร์

สังคมวิทยาชนบท วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบทล้านนา

2. สัมภาษณ์ชุมชนกรณีศึกษาด้านข้อมูลพื้นฐาน โดยการสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์แบบ
ไม่มีโครงสร้าง

3. ใช้แบบสัมภาษณ์กับหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นตัวอย่าง เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ด้านเศรษฐกิจ-
สังคม ของชุมชน และการจัดการทรัพยากรครัวเรือนโดยทั่วไป

4. ศึกษาเจาะลึกโดยใช้แนวข้อคำถามในการสัมภาษณ์ปัญหาชนชาวบ้านและผู้ให้ข่าวสาร-
(key informant)

5. สัมภาษณ์สตรีสาวและสตรีแม่บ้าน

เพื่อให้การศึกษาเป็นไปตามวัตถุประสงค์ข้างต้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาดังต่อไปนี้

1. การเลือกชุมชนตัวอย่าง

ผู้วิจัยเลือกหมู่บ้านป่าตึง หมู่ที่ 5 ตำบลห้วยยาบ กิ่งอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน
ด้วยเหตุผลที่ว่า เป็นจังหวัดที่อยู่ห่างไกลจากจังหวัดเชียงใหม่ โอกาสในการรับความเจริญและ
ทันสมัยมีมาก ขณะเดียวกันชุมชนบ้านป่าตึงเป็นชุมชนเกษตรกรรม ทุกครัวเรือนประกอบอาชีพ
เกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก และอาชีพรอง สภาพเศรษฐกิจของชุมชนดำรงอยู่บนพื้นฐานของเกษตร
กรรม ทั้งนี้เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรครัวเรือนของครัวเรือนเกษตรกร โดยเลือกหมู่บ้านปาก
ทอง หมู่ที่ 6 ตำบลสารภี อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบ เนื่องจาก-

ชุมชนบ้านปากก่อง เป็นชุมชนชนบทที่อยู่ในเขตชานเมือง มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับตัวเมือง เชียงใหม่ มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวบ้านไปสู่อาชีพนอกกระบบเกษตร หรืออาชีพในระบบอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันชาวบ้านยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพรอง ผลวัดของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนทั้งสองมีลักษณะที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างมาก

2. วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาค้างนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับชุมชน ระดับครัวเรือน และระดับบุคคล

2.1 ข้อมูลระดับชุมชน ทาการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนทั้งสองแห่ง เพื่อทราบลักษณะทั่วไปของชุมชน ระบบเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงระยะต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงต่อระบบการผลิต และวิถีชีวิตของชาวบ้าน การศึกษาชุมชนจะทำให้ได้เห็นสภาพความเป็นมาของหมู่บ้านแต่อดีต สภาพการดำรงอยู่ในปัจจุบัน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับชุมชนรอบข้าง ข้อมูลในส่วนนี้ประกอบด้วย

- โครงสร้างอายุและเพศของประชากรในชุมชน
- แบบแผนการตั้งบ้านเรือน (จากการทำแผนที่ชุมชน) และขนาดของชุมชน
- แบบแผนการประกอบอาชีพ
- โครงสร้างทางครอบครัวและระบบเครือญาติ บทบาทของสมาชิก
- ขนาดของที่ดินถือครอง
- ฐานะทางเศรษฐกิจ แบ่งประชากรในชุมชนเป็น 3 กลุ่ม ตามฐานะทางเศรษฐกิจ ร่ำรวย ปานกลาง และยากจน
- ประวัติความเป็นมาของชุมชน
- กระบวนการเปลี่ยนแปลงและปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงต่อทรัพยากรครัวเรือนและบทบาทของสตรีในครัวเรือน
- ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ประกอบด้วย ภูมิอากาศ ภูมิประเทศ และกิจกรรม

ด้านการเกษตร เพื่อวิเคราะห์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

- การแบ่งงานระหว่างเพศ
- เทคโนโลยีในชุมชน
- การจัดระเบียบทางสังคมของชุมชน บรรทัดฐาน และความเชื่อของชาวบ้าน
- โครงสร้างทางศาสนา วัดและพระสงฆ์
- การศึกษาของชาวบ้าน และโรงเรียนของชุมชน
- การพักผ่อนหย่อนใจ

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในครัวเรือนของผู้ให้ข่าวสารและในชุมชน สังเกตและบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับกิจกรรมในชีวิตประจำวันของชาวบ้านทั้งในงานเกษตรและงานบ้าน บทบาทของสมาชิกในครัวเรือน เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่อง การจัดการทรัพยากรครัวเรือน นอกจากนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าวสาร ของชุมชนในเรื่องราวที่สำคัญของชุมชน เพื่อศึกษาประวัติและกระบวนการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

2.2 ข้อมูลระดับครัวเรือน ผู้วิจัยได้แบ่งครัวเรือนทั้งหมดในชุมชนออกเป็น 3 กลุ่มตามฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม โดยกำหนดมาตรฐานจากฐานะทางเศรษฐกิจ สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นเกณฑ์ในการแบ่ง ดังนี้

กลุ่มฐานะ "รวย" หมายถึง ครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ตั้งแต่จำนวนของที่ดินมากที่สุดคือนหมู่บ้านไปจนถึงขนาดพอสมควร (หมู่บ้านในเขตอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ผู้มีที่ดินมากที่สุดประมาณ 30 ไร่ หมู่บ้านในเขตกิ่งอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ผู้มีที่ดินมากที่สุดประมาณ 20 ไร่) มีอาชีพที่มั่นคง มีรายได้มากพอสมควรจนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสบายไม่ต้องดิ้นรนใด ๆ มีเครื่องใช้และเครื่องอำนวยความสะดวกแบบทันสมัยในบ้านอย่างครบครัน เช่น รถยนต์ โทรทัศน์สี ตู้เย็น เตาแก๊ส เป็นต้น

กลุ่มฐานะ "ปานกลาง" หมายถึง ครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินไม่มากนัก

จนถึงไม่มีที่ดินทำกินแต่สามารถหาเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัว ได้โดยไม่มีขัดสนบางครัวเรือนมีหัวหน้าครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในตัวเมืองเชียงใหม่มีเงินเดือนประจำ หรือมีรายได้รายวันจากอาชีพรับจ้าง มีบ้านขนาดใหญ่โต มีเครื่องใช้ทันสมัยบ้าง บางครัวเรือนสามารถส่งบุตรหลานให้ศึกษาต่อในระดับสูงกว่าภาคบังคับพอสมควร

กลุ่มฐานะ "ยากจน" หมายถึง ครัวเรือนที่มีฐานะขัดสน ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง มีอาชีพรับจ้างที่มีรายได้ต่ำ หาเข้ากินค่า มีรายได้ไม่พอเพียงกับรายจ่าย ไม่มีสิ่งของเครื่องใช้แบบทันสมัยภายในบ้านนอกจากสิ่งจำเป็นแก่การดำรงชีวิต มีสภาพบ้านที่ค่อนข้าง

เล็กลงและทรุดโทรม ไม่สามารถส่งลูกหลานให้เรียนในระดับสูงกว่าภาคบังคับได้

การเก็บรวบรวมข้อมูลในระดับครัวเรือนนี้ ใช้วิธีการสำรวจเชิงปริมาณ โดยเลือกครัวเรือนตัวอย่างจากครัวเรือนทั้งหมดดังนี้

ครัวเรือนในชุมชนปากกอกทั้งหมด 267 ครัวเรือน จัดแบ่งเป็นครัวเรือนรวย ปานกลาง และยากจนตามเกณฑ์กำหนดดังกล่าวได้ ครัวเรือนรวยจำนวน 21 ครัวเรือน เลือกตัวอย่างแบบโควตา (Quota sampling) ได้ 5 ครัวเรือน ครัวเรือนปานกลาง 191 ครัวเรือน เลือกตัวอย่างได้ 48 ครัวเรือน และครัวเรือนจน 55 ครัวเรือน เลือกตัวอย่างได้ 14 ครัวเรือน รวมครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด 67 ครัวเรือน ติดตามหัวหน้าครัวเรือนได้เพียง 43 ครัวเรือน

ครัวเรือนในชุมชนป่าตองทั้งหมด 327 ครัวเรือน แบบโควตาเช่นกัน จากครัวเรือนรวย 25 ครัวเรือน เลือกตัวอย่างได้ 7 ครัวเรือน ครัวเรือนปานกลาง 142 ครัวเรือน เลือกตัวอย่างได้ 33 ครัวเรือน และครัวเรือนจน 160 ครัวเรือน เลือกตัวอย่างได้ 40 ครัวเรือน รวมครัวเรือนทั้งหมด 80 ครัวเรือน ติดตามหัวหน้าครัวเรือนได้ 79 ครัวเรือน

สาเหตุที่สัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนในชุมชนปากกอกได้น้อยนั้น เนื่องจากไม่มีครอบครัวในบ้านซึ่งหัวหน้าครัวเรือนและสมาชิกไปทำงานในเมือง การติดตามในช่วงกลางคืนทำได้ยาก เพราะชาวบ้านไม่ไว้ใจวางใจ ในช่วงเสาร์-อาทิตย์ ก็ไม่อาจติดตามได้ ชาวบ้านที่มีการศึกษาระดับสูง-ส่วนใหญ่มิ่วเวลาว่างน้อยมาก

2.3 ข้อมูลระดับบุคคล ผู้วิจัยใช้แนวข้อคำถามเพื่อสัมภาษณ์สตรีที่อยู่ในครัวเรือนตัวอย่าง เพื่อศึกษาศักยภาพ และบทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากรครัวเรือนและชุมชน

3. เครื่องมือในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษามีดังนี้คือ

3.1 แบบสัมภาษณ์ ใช้แบบสัมภาษณ์กับหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างของทั้งสองชุมชน- โดยใช้พนักงานสัมภาษณ์ซึ่งผ่านการอบรมแล้วทำงาน หัวข้อของแบบสัมภาษณ์ประกอบด้วย

- ข้อมูลทั่วไปของครัวเรือน
- ข้อมูลด้านเศรษฐกิจของครัวเรือน
- ข้อมูลด้านสังคมและวัฒนธรรม
- ข้อมูลทรัพยากรในครัวเรือน
- บทบาทของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรครัวเรือน

3.2 แนวข้อคำถาม (interview guide lines) ผู้วิจัยได้สร้างแนวข้อคำถามสำหรับการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ผู้ให้ข่าวสารและสตรีในครัวเรือน

- ประวัติความเป็นมาของชุมชน
- การเปลี่ยนแปลงของชุมชน
- การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรครัวเรือนและชุมชน
- ทรัพยากรครัวเรือนในปัจจุบัน
- การจัดการทรัพยากรครัวเรือน
- บทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากร

3.3 เครื่องบันทึกเสียง และแถบบันทึกเสียง

3.4 กล้องถ่ายรูป และฟิล์มสี ฟิล์มสไลด์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การจัดกระทำข้อมูล

- เรียบเรียงข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและ การสังเกตการณ์

ที่บันทึกในสมุดบันทึก

- ถ่ายเสียงจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าวสาร จากแถบบันทึกเสียงเป็น ภาษาพื้นบ้าน ถอดข้อความเป็นภาษาไทย

- ข้อมูลในส่วนของสัมภาษณ์แบบเป็นทางการประมวลด้วย คอมพิวเตอร์ เพื่อการวิเคราะห์

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

- นำเสนอข้อมูลประวัติชุมชน สภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ข้อมูลทางประชากรและการเปลี่ยนแปลง โดยอธิบายและเปรียบเทียบ

- เสนอข้อมูลทั่วไปของครัวเรือนตัวอย่างและการจัดการทรัพยากรโดยใช้สถิติ ร้อยละ

- เสนอข้อมูล รายชื่อทรัพยากร การจัดการทรัพยากรของครัวเรือนการศึกษา และบทบาทของสตรี โดยการบรรยาย

พัฒนาการของสังคมล้านนาไทยและทรัพยากรครัวเรือน

สังคมไทยยุคศักดินา : ทรัพยากรมนุษย์

ในสังคมโบราณ กาลังคนหรือแรงงานไพร่ในสังกัดเป็นแหล่งที่มาของอำนาจทางการเมือง ความมั่งคั่ง ฐานะทางสังคม และความมีหน้ามีตาของมูลนายผู้ควบคุมดูแล กาลังคนหรือแรงงานไพร่ นับเป็นทรัพยากรที่มีค่าอย่างยิ่งหนึ่งของอาณาจักรทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ กล่าวได้ว่ามีความสำคัญยิ่งต่อการเสริมสร้างและแผ่ขยายอาณาจักร เพราะในด้านเศรษฐกิจ กาลังคนเป็นบ่อเกิดของผลผลิตต่าง ๆ ซึ่งยังความมั่งคั่งสมบูรณ์ให้แก่รัฐ ขณะเดียวกันกาลังคนเป็นพื้นฐานสำคัญของกองทัพในยามศึกสงคราม อีกทั้งยังเป็นแรงงานโยธาในการก่อสร้างต่าง ๆ ไม่ว่าจะ ซุดคลอง อ่าง-เก็บน้ำ สร้างถนน และวัดวาอาราม ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ อาณาจักรไทยในสมัยก่อนไม่ว่าจะเป็นแคว้นล้านนา แคว้นสุโขทัย อาณาจักรอยุธยา ธนบุรี และ รัตนโกสินทร์ ต่างสร้างวิธีการ หรือระบบที่มีประสิทธิภาพในการควบคุมกาลังคน เพื่อจะได้สามารถจัดสรร และเกณฑ์กาลังคน มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อแคว้นแคว้น ระบบการควบคุมกาลังคน ได้มีพัฒนาการไปตามสภาพแวดล้อมทางการเมืองและสังคมแต่ละสมัย และได้ขยายบทบาทจากการควบคุมเกณฑ์แรงงาน มาเป็นระบบบริหารราชการที่ทำการปกครองจัดเก็บผลประโยชน์ของอาณาจักร ระบบไพร่จึงเป็นรากฐานของสังคมไทยอดีต (อัญชี่ สุสายัณห์ , 2524 : ง. 1-2)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ สังคมอยุธยา มีระบบการควบคุมกาลังคนที่เคร่งครัดกว่าสุโขทัย อยุธยาได้ใช้ ระบบศักดินา เป็นกลไกในการควบคุมกาลังคน โดยวิวัฒนาการจากการจัดระเบียบอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งพระองค์ได้ออกกฎเกณฑ์ระเบียบเสริมสร้างระบบศักดินาให้มั่นคง และได้ใช้สืบทอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ปัจจัยสำคัญที่ใช้กำหนดศักดินาของคนได้แก่ ชาติกำเนิด และตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ (ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน , 2521 : 233-234)

จากช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จวบจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สังคมไทยมีระบบเศรษฐกิจแบบธรรมชาติดี คือ การผลิตในระบบเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงตัวเอง เศรษฐกิจหมู่บ้านซึ่งมีการเกษตรกรรมและหัตถกรรมเป็นรากฐาน มีบทบาทสำคัญในการผลิตมูลค่าส่วนเกินให้แก่สังคม การผลิตมีลักษณะหลากหลาย เช่น การทอผ้าทอไหม ทำผ้า ทำเครื่องมือเกษตรกรรม ทำเครื่องปั้นดินเผา และการประมง ฯลฯ การผลิตมุ่งเพื่อใช้สอยในชุมชนและมีส่วนเกินไว้จ่ายเป็นส่วยสาอากร บางครั้งมีการผลิตเหลือไว้ค้าขายแลกเปลี่ยนกันแต่มีขอบเขตจำกัด รัฐบาลมีบทบาทในการกำหนดการใช้ทรัพยากรมาก ซึ่งโดยมากดำเนินไปตามพันธะทางสังคมและศาสนา (ตีรณ ใจวิสิริมณี , 2525 : 27-28) ระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินโดยเอกชนยังไม่เกิดขึ้น ที่ดินเป็นของพระมหากษัตริย์ รัฐบาลและชนชั้นน้าได้รับส่วนแบ่งผลผลิตจากส่วยสาอากร การเกณฑ์แรงงาน และทาส ไพร่ไม่มีสิทธิ์ในการรับจ้างทำงานต่าง ๆ ที่มูลนายไม่อนุญาต ส่วนแรงงานทาสนั้นก็ไม่มีอิสระเสรีในการทะนุบำรุงถิ่นที่ควร ฐานะของคนแสดงออกในศักดิ์และหน้าที่ที่อำนาจแผ่นดินเป็นผู้กำหนดไว้ให้ตามขนบธรรมเนียมประเพณีและอำนาจการเมืองซึ่งถือเป็นสิ่งปกติธรรมดาในสมัยนั้น หากแต่เป็นการสะท้อนลักษณะโครงสร้างสังคมเศรษฐกิจและการเมือง ในสมัยที่เรียกกันว่า "ระบบศักดินา" ระเบียบสังคมดังกล่าวมีความเข้มข้นอย่างมาก ในบริบทที่อำนาจของพระมหากษัตริย์ แผ่กระจายอย่างเต็มที่ และค่อยเจือจางลงในชุมชนหมู่บ้านที่มีความเป็นอิสระจากอำนาจแผ่นดินค่อนข้างมาก (นิธิ เอียวศรีวงศ์ , 2526 : 142-161) แม้ระบบไพร่-ทาส จะเกี่ยวเนื่องกับการได้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการเกณฑ์แรงงานแบบได้ไปส่วยของแผ่นดินก็ตาม แต่ในโครงสร้างสังคมสมัยเก่า ระบบนี้ไม่ใช่วิธีการที่ชนชั้นสูงขูดรีดกำไรจากไพร่และทาส เพียงอย่างเดียว ก็คือระบบไพร่-ทาส มีประสิทธิภาพและคุณภาพประนีประนอมต่อการควบคุมคนที่อยู่ใกล้และอาจเป็นอันตรายต่อแผ่นดิน แต่ไม่ค่อยมีสมรรถภาพและความต้องการในการทำให้คนไปเอาชนะหรือดักดวงผลประโยชน์จากโลกธรรมชาตินัก (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ , 2533 : 87)

เมื่อพิจารณาโครงสร้างทางชนชั้นของสังคม เห็นได้ชัดว่า สังคมไทยในเวลานั้นประกอบด้วยชนชั้นน้าจำนวนน้อยนิด ขณะที่เบื้องล่างคือไพร่และทาส ชนชั้นกลาง ซึ่งประกอบด้วย ช่างราช-

การ และพ่อค้า อีกทั้งชาวฐานะดีมีจำนวนน้อย ภายใต้อระบบศักดินาไทย ชนชั้นนายทุนไม่สามารถเกิดขึ้นมาได้ด้วยศูนย์รวมอำนาจอยู่ในมือของชนชั้นนำ การผลิต และการค้าภายในประเทศ มีขอบเขตจำกัด การแบ่งงานทำ และการผลิตเพื่อความชำนาญเฉพาะอย่างจึงมีน้อย กล่าวโดยสรุปได้ว่าสังคมศักดินาไทยในสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ เป็นสังคมที่พัฒนาไปอย่างช้า ๆ ในยามสงบก็เจริญรุ่งเรือง ยามสงครามหรือเกิดโรคระบาด ทุพภิกขภัย ชุมชนก็เสื่อมลง แต่โครงสร้างของสังคมไม่เปลี่ยนแปลง เพราะวิถีชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่เป็นการผลิตแบบพึ่งพาตนเองตามธรรมชาติ ไม่มีการค้าขาย ไม่มีการนำเอาผลผลิตส่วนเกินไปลงทุนขยายการผลิต ไม่มีการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะอย่างอย่างจริงจัง เจ้าขุนมูลนายถูกการค้าและการใช้แรงงานนิยมการบริโภคฟุ่มเฟือยและพิธีรีตองต่าง ๆ ประชาชนธรรมดาพอใจชีวิตเรียบง่าย ไม่มีชนกลุ่มใดสามารถสร้างตัวเป็นช่างฝีมือ หรือชนชั้นพ่อค้าได้ ไม่มีแรงจูงใจให้มีการพัฒนาทางฝีมือและเทคโนโลยี และในระบบศักดินาที่ประกอบด้วยไพร่ทาสนั้น ทำให้บุคคลสามารถครอบครองเหนืออำนาจของบุคคลอื่นในการใช้ประโยชน์จากแรงงานของเขา เนื่องจากมีการขายลูกเมียของตนเองไปเป็นทาส ถึงอย่างไรก็ตาม การเป็นทาสนั้น มักเป็นราษฎรที่อาศัยทำมาหากินอยู่ในบริเวณที่เป็นเมือง มากกว่าเป็นชาวบ้านในชุมชนเล็กๆ ที่ห่างไกล ดังนั้นชุมชนชาวบ้านชนบทจึงได้รับผลกระทบจากการเป็นไพร่ทาส น้อยมาก

สำหรับชุมชนล้านนาสมัยเริ่มแรกเมื่อครั้งราชธานีตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำกก ในราวพุทธศตวรรษที่ 10 นั้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์ , 2527 : 53) กล่าวได้ว่าได้พัฒนาระบบการผลิตถึงขั้นที่มีผลผลิตส่วนเกินเกิดขึ้นแล้ว ซึ่งทำให้เกิดชุมชนขึ้น ปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือที่ดินยังคงถือเป็นการมสสิทธิ์ร่วมกันของชุมชน พลังและปัจจัยการผลิตที่สำคัญขณะนั้นคือแรงงาน ดังนั้นชุมชนจึงใช้ระบบเครือญาติและการสมรส เป็นยุทธวิธีในการจัดสรรแรงงานในการผลิตของกลุ่มโคตรวงศ์ของตน ผู้ที่มีความสำเร็จจะสามารถมีสิ่งของมีค่าซึ่งใช้แสดงสถานภาพทางสังคมแก่ผู้อื่น ทำให้เกิดชนชั้นเจ้าของแรงงาน และชนชั้นแรงงาน ผู้ที่สามารถควบคุมแรงงานได้มากก็จะสามารถมีผลผลิตส่วนเกินไว้ใช้ในพิธีกรรม ผู้สามารถจัดพิธีกรรมได้ถือเป็นผู้มีเกียรติในสังคม การเพิ่มทุนแรงงานทำให้เขาได้เขยิบฐานะสูงขึ้น วิธีการเพิ่มแรงงานกระทำได้โดยผ่านทาง การสมรส หญิงในครอบครัว

ครัวที่มีฐานะสูงจะเรียกสินสอดได้มากเป็นการเพิ่มของมีค่า และยังได้เจ้าสาวมาเป็นแรงงานเพิ่ม ให้แก่ครัวเรือนฝ่ายหญิงอีกด้วย ลักษณะเช่นนี้ยังคงปรากฏอยู่ในสังคมชุมชนชาวนาของล้านนาไทย ซึ่งมีการนับถือผีบรรพบุรุษฝ่ายหญิง (Andrew Turton , 1972 : 217-256) ดังนั้นจึงมีการรบทางสงครามเพื่อแย่งชิงผู้คนอันเป็นแรงงานที่เป็นพลังสำคัญในการผลิต

เมื่อพระเจ้ามังรายได้สร้างอาณาจักรล้านนาขึ้นใหม่ที่เมืองสุโขทัย ทั้งพระองค์ได้ตีแคว้น-หรือภูซัยซึ่งเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาในล้านนา ได้ในปี พ.ศ. 1835 พระองค์ปกครองบ้าน-เมืองในระบอบกษัตริย์ มีกฎหมายมังรายศาสตร์ระบุดรรมาในการปกครอง โดยได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ อาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาได้เข้ามามีส่วนสำคัญในการสถาปนาระบบศักดินาขึ้นในล้านนา ทำให้เจ้าเมืองอาศัยความคิดความเชื่อ ในพุทธศาสนาเป็นรากฐานในการเรียกรบ-ร้อมเกณฑ์ภาษี และแรงงาน จากผู้ที่ทำประโยชน์บนที่ดินที่ตนเองมีกรรมสิทธิ์ ขณะเดียวกันเจ้า-เมืองและกษัตริย์ต้องพึ่งพาอาศัยขุนนางเพื่อการดูแลผลประโยชน์ที่จะได้จากประชาชน

ระบบศักดินาในล้านนาไทยมีความคล้ายคลึงกับไทยภาคกลาง คือ ชุมชนชาวนาที่อยู่ห่าง-ไกลจากสังคมเมืองเป็นพื้นฐานการผลิตที่สำคัญ การจัดการผลิตเพื่อบริโภคภายในชุมชนเป็นแบบพึ่งตนเอง มีการรวมตัวกันจัดทำเหมืองฝายของชุมชนขึ้นเองจนกลายเป็นประเพณีสืบต่อมาถึงปัจจุบัน ชนชั้นปกครองได้ใช้กฎหมายเชิญชวนให้ไพร่มาทำกินใกล้เมือง เพื่อเก็บส่วยได้สะดวกขึ้น จนกระทั่งล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าถึง 200 ปี ภายหลังเจ้ากาวิละได้ต่อสู้ขับไล่พม่าออกไปได้ในปี พ.ศ. 2339 มีการรวมตัวของชุมชนชาวนาขึ้นใหม่ภายหลังจากกรร้างเพราะหลบหนีพม่าไปตามที่ต่าง ๆ มานาน ประชากรยังคงอยู่กันอย่างเบาบาง จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2415 การปกครองรอบเมืองเชียงใหม่เข้มแข็งขึ้น เจ้าผู้ครองนครเริ่มทำกิจการค้ากับพ่อค้าจีนและเก็บสัมปทานการ-ทำป่าไม้สัก ชาวนาสามารถขยายที่ดินออกไปได้ตามกำลังความสามารถของครัวเรือน ดังนั้นการผลิตข้าวในสมัยนั้นจึงเป็นการร่วมกันผลิตในลักษณะการจัดการผลิตที่เรียกว่า "ใ้ย้ะด้วยกัน" ครัวเรือนทั้งหมดที่ร่วมบิดามารดาเดียวกัน แม้จะแยกครัวออกมาหลังจากแต่งงานออกไปแล้วจะรวมแรงงานกันผลิตข้าว โดยจะเก็บข้าวไว้ในยุ้งกลางแล้วแต่ละครัวเรือนของคู่เขยทั้งปลายรวมทั้งครัวเรือนของบิดามารดาเองจะแบ่งข้าวไปบริโภคตามที่ต้องการ (อานันท์ กาญจนพันธุ์ ,

2527 : 89) การรวมแรงงานกันเช่นนี้เนื่องจากจำเป็นต้องใช้แรงงาน ซึ่งแต่ละครัวเรือน-
มีอยู่ไม่พอ

หลังจากปี พ.ศ. 2426 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น กับเจ้านายฝ่ายเหนือ ด้วยผลของ
การขยายอิทธิพลเข้าครอบครองที่ดินในท้องที่ต่าง ๆ ชาวนากลายเป็นผู้เช่านาของเจ้า อันเป็น-
การส่งเสริมความสัมพันธ์แบบศักดินาขึ้นในหมู่บ้าน นอกจากการเก็บค่าเช่าแล้วผู้เช่าอาจถูกเกณฑ์
แรงงานให้เจ้าด้วย ในขณะที่มีการก่อตัวของการถือกรรมสิทธิ์เอกชน ได้พัฒนาความสัมพันธ์แบบ
ศักดินาเพิ่มขึ้นไปเรื่อย ๆ ทั้งยังได้รับการเกื้อหนุนจากอำนาจของรัฐบาลกลาง ภายหลังสนธิสัญญา
บาวริงที่ทาให้รัฐบาลกรุงเทพฯ พยายามดำเนินการปฏิรูประบบการบริหารราชการใหม่ โดยจัดให้
เป็นมณฑล แล้วส่งข้าราชการจากส่วนกลางมาดำรงตำแหน่งต่าง ๆ เป็นการวิเคราะอำนาจของ
เจ้านายฝ่ายเหนือลงไปในที่สุด การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจในช่วงนี้
(ปี พ.ศ. 2400-2475) มีผลต่อชนชั้นนากันล้านนา สังคมหมู่บ้านของชาวนาก็เกิดมีฐานันดรหลาก
หลาย ด้วยระบบเศรษฐกิจแบบตลาด เปิดโอกาสให้ชาวนาบางคนที่มีโอกาสติดต่อกับภายนอก
กลายเป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ที่มีชาวนาอื่นมาขอเช่าทำ นอกจากนี้มีการเก็บภาษีและเกณฑ์แรง
งานชาวนาที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางอำนาจการเมืองและเศรษฐกิจ ส่วนชาวนาตามหมู่บ้านที่ห่างไกล-
ออกไปไม่ถูกเกณฑ์แรงงานและแบกภาระภาษีมากนัก แต่ป่าไม้ถูกตัดทวงเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ออก
ไปอย่างเป็นระบบ

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 คณะราษฎรมีความรู้สึกต่อต้าน-
ระบบกษัตริย์มาก จึงเปลี่ยนระบบการปกครองมณฑล ลดฐานะลงเป็นเพียงจังหวัด ทำให้ตำแหน่ง
เจ้าครองนครฝ่ายเหนือถูกยกเลิกไปด้วย เจ้านายฝ่ายเหนือ พยายามปลีกตัวออกจากการเข้าไป
เกี่ยวข้องกับเมืองที่ต่อต้านความนิยมกษัตริย์ แต่บางส่วนก็คัดค้านความคิดแบบศักดินา
ซึ่งทำให้เกิดสภาพสลับสนขึ้นในกลุ่มผู้นำเมืองเหนือ กลุ่มผู้นำใหม่ประกอบด้วยข้าราชการจากส่วน
กลางและพ่อค้าชาวจีน เริ่มมีอิทธิพลมากขึ้น ผู้นำท้องถิ่นซึ่งเคยอยู่ใต้อิทธิพลของเจ้าท้องถิ่นได้เข้า
สู่การอุปถัมภ์ของข้าราชการส่วนกลาง แสดงให้เห็นอิทธิพลของกรุงเทพฯ ที่แพร่ขยายไปยังหัว-
เมืองเหนือ การรื้อกำแพงเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2476 เพื่อรับการขยายตัวของเมือง

เป็นสัญลักษณ์ของการขยายตัวทางเศรษฐกิจไปสู่หมู่บ้านห่างไกล อย่างไรก็ตามแม้ว่าโครงสร้างทางการเมืองและการปกครองในภาคเหนือจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก แต่ชีวิตของชาวนาในทางเศรษฐกิจในหมู่บ้านยังคงไม่ต่างจากเดิมมากนัก (อานันท์ กาญจนพันธุ์ , 2527 : 141)

การเข้ามาของทุนนิยมในสังคมไทย

สังคมไทยแต่เดิมมีการผลิตเพื่อยังชีพและส่งส่วย การผลิตและการค้าภายในประเทศมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อความพอเพียงแก่การบริโภค ส่วนการค้าต่างประเทศมีรัฐส่วนกลางผูกขาดอำนาจจัดการอยู่ การค้าภายในและการค้าระหว่างประเทศส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจน้อย การผลิตเพื่อความชานาญเฉพาะจึงมีน้อย ด้วยเหตุนี้กระบวนการแบ่งงานกันทานแบบไม่ปรากฏมีขึ้น การเข้ามาของทุนนิยมภายนอกส่งผลกระทบต่อโครงสร้างการผลิตแบบดั้งเดิมของไทย เกิดมีการผลิตเฉพาะอย่างขึ้น สังคมไทยได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของทุนนิยม ภายหลังการเซ็นสนธิสัญญาบาวริงกับประเทศอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 เป็นฉบับแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อจากนั้นได้ตกลงเซ็นสนธิสัญญาทันเองเดียวกันกับประเทศอื่น ๆ อีก 9 ประเทศ ในรัชกาลเดียวกัน

การเปิดประเทศสู่การค้าเสรี ทำให้ผลผลิต ข้าว ไม้สัก และดีบุก กลายเป็นสินค้าขาออกที่สำคัญของไทยสินค้าต่างประเทศได้หลั่งไหลเข้ามาสู่ระบบเศรษฐกิจไทย มีการใช้เงินตราเป็นสื่อกลางของการแลกเปลี่ยน ซึ่งช่วยเร่งให้ชาวบ้านทำการผลิตเพื่อขายในตลาดแทนการผลิตเพื่อบริโภคเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามการขยายตัวของการค้าและการใช้เงินเป็นสื่อกลางของการแลกเปลี่ยนในระยะแรก ไม่ได้แผ่ไปตลอดทุกภาคเนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวก เช่น ในภาคกลางมีแม่น้ำลำคลอง เป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญ ทำให้ค้าขนส่งถูกกว่าภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนั้นทางภาคเหนือจึงค้าขายกับพม่าและภาคใต้ของจีน ขณะที่ภาคอีสานยังคงรักษาสภาพเศรษฐกิจแบบยังชีพไว้ได้จนกระทั่งทางคมนาคมเจริญขึ้น

การตอบสนองต่อระบบทุนนิยมตะวันตกทำให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะในภาคกลาง ขณะเดียวกันชาวบ้านได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่เหมาะสมแก่การเพาะ-

ปลูกเพิ่มขึ้น ทำให้ชุมชนหมู่บ้านขยายตัว การแบ่งแยกงานบางอย่างได้พัฒนาชัดเจนขึ้น คือชนบทเพาะปลูก เมืองทำกิจกรรมอื่นที่ไม่ใช่การเพาะปลูก อย่างไรก็ตาม ก็ยังไม่มีแรงงานอิสระ ถึงแม้ว่าแรงงานชนบทบางส่วนทำการรับจ้างในตัวเมือง เช่น ชาวบ้านทางเหนือรับจ้างต่อเรือ หรือขนส่งสินค้าจากภาคเหนือมาภาคกลาง หรือเป็นพ่อค้าสินค้าพื้นเมืองมาขายถึงกรุงเทพฯ พ่อค้าเหล่านี้เป็นพ่อค้าชั่วคราวที่ใช้เวลาว่างหลังฤดูเก็บเกี่ยวทำการค้า แรงงานยังคงติดกับการเพาะปลูก ความสัมพันธ์ระดับหมู่บ้านยังคงแน่นแฟ้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ , 2527 : 329-335)

แม้ว่าประเทศไทยต้องเผชิญกับมหาอำนาจตะวันตก แต่ระบบเจ้าขุนมูลนายในหลายส่วนก็ยังคงรักษาไว้ได้ ทั้งนี้เพราะการเข้ามาของทุนนิยมมิได้เปลี่ยนระบบการถือครองที่ดิน ที่ดินที่อุดมในที่ราบภาคกลางยังคงเป็นของเจ้านายและขุนนาง การเข้ามาของระบบทุนนิยมทำให้เกิดการปฏิรูปกิจการของรัฐเพื่อรวมศูนย์อำนาจ มีการตั้งหน่วยงานบริหารและราชการแบบตะวันตกแบ่งเป็นกระทรวงยกเลิการปกครองหัวเมืองแบบกินเมือง มีการตั้งหน่วยทหารอาชีพประจำการฝึกฝนการรบแบบตะวันตกในที่สุดสามารถทำหน้าที่ยุทธวิธีที่แทนระบบไพร่ พร้อมกับการดึงอำนาจสู่ส่วนกลาง รัฐบาลให้ความสนใจเกี่ยวกับการขยายเส้นทางรถไฟ เพื่อเชื่อมส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ความสำเร็จงานการสร้างทางรถไฟ ทำให้ระบบรวมศูนย์อำนาจ กระชับแน่นแฟ้นขึ้น

ขณะที่อิทธิพลตะวันตกทางด้านการทหาร ความก้าวหน้า ทางเทคนิควิทยาการที่เกิดขึ้นจากระบบความคิด และวิถีชีวิตที่ต่างจากสังคมไทยได้หลั่งไหลเข้าสู่สังคมไทยระบบเจ้าขุนมูลนายได้รับผลกระทบในบางส่วนและสามารถปรับตัวให้ทันสมัยขึ้น ทำให้ระบบสืบทอดต่อมาจนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งในระยะแรกไม่มีใครมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมไทยเท่าใดนัก เนื่องด้วยปัจจัยการผลิตของสังคมไทยยังอยู่ในมือของชนชั้นเจ้าขุนมูลนาย นายทุนตะวันตก และนายทุนชาวจีน ต่อมารัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ดำเนินนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจ การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ทุนพาณิชย์ของไทยสามารถขยายตัวได้อย่างรวดเร็ว จนกระทั่งเข้าสู่สมัยทุนนิยมโดยรัฐ (พ.ศ. 2490-2500) ซึ่งในช่วงนี้การบริหารงานของรัฐบาลแต่ละชุดมีระยะเวลาในการทำงานสั้นมาก มีการเปลี่ยนแปลงผู้นำคณะ

รัฐบาลบ่อยครั้ง ด้วยการรัฐประหารมีผลต่อการสกัดกั้นการลงทุนจากต่างประเทศเป็นอย่างมาก
 ปี พ.ศ. 2500 เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยึดอำนาจการปกครองได้ จึงรื้อฟื้น
 นโยบายส่งเสริมการลงทุนขึ้นใหม่ ปี พ.ศ. 2504 รัฐบาลได้เริ่มต้นใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ
 สังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) เพื่อส่งเสริมการลงทุนและเร่งรัดการขยายตัวทาง-
 เศรษฐกิจ เป็นแรงจูงใจให้ทุนจากต่างประเทศหลั่งไหลเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจไทยอย่างรวดเร็ว
 รัฐบาลปล่อยให้ชาวต่างชาติลงทุนได้อย่างเสรี ทำให้ระบบทุนนิยมต่างชาติแพร่กระจายเข้าสู่-
 สังคมไทยอย่างรวดเร็ว ทั้งไม่เป็นปรปักษ์กับระบบเจ้าขุนมูลนายของไทย ผลที่ตามมาคือ การ-
 เปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ทางการผลิตในชนบทไทยที่เห็นเป็นรูปธรรมมากที่สุดคือ การเพิ่มขึ้น
 ของความแตกต่างทางชนชั้นในชนบท ซึ่งหมายถึงการที่ชาวนาขนาดเล็ก และผู้เช่าต้องล้ม
 ละลายกลายเป็นแรงงานรับจ้างเพิ่มขึ้น (ศิริณ โจ้วศิริมณี , 2525 : 188) กลุ่มชนที่พัฒนาเป็น
 ชนชั้นสำคัญ 2 ชั้น คือ พวกเจ้าของที่ดินนายทุนชนบท กับชาวนายากจนไร้ที่ดิน นอกจากนี้ ยังมี
 กลุ่มชนที่อยู่ระหว่างกลาง 2 ชั้นนี้ คือ ชาวนาที่มีที่ดินขนาดเล็กจนถึงขนาดกลางและชาวนาที่-
 เป็นเจ้าของที่ดินบางส่วนเป็นผู้เช่า บางส่วนการแผ่ขยายของทุนนิยมในชนบท จึงเปิดโอกาสให้มี
 การนำผลผลิตส่วนเกินไปใช้ในการสะสมทุน และขยายการลงทุนเพื่อสร้างวิถีความสัมพันธ์แบบ
 ทุนนิยมต่อไปได้

การแผ่ขยายของทุนนิยมในชนบท นอกจากจะครอบงำภาคการกระจายและการ
 แลกเปลี่ยนสินค้าโดยสิ้นเชิงแล้ว ยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนาดการผลิตโดยตรง ทำให้
 ชาวนาสวนหนึ่งกลายเป็นแรงงานรับจ้างทั้งเต็มเวลาและแรงงานรับจ้างบางเวลาได้ เพิ่มขึ้นอย่าง
 รวดเร็ว และชาวนาที่ล้มละลายก็อพยพไปตั้งถิ่นฐานที่อื่นค่อนข้างมากโดยเฉพาะแรงงานหนุ่ม-
 สาวที่อพยพไปทำงานทำในเมือง การบีบคั้นของระบบทุนนิยมทำให้เกิดค่านิยมในการบริโภคสินค้า
 และต้องการมีชีวิตสนุกสนานในเมือง ส่งผลไปยังชุมชนหมู่บ้านให้ต้องพึ่งพิง เศรษฐกิจทุนนิยมโลก
 ขณะที่ยังต้องพึ่งพาแผนฟ้าตามธรรมชาติ

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้นหลังการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ เชียงใหม่-
ในปี พ.ศ. 2464 พ่อค้าชาวจีนได้หลั่งไหลเข้าสู่ล้านนาเพื่อการค้าขาย พ่อค้าเหล่านี้เป็นหัวหอก
สำคัญที่ดึงชาวนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก พ่อค้าจีนได้ใช้กลไกตลาดควบคุมการขายข้าว
ของชาวนา เมื่อข้าวราคาตกชาวนาก็เป็นหนี้มาก ชาวนาต้องเผชิญกับสภาพคับขันทางเศรษฐกิจ
ทำให้ต้องพยายามลดการใช้เงินทุนโดยการจ้างแรงงานรูปอื่นแทนการจ้าง ส่วนชาวนารวยก็ไม่สามารถหา
แรงงานรับจ้างได้เพียงพอ เพราะจำนวนชาวนารับจ้างมีจำกัด การจ้างแรงงานรายวัน
และจ่ายค่าจ้างเป็นเงินยังมีจำนวนน้อยมาก ส่วนมากจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับการช่วย
เกี่ยวข้าวในอดีต กล่าวคือ มีประเพณีให้คนยากจนมาช่วยเกี่ยวข้าวแล้วจะได้ข้าวเป็นสินน้ำใจ
ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นการจ้างแรงงานรายวัน กล่าวได้ว่าการแทรกแซงของเศรษฐกิจแบบทุน-
นิยม ที่ประเทศล่าอาณานิคมเข้ามา เพียงแต่เปิดให้มีการค้าขายแลกเปลี่ยนขึ้นเท่านั้น ยังไม่
สามารถผลักดันให้เกิดการผลิตแบบทุนนิยมขึ้นในหมู่บ้าน ตรงกันข้ามในระยะต้น การผลิตเพื่อขาย
ยังกลับส่งเสริมความสัมพันธ์แบบศักดินาขึ้นในหมู่บ้านในรูปของการเช่านา การจ้างแรงงาน (อานันท์
กาญจนพันธ์ , 2527 : 103-110)

สังคมหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว หลังจากมีการสร้างถนนเข้าไป
ตามหมู่บ้าน เนื่องจากโครงสร้างพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.
2504-2509) ถนนมีส่วนสำคัญในการเปิดให้ระบบเศรษฐกิจโลกเข้าสู่หมู่บ้าน หลังจาก "การ-
ปฏิวัติเขียว" โครงการพัฒนาของรัฐบาลได้เปลี่ยนที่ดินและแรงงานเป็นสินค้ามากขึ้น รัฐบาลได้เข้า-
ควบคุมระบบชลประทานที่เดิมชาวนาดำเนินการกันเองมาก่อสร้างเป็นโครงการชลประทานของรัฐ
ตัวอย่าง เช่น การสร้างโครงการชลประทานแม่แตงในจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2506-2514)
ผลักดันให้ราคาที่ดินในเขตชลประทานสูงขึ้น ผลประโยชน์ตกแก่เจ้าของที่ดินรายใหญ่และชาวนา-
ร่ำรวย ในขณะที่ชาวนายากจนที่สุดเสียที่ดินต้องย้ายถิ่นไปเป็นกรรมกรในเมืองใหญ่ จะเห็นได้ว่า
การพัฒนาเศรษฐกิจ ของรัฐบาลกลางได้ครอบงำเศรษฐกิจของภาคเหนือให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบ
ทุนนิยมของประเทศไทย ทำให้ภาคเหนือมีลักษณะของการพึ่งพาเศรษฐกิจทุนนิยมโลกเช่นเดียวกับ
ภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศ

ชวานาไทยกับการจัดการทรัพยากรการผลิต

การศึกษาทางด้านการผลิตของชวานาจะทำให้เข้าใจถึงความจริงของสังคมชวานา การผลิตจะสะท้อนภาพทั้งหมดของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การผลิตจำเป็นต้องอาศัยอยู่และการสืบทอดต่อไปของสังคม และการผลิตเป็นพื้นฐานในการกำหนดความสัมพันธ์ในสังคม การศึกษาการจัดการทรัพยากรควัวเรือนของชาวบ้านจึงมุ่งประเด็นไปยังระบบการผลิตของควัวเรือน ทั้งนี้ได้มีนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ศึกษาชนบทไทยไว้มากมาย ที่ได้อ้างอิงถึงวิถีชีวิตและระบบการผลิตของควัวเรือนและชุมชน (ทั้งนี้ต้องพิจารณาถึงวิถีการผลิตที่ได้รับอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจภายนอกหมู่บ้านด้วย) คิงส์ฮิลล์ (Konrad Kingshill, 1965) ได้ทำการศึกษาชุมชนชวานาในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ในระยะเวลาต่างๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2497-2517 และได้ติดตามการเปลี่ยนแปลงของชุมชนทุก 10 ปี ได้อธิบายถึงวิถีชีวิตแบบวัฒนธรรมชวานาของชาวบ้านที่มีพื้นฐานอยู่กับการเพาะปลูกข้าวและพืชบางชนิดที่ปลูกเสริมเพื่อไว้ขาย ในสมัยนั้นที่อำเภอสารภีมีการปลูกลาไยที่ขายได้ในราคาตันละ 500 บาท เจ้าของสวนลาไยขนาดใหญ่ในปี พ.ศ. 2497 ขายลาไยในสวนของเขาให้แก่พ่อค้าที่ซื้อเหมาในราคา 3,700 บาท บางที่จะขายลาไย 68 ตัน ได้ราคาประมาณ 6,680 บาท เท่ากับขายได้ตันละ 98 บาท ขณะที่ปีที่ผ่านมาลาไย 46 ตัน ขายได้ในราคา 2,440 บาท เท่ากับตันละ 53 บาท อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ยังถือว่าการปลูกข้าวเป็นกิจกรรมสำคัญในวิถีของเขา ควัวเรือนจะจัดการกับการผลิตข้าวเช่นเดียวกับควัวเรือนอื่น ๆ ในวงจรของการผลิตของควัวเรือนที่มีการรอคอยผลผลิต ควัวเรือนก็จะจัดการกับกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อการดำรงชีวิต ทั้งการหาอาหารจากแหล่งทรัพยากร และการเพาะปลูกพืชผักต่าง ๆ เพื่อขายและบริโภค เช่น การจับปลาจากแม่น้ำ ล่าคลอง การปลูกผักสวนควัวบางบ้านมีการทำอุตสาหกรรมในควัวเรือน ชีวิตของชาวบ้านสามารถอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาสังคมภายนอก ชีวิตจึงสงบสุขภายใต้สภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติและยึดมั่นในหลักศาสนาพุทธศาสนา โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง ถึงอย่างไรชาวบ้านก็เชื่อในเรื่องผีและไสยศาสตร์อันจะทำให้เกิดความสบายใจในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันที่ไม่อาจเข้าใจหรือแก้ไขได้ด้วยวิถีทางอื่น การศึกษาของคิงส์ฮิลล์ในเวลาอีก 30 ปี ต่อมาได้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง

ที่เกิดขึ้นกับชุมชนเมื่อความเจริญได้กระจายเข้าสู่หมู่บ้าน ขณะที่สภาพทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับ การเกษตร มีการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรครัวเรือน ทั้งที่ใช้ในการผลิตและใช้เพื่อความสะดวกสบาย โดยเฉพาะเทคโนโลยีทางการเกษตรที่ทันสมัยที่นำมาใช้ในระบบผลิตของครัวเรือน

พ็อตเตอร์ (Jack M. Potter , 1976) ได้ศึกษาหมู่บ้านแห่งเดียวกันนี้โดยตั้งชื่อว่า "หมู่บ้านเชียงใหม่" อาเภอสารภี ในปี พ.ศ. 2515 ที่ชุมชนชาวนาเชียงใหม่มีวิถีชีวิตที่ยึดติดกับผืนดินที่เพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร การจัดการด้านการเกษตรกรรมมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อครัวเรือนและเครือญาติ ความอุดมสมบูรณ์ของข้าวในผืนนาและทุ่งข้าวหมายถึงอาหารที่มีตลอดปี ครัวเรือนต้องจัดการกับระบบผลิตโดยการไปช่วยทำงานในไร่นาของเครือญาติ หรือรับจ้างในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งนี้มีความแตกต่างระหว่างครัวเรือนเจ้าของที่ดินที่รวยและชาวนายากจน ชาวนาผู้มั่งคั่งจัดการกับที่ดินของตนเองด้วยการให้เช่าเช่าทำนาและได้รับข้าวตอบแทนเป็นค่าเช่า นอกจากนี้จะปลูกกล้วยไว้บนที่ดิน เพื่อขายในแต่ละปี กล้วยพันธุ์ดียี่สิบเอ็ดต้น ขายได้ราคา 6,000-7,000 บาท ทรัพยากรที่สำคัญสำหรับการเพาะปลูก คือ น้ำ ซึ่งชาวบ้านในหมู่บ้านเชียงใหม่ร่วมแรงร่วมใจกันดูแล ด้วยการขุดและซ่อมแซมระบบชลประทานของชุมชนทุกปี ทุกครัวเรือนต้องรับผิดชอบงานแรงงานที่จะมาร่วมกันในการจัดการน้ำนี้ ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สำหรับการแลกเปลี่ยนแรงงานของครัวเรือน เกษตรกรที่ทำกาเกษตรเพื่อการค้าขนาดใหญ่จะไม่สนใจการแลกเปลี่ยนแรงงาน แต่อาศัยการว่าจ้างแรงงาน การเกษตรกรรมเริ่มกลายเป็นธุรกิจเพื่อกำไร

มอร์แมน (Michael Moerman , 1968) ได้ศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงราย อธิบายถึงกระบวนการผลิตซึ่งมีการแลกเปลี่ยนแรงงานในลักษณะทำงานตอบแทนในครัวเรือน และเครือญาติ ซึ่งมี 3 รูปแบบคือ แบบแรก เป็นรูปแบบของความร่วมมือที่ครัวเรือนหลายครัวเรือนได้ตกลงที่จะทำงานในไร่นาร่วมกันจนกว่างานจะเสร็จเรียบร้อย โดยไม่มีการต่อรองกันในเรื่องของจำนวนวันในการทำงานและขนาดของผืนที่นา แบบที่สองและแบบที่สาม มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือเป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานกันโดยไม่มีหลักเกณฑ์อะไรที่แน่นอน อาจเป็นการแลกเปลี่ยนที่อีกฝ่ายหนึ่งไม่จำเป็นต้องไปทำงานใช้แทนที่ หรือใช้คืนในรูปแบบเดียวกัน หรืออาจเป็นการแลกเปลี่ยนที่เท่า

เทียมกัน เช่น แรงงานชายทำงานเก็บเกี่ยว 1 วันแลกกับแรงงานชายเก็บเกี่ยว 1 วันเหมือนกัน แสดงให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนแรงงานในการผลิตของชาวภาคเหนือที่ไม่ต้องจ่ายเงิน ชาวภาคหนึ่งไปช่วยชาวภาคอีกคนหนึ่งทำงานโดยคาดว่าเขาจะได้รับการตอบแทนแบบเดียวกัน แต่ในบางครั้ง การตอบแทนนั้นอาจจะเป็นข้าวหรือเงินก็ได้ ซึ่งการจ่ายเงินนั้นไม่ถือว่าเป็นค่าจ้างที่กำหนดไว้ กล่าวได้ว่าในกระบวนการผลิตของชาวภาคเหนือจะอาศัยแรงงานที่มีการตอบแทนใน 3 รูปแบบ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับสภาพทางด้านการเกษตร เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งบอร์แมน เรียกว่า มิตรภาพ การแลกเปลี่ยน และสิ่งของ (เงินและข้าว) ข้อมูลของบอร์แมน แสดงให้เห็นว่า ระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานมีความสำคัญหมู่บ้านต่าง ๆ ในภาคเหนือเท่าๆกับหมู่บ้านภาคกลางและภาคอีสาน

ปี พ.ศ. 2495 ชาร์ปและคณะ (Lauristor Sharp et al. , 1953) ได้ศึกษาริวิจัยชาวนาที่หมู่บ้านบางชั้นในเรื่องของการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างญาติพี่น้องที่ช่วยกันในการเกี่ยวข้าวด้วยวิธีต่างตอบแทน คือสลับกันไปช่วยเกี่ยวข้าว ความผูกพันตอบแทนซึ่งกันและกันมีขึ้นระหว่างครอบครัว มีข้อผูกพันระหว่างบุคคล เช่นเดียวกับกิจกรรมทางการเกษตรอื่น ๆ ที่ใช้แรงงานของญาติ เพื่อน เพื่อนบ้าน ซึ่งตอบแทนโดยการจัดหาอาหารเลี้ยงและตอบแทนด้วยเงินหรือสิ่งของเล็ก ๆ น้อย ๆ ในหมู่บ้านบางชั้น ยังมีการแลกเปลี่ยนแรงงานในเรื่องอื่น ๆ เช่น การปลูกข้าว การกำจัดหญ้า การตัดข้าว (ด้วยครกขนาดใหญ่) โดยผู้เป็นเจ้าของจะเลี้ยงผู้มาช่วยงาน การแลกเปลี่ยนแรงงานจะเกิดระหว่างครัวเรือนยึดครัวเรือนขึ้นไปในวงชายของการแลกเปลี่ยนซึ่งมีความแน่นแฟ้นมาก และจำกัดอยู่แต่เพียงในหมู่บ้าน (Janleha , 1955 : 113) ในหมู่บ้านบางชุดซึ่งคอปแมนได้ทำการศึกษา (Howard Kaufman , 1960 , 30-45) มีการแลกเปลี่ยนแรงงานสองแบบ แบบที่หนึ่งเรียกว่า เอาแรง แบบที่สองเรียกว่า ขอแรง การเอาแรงคือการเอาหรือยืมหรือแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกัน บุคคลหนึ่งวิ่งค้นหาความช่วยเหลือและให้สัญญาที่จะช่วยเหลือกันในวันข้างหน้า สำหรับการขอแรงนั้น เป็นแบบที่เจ้าของที่ดินหรือคนที่มีอำนาจ ขอให้ลูกหนี้หรือผู้เช่าที่ดินช่วยทำงานให้เปล่า ซึ่งเขาเหล่านั้นจะต้องยินยอมการทำงานในเนื้อที่ขนาดใหญ่ จะมีทั้งการจ้าง การเอาแรง และจะมีหัวหน้าคนงานทำหน้าที่ในการ

จัดหาแรงงาน และมีกาใช้วิธีขอแรง

กล่าวได้ว่าในระบบการผลิตของชาวบ้านซึ่งเป็นกิจกรรมทางการเกษตรของครัวเรือนและชุมชนชาวบ้านได้อาศัยการแลกเปลี่ยนแรงงานในระบบต่าง ๆ ทั้งนี้ยอมเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของการเปลี่ยนแปลงจากสังคมภายนอกชุมชนตามกาลเวลา อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการแทรกแซงของระบบทุนนิยมทางภาคเกษตรที่เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยแทรกตัวเข้ามาเฉพาะในส่วนของการซื้อขายสินค้า ยังไม่เข้าไปมีส่วนในด้านการผลิต ในชุมชนชาวนาภาคเหนือ ซึ่งประกอบด้วยชาวนาหลายชนชั้นนั้นยอมมีวิถีการผลิตที่แตกต่างกัน รวมทั้งกระบวนการต่อสู้เพื่อดำรงอยู่ของชาวนาย่อมแตกต่างกันในแต่ละชนชั้น ซึ่งแสดงลักษณะหลักตัวเองออกจากพันธนาการของความผูกพันแบบศักดินา (อนันท์ กาญจนพันธุ์ , 2527 : 190) ในการผลิตข้าวนาปี-พ.ศ. 2523 ชาวนาในภาคเหนือประเภทต่างๆ ได้ใช้ยุทธวิธีการจัดการใช้แรงงานเพื่อทำการผลิตแต่ละขั้นตอนอย่างซับซ้อน ขั้นแรก ชาวนาจะเลือกวิธีว่าจะจัดการผลิตเองทั้งหมดหรือให้เช่าที่นาไป หรือจะจัดการเองบางส่วนแล้วให้จ้างทำบางส่วน ต่อมาจึงจะเลือกว่า จะจัดการใช้แรงงานแบบใด ชาวนามักจะจ้างแรงงานรายวันตอนปลูก เพราะสืบทอดมาแต่ก่อนการจ้างรายวันจะจ่ายเป็นข้าว ส่วนตอนเก็บเกี่ยว ชาวนานิยมใช้วิธีแลกเปลี่ยนแรงงาน ที่เรียกว่า "เอามือเอาวัน" (ลงแขก) การจ้างแรงงานจะได้ค่าจ้างเป็นเงินหรือข้าว ที่คิดเป็นตัวเงินต่ำกว่าค่าแรงรายวัน ปีใดที่ข้าวเจ้าราคาสูงมากเจ้านาจะเปลี่ยนเอาข้าวเหนียวจ่ายเป็นค่าจ้างแทน ชาวนารับจ้างจำเป็นต้องยอมรับ การขูดรีดแรงงานแบบนี้ไม่ใช่การขูดรีดมูลค่าส่วนเกินแบบทุนนิยม แต่เป็นการขูดรีดแบบกึ่งศักดินา (อนันท์ , 2527 : 213) นอกจากนี้ ชาวนาที่มีฐานะต่างกันจะจัดการนาของตนเองต่างกัน ชาวนาจนกับชาวนาปานกลางจะใช้แรงงานในครัวเรือน และออกไปแลกเปลี่ยนแรงงาน ในตอนปลูกจะจ้างแรงงานรับจ้าง ชาวนารวยและนายทุนเจ้าที่ดินจะได้แรงงานจากชาวนาจนซึ่งต้องเช่าที่นาของพวกเขามารับจ้างให้ก่อน ชาวนาปานกลางต้องอาศัยแรงงานรับจ้างนอกหมู่บ้าน ที่เป็นแรงงานเหลือ และแรงงานส่วนเกิน แสดงถึงการแทรกแซงของทุนนิยมที่ทาให้เกิดชาวนารับจ้างขึ้นในหมู่บ้านที่ผลผลิตต่ำ สำหรับชาวนาจนและรับจ้าง การเอารวันจะช่วยประหยัดการลงทุน เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวเจ้านามักจะจ้าง โดยเฉพาะชาวนารวยและ

นายทุนเจ้าที่ดิน ชาวนากลางส่วนใหญ่จำต้องพึ่งแรงงานในครัวเรือนอย่างเดี๋ยวมากขึ้น เห็นได้ว่าการจ้างแรงงานแบบทุนนิยม แทรกตัวเข้ามาตอนปลูกมากกว่าตอนเก็บเกี่ยว ทั้งนี้การจ้างแรงงานจะมีน้อยในการปลูกข้าวนาปี ส่วนใหญ่เป็นการเอามือเอาริ้ว ในการขึ้นนาปรังซึ่งปลูกเพื่อขาย และปลูกพืชนอกฤดูการทนา มักจะใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ และการจ้างแรงงานรายวันเป็นเงิน รวมทั้งมีเครื่องจักรเข้ามาแทรกมาก ดังนั้นการผลิตพืชเพื่อการค้าจึงมีส่วนของระบบทุนนิยมเข้ามามากกว่าส่วนของการยังชีพ

ในเรื่องของการผลิต นอกจากเรื่องของแรงงานอันเป็นทรัพยากรสำคัญแล้ว ยังมีเรื่องของเทคโนโลยีการเกษตร อันหมายรวมถึง กระบวนการผลิตที่เกิดขึ้นจากการคิด หรือค้นคว้าของบุคคลที่เรียกตนเองว่านักวิทยาศาสตร์ หรือนักเทคโนโลยี และสิ่งสำคัญก็คือ วิธีการผลิตซึ่งเกษตรกรใช้อยู่ ซึ่งอาจได้มาจากบรรพบุรุษของเกษตรกร จากพ่อค้าหรือธุรกิจเอกชน จากนักวิทยาศาสตร์ก็ได้ ดังนั้น การกิจของเกษตรกรแต่ละคนตลอดเวลา (ไม่ว่าในอดีตหรือในอนาคต) ก็คือการดึงเอาข้อเสนองานของฝ่ายต่างๆ มาประเมินดูว่าวิธีการผลิตอันใดเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สุด ภายใต้งบประมาณที่เขาต้องประสบอยู่ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ , 2536 : 118) ทว่าให้เกษตรกรปรับวิธีการผลิตเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีจากภายนอก โดยการปรับเปลี่ยนในเรื่องของพันธุ์พืช การจัดการทรัพยากร และเทคโนโลยีด้านแรงงาน

เกษตรกรไทยได้มีการปรับปรุงพันธุ์พืชมาโดยตลอด โดยเฉพาะพันธุ์ข้าว นักวิทยาศาสตร์ได้คิดค้นพันธุ์พืชใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มทุนผลผลิตสินค้าเกษตร แต่ผลที่ได้ไม่เข้าผลดีทั้งหมด การที่เกษตรกรนำเอาพันธุ์พืชดี ๆ มาปลูก จะช่วยให้ได้ใช้เครื่องจักรได้ง่าย แต่ผลเสียคือทำให้ความหลากหลายของพันธุ์ที่มีอยู่ในไร่ นาหมดสิ้นไป การเบียดเบียนจากศัตรูพืช แมลงหรือโรคก็จะเกิดขึ้นง่ายและแพร่ระบาดได้รวดเร็ว ดังนั้นเมื่อเกษตรกรทำลายระบบนิเวศน์ ซึ่งกระทบต่อความยั่งยืนของระบบการผลิต จึงจำเป็นต้องพิจารณาการจัดการทรัพยากรในไร่ นาควบคู่ไปด้วย เพราะเกษตรกรรม คือ การแลกเปลี่ยนทรัพยากรกับธรรมชาติ เพื่อคัดแปลงผลผลิตที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติมาเป็นผลผลิตที่เกษตรกรต้องการ ชาวนาไทยมีระบบการจัดการทรัพยากรในไร่ นาแบบดั้งเดิมที่ถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลาหลายพันปี โดยใช้เฉพาะแรงงานกับที่นา แต่หลัง "การปฏิ-

วิถีชีวิต" ชาวนาได้ชาวพันธุ์ใหม่ จึงพยายามบีบคั้นเอาผลผลิตจากธรรมชาติได้มากขึ้น การทุ่ม
เทปุ๋ยเคมีลงไปในดินทำให้ผลผลิตต่อไร่เพิ่มสูงขึ้นจากเดิม 30-40 ถึงต่อไร่ เป็น 100-120 ถึง
ต่อไร่ ช่วงของ

การปลูกถี่ขึ้นจนสามารถเก็บเกี่ยวได้ปีละ 2-3 ครั้ง การเพิ่มความเข้มข้นในการทำนา
และการขยายพื้นที่เพาะปลูกทำให้เกษตรกรมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น แต่ขณะเดียวกันทำให้เกิด
การระบาดของแมลง การทำลายระบบนิเวศน์ ซึ่งทำให้เกษตรกรจำเป็นต้องพึ่งตนเองในการแก้
ไขปัญหาในไร่นา นอกจากนี้ การหลั่งไหลของแรงงานจากชนบทมาสู่เมือง ทำให้เกิดการขาด
แคลนแรงงานในไร่นา จนมีการนำเอาเครื่องจักรกลมาใช้ในกิจกรรมต่างๆ ของภาคเกษตร ทำ
ให้ชาวนาต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการจัดการในไร่นา เพราะเครื่องทุ่นแรงไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาการ
ขาดแคลนแรงงานได้ทั้งหมด และ เครื่องทุ่นแรงก็มีราคาแพง ตัวอย่างเช่น การทำนาหว่านน้ำ-
ตม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนวิธีการจัดการในหลายๆ ด้าน การแช่เมล็ดพันธุ์ไว้จนงอกเป็นเทคโนโลยี
เก่าแก่ของชาวนา แต่เทคนิคอื่น ๆ เช่น การเตรียมดิน การใช้ยาฆ่าวัชพืช และจังหวะของการ
ใช้ยา เป็นเทคโนโลยีของเกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนจากเดิมจนปัจจุบัน เป็นตัวอย่างของการยอมรับ
และปรับเปลี่ยนการจัดการทรัพยากรในระบบการผลิตโดยใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้าน

อิทธิพลของความเจริญและทุนนิยมต่อระบบการผลิต วิถีชีวิต และทรัพยากรครัวเรือน

การเปลี่ยนแปลงและอิทธิพลจากภายนอกเข้าสู่ชุมชนหมู่บ้านหลังจากการสร้างถนน
ความเจริญทางวัตถุต่าง ๆ หลั่งไหลเข้าไปในหมู่บ้าน ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบการจั
การในครัวเรือน ขณะเดียวกัน การสร้างเขื่อนก็ส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิตของชาวบ้าน ซึ่งเดิม
ระบบการจัดการน้ำของชาวบ้าน มีระบบเหมืองฝายที่เกิดจากการร่วมแรงร่วมใจกันในการขุด-
แถมและขุดลอกเหมืองฝาย รวมทั้งใช้ระบบของการตัดสินใจร่วมกันในการเลือกหัวหน้าเหมือง
ฝาย การสร้างกฎเกณฑ์ของเหมืองเพื่อความคุ้มครองการแบ่งปันน้ำใช้ในการเกษตรอย่างยุติธรรม ใน-
ระบบแรงงานทุกอย่างจะเป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ไม่ใช่เอาเงินไปแลก ทำให้ชีวิตต่อชีวิต
ต่อชีวิตสัมพันธ์กัน ต่อมาเมื่อสร้างเขื่อน ความเป็นอิสระในการจัดการระบบการใช้น้ำไม่ได้

ในมือชาวบ้านอีกต่อไป อานิจากการตัดสินใจและการแบ่งสรรน้ำขึ้นอยู่กับเจ้าหน้าที่ของทางราชการ ทำให้ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ราชการ นอกจากนี้เขื่อนที่สร้างขึ้นได้นำน้ำไปผลิตไฟฟ้าด้วย น้ำจึงไม่เพียงพอสำหรับการเกษตร อีกด้านหนึ่งนั้นพอมิเขื่อนขึ้นมา ทาง การปล่อยน้ำเป็นเวลา การใช้ควายไถนาไถไม่ทันเวลาเปิดน้ำเข้ามา ชาวบ้านต้องตัดสินใจ เปลี่ยนมาใช้ควายเหล็กไถนา แล้วได้ข้อสรุปว่า การใช้ควายเหล็กไถนาได้เร็วขึ้น ดูแลรักษาได้ง่ายกว่า ไม่ต้องหาที่เลี้ยง ไม่ต้องหาทุ่งหญ้าให้ควายกิน ผลเสียคือ ทำให้ผลผลิตน้อยลง เสียค่าใช้จ่ายสูงขึ้น (กาญจนา แก้วเทพ , 2530 : 49-50)

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดคนหมู่บ้าน ส่วนเป็นปัจจัยที่เกิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นวิธีการผลิต ด้านการปกครอง ระบบความเชื่อ ส่งผลให้ชีวิตในชุมชนแปรเปลี่ยนไปทีละเล็กละน้อย สิ่งแรกที่เข้ามาหลังจากถนนและไฟฟ้า คือ วิทยุเครื่องวิทยุ มีเสาอากาศสูง ๆ สิ่งทีวิทยุพูดช่วงนั้นคือ ให้ชาวบ้านใช้รังสี ให้ไปโรงพยาบาล ให้ใช้เสื้อผ้าไหม่ ต่อจากนั้นระบบการผลิตก็เปลี่ยนแปลงไป จากการปลูกข้าวกินกัน เริ่มมีการปลูกพืชอื่น เช่น ถั่วเหลือง ยาสูบ ฯลฯ การเพาะปลูกต้องกู้หนี้ยืมเงินมาลงทุน เมื่อราคาผลผลิตตก ภาวะหนี้สินจึงเกิดขึ้น (กาญจนา แก้วเทพ , 2530 : 102-103) ทั้งนี้เพราะชาวบ้านต้องการแก้ปัญหาความยากจนของตนเอง ด้วยความพยายามของชาวบ้านที่จะเข้าร่วมกับเศรษฐกิจสินค้าและระบบสมัยใหม่ซึ่งส่วนมากชาวบ้านมักจะล้มเหลว

สำหรับชุมชนชนบทภาคเหนือ นั้น ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในช่วงหลังปี 2500 ถนนที่ดีขึ้น ไฟฟ้าที่เข้าถึงหมู่บ้านทำให้ผู้คนสะดวกสบายขึ้น แต่สร้างความต้องการสินค้าประเภทฟุ่มเฟือย เศรษฐกิจแบบการค้าและการเกษตรสมัยใหม่ ทำให้ต้องใช้เครื่องทุ่นแรง ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการผลิต (มาลี วิริยา , 2528 : 292) อิทธิพลการค้าในระบบทุนนิยม ทำให้มีการลงทุนสูงในสื่อโฆษณา ชุมชนชนบทจึงตกเป็นเป้าหมายของการโฆษณา ระบบการซื้อสินค้าเงินผ่อนทำให้ชาวบ้านครอบครองสินค้าฟุ่มเฟือย เช่น ตู้เย็น บางกรณีเกิดการแข่งขัน อดความมั่งมีด้วยสินค้าสมัยใหม่ มีตัวอย่างที่เปรียบเทียบให้เห็นถึงอิทธิพลของความเจริญที่เข้าไปยังบ้านทุ่งแดง อาเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งงานปี 2497 - 2505

มีการจ้างรถแทรกเตอร์เป็นครั้งแรกในหมู่บ้าน ปี พ.ศ. 2527 หมู่บ้านนี้มี 270 ครัวเรือน มีรถ-
 100 คันตาม 31 คัน เครื่องสูบน้ำ 32 เครื่อง ปี 2497 หมู่บ้านนี้มีวิทยุทรานซิสเตอร์ 1 เครื่อง
 เป็นของวัด ในปี 2527 มีตู้เย็น 62 เครื่อง วิทยุทรานซิสเตอร์ 168 เครื่อง วิทยุแทปและ
 สเตอริโอ 35 เครื่อง โทรทัศน์ขาว-ดำ 113 เครื่อง โทรทัศน์สี 32 เครื่อง (มาลี วิริยา ,
 2528 : 315) ทรัพยากรครัวเรือนประเภทเครื่องอำนวยความสะดวกและเครื่องใช้ไฟฟ้าได้เพิ่ม
 ขึ้นไปพร้อมกับการสูญสลายของความเป็นชุมชนครัวเรือนแต่ละครัวเรือนเคยสอดประสานกัน ด้วย-
 การร่วมทุกข์ร่วมสุขและร่วมแรงร่วมใจ อันหมายถึงการจ้างแรงงาน เช่นเดียวกับความสัมพันธ์
 ระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านจึงได้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อมีการใช้รถแทรกเตอร์แทนแรงงานคนและวั
 ความ เฮอร์แมนได้พบว่า ความร่วมมือกันเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ในทุ่งนาไม่มีให้เห็นบ่อยครั้งเหมือนเดิม
 หรือแทบไม่มีเลย เงินได้กลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากกว่าแรงงานคนหรือสัตว์ ชาวนาไม่-
 สามารถควบคุมดูแลความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการจัดการทรัพยากรในไร่นาของตนเอง ต้อง
 หันไปพึ่งพิงภายนอก หรือสังคมเมืองไม่ว่าจะเป็นเรื่องทุน พันธุ์พืช และความรู้เกี่ยวกับการกำจัด
 ศัตรูพืช รวมทั้งราคาพืชผล (Michael Moerman , 1986 : 80)

อิทธิพลของทุนนิยม มิได้มีต่อเรื่องของการจัดการทรัพยากรในระบบการผลิต และ
 ทรัพยากรครัวเรือนเท่านั้น หากยังมีต่อการจัดการที่อยู่อาศัย การร่วมงานบุญ ประเพณีของ
 การชาวบ้านอีกด้วย ทั้งนี้ย่อมมีความแตกต่างกันระหว่างครัวเรือนที่ร่ำรวยและครัวเรือนที่
 ยากจน ครอบครัวที่มั่งคั่งในหมู่บ้านมักนิยมปลูกบ้านหลังใหญ่ แบบทันสมัยสวยงาม ติดไฟนอน
 เครื่องเรือนเป็นไม้ บริเวณบ้านกว้างขวางมีเนื้อที่มากสำหรับแขกกลุ่มใหญ่ บางบ้านนิยมสร้างด้วย
 ไม้สักที่สวยงามและมีขนาดใหญ่โตมาก ตัวบ้านมีรูปทรงสมัยใหม่ มีห้องโถงใหญ่เป็นที่รับรองแขก มี
 ห้องนอนของสมาชิกครอบครัวทุกคน และห้องเก็บของเครื่องใช้ต่างๆ รวมทั้งรถจักรยานยนต์
 (นฤจร อิทธิจิระจรัส , 2526 , 84-106) ชาวบ้านที่มีฐานะดีจะแสดงฐานะของตนด้วยขนาด
 และความสวยงามโอ่โถงของบ้าน ในขณะที่ชาวนายากจนจะอาศัยอยู่ในบ้านไม้ไผ่ หรือบ้านที่เล็ก
 ซอมซ่อ หลังคามุงด้วยกระเบื้องเก่า ๆ ในบ้านไม่มีเครื่องเรือน และไม่มีไฟฟ้าใช้ สมาชิกในครัว
 เรือนต่างออกรับจ้างเป็นแรงงานทนายทาสวน เช่น ปลูกข้าว ซุดท้องร่อง ปลูกกล้วย เก็บกล้วย

บางครั้งทั้งพ่อแม่และลูกสาวรับจ้างเป็นแรงงานร่วมกันทำงานเพื่อให้ได้เงินก้อน ชีวิตจึงเต็มไปด้วย
 ด้วยความลำบาก (นฤจร อธิธิจระจรัส , 2526 : 114-115) คริวเรือนส่วนใหญ่จึงต้องดิ้นรน
 เพื่อความเป็นอยู่ที่ดี มีฐานะดีและมีทรัพย์สินเทียบหน้าเทียบตาผู้อื่น นอกจากนี้แบบแผนการแต่ง-
 งานระหว่างชวาวนารวยกับชวาวนารวยอื่นแตกต่างกันมาก ชวาวนารวยมักจะแต่งงานช้า และไม่แต่ง
 งานกับคนในท้องถิ่น มักจะแต่งงานเพื่อเกียรติยศ และผลประโยชน์ พิธีแต่งงานจะมีการฉลอง
 งานแต่งงานที่สิ้นเปลือง และใช้อวดเลียนแบบนายทุนในเมือง (แอนดรู เทอร์ตัน , 2528 :
 129) คริวเรือนที่ยากจนจะแยกตัวเป็นอิสระเร็วกว่า เพราะสมาชิกไปทำงานรับจ้างหรือออกไป
 อยู่ในเมือง ความห่างเหินจากชุมชนทำให้หลงลืมและละเลยประเพณีของชุมชนไปในที่สุด กล่าว
 ได้ว่า ชนบทไทยกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การผากคนอื่นเสี่ยงลูกกลายเป็นความจำเป็น
 มากขึ้นทุกวัน โดยเฉพาะในชนบทภาคเหนือ รายได้ของคริวเรือนส่วนใหญ่ได้มากจากการรับจ้าง
 แรงงาน หรืองานอื่น ๆ ซึ่งอยู่นอกภาคเกษตรกรรม (เช่น งานรับจ้าง) ฉะนั้น พ่อแม่เด็ก
 นอกจากต้องทำนาผืนเล็ก ๆ ของตัวไว้ให้มีข้าวกินแล้ว ยังต้องรับจ้างถอนหอม เก็บลาบยา เป็นสลา
 (ช่างไม้) ก่อสร้างในเขตเมือง คี๊ดล้อรถ กัดยาบยา ฯลฯ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ และคณะ ,
 2536 : 116)

ศักยภาพและบทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากรคริวเรือน

คริวเรือนชวาวนาโดยทั่วไปมีการแบ่งงานกันทำตามเพศและอายุ สมาชิกหลัก-
 ของคริวเรือนมีหน้าที่รับผิดชอบในการสั่งงานและกิจกรรมต่าง ๆ ของคริวเรือน มารดาซึ่งมีลูก
 สาวช่วยเหลือ จะทำกิจกรรมจำนวนมาก ซึ่งจำเป็นต่อการสร้างพลังแรงงานของคริวเรือน
 นอกจากนี้ผู้หญิงยังมีบทบาทในกิจกรรมการผลิตในบ้านด้วย คริวเรือนส่วนใหญ่ ผู้หญิงจะมีหน้าที่ใน
 การดูแลสัตว์ นอกเหนือจากการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร และงานหัตถกรรม ผู้ชายเป็นผู้ทำ-
 งานหลักในคริวเรือน ส่วนการค้าขายเป็นกิจกรรมนอกการเกษตร ซึ่งโดยทั่วไปเป็นหน้าที่ของผู้-
 หญิง (วารุณี ภูริสินสิทธิ์ แปล , 2427-2528 : 9-10)

โดยประเพณี หญิงล้านนาจะได้รับการอบรมสั่งสอนมาตั้งแต่ยังเป็นเด็กให้เรียนรู้

และทำงานบ้าน (เรอู อรรธาเบศรี , 2528 : 30) รวมทั้งงานในไร่นา การศึกษาของ Uraivan Tankimyong (1976) แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงชนบท มีบทบาทการตัดสินใจ เรื่องเกี่ยวกับครัวเรือนในบางระดับ เช่น การใช้จ่ายภายในครอบครัว แต่ผู้หญิงยังไม่ได้รับสิทธิเท่ากับชาย ในการครอบครองทรัพย์สิน รวมทั้งโอกาสในการทำงาน

วิถีชีวิตของสังคมล้านนา งานหนักจะเป็นของผู้ชาย เช่น สร้างบ้าน ตัดไม้ เก็บของป่า ค้าขายทางไกล ส่วนงานเบากว่าจะเป็นของผู้หญิง เช่น ในการทอผ้า ผู้ชายจะทาคันนา โทนา หว่านข้าว ถอนต้นกล้า หามข้าวในทุ่งนา และนวดข้าวหลังเก็บเกี่ยว (Sulamith H. Potter , 1977 : 56-57) ส่วนผู้หญิงจะจักตอก มัดต้นกล้า ตัดต้นข้าว หาบข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้วเข้ายุ้ง (คาร์ล บ็อค , 2505 : 443) งานสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ถือเป็นหน้าที่หลักของผู้หญิงคือ การทอผ้าแทบทุกบ้านจะมีกี่ทอผ้าสำหรับผู้หญิงทอผ้าใช้ในครัวเรือนมาแต่สมัยโบราณผู้หญิง จึงมีฝีมือในการทอผ้า (คาร์ล บ็อค , 2505 : 440-441) งานปั่นด้าย กรอด้าย ทอผ้าธรรมดาและผ้าตีนจก เป็นสิ่งที่ผู้หญิงทุกคนต้องเรียนรู้ (มณี พยอมยงค์ , 2524 : 30) อีกบทบาทหนึ่งของหญิงสาวคือการค้าขาย (เสนาหา บุญรักษ์ , 2519 : 149) การค้าขายเป็นงานนอกบ้านประเภทสำคัญที่ผู้หญิงล้านนาดั้งเดิมมีความชำนาญ จนสามารถครอบครองการค้าขายในตลาดไต้หวัน-กัมพูชาตลอดระยะเวลายาวนานในอดีต

แจ๊ค เอ็ม พอตเตอร์ (1976) เขียนถึงภรรยาของเจ้าของที่ดินรายใหญ่ของหมู่บ้านเชียงใหม่ ที่ช่วยเพิ่มทุนรายได้ให้แก่ครอบครัวด้วยการขายของในตลาดประจำตำบล ของที่ขายอยู่ประจำ คือผลไม้และใบตองกล้วย เช่นเดียวกับภรรยาของผู้ใหญ่บ้าน ที่ขายเครื่องดื่มที่บ้านตอนกลางคืนเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว และภรรยาของชาวนาฐานะปานกลางคนหนึ่งหมู่บ้าน ได้เปิดร้านขายของเล็ก ๆ ขึ้นหน้าบ้าน

เมื่อความเจริญจากการพัฒนาสมัยใหม่เข้าสู่ชุมชน วิถีชีวิตและบทบาทของผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ไม่เพียงแต่บทบาทหลักของผู้หญิงจนเปลี่ยนแปลงไป แต่ความเป็นปัจเจกชนในระบบทุนนิยมสมัยใหม่ที่เป็นอิสระจากครัวเรือนมีมากขึ้นเรื่อย ๆ (จิราลักษณ์ จงสถิตมัน , 2534 : 95-97) การปั่นด้ายและทอผ้าของหญิงสาวในล้านนาก็เป็นบทบาทในอุดมคติที่สูญสิ้นไปลำดับ-

แรกสุด เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในภาคเหนือหลังทางรถไฟมาถึง ในช่วงที่สินค้าผ้าสำเร็จรูปของอังกฤษเข้ามาจากหลายก่อน พ.ศ. 2464 การทอผ้าใช้เองในล้านนาได้ลดลงอย่างมาก (อานันท์ กาญจนพันธุ์ , 2528 : 69) เมื่อศาสตราจารย์ซิมเมอร์แมน ขึ้นไปสำรวจสภาพเศรษฐกิจภาคเหนือในปี พ.ศ. 2473 ยังพบว่าได้ดูบ้านทุกบ้านมีกี่ทอผ้าที่ชาวบ้านทอใช้เอง การทอผ้าในภาคเหนือเพิ่งหมดไปเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้เอง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา , 2527 : 79) คงมีแต่การทอผ้าที่เป็นอุตสาหกรรมพื้นเมืองเพื่อขายเท่านั้นที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

สำหรับหญิงสาวชาวบ้านที่เคยเป็นผู้ผลิตในไร่นาให้กับครัวเรือน และแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างครัวเรือน (เอามือเอาวัน) เมื่อเศรษฐกิจแบบการค้าในระบบทุนนิยมแพร่ถึงภาคเหนือ การผลิตในไร่นาของหญิงสาวก็เปลี่ยนแปลงไป การขาดแคลนแรงงานและความต้องการจ้างงานด้วยเงินตราสูงขึ้น ผู้หญิงจากชาวนาชั้นกลางและจากอำเภอรอบนอกที่อยู่ไม่ไกลเมืองมักจะเคลื่อนย้ายไปรับจ้างแรงงานในเมืองแบบเข้าไปเย็นกลับมากขึ้น เช่น เป็นลูกจ้างตามร้านอาหาร ร้านค้า แหล่งผลิตอาหารพื้นเมือง คนสวน (เบ็ญจา จีรภัทรพิมล , 2532 : 97 และ อานันท์ กาญจนพันธุ์ , 2533 : 275-290) อีกทั้งอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้สร้างงานในภาคหัตถกรรมให้แก่หญิงสาวกลุ่มหนึ่งที่ขาดแคลนที่ทากินและยากจน เช่น ทอผ้า เย็บผ้า เครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ (เบ็ญจา จีรภัทรพิมล , 2532 : 119-120) นอกจากนี้การพัฒนาอุตสาหกรรมในภาคเหนือ ทำให้ผู้หญิงเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น จังหวัดลาพูนมีการจ้างแรงงานหญิงสูงที่สุดในภาคเหนือ ส่วนใหญ่ทำงานในโรงบ่มยาสูบ ส่วนผู้หญิงที่สมรสแล้วที่เรียกว่า "แม่เรือน" นั้น จากบทบาทที่เคยทำงานบ้านงานเรือน เมื่อเปลี่ยนเป็นระบบเศรษฐกิจแบบพาณิชย์ เจื่อนโซทางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับหญิงแม่เรือนได้เปลี่ยนแปลงไป บทบาทงานบ้านงานเรือนของผู้หญิงเริ่มลดความสำคัญลง ด้วยการะนาไร่เพิ่มขึ้น เพราะการปลูกพืชเศรษฐกิจหลายชนิด หรือการทำไร่แบบเข้มข้น ทำให้ผู้หญิงต้องใช้เวลาในไร่นามากขึ้น และไม่ใช่เพียงแต่ทำการเกษตรในไร่นาของตัวเอง ยังมีการเคลื่อนย้ายแรงงานผู้หญิงแม่บ้านเข้าไปทำงานในเมือง เพื่อรายได้ของครอบครัว เช่นเดียวกับอาชีพค้าขายในตลาดซึ่งทำ-

าให้หญิงแม่เรือนมีภาระในการทำงานนอกบ้านนอกเหนือไปจากงานเกษตร (จิราลักษณ์ จงสถิตย์มัน , 2534 : 103) รวมทั้งอาชีพในงานอุตสาหกรรมท่องเที่ยว เช่น ทอผ้า เย็บผ้า กิจการ- ยานพาหนะ สถานที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว ร้านอาหาร ฯลฯ (เบ็ญจา จิรภัทรพิมล , 2532 : 104) เมื่อเงื่อนไขทางวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป ความสำคัญของผู้หญิงในครัวเรือนลดลง ด้วย เหตุผลหลายประการ เช่น การที่ชายเคยแต่งงานไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิง และเป็นแรงงาน ำให้ฝ่ายหญิงซึ่งเคยยึดถือเคร่งครัดตามประเพณี ก็ย่อหย่อนลง (Richard Davis B , 1984 : 8) เมื่อมีการทำงานนอกบ้าน ฝ่ายหญิงอาจย้ายไปตั้งครัวเรือนใหม่ที่ทำงาน หรือ ากลั- ครอบครัวย้าย ทาให้ผู้มีความสำคัญในครัวเรือนลดลง (จิราลักษณ์ จงสถิตย์มัน , 2534 : 104) อีกประการหนึ่ง แบบแผนการถือครองที่ดินที่เคยเป็นของผู้หญิงได้กลายเป็นของชายเมื่อที่- ดินมีราคาสูงขึ้นในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม กล่าวได้ว่าบทบาทของผู้หญิงในครัวเรือนลดความ- สำคัญลงตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ถึงอย่างไรก็ตามการ- เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ทาให้ผู้หญิงในครัวเรือนร่ำรวยและปานกลาง ด้รับการศึกษามากขึ้น อันทาให้ศักยภาพของผู้หญิงในการทำงานนอกบ้านเพิ่มสูงขึ้น การออกไปทง งานของผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านทาให้สามีและภรรยา มีความคิดว่าสามีและภรรยามีบทบาทไม่แตกต่าง ักมากนัก คือ ช่วยกันหาเลี้ยงครอบครัวและช่วยกันทำงานตามความเหมาะสม (นภาพรณั ะหวานนท์ , 2530 : 15)

ทรัพยากรครัวเรือนและการจัดการทรัพยากรครัวเรือน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ำให้คำจำกัดความ "ทรัพยากร" ั่วว่า ทรัพยากร คือ สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติอันอาจเป็นทรัพย์ได้ ทรัพยากรจําแนกได้ตามลักษณะสำคัญ ๆ ดังนี้

1. ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ทรัพย์หรือผลที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ป่า แร่ธาตุ ฯลฯ
2. ทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่ายิ่งกว่าทรัพยากรใด ๆ

3. ทรัพยากรวัสดุ ได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งเงินทุน

4. วัฒนธรรม ชนธรรมนิยมประเพณี เป็นสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติ ทั้งนี้ ได้มีคำอธิบายความหมายของ การจัดการ ไว้ว่า หมายถึง "การที่บุคคลใช้ทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้" หรือ "การจัดการ คือ กลวิธีในการใช้ทรัพยากรจัดการและปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นที่พอใจของทุกฝ่าย โดยอาศัยกระบวนการจัดการ" ทั้งนี้มีข้อสรุปความสำคัญของการจัดการที่มีต่อกิจการครอบครัว ดังนี้คือ

1. การจัดการเป็นหนทางตรงที่จะนำครอบครัวไปยังเป้าหมายที่ครอบครัวต้องการได้
2. การจัดการช่วยให้ผู้จัดการครอบครัว สามารถทำงานทั้งใหญ่และเล็กที่ต้องการให้เสร็จได้ภายในเวลาที่กำหนดโดยเหน็ดเหนื่อยลง
3. การจัดการช่วยกระตุ้นให้แม่บ้านมองเห็นหนทางที่จะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ เลือกใช้ได้เหมาะสมกับงาน และรู้จักใช้ทรัพยากรแทนกัน (สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หน่วยที่ 1-7 , 2525 : 105 , 113)

ทรัพยากรการจัดการที่ครอบครัวสามารถนำมาใช้เพื่อให้บรรลุเป้า

หมายตามที่ครอบครัวปรารถนา หมายถึง (วารุณี วงษา , 2529 : 52)

1. ทรัพยากรครอบครัว คือทุกสิ่งที่มีครอบครัวมีอยู่ แบ่งเป็น 2 พวก คือ
 - 1.1 ทรัพยากรส่วนบุคคล เป็นสิ่งที่มีประจำตัวบุคคล ได้แก่ เวลา แรงงาน ความสนใจ ความสามารถ ความรู้ ทักษะและสติปัญญา
 - 1.2 ทรัพยากรวัสดุและบริการ เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ เงิน เครื่องอุปโภคบริโภค เครื่องเรือน เครื่องใช้ต่าง ๆ รวมทั้ง

สาธารณูปโภคต่าง ๆ

2. ทรัพยากรธรรมชาติ คือ สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ได้แก่ น้ำในแม่น้ำ-
น้ำไหลลง ดิน ต้นไม้ในป่า ทรัพยากรเหล่านี้ครอบครัวสามารถนำ
มาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการจัดกิจการงานบ้านได้ทั้งสิ้น

ทั้งนี้ แม้สภาพการต่าง ๆ ในปัจจุบันจะผันแปรไปอย่างไรก็ตาม ครอบครัวก็ยังหวังพึ่ง
แม่บ้านในการจัดการดูแลบ้านเรือนให้น่าอยู่อาศัย เป็นที่ซึ่งให้ความสุขมากที่สุดแก่สมาชิกของตน
ตามกำลังเงินที่ครอบครัวมีให้สมาชิกแต่ละคน สามารถทำกิจกรรมต่างๆได้อย่างสะดวกสบาย
แต่ปัญหาใหญ่ที่ครอบครัวกำลังประสบอยู่ในปัจจุบัน และพยายามหาวิธีที่ดีที่สุดจะจัดการ คือ ทา-
อย่างไรจึงจะทำให้ทรัพยากรครอบครัวให้เกิดประโยชน์สูงสุด เนื่องจากทรัพยากรครอบครัวมีหลาย
ชนิด ทั้งที่มองเห็นได้ชัดและไม่ชัด แต่ทรัพยากรเหล่านั้นมีจำกัดจึงต้องทำให้เป็น ไม่เช่นนั้นก็จะ
หมดเปลืองมากและเป็นอุปสรรคไม่ให้ครอบครัวได้สิ่งที่ยปรารถนา

ความรับผิดชอบต่อครอบครัวทำให้แม่บ้านต้องอาศัยการจัดการอย่างเสียไม่พิน แม้จะมี
สมาชิกในครอบครัวช่วยแบ่งเบาภาระงานบ้านบ้างก็ตาม ภาระส่วนใหญ่ยังคงตกอยู่ที่แม่บ้าน ผล-
ของงานบ้านและลักษณะความเป็นอยู่ในบ้าน ส่วนแต่ละสะท้อนให้เห็นคุณภาพในการจัดการและ
คุณสมบัติส่วนตัวของแม่บ้านในฐานะผู้จัดการครอบครัวทั้งสิ้น (วารุณี วงษา , 2529 : 3-4)

ในเอกสารการสอนชุดวิชา การจัดการทรัพยากรครอบครัวและชุมชน (2525 : 15)
กล่าวถึงภาระของแม่บ้านในการจัดการทรัพยากรไว้ว่า แม่บ้านที่ครอบครัวใช้เวลาในการทำงาน
งานบ้านเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณตามจำนวนสมาชิกที่มี ยิ่งถ้ามีสมาชิกเยาว์วัย ซึ่งยังช่วยตนเองไม่ได้ หรือ
ช่วยได้น้อย ก็ยิ่งเพิ่มงานให้แม่บ้านยิ่งขึ้นอีก งานบ้านนั้นต้องใช้ทั้งเวลาและแรงงาน เมื่อมีคน-
มากงานก็มากทั้งในเรื่องซักเสื้อผ้า ทำอาหาร กวาดถูห้อง ล้างชาม ฯลฯ ถึงแม้จะมีสมาชิก-
ทุกคนจะแบ่งเบาภาระเหล่านี้ แต่ความหมดเปลืองในการใช้ทรัพยากรด้วยประการต่าง ๆ ก็คงมี-
อยู่ เช่น ต้องกินอาหารมาก ต้องใส่เสื้อผ้ามาก ต้องใช้เครื่องอุปโภค และบริโภคอย่างอื่นมาก
ดังนั้นทุกครอบครัวจึงควรตระหนักในเรื่องจำนวนสมาชิก และทรัพยากรที่มีอยู่ให้สมดุลกันจึงจะอยู่-
รอด

สมาชิกในครอบครัวจะต้องได้รับการฝึกฝนให้เกิดค่านิยมเกี่ยวกับทรัพยากรต่าง ๆ ที่ละ-
น้อย ซึ่งไม่ใช่ของง่ายนัก อิทธิพลสำคัญที่จะช่วยให้คนมีค่านิยมต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือสามารถมองเห็นคุณค่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ คือ วัฒนธรรม การศึกษา และสิ่งแวดล้อม และเมื่อทรัพยากรมีจำกัด ทุกคนต้องคิดว่าทุกอย่างจริงจะสามารถใช้สิ่งที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ได้มากที่สุด หรือหาสิ่งอื่นมาทดแทนกันได้ หรือมีจะนั้นก็หาทางรวมทรัพยากรมาใช้ร่วมกันจนสามารถสนองความต้องการของสมาชิกในครอบครัวได้ตามความเหมาะสม ถ้าสมาชิกทุกคนในครอบครัว ไม่ว่าจะ เป็นแบบใดใหญ่หรือเล็ก ต่างคนต่างทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้องครบถ้วนต่างกัน และมีจิตใจผูกพันปรารถนาดีให้ทุกคนได้มีความสุขจากการอยู่ร่วมกัน ครอบครัวนั้นก็ เป็น "ครอบครัวแสนสุข" (มสธ. หน่วย 8-11 , 2526 : 28)

ถ้าทำได้ตามหลักการใหญ่ๆ นี้แล้ว การกระทำต่าง ๆ ในชีวิตก็จะถูกต้องตามมาเองไม่
ว่าจะเป็นการทำงานอาชีพ การพักผ่อนหย่อนใจ การศึกษาหาความรู้ การคบหาสมาคมกับเพื่อน
ฝูงนอกบ้าน หรือการทำบุญสุนทานตามธรรมเนียมประเพณีของชุมชน ซึ่งแต่ละคนในครอบครัวจ่า-
เป็นต้องเกี่ยวข้องอยู่ เพราะถ้าจิตใจเป็นหลักว่าจะพยายามทำแต่ความสุขใจให้กันแล้ว ก็ตัดสินใจ
พิจารณาเองต่อไปได้ว่าสิ่งใดที่จะเป็นความทุกข์ต่อคนในครอบครัวของเรา เราย่อมจะไม่ทำ เท่า
นี้ชีวิตของครอบครัวก็จะมีแต่ความสุข

นอกจากนี้ได้แยกแยะการจัดการกิจการของครอบครัวไว้ในประเด็นต่างๆ คือ การแก้ไข
ปัญหาครอบครัว การจัดการรายรับรายจ่ายของครอบครัว การเลี้ยงดูลูก การสร้างคุณธรรมใน
ครอบครัว การดูแลบ้านและเสื้อผ้า การเป็นเพื่อนบ้าน

จะเห็นได้ว่า สภาพของผู้หญิงในสังคมปัจจุบัน เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยก่อนมาก การ-
เปลี่ยนแปลงภาวะ เศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ทำให้เกิดการเกี่ยวข้องต่อภาวะ เศรษฐกิจ
ของครอบครัวทั่วไป แม้แต่ครอบครัวในชนบทยังได้รับผลกระทบกระเทือนด้าน เศรษฐกิจไปด้วย คือ
ข้าวของทุกอย่างแพงขึ้น หายากขึ้น สภาพรายรับไม่เพียงพอกับรายจ่าย ในฐานะที่ผู้หญิงมีบทบาท
เป็นผู้ดูแลจ่ายใช้สอยหุงหาอาหาร และดูแลทุกข์สุขของคนในครอบครัว ถ้ามีกินมีใช้ จึงเป็น
แรงผลักดันให้ผู้หญิงต้องมีส่วนร่วมดิ้นรน ท้ามาหากิน เพื่อช่วยเหลือจุนเจือครอบครัวด้วยวิถีทาง

ต่างๆ มากขึ้น (มสธ. สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ หน่วยที่ 1-4 , 2526 :170) เพื่อให้เกิดความพอใจของทรัพยากรครัวเรือน ดังนั้นแม่บ้านที่มีครอบครัวใหญ่จึงต้องใช้เวลาและแรงงานในการทำงานเพิ่มขึ้น แม้จะมีสมาชิกที่โตแล้วก็ยังต้องสิ้นเปลือง ดังนั้นทุกครัวเรือนจึงต้องมีวิธีการจัดการให้จำนวนสมาชิก และทรัพยากรที่มีอยู่สมดุลย์กันเพื่อความอยู่รอด (มสธ.การจัดการทรัพยากรครอบครัวและชุมชน , 2526 : 53)

เรื่องของการจัดการทรัพยากรครัวเรือน จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญทั้งต่อครัวเรือน-ชุมชน และสังคมประเทศชาติโดยรวม ไม่ว่าสภาพเศรษฐกิจและสังคมจะเป็นเช่นไร บทบาทหน้าที่ของผู้จัดการทรัพยากรครัวเรือนย่อมต้องดำเนินไปเพื่อความอยู่รอดและสงบสุขของสมาชิกในครัวเรือน ทั้งนี้ในชุมชนชาวบ้านภาคเหนือซึ่งถูกหล่อหลอมด้วยวัฒนธรรมล้านนาไทยภายใต้กระแสนิยมที่ทันสมัย ครัวเรือนย่อมต้องมีการปรับเปลี่ยนและต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของสมาชิก

ไปลำพูน →

ถนนเชียงใหม่ - ลำพูน

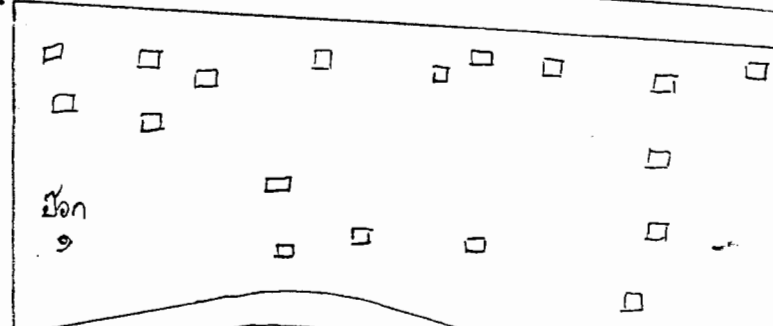
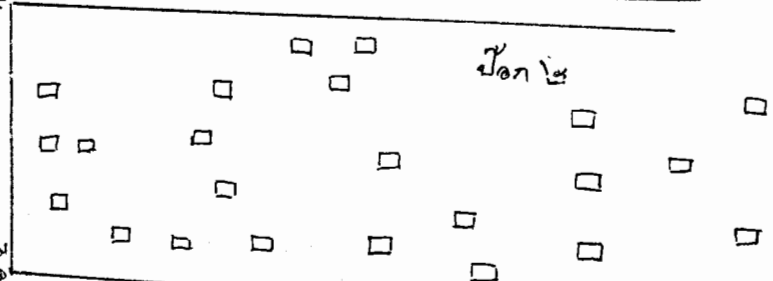
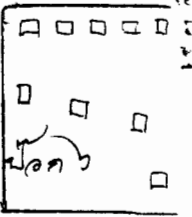
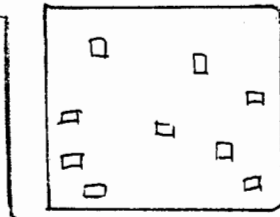
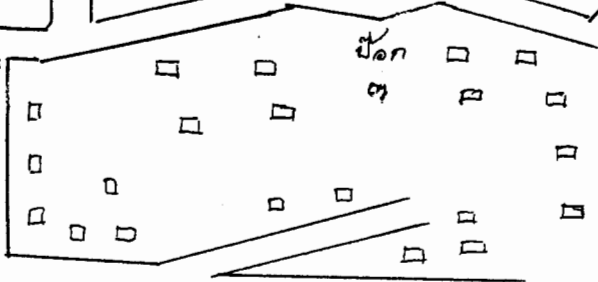
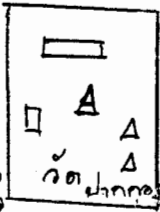
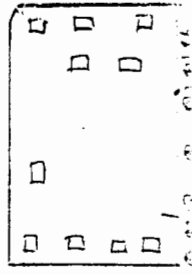
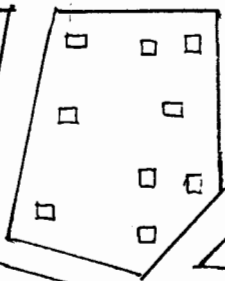
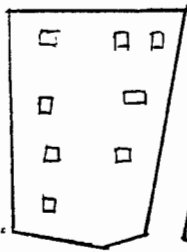
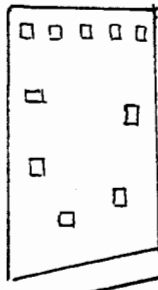
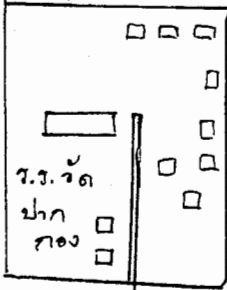
ซอย 5

ซอย 6

ซอย 7

ซอย 8

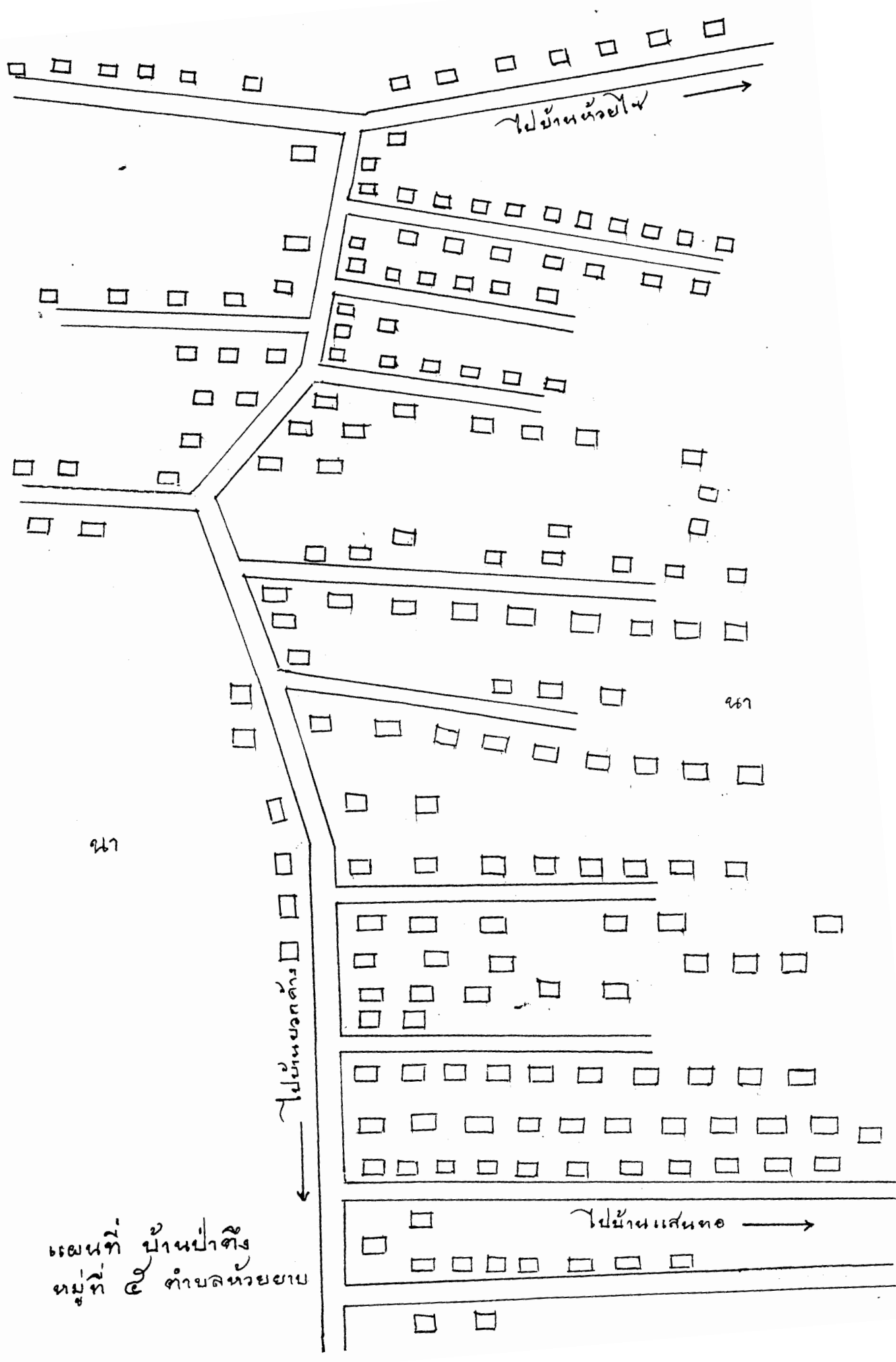
ซอย 9

← ไปถนนหนองบัวลำภู

บริเวณสวน
ลำไย

แผนที่บ้านปากกอก
หมู่ที่ ๖ ตำบลสารภี

แผนที่ บ้านป่าตอง
หมู่ที่ ๕ ตำบลห้วยขยง

บทที่ 4

หมู่บ้านการศึกษา : ส่องชุมชนส่องรูปแบบวิถีการผลิต

บ้านปากกอก : สภาพทั่วไปทางเศรษฐกิจและสังคมจากอดีตสู่ปัจจุบัน

จากตัวเมืองเชียงใหม่ไปตามเส้นทางสายเชียงใหม่ - ลำพูน ซึ่งเป็นเส้นทางสายเก่าไป 15 กิโลเมตร ผ่านตลาดหนองหอยและตลาดยางเนิ้ง ที่ทำการอำเภอสารภี จากที่ว่าการอำเภอสารภีไป 4 กิโลเมตร บ้านปากกอกตั้งอยู่บนถนนสายนี้ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่าถนนลำพูนเก่า เพราะทางการได้สร้างถนนขนาดสี่ช่องทางเดินรถ ที่นรอบเมืองเชียงใหม่และตรงไปจังหวัดลำปาง ผ่านจังหวัดลำพูน เรียกว่าถนนสายใหม่ ถนนสายเก่าจนถึงแม่จะคับแคบแต่ร่มรื่นด้วยเงาของต้นยางที่สูงใหญ่ที่เรียงรายกันไปตลอดถนน จากตลาดหนองหอยไปสิ้นสุดที่เขตรอยต่อของอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ กับตำบลอุโมงค์ของจังหวัดลำพูน ดินแดนที่เป็นรอยต่อบนถนนเก่านี้คือ บ้านปากกอก ตำบลสารภี อำเภอสารภี ผู้วิจัยเลือกทำการศึกษาในหมู่ที่ 6 ของบ้านปากกอกซึ่งเป็นชุมชนชนบทตามความหมายของทางกำปัจจุบันมีลักษณะเป็นชุมชนชานเมือง เพราะตั้งอยู่ใกล้เขตเมืองเชียงใหม่ และผู้อยู่อาศัยในชุมชนนี้ มีส่วนร่วมอยู่ในความเจริญที่ทันสมัยของเมือง มีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านเกษตรกรรม และการเพิ่มขึ้นของผู้ที่ทำงานนอกรางานเกษตร

บ้านปากกอก หมู่ 6 ตำบลสารภี อำเภอสารภี ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มซึ่งเดิมเคยมีลำน้ำแม่ปิงไหลผ่าน ชาวบ้านเรียกที่บริเวณนี้ว่า ปิงห่าง ซึ่งตามประวัติศาสตร์และภาพถ่ายทางอากาศทำให้ทราบถึงร่องรอยของลำน้ำปิงเก่า 3 ทางด้วยกันคือ

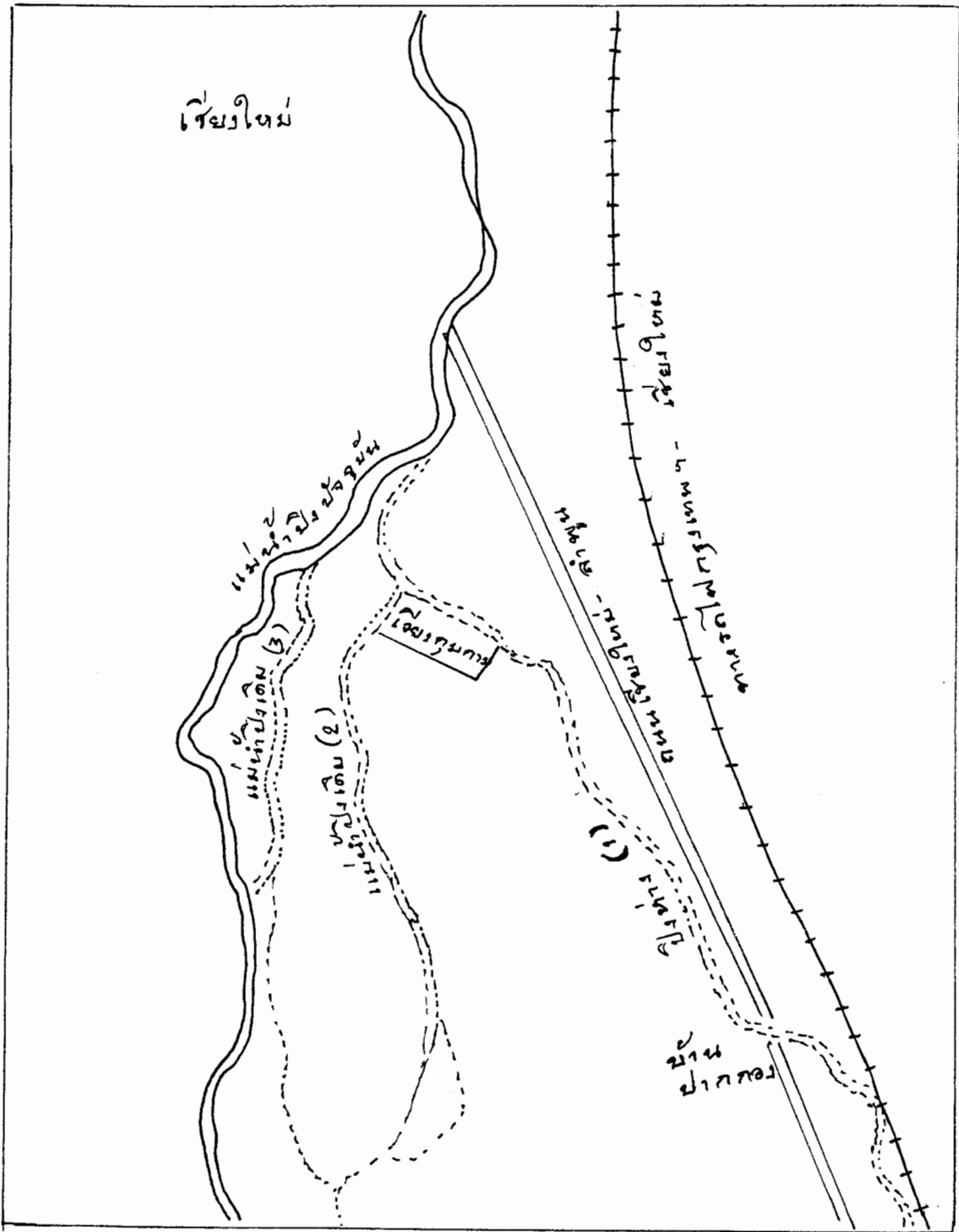
1. แม่น้ำปิงเก่า แยกจากแม่น้ำปิงปัจจุบันที่บริเวณบ้านเจดีย์เหลี่ยม ตัดลงทิศใต้ผ่านบ้านกลาง บ้านปากกล้วย ไปพบแม่น้ำปิงปัจจุบันที่บ้านทางแคว

2. แม่น้ำปิงเก่า แยกจากน้ำปิงเก่า (3) ตรงบริเวณทิศใต้ของวัดศรีบุญเรือง ไหลลงใต้เฉียงตะวันตกด้านตะวันตก ค่อยๆ เล็กลงแล้วไปบรรจบกับแม่น้ำปิงปัจจุบันที่บ้านปากเหมือง

3. ปิงห่าง หรือ ปิงฮ้าง (ปิงร้าง) หรือแม่น้ำปิงเก่า พาดไปทางทิศตะวันออก-เฉียงใต้ ขนานกับกำแพงเวียงกุมกามด้านเหนือไปทางวัดคู่ขาว (ร้าง) แล้วเลียบขนานไปกับถนนสายเชียงใหม่ - ลำพูน สายเก่า (ทางหลวงหมายเลข 106) เกือบตลอดสาย ผ่านอำเภอสารภี บ้านอุโมงค์ บ้านปิงห่าง ไปบรรจบกับลำน้ำแม่กวังที่บ้านสบปิงเหนือเมืองลำพูน ประมาณ 6 กิโลเมตร ปัจจุบันมีร่องรอยเหลือปรากฏเป็นหนองน้ำเล็ก ๆ ตามแนวลำน้ำเดิมหลายแห่ง (ดูแผนที่แสดงแนวลำน้ำและที่ตั้งหมู่บ้าน)

การที่ลำน้ำปิงเปลี่ยนทิศทางไปนั้น จากตำนานเมืองเชียงใหม่ช่วง พ.ศ. 2006-2067 มีบันทึกว่า เกิดน้ำท่วมใหญ่ในปี 2067 มีคนจมน้ำตายมาก ทำให้ลำน้ำเดิมตื้นเขินไม่เพียงพอที่จะรับน้ำในช่วงฤดูมรสุมได้ คลองคูน้ำหรือลำเหมืองมีความลาดชันและไหลตรงกว่า จึงถูกน้ำกัดเซาะขยายกว้างจนกลายเป็นลำน้ำใหญ่ ตะกอนที่ตกจมน้ำเก่ามีขนาดใหญ่มาก ทำให้แม่น้ำเก่าตื้นเขินจนกลายเป็นพื้นดินไป ในช่วงที่ลำน้ำตื้นเขินเป็นผืนดินแห้งยังไม่มีใครอาศัย ด้วยความเชื่อว่าปิงห่างไม่เหมาะสมกับการปลูกบ้านเรือนอยู่อาศัย ต่อมาเมื่อพื้นที่เพาะปลูกหายากขึ้น ประชาชนจึงค่อยพากันทยอยกันเข้ามาอยู่อาศัยบริเวณพื้นที่ปิงห่างนี้จนเต็มพื้นที่ ผืนดินบริเวณนี้อุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารสำหรับพืชและชุ่มชื้นด้วยเป็นที่ราบลุ่ม จึงเหมาะสมกับการเพาะปลูกอย่างมาก ทำให้ชุมชนปากก่องเป็นชุมชนที่มีฐานะมั่งคั่งเมื่อเทียบกับชุมชนอื่น ๆ อีกหลายแห่งในอำเภอสารภี และจังหวัดลำพูน

บ้านปากก่องอยู่ใกล้กับอาณาจักรปกครองของกษัตริย์ล้านนาในอดีต ได้รับการดูแลในเรื่องการคมนาคมหาสินค้าตลอดมา ด้วยระยะทางที่ห่างไกลจากใจกลางเมืองอันเป็นชุมชนใหญ่ของการค้าขาย ชาวบ้านปากก่องจึงเดินทางไปมาค้าขายระหว่างหมู่บ้านและในเมืองทั้งด้วยการเดินเท้าและเกวียน ในการนำสินค้าจากหมู่บ้านไปขายในเมืองและจากเมืองมาขายยังหมู่บ้านใกล้เคียงทางการได้ส่งเจ้าหน้าที่มาดูแลในเรื่องการชลประทานซึ่งชาวบ้านร่วมกันดูแลรักษา ทั้ง

แผนที่แสดงแนวต้ำน้ำป่าเดิม (1), (2), (3) และหมู่บ้านปากทอ

นี้ในอดีตก่อนบริเวณนี้ส่วนใหญ่เป็นของกาทัน และผู้ใหญ่วัยหนึ่งเป็นผู้ที่มีฐานะมั่งคั่ง เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านเวลานั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นแรงงานติดที่ดินที่ทানাเพื่อมีข้าวสำหรับกินในครัวเรือน กาทันที่เป็นที่รู้จักดีในสมัยนั้นชื่อ พญาคา¹ ได้มาดูแลการทานาทาสวนของชาวบ้านและมีที่ดินอยู่ที่นี่เป็นจำนวนมาก จนกระทั่งเมื่อล้านนาเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสยามประเทศ ได้มีการแบ่งเขตการปกครองเป็นอำเภอและตำบล ปากก่องจึงเริ่มมีผู้ใหญ่วัยหนึ่งเป็นทางการภายใต้การดูแลของนายอำเภอสารภีจนถึงปัจจุบัน บ้านปากก่องมีอาณาเขตติดต่อดังนี้ ทิศเหนือจรดบ้านช่างเคิ่ง หมู่ที่ 4 ตำบลสารภี อำเภอสารภี

ทิศใต้จรด บ้านอุ้มงค์ ตำบลอุ้มงค์ อำเภอ

ทิศตะวันออกจรด บ้านปากก่อง หมู่ที่ 5 ตำบลสารภี อำเภอสารภี

ทิศตะวันตกจรด บ้านหนองสีแจ่ง ตำบลหนองแฝก อำเภอสารภี

บ้านปากก่องในปัจจุบันมีสภาพทั่วไปเช่นเดียวกับหมู่บ้านชนบทไทยทั่วไป ที่ตกอยู่ภายใต้กระแสของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนได้เข้ามาดำเนินงานพัฒนาชุมชน ตามที่กาทันและผู้ใหญ่วัยหนึ่งเสนอขอไปอย่างเป็นทางการ ขณะที่ธุรกิจเอกชนในรูปของธุรกิจการค้าระบบทุนนิยมได้หลั่งไหลเข้าสู่หมู่บ้าน ส่งผลกระทบต่อระบบการผลิต การใช้เทคโนโลยี รวมถึงวิถีชีวิตของประชาชน บ้านปากก่องหมู่ 6 เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ริมถนนสายใหญ่ที่ติดต่อระหว่างจังหวัดเชียงใหม่กับลาปูน เป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญมาเป็นเวลานานแล้ว ชาวบ้านได้รับวัฒนธรรมจากเมืองใหญ่ด้วยการเดินทางไปมาค้าขายหรือติดต่อธุรกิจต่างๆ จากทั้งสองจังหวัดอย่างง่ายดายและรวดเร็ว ปัจจุบันระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านเป็นแบบผสมระหว่างอาชีพนอกเกษตร กับเกษตรกรรมเพื่อการค้า โดยที่ครัวเรือนทั้งหมด 267 ครัวเรือน ประชากร 1,065 คน มีโครงสร้างทางอาชีพคือ ทาสวนลาปูนและสวนดอกไม้ สวนผัก 58 ครัวเรือน อาชีพรับราชการ 35 ครัวเรือน อาชีพรับจ้าง 38 ครัวเรือน อาชีพรับเหมาก่อสร้าง 30 ครัวเรือน

1 สัมภาษณ์พ่อคาคัน คาเรื่องฤทธิ์ อายุ 69 ปี ณ วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2535
ที่บ้านเลขที่ 2 บ้านปากก่องหมู่ 6 ตำบลสารภี อำเภอสารภี

ทำงานที่บริษัทห้างร้านในเมือง 100 กว่าเรือน และในครัวเรือนยากจนจำนวน 6 ครัวเรือน มีอาชีพเก็บเศษวัสดุขาย นอกจากนี้ครัวเรือนที่ฐานะรวย มีที่ดินจำนวนมากที่ปลูกกล้วย มีหัวหน้าครัวเรือนบางคนรับราชการ หรือ ทำธุรกิจการค้า หรือ ทำงานในธนาคาร บริษัท ห้างร้าน ในตัวเมืองเชียงใหม่อีกด้วย ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนทั้งหมดในบ้านปากกอกหมู่ 6 ไม่มีการทํานา ชาวบ้านได้ตัดแปลงที่นาเดิมให้เป็นที่ทำสวนกล้วย ดอกไม้ และผักต่างๆ วิถีชีวิตของชาวบ้านจึงอยู่กึ่งกลางระหว่างชาวสวนกับชาวเมือง โดยเฉพาะครัวเรือนฐานะรวยที่หัวหน้า หรือ สมาชิกในครัวเรือนได้รับการศึกษาในระดับสูง และไปทำงานในเมือง จะมีวิถีชีวิตแบบชาวเมืองเสียส่วน-ใหญ่ ยกเว้นผู้ที่มีฐานะยากจน มีอาชีพรับจ้างในงานเกษตรกรรมในหมู่บ้านนี้และหมู่บ้านใกล้เคียง การถือครองที่ดินของชาวบ้าน ครัวเรือนที่มีที่ดินถือครองมากที่สุด 30 ไร่ จำนวนการถือครองน้อยที่สุด 1-2 ไร่ ชาวบ้านประมาณ 25 ครัวเรือนไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปในหมู่บ้าน หรือ ในเมือง หรือเก็บเศษวัสดุไปขาย กล่าวได้ว่าชุมชนนี้มีครัวเรือนประมาณ 2 ใน 3 ที่มีที่ดินเกษตรกรรม แต่ไม่ได้ทำการเกษตรทุกครัวเรือน บางครัวเรือนได้ให้ผู้อื่นเช่าทำสวนผัก สวนดอกไม้ ที่ดินทำกินของชาวบ้านเกือบทั้งหมดได้ถูกตัดแปลงจากที่ทำนาเป็นสวนกล้วยเกือบทั้งหมด มีบางส่วนที่ทิ้งร้างไว้ไม่ได้ทำกิจกรรมใด แต่มีโครงการที่จะปลูกกล้วยให้เต็มพื้นที่ในอนาคต

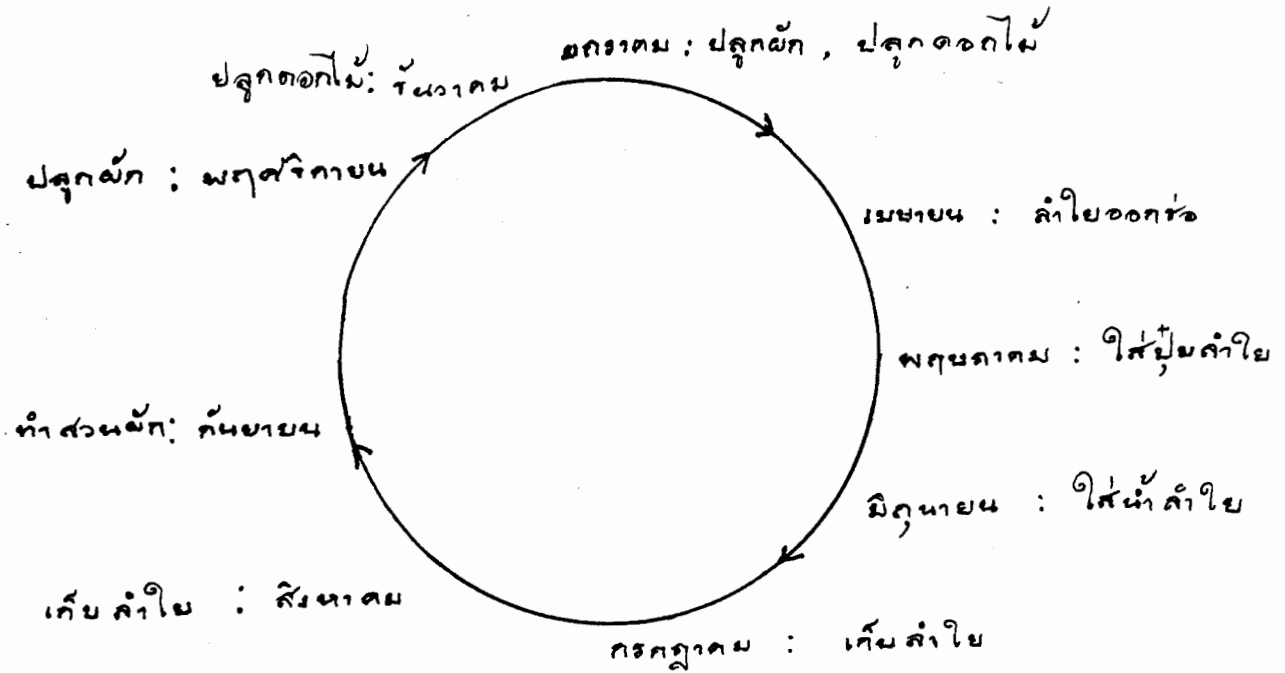
แต่เดิมนอคือชาวบ้านปากกอกทํานาปลูกข้าวดังเช่นชุมชนชาวนาอื่น ๆ โดยเฉพาะข้าวเหนียวเป็นพืชหลักที่ปลูกในฤดูฝน และจะมีพืชอื่น ๆ ที่ปลูกในฤดูกาลต่างๆ ตลอดปี ระบบการผลิตของชุมชนเป็นแบบทํานาสองครั้ง คือข้าวนาปี และข้าวนาปรัง แต่ต่อมาน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกลดน้อยลงทำให้ชาวนาไม่สามารถทํานาสองครั้งได้ ดังนั้นระบบชลประทานจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อชุมชนชนบทที่พึ่งพิงการเกษตรกรรม ทั้งนี้ชุมชนชาวนานาเอาเภอสาร์ก็ มีน้ำอุดมสมบูรณ์ด้วยระบบชลประทานแบบน้ำเป็นทางการ หรือแบบดั้งเดิมมาช้านานแล้ว ระบบชลประทานแบบดั้งเดิมนั้นชาวบ้านจะมาร่วมกันสร้างฝาย ด้วยน้ำฝน น้ำ และก้อนหิน ปิดกันสายน้ำจากแม่น้ำ เพื่อให้หน้าไหลเบาจนคลองที่น้ำไปสู่พื้นที่เพาะปลูก ดังนั้นเมื่อน้ำในแม่น้ำมีอยู่สมบูรณ์เต็มที่ยอมทำให้มีน้ำไหลล้นเสี่ยงพืชพันธุ์ธัญญาหารได้อย่างเพียงพอที่จะทำการเพาะปลูกได้ถึงสามครั้ง โดยเฉพาะ

สามารถปลูกพืชผักอื่นๆ ได้ในฤดูแล้ง ชุมชนปากกองได้รับน้ำจากระบบชลประทานแบบเหมืองฝายนี้ สำหรับการเกษตรกรรมของชุมชน ทำให้ปลูกพืชได้ตลอดปี จนกระทั่งปริมาณน้ำที่ลดน้อยลงจนแม่น้ำปิงที่ส่งผลให้การปลูกข้าวสองครั้งต้องล้มเลิกไป อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนเกษตรกรรมในอำเภออื่นๆ ของจังหวัดเชียงใหม่ และลำพูน ชุมชนปากกองจัดได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่มีระบบการเพาะปลูกที่ได้ผลผลิตสูงสุดหมู่บ้านหนึ่งทีเดียว ชาวบ้านเคยปลูกข้าวได้ผลผลิตต่อไร่ถึง 80 ถัง เท่ากับ 2 เท่าของหมู่บ้านชาวนาที่อยู่บนเขตอำเภอสันกำแพง นอกจากนี้ชาวบ้านยังปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ อีก เช่น หอม กระเทียม ผักบรอกเคอรี่ ผักสลัด รวมทั้งไม้ดอก ซึ่งทำเงินให้แก่ชาวสวนมากพอสมควร คราวเรือนเกษตรส่วนใหญ่จึงสามารถปลูกพืชอื่น ๆ นอกเหนือจากการปลูกข้าวเพื่อนำไปขายได้ตลอดปี

ลำพายเป็นพืชยืนต้นที่สำคัญของอำเภอสารภีเช่นเดียวกับจังหวัดลำพูน ด้วยดินชนิดที่ลำพูนชอบเป็นดินร่วนซุยที่อุดมด้วยแร่ธาตุซึ่งมีอยู่ในบริเวณชุมชนปากกองนี้ ทำให้ลำพูนงอกงามและให้ผลผลิตชั้นเยี่ยม ที่ส่งไปขายที่กรุงเทพมหานคร จังหวัดอื่นๆ และต่างประเทศ ทำให้ชาวสวนลำพูนที่มีลำพูนจำนวนมากในสวน ได้รับเงินจำนวนเป็นแสนบาทในแต่ละปี โดยที่ชาวบ้านในอำเภออื่นไม่อาจจะปลูกลำพูนให้งอกงามได้เช่นนี้ เพราะมีดินที่แตกต่างออกไป ดังนั้นชาวบ้านปากกองจึงปลูกลำพูนกันมาเป็นเวลานานถึงประมาณ 40 กว่าปีมาแล้ว โดยชาวบ้านนำพันธุ์ใหม่ที่มีผลขนาดใหญ่และคมมาจากตำบลหนองช้างคืน จังหวัดลำพูน และปลูกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทั้งในบริเวณที่ดินที่อยู่อาศัย และที่สวน จนในที่สุดชาวบ้านได้เลิกปลูกข้าวทุกคร้วเรือน หันมาปลูกลำพูน และประกอบอาชีพอื่นๆ หาเงินมาซื้อข้าวไว้รับประทานแทน ชุมชนปากกองตั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่มากนัก มีรถประจำทางและรถโดยสารสองแถว (ชาวบ้านเรียกว่า "รถสี่ล้อ") ที่วิ่งรับผู้โดยสารจากลำพูนไปยังตลาดใหญ่ในตัวเมืองเชียงใหม่วันละหลายเที่ยวตั้งแต่เช้าถึงค่ำ โดยใช้เวลาเดินทางสายลำพูนเก่า ทำให้ชาวบ้านสามารถไปมาหาสู่กับคนในเมือง หรือ ไปตลาดใหญ่ในเมืองไปเรียนหนังสือ หรือทำธุรกิจต่างๆ ในเมืองได้อย่างสะดวกสบาย ความใกล้ชิดกับเมืองใหญ่ของชุมชนปากกอง ทำให้สมาชิกในคร้วเรือนที่ต้องเดินทางเข้าเมืองไม่จำเป็นต้องมีที่พักในเมือง เพราะสามารถเดินทางไปเข้าเย็นกลับได้โดยใช้บริการยานยนต์ รถมอเตอร์หรือรถโดยสารประจำ-

ทาง ท้าทานในเวลาช่วงเช้าและเย็นจะมียานพาหนะจำนวนมากที่ขับขี้อย่างเร่งรีบบนถนนสายนี้ ในระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา ถนนได้รับการซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพที่ดีและกว้างขึ้น ถึงกระนั้นก็ตามถนนไม่อาจขยายออกไปได้มากกว่าเดิมเพราะมีต้นยางขนาดใหญ่ที่มีอายุกว่า 100 ปี บล็อกไว้สองข้างทางตั้งแต่ตลาดหนองหอยไปถึงบ้านปากก่อง ต้นยางใหญ่นี้ทำให้ถนนรุ่มเย็นและเป็นเอกลักษณ์ที่น่าภาคภูมิใจของอำเภอสารภี ทางกรมได้สั่งให้อนุรักษ์ต้นยางนี้ไว้ตามพระราชดำริของสมเด็จพระราชชนนี มีการนำเอาประเพณีโบราณมาใช้ในการอนุรักษ์คือ การบวชต้นไม้ เพื่อนำมาให้ครทาลาย สำหรับชาวบ้านปากก่องแล้วไม่มีใครคิดทาลายต้นไม้เก่าแก่เหล่านี้ แต่ต้องคอยระมัดระวังอันตรายจากกิ่งยางที่จะตกลงมาเมื่อมีพายุฝน นอกจากนี้รถยนต์ที่วิ่งไปมาผ่านถนนบริเวณหน้าหมู่บ้านจะวิ่งด้วยความเร็วสูง มีโค้งถนนตรงบริเวณนี้ที่เป็นอันตรายต่อชาวบ้าน มีชาวบ้านหลายคนที่เสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุเมื่อเดินอยู่บนถนนหน้าหมู่บ้าน การที่ชุมชนปากก่องอยู่ไม่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่มากนัก ทำให้โครงสร้างสังคมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว สาธารณูปโภคได้รับการปรับปรุงให้มีสภาพดีมาก ถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนนซีเมนต์ที่เรียบร้อยและสวยงามด้วยเงินงบประมาณจากโครงการพัฒนาของรัฐบาล ลักษณะทางเศรษฐกิจที่เป็นแบบพึ่งพาชุมชนเมือง และ พึ่งพาอาศัยกันในเครือญาติ ส่วนการพึ่งพาในกลุ่มเพื่อนบ้านมีเฉพาะในงานบุญตามประเพณี จากการทำการเกษตรที่ใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย การปลูก การดูแล และการเก็บผลผลิตจึงใช้แรงงานรับจ้างทั้งสิ้น ประเพณีการ "เอามื้อเอารวัน" ซึ่งเคยมีอยู่ในอดีต จึงหมดไปพร้อมกับการเลิกปลูกข้าวของชาวบ้านชุมชนปากก่องนี้

วงจรการผลิตของบ้านปากก่องหมู 6

มกราคม - มีนาคม

เมษายน

พฤษภาคม

มิถุนายน

กรกฎาคม - สิงหาคม

กันยายน - พฤศจิกายน

ธันวาคม

ปลูกผัก ปลูกดอกไม้

ลำไยออกจ่อ

ใส่น้ำลำไย

ใส่น้ำลำไย

เก็บลำไย

ปลูกผัก ใส่น้ำลำไย

ปลูกดอกไม้

แรงงานภาคเกษตร ประกอบด้วย แรงงานครอบครัว และแรงงานรับจ้าง

โครงสร้างทางสังคมของบ้านปากกอง มีพื้นฐานอันมั่นคงกระชับแน่นมาจากความเป็น-
เครือญาติและเพื่อนบ้าน การที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานพอสมควรทำให้สา-
มารณพัฒนากลุ่มและสถาบันที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมและจัดการเรื่องราวต่าง ๆ ของครัว-
เรือนและชุมชนได้ ชาวบ้านมีกลุ่มที่สำคัญ คือ กลุ่มเครือญาติ กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่ม
ฌาปนกิจ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากความเจริญแบบทันสมัยที่รุกกล้าเข้าทำ-
ลายกลุ่มองค์การ

ชาวบ้านที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิม คือ กลุ่มเหมืองฝาย และกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน ซึ่งแต่
เดิมาชาวบ้านมีความสัมพันธ์และร่วมมือกันอย่างแน่นแฟ้น ดังตัวอย่างของกลุ่มองค์การเหมือง
ฝาย ซึ่งทำหน้าที่จัดการการใช้น้ำของชาวบ้าน เป็นองค์กรเก่าแก่ที่อาศัยความร่วมมือของชาว-

บ้านที่ทำไร่ทำนาสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน เป็นกลุ่มทางสังคมพื้นฐานที่มีขอบเขตความสัมพันธ์เหนือความสัมพันธ์ระดับหมู่บ้าน โครงสร้างทั่วไปขององค์กรเหมืองฝาย ประกอบด้วย ชาวนา 2 กลุ่ม ที่มีภาระหน้าที่แตกต่างกัน กลุ่มแรกคือ หัวหน้าเหมืองฝายและนายสิบฝาย หัวหน้าเหมืองฝายชาวบ้านเรียกว่า "แก่ฝาย" เป็นผู้ที่ได้รับคัดเลือกจากชาวบ้านมาเป็นผู้ควบคุมการใช้น้ำในระดับตำบล โดยมีนายสิบฝาย คอยควบคุมการใช้น้ำในระดับหมู่บ้านต่อจากแก่ฝาย กลุ่มที่สองคือ สมาชิกเหมืองฝายหรือชาวนาผู้ใช้น้ำ เรียกว่า "ลูกเหมือง" ซึ่งทำหน้าที่ดูแลซ่อมแซมเหมืองและฝายเมื่อฝายชำรุด และลำน้ำคั้นเขิน โดยมี "สามน้ำ" เป็นสมาชิกที่คอยทำหน้าที่เป็นผู้ส่งข่าวด้วยการเดินประกาศให้ชาวบ้านทราบถึงวันเวลาที่ลูกเหมืองจะต้องมาช่วยกันซ่อมแซมฝายหรือมาลอกเหมือง การแบ่งน้ำเข้านา การเลี้ยงผีเหมืองฝาย ทั้งนี้กิจกรรมขององค์กรเหมืองฝายก่อให้เกิดความสัมพันธ์เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน การแบ่งปัน และความร่วมมือในการจัดทรัพยากรครัวเรือนและชุมชน ซึ่งได้เสื่อมสลายไป เมื่อรัฐยื่นมือเข้ามาจัดการแทน อีกตัวอย่างหนึ่งคือกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน เป็นกลุ่มสังคมอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความสำคัญในชุมชน โดยเฉพาะในครัวเรือนฐานะปานกลางและฐานะยากจน ที่ปลูกข้าว การถอนกล้า การคานา และการเก็บเกี่ยวเป็นงานที่หนักมากในกระบวนการเพาะปลูกข้าว จึงจำเป็นต้องมีแรงงานจำนวนมากใช้ในการนี้ เมื่อชาวบ้านไม่มีทุนในการว่าจ้างแรงงาน การแลกเปลี่ยนแรงงานจึงเป็นวิธีการที่เป็นทางออกที่ดีที่สุด ในการปลูกข้าว และเก็บเกี่ยว แต่ละครัวเรือนจะมีกลุ่มของตนเองที่มาช่วยทำงานและไปช่วยทำงานเป็นการตอบแทน แต่ละครัวเรือนจะต้องหวานกล้าให้วันระยะห่างจากครัวเรือนที่มาช่วยสองสามวัน เพื่อจะได้ไม่ต้องลงมือปลูกในวันเดียวกัน นอกจากนี้ในครัวเรือนที่มีแรงงานหลายคน จะแบ่งแรงงานไปช่วยกลุ่มได้ทั่วทุกครัวเรือนที่มาช่วย การร่วมมือแลกเปลี่ยนแรงงานทำให้การทำงานหนักเป็นความสนุกสนาน และเสร็จสิ้นอย่างรวดเร็ว โดยอาศัยหลักการ "เอาวัน ตอบวัน"¹ ซึ่งทุกคนจะจดจำและไม่ละเลยที่จะไปตอบแทน กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน ได้เสื่อมสลาย

¹ เอาวัน ตอบวัน หมายถึง ครัวเรือนหนึ่งจะต้องตอบแทนแรงงานคืนตามจำนวนวันที่ได้รับจากครัวเรือนที่ร่วมการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน

ไปจากชุมชนบ้านปากกอกหมู่ 6 พร้อมกับการสิ้นสุดการเพาะปลูกข้าวในถิ่นนาของชาวบ้าน กล่าวได้ว่ากลุ่มร่วมมือชนิดนี้ เป็นกลุ่มถาวรที่สมาชิกของกลุ่มรวมอยู่ในกลุ่มองค์กรนี้เป็นระยะเวลาอันยาวนาน เป็นกลุ่มที่มีความผูกพันกันทางสังคม โดยไม่ต้องอาศัยอำนาจบริหารจากฝ่ายปกครองของบ้านเมือง เนื่องจากกลุ่มแลกเปลี่ยนมีสมาชิกที่เกี่ยวข้องเป็นญาติพี่น้อง เพื่อน เพื่อนบ้าน ซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยกันในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตต่างๆ ที่สำคัญ เช่น งานศพ งานบวช งานแต่งงาน ฯลฯ วันนี้ชุมชนปากกอกยังคงมีกลุ่มญาติและเพื่อนบ้านที่ได้พึ่งพากันในงานประเพณีต่าง ๆ อยู่เหมือนเดิม

จากปัจจัยหลายประการ ที่ส่งผลกระทบต่อให้ชุมชนบ้านปากกอกเป็นชุมชนที่ค่อนข้างมีคงสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปเขียวชอุ่มและสดชื่นสวยงาม บ้านเรือนที่อยู่อาศัยแสดงถึงหลักฐานที่มั่นคง มีครัวเรือนที่อยู่บ้านแบบชอมชอน้อยมาก หมู่บ้านนี้รวมทั้งหมู่บ้านใกล้เคียงได้รับการพัฒนาจากโครงการของรัฐอย่างสม่ำเสมอ หน่วยงานจากอำเภอและจังหวัดได้ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งธนาคารข้าว กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า ศูนย์พัฒนาสาธารณสุขมูลฐาน ฯลฯ โครงการบางอย่างยุบเลิกไป เช่น ธนาคารข้าว บางอย่างยังคงอยู่ เช่น ศูนย์พัฒนาสาธารณสุขมูลฐานที่ตั้งอยู่ตรงข้ามบ้านของหญิงวัยกลางคนที่มีตำแหน่งเป็น อ.ส.ม. ประจำหมู่บ้านชุมชนปากกอก หมู่ 6 ได้แบ่งออกเป็น 6 ส่วน เพื่อสะดวกในการปกครองดูแลชาวบ้าน เรียกกลุ่มครัวเรือนที่แบ่งออกนี้ว่า "ป๊อก" (ดูแผนที่หมู่บ้านปากกอก หมู่ 6) แต่ละป๊อกจะมีหัวหน้าป๊อก 1 คน ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบงานหลายชนิดประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านหรือ "พ่อหลวง" ตัวอย่างเช่นการเก็บเงินสมาชิกฉบับกิจเมื่อมีผู้เสียชีวิต มอบให้หัวหน้าป๊อกเป็นผู้ดูแลจัดการ แล้วนำมารวมกัน เป็นต้น นอกจากนี้แล้วแต่ละป๊อกจะต้องดูแลบริเวณถนนรวมทั้งรั้วบ้านและบริเวณของแต่ละครัวเรือนให้สะอาดและสวยงามด้วยต้นไม้ดอกไม้ประดับ หัวหน้าป๊อกนั้นนอกจากทำหน้าที่ช่วยด้านการปกครองแล้วก็อาจจะเป็นที่ปรึกษาของชาวบ้านเมื่อมีปัญหาสำคัญที่จะต้องตัดสินใจแก้ไข สุดเขตด้านทิศเหนือของหมู่บ้านซึ่งติดกับหมู่ 4 บ้านช่างเค็ง มีวัดใหญ่ชื่อวัดปากกอก ชาวบ้านปากกอกและชุมชนใกล้เคียงมาทำบุญที่วัดนี้ ก่อนหน้านี้ 1 ปี หลวงพ่อ เป็นเจ้าอาวาสที่ชาวบ้านเคารพนับถืออย่างมาก และได้ทำการเผยแพร่พุทธศาสนาด้วยการอบรมสั่งสอนชาวบ้านมาเป็นระยะเวลาจนถึง ปี ได้มรณะภาพลง ชาวบ้านได้ประกอบพิธีบำเพ็ญกุศลและบรรจุศพท่านไว้เป็นเวลา 1 ปี จึงได้จัด-

งานพระราชทานเพลิงศพ ชาวบ้านปากก่องโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ยังคงไปวัดเพื่อทำบุญและฟังเทศน์ฟังธรรมโดยสม่ำเสมอ คนเฒ่าคนแก่จะไปนอนค้างที่วัดในวันธรรมสวนะ ตั้งแต่วันเข้าพรรษาจนถึงวันออกพรรษา ในปีนี้กำหนดให้การนอนค้างวัด ยืดเวลาออกไปจนถึงสิ้นเดือนธันวาคม ด้านหน้าของวัดและติดกับถนนใหญ่ เป็นที่ตั้งของโรงเรียนบ้านปากก่องซึ่งมีอาณาบริเวณกว้าง อาคารเรียนใหญ่ และมีนักเรียนจำนวนมากมาเรียน ชาวบ้านปากก่องส่วนใหญ่จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และ 6 จากโรงเรียนนี้ และส่งลูกของตนเรียนที่โรงเรียนนี้ด้วย

บ้านป่าตึง : สภาพทั่วไปทางเศรษฐกิจและสังคมจากอดีตสู่ปัจจุบัน

กิ่งอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน เดิมเป็นตำบลบ้านธิ อยู่ในเขตอำเภอ ของลำพูน ทาง- การได้จัดตั้งเป็นกิ่งอำเภอบ้านธิ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๓ ด้วยจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นในเขตนี้และ การเดินทางไปยังกิ่งอำเภอบ้านธิไปได้ถึง 3 ทาง คือ เดินทางผ่านเส้นทางเชียงใหม่ - ลำพูน- สายเก่า ผ่านอำเภอสารภี จังหวัดลำพูน เส้นทางที่สองคือ เดินทางไปตามเส้นทางสายเชียงใหม่ - ลำปาง เลี้ยวเข้าตรงไปยังกิ่งอำเภอบ้านธิไปอีก 10 กิโลเมตรถึงกิ่งอำเภอบ้านธิ หรือจะใช้- เส้นทางที่สาม คือ ไปตามเส้นทางเชียงใหม่ - สันกำแพง ผ่านอำเภอสันกำแพง ผ่านหมู่บ้านต่างๆ ของตำบลบวกค้าง อำเภอสันกำแพง ผ่านตำบลห้วยขาม ไปยังกิ่งอำเภอบ้านธิ

บ้านป่าตึง หมู่ 5 ตำบลห้วยขาม กิ่งอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน แต่เดิมเป็นป่าที่เต็มไปด้วย ต้นไม้มีขนานชนิด ยังไม่มีชาวบ้านเข้าไปจับจองตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน ต้นไม้ที่มีมากที่สุด คือ ต้นตองติง หรือต้น ปัจจุบันยังมีหลงเหลือให้เห็นอยู่บ้างในหมู่บ้านนี้ สมัยก่อนนั้นชาวบ้านใช้ใบ ตองติงนี้ห่อแหม ชาวบ้านเรียกว่า "ชิ้นลัม" เวลาใช้ใบตองกล้วยห่อแหมที่ทำจากเนื้อหมู ส่วนใบ ตองติงห่อแหมที่ทำจากเนื้อควาย ด้วยความเชื่อที่ว่า "มันกินกัน" หมายความว่า ใบตองทั้ง- สองชนิดนั้นเหมาะสมกับเนื้อสัตว์สองชนิดแตกต่างกัน ใบตองติงเหมาะสมกับเนื้อควาย เพราะมี สารบางชนิดอยู่ในใบตองติงที่เมื่อนำมาห่อเนื้อควายที่ปรุงแล้วจะทำให้เนื้อนั้นนิ่มอร่อยขึ้น ถ้าไม่ ใช้ใบตองติงก็จะไม่อร่อย ชาวบ้านจึงเชื่อและทำเช่นนั้นมาตลอด สำหรับประวัติของบ้านป่าตึงนั้น คนเฒ่าคนแก่เล่าว่า เริ่มแรกมีลุงจัน กับลุงโต๊ะ 2 คน เดินทางเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณนี้

เป็นคู่แรก ต่อมาได้มีญาติพี่น้องติดตามมา และไปสืบลูกหลานเพิ่มจำนวนขึ้น เมื่อทางการประกาศให้มีการใช้นามสกุล ก็มีการปรึกษากันในกลุ่มลูกหลาน นำเอาชื่อของลุงจั้น ลุงโต๊ะมาผสมกัน และต่อท้ายด้วยคำว่า ตึง ด้วยบริเวณนี้เต็มไปด้วย ป่าตึง จึงใช้นามสกุล จั้นโต๊ะตึง ซึ่งเป็นต้นตระกูลของผู้บุกเบิกสร้างหมู่บ้านนี้ที่ได้ชื่อว่า ป่าตึง ด้วยเป็นบริเวณที่มีต้นตองตึงอยู่เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของตระกูลจั้นโต๊ะตึง และ แสงตึง ในตอนแรกนั้นชาวบ้านไม่ออกไปคบค้ากับชุมชนอื่น แม้แต่การเสือกคู่ก็อยู่ภายในวงศ์วานเดียวกัน¹ เมื่อความเจริญขยายตัวออกมาสู่ชุมชน จึงมีชาวบ้านจากที่อื่นเดินทางเข้ามาทำมาหากินในหมู่บ้านนี้เพิ่มจำนวนขึ้นจนถึงปัจจุบันนี้ บ้านป่าตึงมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือจรด บ้านดง ตำบลห้วยยาบ กิ่งอำเภอบ้านธิ

ทิศใต้ จรด บ้านศรีตน ตำบลห้วยยาบ กิ่งอำเภอบ้านธิ

ทิศตะวันออก จรด บ้านห้วยไซ ตำบลห้วยยาบ กิ่งอำเภอบ้านธิ

ทิศตะวันตก จรด บ้านบวkd้าง ตำบลบวkd้าง อำเภอสันกำแพง

บ้านป่าตึงเป็นหมู่บ้านชายแดนจังหวัดลำพูนที่มีเขตติดต่อกับอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ดังนั้นการเดินทางไปบ้านป่าตึง ผู้วิจัยจึงเดินทางผ่านอำเภอสาร์กัไปตามเส้นทางเชียงใหม่-สันกำแพงเลี้ยวขวาข้างวัดแช่ข้าง และเข้าหมู่บ้านถนนตรงข้ามวัดบวkd้าง ถนนจากวัดบวkd้างไปถึงโรงเรียนบวkd้างเป็นถนนของโครงการพัฒนาตำบล สร้างด้วยซีเมนต์บล็อกรูปตัวไอ ซึ่งดูแข็งแรงมั่นคง เมื่อพ้นบริเวณโรงเรียนบวkd้าง เข้าสู่ทุ่งนาของชาวบ้านบวkd้าง ไปจนถึงที่ดินเพาะปลูกของชาวบ้านป่าตึง เป็นถนนลูกรังสีแดงที่ในฤดูแล้งจะเต็มไปด้วยฝุ่น และฤดูฝนจะเป็นโคลนและชาวบ้านป่าตึงใช้เส้นทางนี้ และถนนคันคลองชลประทานเพื่อออกไปยังอำเภอสันกำแพง เป็นระยะทาง 9 กิโลเมตร จากสันกำแพงไปยังเชียงใหม่อีก 20 กิโลเมตร ถนนภายในหมู่บ้านได้รับการปรับปรุงเป็นถนนแอสฟัลต์ เมื่อปี พ.ศ. 2534 ซึ่งชาวบ้านห้วยไซจะ

¹ สัมภาษณ์ พ่ออุ้ยพุด จั้นโต๊ะตึง อายุ 86 ปี วันที่ 25 เมษายน 2536 ที่บ้านเลขที่ 1 บ้านป่าตึง หมู่ 5 ตำบลห้วยยาบ กิ่งอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ลาดยาว

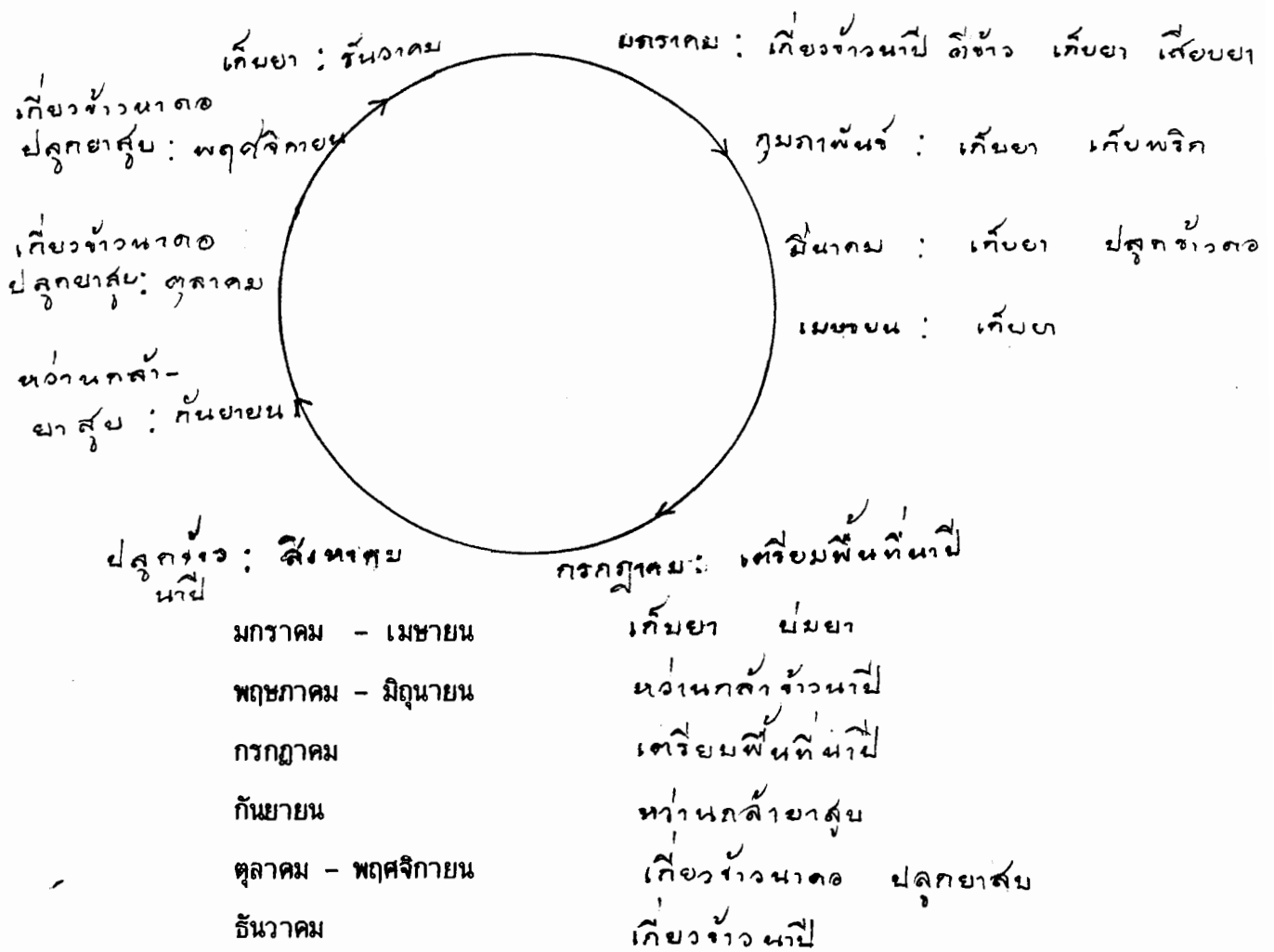
ใช้เป็นเส้นทางผ่านไปสู่ชุมชนของตนเองซึ่งอยู่จากบ้านป่าดิ่งไป 5 กิโลเมตร

ปัจจุบันบ้านป่าดิ่งแม้จะอยู่ห่างไกลจากชุมชนศูนย์กลางของความเจริญ คือ เชียงใหม่ และชุมชนแหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นแหล่งอุตสาหกรรมผลิตสินค้าพื้นเมืองที่อำเภอสันกำแพง และบ้านป่อสร้าง แต่ชาวบ้านป่าดิ่งยังคงยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ทั้งการปลูกข้าวเพื่อยังชีพ และปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้า พืชสำคัญของชุมชนคือ ยาสูบ รองลงมาคือ พริก ส่วนหอมและกระเทียมปลูกไว้ใช้ในครัวเรือน ครัวเรือนทั้งหมดจำนวน 327 ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด 1,168 คน ชาย 551 คน หญิง 617 คน มีโครงสร้างทางอาชีพคือ เกษตรกรรม (ทำนาทำสวน) 260 ครัวเรือน อาชีพรับจ้าง 25 ครัวเรือน ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมสินค้าพื้นเมือง 37 ครัวเรือน ค่าชาย 5 ครัวเรือน ในอดีตชาวบ้านทุกครัวเรือนจะมีที่ดินทำกินไว้ปลูกข้าวเป็นหลัก บางครัวเรือนจะมีที่ดินมากถึง 50-60 ไร่ น้าที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านปลูกข้าวได้ 2 ครั้ง ชาวบ้านได้อาศัยผักชนิดต่าง ๆ หนานาและตามบ้านของเพื่อนบ้านเป็นอาหาร เมื่อเจ็บป่วยใช้พืชสมุนไพรที่หาได้ในชุมชนนี้เป็นยารักษา แต่วันนี้ชาวบ้านจำนวนมากขายที่ดินทำกินของตนเองให้แก่เพื่อนบ้านบ้าง ให้แก่นายทุนผู้มั่งคั่งในเมืองบ้าง ดังนั้นจึงมีครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองเพียงประมาณ 150 ครัวเรือน ครัวเรือนที่มีที่ดินมากที่สุด 25 ไร่ น้อยที่สุด 1-2 ไร่ ครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินจะประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป คือ รับจ้างในกิจการสวนยาสูบ เช่น ปลูกยา เก็บใบยา ชั่งร่อนยา เสียบใบยา ฯลฯ และไปรับจ้างในเมือง เมื่อหมดฤดูยา รวมทั้งรับจ้างงานทางด้านด้วย

บ้านป่าดิ่งเป็นชุมชนที่มีอาณาเขตใกล้เคียงกับอำเภอสันกำแพง ซึ่งในระยะเวลาค่อนมา ค่อนข้างแห้งแล้ง สาเหตุจากการตัดไม้ทำลายป่า ฝนเริ่มตกน้อยลง และน้ำในคลองชลประทานก็แห้ง ทางกรมชลประทานไม่ปล่อยน้ำมายังเขตนี้ เพราะเขื่อนแม่งวงมีน้ำอยู่ในระดับต่ำมาก น้ำที่ใช้ในการเกษตรจึงไม่เพียงพอมาเป็นระยะเวลา 4-5 ปี มาแล้ว โดยเฉพาะปี พ.ศ. 2535 และปี 2536 เป็นปีที่ชาวบ้านป่าดิ่งและบริเวณใกล้เคียงเดือดร้อนมาก เพราะนอกจากฝนจะตกน้อยมาก น้ำในคลองชลประทานก็แห้งตลอด ทำให้ชาวบ้านปีต้องเสียหายเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านพยายามแก้ปัญหาด้วยการเจาะน้ำบาดาล และใช้น้ำที่สูบขึ้นมาในการเพาะปลูก จากพื้นฐานชีวิตแบบชุมชน

เกษตรกรรมดั้งเดิม ชุมชนปากทองได้พัฒนาปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตตามกระแสของการเปลี่ยนแปลงภายนอก โดยยังคงยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก เพราะชาวบ้านรุ่นพ่อบ้านแม่บ้านมีการศึกษาในระดับต่ำ แต่มีความเชี่ยวชาญในงานในไร่นา ทั้งนี้มีการยอมรับเอาเทคโนโลยีใหม่มาใช้ในการเกษตรของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการทำนาหรือทำสวน

วงจรการผลิตของบ้านป่าตึง หมู่ 5

แรงงานเกษตร ประกอบด้วย แรงงานครอบครัวและแรงงานรับจ้าง

ครัวเรือนที่ทานา จะทำสวนยาสูบด้วย ครัวเรือนที่มีที่ดินจำนวนมากได้ผลผลิตข้าว-เหลื่อขาย และได้กำไรจากสวนยา จะมีเตาต้มเป็นของตนเอง เตาต้มทั้งหมดในหมู่บ้านนี้มีถึง 34 เตา ครัวเรือนที่ฐานะรวย มีเตาต้มถึง 2 เตา ภายในบ้าน บางบ้านมีโรงเก็บใบยาที่อบแล้วขนาดใหญ่เป็นของตนเอง เพื่อเก็บใบยาที่อบและอัดเป็นแท่งพร้อมส่งไปโรงขนาดใหญ่ของรัฐซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านหัวไช

นอกจากผู้ใหญ่บ้าน (พ่อหลวง) จะมีหน้าที่รับผิดชอบการดูแลปกครองชาวบ้านแล้ว ยังมีคณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งคัดเลือกจากผู้ที่ชาวบ้านไว้วางใจและเห็นว่ามีความสามารถในด้านต่าง ๆ มาช่วยงานของชุมชนจำนวน 5 คน

จากจำนวนครัวเรือนที่มีที่ดินเกษตรกรรมเพียง 150 ครัวเรือน แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนจำนวนมาก จะมีสมาชิกออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน หรือทำงานรับจ้างในงานเกษตรหมู่บ้าน ชาวบ้านป่าตึงวัยแรงงานจำนวนหนึ่งออกไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมสินค้าพื้นเมือง เช่น ไปทำงานแกะสลัก งานเย็บผ้า ทอผ้า ทำอาเภอสันกานพงและบ้านบ่อสร้างซึ่งเป็นศูนย์ผลิตและค้าสินค้าพื้นเมืองของภาคเหนือ บางคนไปทำงานก่อสร้างหรือเป็นลูกจ้างตามร้านในเมืองเชียงใหม่ ดังนั้นทุกครัวเรือนจึงมีพาหนะสำหรับการเดินทางคือจักรยานยนต์ เพื่อความสะดวกสบายในการไปยังอาเภอสันกานพง หรือ เชียงใหม่ ซึ่งปกติทุกวันจะมีรถยนต์โดยสารมารับส่งชาวบ้านที่ต้องการเข้าเมืองวันละ 1 ครั้ง โดยเที่ยวรับจะมารับเวลา 4 นาฬิกา ตอนเช้า และเที่ยวกลับจะมาถึงเวลาบ่ายโมง สำหรับผู้ไม่มียานพาหนะ อาจเหมาะให้เพื่อนบ้านหรือให้ญาติพี่น้องที่มีรถยนต์ไปส่งได้

โครงสร้างทางสังคมของชุมชนป่าตึงเช่นเดียวกับบ้านปากก่อง ที่มีพื้นฐานอันคงเหียว-แน่นในกลุ่มเครือญาติ โดยเฉพาะชาวบ้านชุมชนป่าตึงในตระกูลใหญ่ๆ ที่มาอยู่ในชุมชนนี้ดั้งเดิมเป็นชายของ¹ ซึ่งยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อดั้งเดิม การอยู่ร่วมกันในกลุ่มเครือญาติทำให้พัฒนากลุ่มความร่วมมือที่สร้างความไว้วางใจที่แน่นแฟ้น กลุ่มที่สำคัญคือ กลุ่มเครือญาติ กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มตาบงกจ สำหรับกลุ่มเหมืองผาย ได้หมดไปจากชุมชนป่าตึงตั้งแต่มีลาคลองชลประทานเป็นปูนซีเมนต์ซึ่งทางรัฐได้สร้างเพื่อส่งน้ำจากเขื่อนแม่กวง มา-

เลี้ยงที่นาของชาวบ้าน ความร่วมมือระหว่างชาวบ้านในการแบ่งปันน้ำใช้ในการเกษตรขาดสะบั้นลงตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2534 เช่นเดียวกับระบบการค้าและธุรกิจแบบทุนนิยม ที่เข้ามากับระบบ-การปลูกยาสูบที่โรงบ่มของรัฐบาลมาให้แก่ประชาชนบ้านป่าติง ได้ทำลายกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน-แบบ "เอามื้อ เอารัน" ให้กลายเป็นแรงงานรับจ้างไปจนหมดสิ้นกลุ่มร่วมมือยังคงเหลืออยู่ในการพึ่งพาต่างตอบแทนในงานประเพณีต่าง ๆ ของชีวิตชาวบ้าน โดยเฉพาะงานศพ งานบวช กลุ่มที่ยังคงดำรงอยู่ชุมชนนี้และมีการจัดองค์การรวมทั้งการค้าเงินงานที่เข้มแข็งคือ กลุ่มหนุ่มสาวของบ้านป่าติง ซึ่งทำหน้าที่ช่วยเหลือชาวบ้านอันเป็นญาติมิตรในงานพิธีสำคัญ ๆ กลุ่มหนุ่มสาวประกอบด้วยหนุ่มสาวทุกคนในหมู่บ้านที่อายุตั้งแต่ 15 ปี ไปจนถึงแต่งงานแล้ว อายุประมาณ 30 ปี ผู้ที่มีบทบาทมากมักจะเป็นผู้ที่มีอายุและประสบการณ์มากกว่า สมาชิกของกลุ่มจะให้บริการด้านต่าง ๆ เช่น บริการจัดสถานที่ ชนของ ล้างถ้วยชาม ทาความสะอาดสถานที่ นาคีตะเก้าอี้และของที่นิยมมาคืนให้กับวัดในระหว่างงานรื่นเริงหรืองานพิธีทางศาสนาต่าง ๆ กลุ่มหนุ่มสาวจะจัดเตรียมและบริการอาหารและเครื่องดื่มแก่ผู้มาร่วมงาน บางครั้งกลุ่มหนุ่มสาวจะไปช่วยงานของหมู่บ้านอื่นและร่วมประชุมในโครงการของรัฐบาล กลุ่มหนุ่มสาวเป็นกลุ่มสังคมที่เก่าแก่ของชุมชน ในอดีตหนุ่มสาวทุกคนในหมู่บ้านให้ความร่วมมือกับกลุ่มอย่างพร้อมเพรียงกัน และมีความสามัคคีในการทำงาน ถือได้ว่ากลุ่มหนุ่มสาวบ้านป่าติง เป็นกำลังสำคัญที่ทำให้กิจกรรมที่ต้องการความร่วมมือสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ถ้าหากเปรียบเทียบชุมชนบ้านป่าติงกับชุมชนบ้านปากกอง ด้วยปัจจัยด้านที่ดินและน้ำในการเกษตรเป็นสำคัญแล้ว เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านและชุมชนขึ้นอยู่กับชนิดของพืชที่เพาะปลูกในผืนดิน ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับชนิดของดิน ความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำเป็นสำคัญ ชุมชนบ้านปากกองเป็นชุมชนที่ชนิดที่มีดินชนิดดีเยี่ยมที่เหมาะสมกับการเพาะปลูก ทั้งได้ปุ๋ยเสริมจากลำน้าปิ้งเปลี่ยนทิศทางรวมทั้งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกที่มีพร้อมทุกฤดูกาล ย่อมมีความมั่งคั่งและมีปัญหาไม่พอกว่าชุมชนบ้านป่าติงซึ่งมีชนิดของดินในนาที่คุณภาพต่ำกว่า ความชุ่มชื้นและปุ๋ยในดินมีน้อยอีกทั้งอยู่ในบริเวณแล้งฝนและขาดน้ำจากคลองส่งน้ำของชลประทาน สิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านป่าติงไม่สามารถพึ่งพางานเกษตรกรรมได้อย่างเต็มที่

แต่ด้วยปัจจัยด้านเส้นทางคมนาคมที่ห่างไกลและไม่ดีเท่าที่ควร และระดับการศึกษาของชาวบ้านที่ยังคงอยู่ในระดับประถมศึกษามากกว่า ทำให้ชาวบ้านหันไปพึ่งพาอาชีพรับจ้างในงานเกษตรกรรม และรับจ้างนอกรวมเกษตรที่ห่างไกลจากชุมชนเท่าใดนัก

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ชุมชนบ้านปากกองและบ้านป่าตึงประกอบด้วยลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน อันอาจนำมาเปรียบเทียบได้ในประเด็นที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านที่อยู่ภายใต้ระบบวัฒนธรรมชุมชน และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดจากการแพร่กระจายของวัฒนธรรมที่ทันสมัย

ตารางที่ 1 ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ ประชากรของสองชุมชนกรณีศึกษา

ลักษณะ	บ้านปากทอง	บ้านป่าตึง
จำนวนประชากร	1,065 คน	1,168 คน
ชาย	525 คน	551 คน
หญิง	540 คน	617 คน
จำนวนครัวเรือน	270 ครัวเรือน	367 ครัวเรือน
จำนวนพื้นที่การเกษตร		
น้ำที่ใช้ในการเกษตร	น้ำฝน, น้ำเหมือง, น้ำบาดาล	น้ำฝน, น้ำบาดาล
พืชที่เพาะปลูกในพื้นที่	ลาบ, ผัก, ดอกไม้	ข้าว, ยาสูบ, พริก
กลุ่มสังคมแบบไม่เป็นทางการ	กลุ่มเครือญาติ	กลุ่มเครือญาติ
กลุ่มสังคมแบบเป็นทางการ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มแม่บ้าน
สาธารณูปโภคในชุมชน	ถนน, ไฟฟ้า	ถนน, ไฟฟ้า
ระยะทางห่างจากเชียงใหม่	15 กิโลเมตร	29 กิโลเมตร
การเดินทางติดต่อกับเมือง	พาหนะส่วนตัวและ รถโดยสาร	พาหนะส่วนตัวและ รถโดยสาร
สถานเอนกนามัยและโรงพยาบาล	อยู่ใกล้ชุมชน	อยู่ไกลจากชุมชน
สภาพสังคม	ไม่ไว้วางใจคนแปลกหน้า ลักษณะใกล้ความเป็นเมือง	ทุกคนพยายามทำงาน เพื่อครัวเรือน
บทบาทของผู้เฒ่า	ลดความสำคัญลง	มีความสำคัญพอสมควร
ความสำคัญของผู้เฒ่า	ลดความสำคัญลง	
ปัญหาของชุมชน	ขาดผู้นำที่ดีและเสียสละ เพื่อส่วนรวม	ความแห้งแล้ง , ราคา พืชผลทางการเกษตร ตกต่ำ

ตารางที่ 2 การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนจำแนกฐานะ เศรษฐกิจของครัวเรือน

	ไม่ได้เรียน	ป.4	ป.6	ม.ต้น	ม.ปลาย ป.ว.ช ป.ว.ส	ปริญญาตรี	รวม
บ้านปากกอก							
รวย	0.0 (0)	66.67(2)	33.33(1)	0.0 (0)	0.0(0)	0.0(0)	100.0(3)
ปานกลาง	4.55(1)	77.27(17)	0.0(0)	9.09(2)	0.0(0)	9.09(2)	100.0(22)
จน	5.56(1)	88.89(16)	0.0(0)	5.56(1)	0.0(0)	0.0(0)	100.0(18)
							43
บ้านป่าตึง							
รวย	0.0(0)	100.0(9)	0.0(0)	0.0(0)	0.0(0)	0.0(0)	100.0(9)
ปานกลาง	0.0(0)	100.0(40)	0.0(0)	0.0(0)	0.0(0)	0.0(0)	100.0(40)
จน	0.0(0)	93.33(28)	6.67(2)	0.0(0)	0.0(0)	0.0(0)	100.0(30)
							79

ตารางที่ 3 อาชีพของหัวหน้าครัวเรือนจำแนกตามฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน

ฐานะทางเศรษฐกิจ ของครัวเรือน	เกษตรกรรม	ค้าขาย	รับจ้าง	รับราชการ	พ่อบ้าน แม่บ้าน	รวม
บ้านปากกอง						
รวม	66.67(2)	0.0 (0)	0.0 (0)	0.0(0)	33.33(1)	100.0(3)
ปานกลาง	40.91(9)	9.09(2)	27.27 (6)	18.18(4)	4.55(1)	100.0(22)
จน	0.0 (0)	16.67(3)	83.33(15)	0.0 (0)	0.0(0)	100.0(18)
รวม						43
บ้านป่าดิ่ง						
รวม	66.67(6)	0.0 (0)	0.0 (0)	11.11(1)	22.22(2)	100.0(9)
ปานกลาง	80.0(32)	7.50(3)	10.0 (4)	2.50(1)	0.0 (0)	100.0(40)
จน	46.67(14)	0.0 (0)	53.33(16)	0.0 (0)	0.0(0)	100.0(30)
รวม						79

ตารางที่ 4 ขนาดของที่ดินที่อยู่อาศัยจำแนกตามฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน

ฐานะทางเศรษฐกิจ ทางครัวเรือน	น้อยกว่า 100 ตร.ว.	100 - 200 ตร.ว.	201 - 400 ตร.ว.	1 ไร่ขึ้นไป	รวม
บ้านปากกอง					
รวม	33.33 (1)	0.0(0)	0.0 (0)	66.67(2)	100.0(3)
ปานกลาง	0.0 (0)	54.55(12)	31.82(7)	13.64(3)	100.0(22)
จน	61.11(11)	33.33(6)	5.56(1)	0.0 (0)	100.0(18)
					43
บ้านป่าตึง					
รวม	0.0 (0)	44.45(4)	22.22(2)	33.33(3)	100.0(9)
ปานกลาง	2.50 (1)	50.00(20)	30.00(12)	17.50(7)	100.0(49)
จน	16.67 (5)	70.00(21)	13.33(4)	0.0 (0)	100.0(34)
					79

ตารางที่ 5 ขนาดของที่ดินทำกินจำแนกตามฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน

	ไม่มี	1 ไร่	1-5 ไร่	5-10 ไร่	10 ไร่ขึ้นไป	รวม
บ้านปากกอก						
รวบ	0.0 (0)	0.0(0)	0.0 (0)	33.37(1)	66.67(2)	(3)
ปานกลาง	13.64(3)	54.55(12)	27.26(6)	4.55(1)	0.0 (0)	(22)
จน	100.0(18)	0.0(0)	0.0 (0)	0.0 (0)	0.0 (0)	(18)
						43
บ้านป่าตึง						
รวบ	0.0 (0)	0.0(0)	22.22(2)	33.33(3)	44.45(4)	100.0(9)
ปานกลาง	15.00(6)	12.50(5)	40.00(16)	25.00(10)	7.50 (3)	100.0(40)
จน	73.33(22)	13.33(4)	13.33(4)	0.0 (0)	0.0 (0)	100.0(30)
						79

ทรัพยากรครัวเรือน

การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างราบรื่น และมีความสุขพอสมควรนั้น จำเป็นที่ครัวเรือนจะต้องจัดหาให้มีทรัพยากรภายในครัวเรือน ให้เพียงพอแก่การดำรงชีพ ทรัพยากรที่มีอยู่และจัดหามานั้นจะต้องใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพราะครัวเรือนมีฐานะที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะครัวเรือนในชนบท จะคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยของทรัพยากร และในการจัดการทรัพยากรเหล่านั้นต้องเข้าใจลักษณะของทรัพยากรครัวเรือนแต่ละชนิดความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากร การนำมาใช้แทนกัน เข้าใจปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากร เพื่อการใช้ทรัพยากรครัวเรือนได้อย่างเหมาะสมกับสภาพการณ์ของครัวเรือน จากการสำรวจทรัพยากรครัวเรือนในชุมชนบ้านปากกองและบ้านป่าตึงจัดแบ่งทรัพยากรการจัดการออกได้ดังนี้ ทรัพยากรครัวเรือน คือทุกสิ่งทีครัวเรือนเมื่ออยู่แต่ละครัวเรือนมีทรัพยากรที่แตกต่างกันทั้งจำนวน ชนิด และคุณภาพ ทรัพยากรครัวเรือนแบ่งออกเป็น 2 พวก คือ

1. ทรัพยากรส่วนบุคคล ในที่นี้ เลือกศึกษาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึงแรงงานในครัวเรือน รวมถึง ความรู้ ความสามารถ ความสนใจ ทั้งนี้พบว่าในชุมชนกรณีศึกษาทั้งสองแห่งมีความจำกัดด้านแรงงานในครัวเรือน จากครัวเรือนตัวอย่างของบ้านป่าตึงมีจำนวนสมาชิกของครัวเรือนเฉลี่ยครัวเรือนละ 4 คน ครัวเรือนส่วนใหญ่มีสมาชิกจำนวน 3 คน (ตารางที่ 1) ประกอบด้วยบิดา มารดาและบุตร 1 คน หรือ บิดากับบุตรสองคน มารดากับบุตรสองคน สำหรับอายุของบิดา-มารดา จะผันแปรตามกัน เมื่อได้พบมารดาหม้ายอยู่กับบุตรที่เป็นโสดมารดาจะมีอายุประมาณ 50-60 ปี และบุตรมีอายุ 25-35 ปี สำหรับครัวเรือนที่มีบิดามารดาและบุตร ถ้าบิดา-มารดาอยู่ในวัยกลางคน อายุ 30-40 ปี จะมีบุตรอายุประมาณ 6-15 ปี ขณะที่บิดา-มารดาอายุระหว่าง 40-50 ปี จะมีบุตรในวัย 18-25 ปี การที่ครัวเรือนมีสมาชิกจำนวนน้อย

เนื่องจากการแยกครอบครัวหลังการสมรสตามค่านิยมสมัยใหม่ บวกกับผลของการคุมกำเนิด-
 ชาวบ้านเล่าว่าในอดีตประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา ครัวเรือนมีสมาชิกจำนวนมาก บางครัวเรือนมี
 จำนวนถึง 18 คน ประกอบด้วย บิดา มารดา บุตรจำนวน 10 คน และ ปู่ ย่า ตา ยาย
 ครัวเรือนเกษตรกรในอดีตต้องการแรงงานจำนวนมากเพื่อทำงานในไร่นา การมีที่ดินผืนใหญ่และ
 ไม่มีเครื่องมือในการเกษตรที่ทันสมัย จำเป็นต้องใช้ กำลังแรงงานจากสมาชิกในครัวเรือน
 รวมทั้งแรงงานจากเครือญาติ บ้านป่าตึงในครั้งนั้น ชาวบ้านจะบุกเบิกที่ดินบริเวณป่าให้เป็นที่นา
 และสวนพืชผักอื่นๆ ผืนที่นากว้างขวางและอุดมสมบูรณ์ มีน้ำฝนที่เพียงพอแก่การเพาะปลูกผลผลิต
 ชาวบ้านที่กินเพียงพอสำหรับเลี้ยงสมาชิกในครัวเรือนและเหลือขาย ปัจจุบันชาวบ้านแบ่งสรรที่ดิน
 ให้บุตรหลานไปทำกินเมื่อมีการแยกครอบครัวออกไปมากขึ้น ที่ดินทำกินต่อครัวเรือนก็ลดขนาดลง
 การเพิ่มผลผลิตโดยทันสมัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยให้ความจำเป็นในการมีแรงงานจำนวนมากลด
 ความสำคัญลง¹ ในชุมชนบ้านปากทองมีความคล้ายคลึงกับบ้านป่าตึง กล่าวคือ มีจำนวนสมาชิก
 ในครัวเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 3 คน ครัวเรือนส่วนใหญ่มีสมาชิกจำนวน 3 คน และ 4 คน
 (ตารางที่) ประกอบด้วยบิดา มารดา และบุตร ในลักษณะเช่นเดียวกับบ้านป่าตึง กล่าวได้ว่า
 ปัจจุบันความนิยมที่พ่อแม่ในวัยชราจะให้บุตรธิดาอยู่รวมกันนในครัวเรือนของตน โดยการให้ที่ดินทำ
 กินรวมกันได้หมดไปจากชุมชนทั้งสองซึ่งเป็นชุมชนใกล้เมือง หรือจะเรียกได้ว่า ชุมชนชานเมือง
 บิดา มารดา เมื่อเห็นว่าบุตรมีครอบครัวและสามารถช่วยตนเองได้ ก็ควรจะมอบที่ดินทำกินให้และ
 แยกครอบครัวออกไปอาจจะตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน หรือบางคนแยกย้ายไปอยู่กับ-
 สามีหรือภรรยาในที่แห่งอื่น ทำให้จำนวนสมาชิกในครัวเรือนลดน้อยลง บางครัวเรือนมีเพียงคน-
 ชราอยู่เพียงคนเดียว โดยอาศัยการดูแลจากเพื่อนบ้านตัวอย่างคือ คุ้มปู่ หรือคุณยายปู่ ที่ใช้-
 ชีวิตอยู่ในบ้านหลังเล็กเพียงคนเดียวโดยมีอาชีพขายขนมเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่ในบ้านปากทอง
 อาเภอสาร์ภี คุ้มปู่มีอายุถึง 76 ปี แต่แข็งแรงและช่วยตัวเองได้ มีเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่เปรียบ

1 สัมภาษณ์ นายบัน จันตะตึง และ นายศรี จันตะตึง ณ วันที่ 17 สิงหาคม 2536
 ที่บ้านเลขที่ 76 บ้านป่าตึง หมู่ 5 ตำบลห้วยยาบ กิ่งอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

เสมือนญาติคอยเป็นเพื่อนของอยู่บุงเวลาที่เจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือมีปัญหา

ตารางที่ 6 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนของบ้านป่าตึงและบ้านปากก่อง

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน	บ้านปากก่อง	บ้านป่าตึง
1 คน	6.97 (3)	-
2 คน	9.30 (4)	9.21 (7)
3 คน	30.23 (3)	44.74 (34)
4 คน	34.88 (15)	23.68 (18)
5 คน	11.63 (5)	15.79 (12)
6 คน	2.33 (1)	5.26 (4)
7 คน	2.33 (1)	1.32 (1)
10 คน	2.33 (1)	-
รวม	100.0 (43)	100.0 (76)

ในด้านความรู้อของสมาชิกในครัวเรือน อันแสดงถึงคุณภาพด้านหนึ่งของทรัพยากรในครัวเรือน พบว่าครัวเรือนในชุมชนการศึกษาทั้งสองมี หัวหน้าครัวเรือน ซึ่งเป็นคนรุ่นเก่า ที่มีการศึกษาภาคบังคับเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากชุมชนทั้งสองเป็นชุมชนในเขตชนบท ที่ชาวบ้านเป็นเกษตรกรรมมาในอดีต แม้ว่าปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงเป็นชุมชนชานเมือง แต่ชาวบ้านรุ่นเก่ายังไม่ได้รับการศึกษาที่สูงไปกว่าเดิม จากครัวเรือนในตัวอย่างในตารางที่ 2 จึงพบว่า หัวหน้าครัว-

เรือนส่วนใหญ่มุ่งจบการศึกษาภาคบังคับแบบเก่า คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีความแตกต่างด้านการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนระหว่างบ้านปากกอก และบ้านป่าตึงบ้าง บ้านปากกอกมีหัวหน้าครัวเรือนที่จบการศึกษาระดับมัธยมต้น มัธยมปลายและปริญญาตรี อยู่ด้วย ขณะที่บ้านป่าตึงไม่มีหัวหน้าครัวเรือนที่มีการศึกษาระดับสูงอยู่แล้ว พบว่าชาวบ้านที่เข้าไปศึกษานในตัวเมือง เมื่อจบการศึกษาแล้วมักจะหางานทำในเมือง เชียงใหม่ นอกจากนี้ได้สมรสกับหญิงหรือชายที่อยู่ในเมือง จึงย้ายครอบครัวไปอยู่ในเมือง ได้เปลี่ยนแปลงอาชีพและวิถีชีวิตของตนเองไปจากเดิม ทั้งนี้ บ้านปากกอกมีระยะทางไม่ห่างจากตัวเมือง เชียงใหม่เท่าใดนัก ผู้ที่จบการศึกษาระดับสูง สามารถเดินทางไป-กลับ ยังสถานที่ทำงานในเมืองได้อย่างสะดวกสบาย จึงมีหัวหน้าครัวเรือนที่จบการศึกษาระดับสูง อาศัยอยู่ในชุมชน ความสามารถของสมาชิกในครัวเรือนขึ้นอยู่กับความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากการใช้ชีวิต รวมทั้งประสบการณ์ที่ได้จากสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการที่ชาวบ้านอยู่ในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่แตกต่างกัน ความสามารถที่กลายเป็นความชำนาญย่อมแตกต่างกัน ดังเช่น ชุมชนบ้านปากกอกที่ชาวบ้านเคยใช้ชีวิตเป็นชาวนา ที่ทุกครัวเรือนจะทำงานในพื้นที่ราบลุ่มอันอุดมสมบูรณ์ เมื่อเปลี่ยนแปลงเป็นการทำสวนลำไยชาวบ้านยังคงดำรงความสามารถในการทำงานแบบเก่าไว้ ขณะเดียวกันได้เรียนรู้เทคโนโลยีที่เข้ากับพืชพันธุ์ชนิดใหม่ ทำให้ชาวบ้านทั้งรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ มีความสามารถในการดูแลและบำรุงรักษาลำไย รวมทั้งการเก็บเกี่ยวผลิตผลและการดำเนินธุรกิจด้านนี้ สมาชิกในครัวเรือนที่ได้รับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ก็ได้เรียนรู้จากประสบการณ์และการสอนของผู้ใหญ่ ให้มีความสามารถด้านนี้เช่นเดียวกัน สำหรับชุมชนชาวบ้านป่าตึง ชาวบ้านจะมีความสามารถในการผลิตข้าวในผืนนาที่เป็นที่ราบ ค่อนข้างแห้งแล้ง และการผลิตพืชล้มลุกในช่วงฤดูแล้ง คือ ยาสูบและพริก ซึ่งต้องอาศัยความสามารถที่แตกต่างไปจากพืชยืนต้น เช่น ลำไย

ด้านความสนใจของชาวบ้านในบ้านปากกอกค่อนข้างแตกต่างไปจากชาวบ้านป่าตึง ทั้งนี้ อาจเนื่องจากความแตกต่างในระยะทางจากศูนย์กลางของเมือง ความสะดวกสบายในการเดินทางเข้าเมือง รวมทั้งอิทธิพลของสื่อมวลชน และการได้รับการศึกษาของบุตรธิดา นอกจากนี้ อาจจะมีปัจจัยอื่น ๆ อีกหลายประการที่ทำให้ชาวบ้านมีความสนใจบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน และ

บางอย่างแตกต่างกัน ชาวบ้านปากกองในกลุ่มผู้สูงอายุมีความสนใจเช่นเดียวกับผู้สูงอายุของบ้าน-ป่าติง ส่วนใหญ่จะพูดคุยกันถึงเรื่องราวเก่า ๆ ในอดีต การไปวัด การทำบุญทำทาน การจัด-งานบุญตามประเพณีทางศาสนา คนเฒ่าคนแก่ส่วนใหญ่จะอยู่บ้าน พักผ่อนและทำงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ พยายามทำตัวไม่ให้เป็นการระแคะผู้อื่น ไม่สนใจที่จะไปเที่ยวเตร่ในเมือง และไม่สนใจในสินค้าแบบใหม่ ๆ ที่เสนอขายตามห้างสรรพสินค้า จากการพูดคุยและสังเกตการณ์ชาวบ้านผู้สูงอายุ ทั้งที่บ้านและที่วัด พบว่าส่วนใหญ่สนใจในการปฏิบัติตนให้สงบสุขตามแนวทางของพระพุทธศาสนา แม้กระนั้นก็ยังสนใจในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับคนรุ่นใหม่ เพื่อการปรับตัวให้เข้ากับลูกหลานที่อยู่นครวัด เรือนและเครือญาติ ส่วนชาวบ้านในวัยกลางคนซึ่งต้องรับผิดชอบครอบครัว เรือน มุ่งความสนใจไปที่กิจการงานในอาชีพของตนเอง การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและส่งผลถึงรายรับและรายจ่าย โดยเฉพาะด้านเกษตรกรรมได้รับความสนใจมาก โดยวิธีการสนใจได้ตามข่าวคราวจากผู้รู้ นอกจากนี้อาจสนใจด้านการศึกษาของบุตร-ธิดา บ้าง โดยเฉพาะในครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนประกอบอาชีพในเมืองและมีบุตรที่กำลังศึกษาอยู่ ส่วนพวกวัยรุ่นที่ยังไม่มีครอบครัว ทั้งที่กำลังศึกษาอยู่ และที่ทำงานแล้ว มีความสนใจในการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย สนใจเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น และพยายามเรียนรู้เพื่อการปรับตัวให้ทันสมัย ชาวบ้านโดยรวมแล้วไม่สนใจการเมืองซึ่งไกลตัว แต่มุ่งความสนใจไปยังเรื่องเศรษฐกิจของครัวเรือน รวมทั้งความทันสมัยที่อยู่ในเมืองและสามารถนำมาใช้ในครัวเรือนได้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า สมาชิกในครัวเรือนที่เป็นแรงงานในครัวเรือนของชุมชนทั้งสองมีจำนวนค่อนข้างจำกัด แรงงานได้จากหัวหน้าครัวเรือน ภรรยาและบุตรเท่านั้น แต่มีการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ความสามารถ และความสนใจ ของสมาชิกรุ่นใหม่ในครัวเรือน โดยเฉพาะสมาชิกที่ได้รับการศึกษาในระดับสูงจากสถาบันการศึกษาในเมืองเชียงใหม่ที่มีความสามารถ และความสนใจที่แตกต่างออกไป

2. เทคโนโลยีทางการเกษตร หมายถึง เครื่องมือ เครื่องใช้ และศิลปะเฉพาะในการเกษตร จากการสำรวจชุมชนการศึกษาทั้งสองแห่ง ได้จัดแบ่งเครื่องมือ เครื่องใช้ในการเกษตรในอดีต

ตารางที่ 7 รายชื่อเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร

ชื่อ ภาษาพื้นเมือง	ชื่อ ภาษากลาง	การใช้สอย	หมายเหตุ
เกว หรือ เกียว	เคียว	เกี่ยวข้าว	x x
ขอบก	จอบ	ขุดดิน ถางหญ้า ปลุก	x x
พัว	มีด	ฟัน ลับ ฟัน	x x
พัวจิก	มีดปลายงอ	ค้ายหญ้าอ่อนไม่มีหนาม	x x
มีดจิก	มีดค้ำยาวปลายงอ	ค้ายหญ้าสูง (หญ้าคา หญ้าหนาม หญ้าเหนียว)	x x
มีดเหลา	มีด	เหลาขูดผิวไม้ เหลาตอก	x x
มุย	ขวาน	ฟันต้นไม้ใหญ่	x x
แวก	มีดเล็ก	ปลุกผัก ปลุกพืชล้มลุก	x x
เสียม	เสียม	ขุดดิน ปลุก	x x
เชือกค่าง	เชือก	เชือกหญ้าใช้มีด	x
เชือกปัก	เชือก	เชือกร้อยจุกควาย	x
งอนไถ	คันไถ		x
ผาน	ใบไถ	ไถนา คราดนา	x
เผื่อ	คราด	โดยใช้วัว ควายลาก	x
แอกหลวง		ควบคุมบังคับ	x
แอกอ้อม	แอก	วัว ควายให้ไถนา	x
แอกน่อง			

ตารางที่ 7 (ต่อ) รายชื่อเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร

บุง	กระบุงตาละเอียด	แช่พันธุ์ข้าวที่ใช้เพาะกล้า	x
ก้วย	กระบุงตาห่าง	ใส่สิ่งของ	x
เบียด	กระบุงหาบข้าว	ใส่ข้าวเปลือก ข้าวสาร	x
ก้วยกล้า	กระบุง	กระบุงใส่กล้าข้าวไปปลูก	x
น้ำทุ้ง	ที่ตักน้ำบ่อ	ตักน้ำจากบ่อ	x
ตอก	ตอก	มัดต้นกล้าข้าวรวมกันเป็น พอนเพื่อขนไปปลูก	x x
มีาว	เชือก	มัดต้นข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้ว เป็นพอน	x x
ไม้หีบ	ไม้หีบ	หีบต้นข้าวที่เกี่ยวแล้ว เพื่อตีเอาเมล็ดข้าวออก	
จุ่น	ที่ตักน้ำ	วิดน้ำเข้านาโดยใช้แรงคน	x
คู	กระบุงใหญ่	ใส่ข้าวหรือฟาดข้าวให้ เมล็ดหลุดร่วงลงภายในคู	x
สาดกะลา	เสื่อใหญ่	ปูบนผืนนาเพื่อรองรับเมล็ด ข้าวที่สาดออกจากคูหลัง การปักแล้ว	x
หลองข้าว	ยุ้งข้าว	ที่เก็บข้าวหลังเก็บเกี่ยว	x x

กำ	พัด	พัดเมล็ดข้าวที่สืบ และเปลือกข้าว	x
ผาก	ปลิวไม้	ตัดเมล็ดข้าวจากคูดาด ออกไป ผ่านการพัดให้สิ่ง ที่เบาปลิวไป	x
ฝ้อน	ฝ้อน	ทุบเมล็ดข้าวออกจากรวง	x
แคว	ไม้ที่พาดข้าว	นำพอนข้าวที่หนีบเป็นพอน พาดบนไม้ให้เมล็ดหลุด ร่วงลงบนตาราง	x
ขอจาง	คราดเล็ก	คราดดินให้ละเอียด ทา	x
บัว	ที่รดน้ำ	รดน้ำผัก สวนผัก	x x
เกิน	บันได	ปีนเก็บผลลำไย	x x
แข่ง	แข่ง	ใส่ลำไยเพื่อส่งคัดเลือก หรือ ส่งขาย	x x
เจือก	เจือก	มัดแข่งเก็บลำไย	x x
ขอ	ตะขอ	เกี่ยว เจือกที่มัดแข่งใส่ ลำไย	x x
ชำ	ตะกร้า	ใส่ลำไยที่คัดแล้ว	x x
กล่อง	กล่องกระดาษ		x x
เครื่องสูบน้ำ	เครื่องสูบน้ำ	สูบน้ำรดต้นลำไย	x x
ควายเหล็ก	รถไถเดินตาม	ไถนา	x x

x ใช้นานอดีต ปัจจุบันเลิกใช้ (เฉพาะในชุมชนกรณีศึกษา)

x x ปัจจุบันยังคงใช้อยู่

3. ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ในครัวเรือน หมายถึง อาคารบ้านเรือนที่สมาชิกในครัวเรือนใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน ประกอบด้วย ห้องต่างๆ และอุปกรณ์เครื่องใช้ เครื่องอำนวยความสะดวกที่ใช้งานในชีวิตประจำวัน

ตารางที่ 8 รายชื่อห้องและเครื่องใช้ในครัวเรือน

ภาษาพื้นเมือง	ภาษากลาง	การใช้อยู่	หมายเหตุ
ครัวไฟ	ห้องครัว	ห้องเตรียมอาหารประจำวัน	x x
ครัว	ครัว (ไม้ไฟ)	วางสิ่งของต่างๆ ที่ต้องการรมควัน หรือ เพื่อป้องกันแมลงไว้เหนือเตา	x
ห้องเตาไฟ	ชั้นวางของ	วางของเครื่องใช้ในการประกอบอาหาร	x
เตาไฟ	เตาอังไฟ		x x
ก้อนเส้าเตาไฟ	เตาหินสามก้อน	ให้ความร้อนเพื่อปรุงอาหาร	x
ตะเกียงสามขา	เตา		x
หลัว	หิน	จุดไฟในเตาให้ความร้อน	x
หม้อแกง	หม้อแกง	ปรุงอาหารประเภทแกง	x x
หม้อขาง	กะทะ	ปรุงอาหารประเภทผัดและทอด	x x
หม้อนึ่ง	หม้อนึ่ง	ต้มน้ำเพื่อใช้ไอน้ำนึ่งข้าว	x x
ไหข้าว	ไหข้าว	ใส่ข้าวเหนียวนึ่ง (ทำด้วยไม้)	x x

เด็ชวหม้อนั่ง	ผ้าคาดปาก หม้อนั่ง	คาดปากหม้อนั่งเพื่อป้องกัน ไอน้ำออก	x x
คาด กวีว	กันไต้ข้าว ภาคคนข้าว	รองกันไต้ข้าว ภาคไม้สำหรับคนข้าวเหนียวที่ สุกแล้วให้ระอุให้ทั่วกัน	x x x x
ไม้ค้ำ ก่องข้าว แอ็บข้าว	ไม้คนข้าว ก่องข้าว ก่องข้าว	คนข้าวเหนียวบนภาคไม้ ใส่ข้าวเหนียวที่คนแล้ว ไว้ รับประทานตลอดวัน (ทำด้วย ไม้ไผ่)	x x x x x x
ฝาแง หม้อข้าวแจ้ ตั้งใหญ่	ฝาปิดไต้ข้าว หม้อข้าวแจ้ กระดัง	ปิดที่นั่งข้าวเวลานึ่ง แจ้ข้าวเหนียวไว้ก่อนนำไปนึ่ง ใช้มัดข้าวเพื่อคัดเลือกข้าวดี สะอาด	x x x x x
ตุ้กับข้าว ขันโตก	ตุ้กับข้าว ภาค หรือ สำหรับอาหาร	ใส่อาหารที่ปรุงแล้ว วางสำหรับอาหารในเวลา ที่ปรุงแล้ว	x x x x
ฝาชี	ฝาชี	ครอบอาหารบนโตกป้องกัน แมลง	x
ครก	ครก	ตำน้ำพริก เครื่องแกง (ทำ ด้วยไม้ หรือ ดิน หรือ หิน)	x x
น้ำบวช (น้ำโบย)	กระบวย	ตักน้ำใช้ น้ำดื่ม	x x
ก๊อก	ขันน้ำ	ตักน้ำใช้	x x
อู่	คุ่มน้ำ	ชั่งน้ำ	x x

น้ำใบ	ถึงน้ำ	ตักน้ำ	x x
ไม้กาน	ไม้คาน	ทาบน้ำ	x x
จ้อน	ช้อน	ตักอาหาร	x x
ปาก	ทัพพี	ตักอาหาร	x x
ถ้วย	จาน	ใส่อาหาร	x x
ห้องนอน	ห้องนอน	พักผ่อนหลับนอน	x x
สระสี่	ที่นอน	นอน	x x
	(ยัดหนุน)		
ผ้าหอบ	ผ้าปูที่นอน	ปูที่นอน	x x
หมอนกะແລ່ມ	หมอน	หนุนนอน (มีลักษณะแบน)	x x
ผ้าตัวบ	ผ้าห่ม	ห่มป้องกันความหนาวเย็น	x x
ผ้ารวม	ผ้ารวม		x x
หีด	หีบ	ใส่เสื้อผ้าที่หนาๆ เสื้อๆ ที่ใช้ ในโอกาสสำคัญ	x
ชุด	มุ้ง	กางกันยุง	x
หิ้งผี	หิ้ง	บูชาวิญญาณบรรพบุรุษ	x x
หิ้งครู		บูชาครู	x x
แป้นตอง	ผ้าห่อ	กันห้องนอน (ทำด้วยไม้แป้น)	
ตู้เสื้อผ้า	ตู้เสื้อผ้า	ใส่เสื้อผ้า	x x
ชาวขาดผ้า	ราวขาดผ้า	ขาดผ้าที่ใช้ประจำวัน	x x
เต็น	ห้องโถง	รับแขก รับประทานอาหาร	x x
		นั่งเล่น	
บ๊ีบ	หนังสือ	อ่าน	x x
เกอบ	รองเท้า	สวมใส่ออกนอกบ้าน	x x

หิ้งพระ	หิ้งพระ	ตั้งพระพุทธรูปและเครื่องบูชา	x x
เทิง		วางน้ำคันที่ทำความสะอาด แล้ว (คว่ำลง)	x
ช้วน	ที่วางหม้อน้ำ	วางหม้อน้ำกิน	x x
หิ้งน้ำ	ที่วางหม้อน้ำ		x x
น้ำบวย	กระบวย	ตักน้ำดื่ม และน้ำล้างมือ	x x
ชาน้ำบวย	ตะกร้าใส่	ใส่กระบวยตักน้ำ ห้อยไว้	x
	กระบวย	ข้างหม้อน้ำ	
ห้องน้ำ	ห้องน้ำ	อาบน้ำ	x x
อุ้ง	ตุ่มน้ำ	ชั่งน้ำ	x x
ขันน้ำ	ขันน้ำ	ตักน้ำ	x x
น้ำคัน	คนโทน้ำ	ใส่ไว้ต้อนรับแขกที่มา	
จ้อง	ร่ม	ป้องกันแดดและฝน	x x
จวน	ชานเรือน	ทางเดินไปเดิน	x
ลุ่ม	ล้าง	ชั้นล้าง หรือใต้ถุนบ้านที่เป็น ลานบ้าน	x x
ทูก	เครื่องปั้นดินเผา	ปั้นดินเผา	x

4. ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ดินที่ใช้ในการเกษตร น้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกทุกฤดูกาล และเชื้อเพลิงที่ใช้ในครัวเรือน จากการศึกษาพบว่า ดินของบ้านปากก่องเป็นดินร่วนสีดา ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุ ส่วนดินของบ้านป่าตึงเป็นดินปนทราย สีน้ำตาลที่ไม่ค่อยยอมน้ำ บางแห่งเป็นดินเหนียว น้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกของชาวบ้านทั้งสองชุมชนจนแนกได้ตามตารางที่

ตารางที่ 9 น้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกของชุมชนปากกองและป่าตึง

การเพาะปลูกตาม ฤดูกาล	บ้านปากกอง การใช้น้ำ	บ้านป่าตึง การใช้น้ำ
ฤดูฝน		
ข้าวนาปี	ไม่ปลูกข้าว	น้ำฝน น้ำบาดาล
ข้าวคอก	ไม่ปลูกข้าว	น้ำบาดาล
ฤดูหนาว		
ลำไย	น้ำบาดาล	ไม่ปลูก
ยาสูบ	ไม่ปลูก	น้ำบาดาล
พริก	ไม่ปลูก	น้ำบาดาล
กระเทียม	ไม่ปลูก	น้ำบาดาล
ดอกไม้	น้ำเหมือง	ไม่ปลูก
ผัก	น้ำเหมือง	น้ำบาดาล
ฤดูร้อน		
ลำไย	น้ำบาดาลและ น้ำเหมือง	ไม่ปลูก

บ้านปากก่อง อาเภอสารภี เป็นชุมชนที่นอกจากจะมีผืนดินที่มีดินชนิดดี ยังชุ่มชื้นด้วยน้ำจากลำเหมืองถึง 3 สาย คือ

1. เหมืองพญาคำ เป็นลำน้ำที่จัดสรรน้ำจากแม่น้ำปิง โดยแยกเป็นลำเหมืองตั้ง-แต่บริเวณบ้านเด่น ห่างจากสะพานแก้วนารัฐประมาณ 150 เมตร เลี้ยวซ้ายแล้วลัดเลาะไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ผ่านถนนเชียงใหม่-ลำปาง ไปยังบ้านแม่ผ้าแล้ววกกลับมายังอาเภอสารภีตรงบริเวณหน้าอาเภอ เรียบขนานไปกับถนนเชียงใหม่-ลำพูน ผ่านบ้านปากก่อง หมู่ 6 บริเวณด้านหลังหมู่บ้าน น้ำเหมืองเส้นนี้ พญาคำ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านได้จัดสรรน้ำมาเพื่อการทำนา ทาสวนของชาวบ้านปากก่อง หมู่ 6 เมื่อไหลผ่านที่ใด มีหมู่บ้านใดต้องการใช้น้ำก็ต้องขอทาเหมืองเล็กแยกออกไปสู่บริเวณที่นาของตน เรียกว่า เหมืองผ่า มีการจัดทำฝาย และขุดลอกลำเหมือง โดยความร่วมมือของชาวบ้านตลอดมา ปัจจุบันหลังการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีไม่นานมานี้ ได้เปลี่ยนฝายที่ทำด้วยไม้และหินเป็นฝายซีเมนต์ ทำให้ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องขุดลอก และซ่อมแซมฝายอีกต่อไป ปี พ.ศ. 2536 พ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) ได้จัดทาบริษัทขายดินทาการขุดลอกลำเหมืองด้วยรถขุดขนาดใหญ ทำให้ลำเหมืองที่ตื้นเขิน ลึกและกว้างออกมีน้ำบริบูรณ์สำหรับใช้ในนาของชาวบ้านหมู่บ้านใกล้เคียง บางครั้งชาวบ้านปากก่องหมู่ 6 ที่อยู่ติดกับลำเหมืองอาจจะสูบน้ำขึ้นโปรดคนลำายบ้างในฤดูแล้ง สิ่งสำคัญคือ น้ำที่มีเสมอในลำเหมืองหล่อเลี้ยงผืนดินบริเวณชุมชนนี้ให้ชุ่มชื้นอยู่ตลอดเวลา ทำให้พืชผลเช่นลำายมีความงอกงามและให้ผลผลิตที่นาพึงพอใจ

2. เหมืองปิงห่าง 1 เป็นลำน้ำขนาดเล็กที่ขุดจาก ส่งน้ำไปเลี้ยงที่นาบริเวณตำบลอุโมงค์ จังหวัดลำพูน ลำเหมืองนี้ชาวบ้านปากก่องไม่ได้ใช้ในการเพาะปลูก แต่สายน้ำไหลผ่านบริเวณหน้าหมู่บ้าน คู่ขนานไปกับถนนเชียงใหม่-ลำพูน นาความชุ่มชื้นมาสู่ผืนดินของชุมชน และส่งผลถึงพืชพันธุ์บริเวณนี้เช่นกัน

3. เหมืองปิงห่าง 2 ลำน้ำที่คู่ขนานกับเหมืองปิงห่าง 1 นาน้ำไปเลี้ยงที่นาในชุมชนหนองสีแจ่ง สายน้ำไหลผ่านบริเวณหน้าชุมชนมีน้ำเต็มเปี่ยมอยู่ทุกฤดูกาล เช่นเดียวกับน้ำอีก 2 สาย

ในอดีต ชุมชนปากก่องใช้น้ำจากลำเหมืองพญาคำในการเพาะปลูกข้าวนาปรัง ส่วน-

ข้าวนาปีจะใช้น้ำฝน ปัจจุบันเมื่อชาวบ้านเลิกการทำนาหันมาปลูกกล้วยแทน ไม่ได้ใช้น้ำเหมืองในการบำรุงรักษาลาย แต่ใช้เจาะน้ำบาดาลในพื้นที่ส่วนสำหรับใช้กับลาย ส่วนน้ำในเหมืองพญาคาชาวบ้านจะขุดเหมืองเล็กส่งน้ำไปยังบริเวณสวนลาย และนำน้ำไปใช้ในการเพาะปลูกผัก และดอกไม้ซึ่งปลูกในบริเวณสวนลาย

ชุมชนบ้านป่าตึงมีทรัพยากรน้ำที่อุดมสมบูรณ์ในอดีต คือ น้ำเหมือง 2 สายที่ไหลผ่านทุ่งนาของชุมชน 1 สาย และ ไหลเข้าไปหล่อเลี้ยงภายในชุมชนอีก 1 สาย ลาน้ำเหมืองทั้งสอง คือ- ลาน้ำเหมืองแม่อ่อน ที่ไหลมาจากต้นน้ำลำธารบนภูเขาเหนือบริเวณหมู่บ้านสหกรณ์สันกำแพง เป็นสายเดียวกัน แล้วแยกออกเป็น 2 สาย ก่อนที่จะถึงหมู่บ้านป่าตึงตรงบริเวณคอยยาว สายหนึ่งเป็นลาน้ำเหมืองใหญ่ไหลไปหล่อเลี้ยงทุ่งนาให้ชุมชน อีกสายหนึ่งมีขนาดเล็กไหลผ่านเข้าไปในหมู่บ้าน- ปัจจุบันน้ำในเหมืองสายใหญ่ แห้งผาก ด้วยสาเหตุหลายประการ ส่วนเหมืองเล็ก ก็กำลังจะแห้งตามไป มีน้ำไหลรินอยู่เพียงเล็กน้อยไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก นอกจากน้ำของเหมือง-แม่อ่อน ในปี พ.ศ. 2535 รัฐบาลได้ขุดคลองชลประทานผ่านที่ดินการเกษตรของชาวบ้านป่าตึงสร้างอยู่ 2 ปี ยังมีบางตอนที่ไม้เสร็จ ไม่อาจส่งน้ำมาได้ แต่เคยมีการทดลองเปิดน้ำจากเขื่อนแม่กวงให้ไหลเข้าในคลองชลประทาน แต่ยังไม่สำเร็จ ทั้งยังทำให้น้ำในเหมืองไหลเข้าไปในคลองชลประทานอีกด้วย

ปัจจุบันชุมชนบ้านป่าตึงใช้น้ำฝนในการเพาะปลูกข้าวนาปี ส่วนข้าวคอกจะใช้น้ำบาดาลในการเพาะปลูกเช่นเดียวกับพืชอื่น ๆ ที่ปลูกในฤดูแล้ง ยาสูบ พริก จะใช้น้ำซึ่งเจาะลงไปได้ผืนดิน และใช้เครื่องปั้มน้ำพ้้าดูดขึ้นมาใช้ในการเพาะปลูก

เชื้อเพลิงที่ใช้ในครัวเรือน เดิมชาวบ้านทั้งสองชุมชนใช้ถั่วหรือหิน เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มทุกครัวเรือน ด้วยหาได้จากป่าละเมาะและบริเวณใกล้เคียง เมื่อประชากรเพิ่มจำนวนขึ้น มีการแยกครัวเรือนออกไป ป่าและต้นไม้ลดจำนวนลง ไม่เพียงพอต่อความต้องการ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงการใช้น้ำเชื้อเพลิงในครัวเรือน ชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาใช้ถ่าน โดยการซื้อหรือการเผาใช้เอง จนเมื่อมีการพัฒนาเทคโนโลยีในการหุงต้มมาสู่การใช้เตาแก๊ส ปัจจุบันครัวเรือนฐานะรวย และปานกลาง ใช้แก๊สและไฟฟ้าในการหุงต้มในครัวเรือน ส่วนครัวเรือน

ยากจนบางครัวเรือนยังคงใช้เตาแบบเก่า ซึ่งใช้ฟืน และถ่านเป็นเชื้อเพลิง โดยเฉพาะบ้านปากกองซึ่งอุดมสมบูรณ์ด้วยกิ่งลำไยที่จะต้องถูกรีดลงมาทุกปีหลังการเก็บเกี่ยว รวมทั้งต้นลำไยที่หักโค่นด้วยแรงลมพายุ ชาวบ้านจะไปขอจากญาติหรือเพื่อนบ้านหรือขอซื้อในราคาไม่แพงนัก มาสะสมไว้ใช้ตลอดปี

ครัวเรือนในชุมชนป่าตึงไม่ได้ปลูกไม้ยืนต้น รวมทั้งบริเวณป่าตึงเดิมได้ถูกทำลายไปเมื่อปีมาแล้ว ชาวบ้านหาฟืนได้ยาก จึงใช้ถ่านและแก๊สในการหุงต้ม ส่วนเชื้อเพลิงที่ใช้บ่มยาสูบเดิมชาวบ้านสั่งซื้อไม้จากผู้ขายไม้สำหรับเตาบ่ม ปัจจุบัน เตาบ่มของชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้ถ่านลิกไนต์ซึ่งสั่งจากจังหวัดลำปาง บันทุกมาส่งให้เป็นต้น มีชาวบ้านบางครัวเรือนที่ใช้ไม้ฟืนจากต้นลำไยที่ต้นไม้ที่ถูกตัดโค่นจากการก่อสร้างมาร่วมด้วยในกรณีที่ถ่านลิกไนต์หมดมาส่งให้ไม่ทัน ในฤดูกาลบ่มยาสูบ ต้องรีบหาเชื้อเพลิงทดแทน

ในบริบทของวัฒนธรรมล้านนาไทย ชาวบ้านในสองชุมชนมีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของตนเอง ทั้งที่ทำเฉพาะในครัวเรือนและทำในชุมชน ซึ่งเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา และ ความเชื่อในวิญญาณ (ผี) ทุกครัวเรือนจึงมีทรัพยากรที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ในรอบปีไว้ หรือจัดซื้อหามาเพื่อการประกอบพิธีกรรมนั้น ดังแสดงในตาราง

ตารางที่ 10 ทรัพยากรที่ใช้ในพิธีกรรมตามความเชื่อ

ชื่อ ภาษาพื้นเมือง	ชื่อ ภาษากลาง	การใช้สอย	หมายเหตุ
ได้หมูปูซา พระเจ้า	ได้หมูปูซา พระพุทธรูป	ตั้งพระพุทธรูปและเครื่องบูชา บูชา	

แจกัน	แจกัน	ปักดอกไม้บูชาพระ
ฝ้าย	ด้ายสายสิญจน์	วน หรือ โยงในการทำพิธี
สวยดอกไม้	กรวยดอกไม้	ใส่ดอกไม้ถวายพระสงฆ์พร้อม ปัจจัย
เทียน	เทียน	จุดบูชาพระรัตนตรัย
ธูป	ธูป	
ช้าวตอก	ช้าวตอก	บูชาพระ
ดอกไม้	ดอกไม้	
บาตรน้ำมนต์	บาตรน้ำมนต์	ใส่ น้ำทำพิธี
พาน	พาน	ใส่หมาก พลู เมียง บุหรี่ ไว้ถวายพระ
น้ำหยาด	ขวดใส่น้ำ	สำหรับอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ที่- ล่วงลับไปแล้ว
น้ำขมิ้น	น้ำขมิ้น	
ส้มป่อย	ส้มป่อย	ทาน้ำที่เข้าค้ำหัว หรือ น้ำใน
ดอกสารภี	ดอกสารภี	พิธีกรรมอันเป็นมงคล
ดอกคัมพอย	ดอกคัมพอย	
พานบายศรี	พานบายศรี	ใช้ในพิธีกรรมสู่ขวัญ
สะตวง	กระทง	ใส่เครื่องเซ่น (ทำด้วย- กาบกล้วย)
ควัก	กระทง	ใส่เครื่องพลีกรรม
ตาแหลว	แหลว	เครื่องป้องกันอันตรายต่างๆ

แทนบูชาท้าว- ทั้งสี่	แทนบูชาท้าว- ทั้งสี่	บูชาท้าวจตุโลกบาล	
ตุง	ธง	ปักในพิธีกรรมบางอย่าง	
หัวหมู	หัวหมู		
เหล้า	เหล้า		
ไก่ต้ม	ไก่ต้ม		
ข้าวสุก	ข้าวสุก	เครื่องเซ่น	
มะพร้าวอ่อน	มะพร้าวอ่อน		
กล้วย	กล้วย		
อ้อย	อ้อย		
ผลไม้	ผลไม้		
ผางพะตึ๊ด	ถ้วยประทับ	จุดบูชาในพิธีกรรม	

การจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านภาคเหนือ

1. การจัดการแรงงานในงานเกษตรกรรม

การจัดการแรงงานในงานเกษตรกรรม ของชุมชนบ้านปากกอก และบ้านป่าตึงมีความแตกต่างกันบ้างในบางแง่มุม ด้วยทั้งสองชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่แตกต่างกันดังกล่าวแล้ว ชุมชนบ้านปากกอกและป่าตึงมีการจัดการแรงงานในงานเกษตรกรรมดังนี้

1. แรงงานในครัวเรือน ในอดีตการทำนาของชาวบ้านปากกอกและป่าตึงใช้แรงงานในครัวเรือนที่ประกอบด้วยบุตรหลานหลายคน เมื่อเติบโตถึงวัยที่ทำงานไม่ว่าหญิงหรือชายจะไปช่วยงานในนา โดยเฉพาะงานปลูกและการเก็บเกี่ยว ทุกคนจะไปช่วยกัน ถ้าหากแรงงานในครัวเรือนไม่เพียงพอก็อาศัยแรงงานจากเครือญาติ และเพื่อนบ้านด้วยการ "เอามือ เอารุ่น" เมื่องานของครัวเรือนนี้เสร็จแล้ว ก็จะไปทำงานตอบแทนให้กับครัวเรือนที่มาช่วยงาน ประเพณีเช่นนี้มีมาช้านานในชนบทภาคเหนือ และยังคงมีอยู่ในชุมชนที่ยังคงทำนา การ "เอามือ เอารุ่น" ของชาวบ้าน เนื่องจากเป็นการทำงานเร่งด่วน ต้องใช้แรงงานจำนวนมากช่วยกันให้ทันเวลาการปลูกข้าว หรือ คานาเพื่อให้ทันเวลาที่น้ำมีอยู่อย่างสมบูรณ์ในนา ต้นกล้าที่เพาะไว้กำลังเจริญเติบโตเพื่อนำไปปลูก ดังนั้นแรงงานจากครัวเรือนที่ต้นกล้ายังไม่พร้อมที่จะปลูก จะไปช่วยครัวเรือนที่มีความพร้อมมากกว่าบ้านที่มีพ่อ แม่ ลูกชาย ลูกสาวในวัยทำงานจะไปช่วยกันทั้งหมด ถ้าหากญาติหรือเพื่อนบ้านมีสมาชิกในครัวเรือนที่ทำงานในนาจำนวนน้อย บางครัวเรือนจะให้พ่อ-บ้าน หรือลูกชายที่แข็งแรงไปช่วยงานในฐานะตัวแทนของครัวเรือน เมื่อครัวเรือนของตนเองมีงานที่จะต้องทำนาค้างอยู่เช่น งานไถ คราด เอาน้ำเข้านาสำหรับงานเก็บเกี่ยวเป็นอีกงานหนึ่งที่ต้องการแรงงานจำนวนมาก ชาวบ้านก็ใช้การ "เอามือ เอารุ่น" เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานต่างตอบแทนในเครือญาติและเพื่อนบ้านเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะในอดีตญาติพี่น้องจะตั้ง

บ้านเรือนและมีที่ดินทำกินอยู่ใกล้ชิดกัน สามารถพึ่งพากันได้ ทั้งนี้การพึ่งพามีทั้งในครัวเรือนที่ร่ำรวยมีที่ดินจำนวนมาก และในครัวเรือนยากจนที่มีที่ดินจำนวนน้อย

ปัจจุบันจำนวนแรงงานในครัวเรือนลดลง ขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในงานเกษตรกรรม นั่นคือ ที่ดินที่ใช้ในการทำนาของแต่ละครัวเรือนลดจำนวนลง และมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัยมาช่วยในการทำนา แต่การคานา และการเก็บเกี่ยวของชาวบ้านในชุมชนทั้งสองยังคงใช้แรงงานคนซึ่งเป็นแรงงานในครัวเรือน คือ พ่อบ้าน แม่บ้าน และบุตรที่โตพอที่จะทำงานในนา แต่บุตรที่มีความเฉลียวฉลาดสามารถเรียนหนังสือได้ก็จะส่งให้เรียน โดยไม่ต้องไปช่วยงานในนา ดังนั้นครัวเรือนฐานะดี มักนิยมส่งบุตรไปเรียนในเมืองมากกว่าที่จะให้ทำนา ทาสวน แรงงานในครัวเรือนที่ใช้ในการทำนาจึงเป็นพ่อบ้าน และ แม่บ้านเท่านั้น ในครัวเรือนที่มีที่ดินที่ทำนาขนาดใหญ่จึงจ้างแรงงานนอกครัวเรือนมาช่วยในการคานา และเก็บเกี่ยว

ชุมชนบ้านปากก่องเป็นชุมชนชวาในอดีต ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2525-2530 เริ่มมีชาวบ้านบางครัวเรือนที่นำเอารถไถเดินตาม หรือควายเหล็กเข้ามาใช้แทนที่ควาย ด้วยประสิทธิภาพในการไถนาได้อย่างรวดเร็วของควายเหล็ก ทำให้ควายเนื้อหมดไปจากชุมชนบ้านปากก่อง ในปี 2530 และต่อมา เมื่อที่ดินในจังหวัดเชียงใหม่มีราคาสูงขึ้น ชาวบ้านที่มีที่ดินได้ขายที่นาให้แก่นายทุน เพื่อนำไปทำหมู่บ้านจัดสรรด้วยชุมชนปากก่องอยู่ไม่ห่างไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่เท่าใดนัก ที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ และใกล้ทางคมนาคมจึงขายได้ในราคาดี นอกจากชาวบ้านจะขายที่นาไปบางส่วน ชาวบ้านทุกครัวเรือนที่มีที่ดินทำกิน ต่างหันมาปลูกลาบายในที่นาของตนเองแทนการปลูกข้าว เพราะลาบายพันธุ์ดีที่ให้ผลผลิตเต็มพื้นที่ในแต่ละปี นารายได้ที่งดงามมายังเจ้าของ การดูแลบำรุงรักษาน้ำเหน้อยเท่าการปลูกข้าว นอกจากนี้ที่ดินที่เป็นสวนลาบาย จะมีราคาดีกว่าที่ดินที่เป็นทุ่งนา ดังนั้นภายในปี พ.ศ. 2533 ชาวบ้านปากก่อง หมู่ 6 จึงเลิกทำนาในที่ดินของตนเอง และปลูกลาบายลงในที่นา โดยค่อย ๆ ขยายพื้นที่การปลูกลาบายออกไปทีละเล็กละน้อยจนเต็มพื้นที่ สถานการณ์เช่นนี้กำลังเกิดขึ้นกับหมู่บ้านในเขตอำเภอสารภี และจังหวัดลาปูนที่มีเขตติดต่อกับสารภีเช่นเดียวกัน

เมื่อชาวบ้านเลิกการทำนา หันมาทำสวนลาบาย แรงงานในครัวเรือนจึงไม่ต้องทำงาน

ต่างตอบแทนในการค้ำนา และเกี่ยวข้าว แก่ญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน เพราะการปลูกกล้วยเป็นการปลูกพืชเพื่อการค้า ส่วนข้าวนั้นชาวบ้านปลูกไว้กิน ที่เหลือเอาไว้ขาย คราวเรือนที่มีฐานะไม่มั่งคั่งพอที่จะจ้างแรงงานจึงอาศัยการ "เอามือ เอาริ้ว" ระหว่างญาติมิตรเพื่อมีข้าวไว้กิน เมื่อการเกษตรเพื่อการค้าแพร่กระจายสู่ชุมชน ชาวบ้านจึงปลูกกล้วยไว้ขายแล้วนำเงินไปซื้อข้าวและสิ่งของอื่น ๆ ได้อีก แรงงานในครัวเรือนที่ใช้ในการปลูก และดูแลบำรุงรักษาลำไย จึงมักจะเป็นพ่อบ้าน และหรือบุตรชายที่โตพอจะทำงานได้ นอกจากนั้นในการดูแลบางครั้ง และการเก็บเกี่ยวจะต้องใช้แรงงานรับจ้าง จากภาพโดยรวมของชุมชนปากก่องที่หัวหน้าครัว เรือนจำนวนไม่น้อยรวมทั้งสมาชิกในครัวเรือนส่วนใหญ่ ได้รับการศึกษาจากสถาบันการศึกษาในเมืองและประกอบอาชีพต่าง ๆ ในเมือง การจัดการแรงงานในงานเกษตรกรรมจึงใช้แรงงานในครัวเรือนจำนวนน้อยคน โดยใช้เครื่องทุ่นแรง เช่น รถตัดหญ้า หรือเครื่องตัดหญ้าแบบสะพาย เครื่องสูบน้ำ หรือใช้แรงงานจ้าง ส่วนใหญ่งานในสวนลำไยเป็นงานของพ่อบ้านที่อยู่อาศัยแรงงานไปจนถึงวัยสูงอายุ ตัวอย่างคือ พ่อน้อยมา แสงเจริญ อายุ 62 ปี ยังคงแข็งแรงบึกบึน เพราะทานา ทำสวนมาตั้งแต่ยังหนุ่ม พ่อน้อยมาที่มีที่ดินจำนวนมาก เดิมทานา ต่อมาเมื่อลูกเรียนจบระดับปริญญาตรี 2 คน จบระดับประกาศนียบัตรชั้นสูงอีก 2 คน ต่างไปทำงานในเมือง พ่อน้อยมาจึงเลิกทานา หันมาปลูกกล้วยตามอย่างชาวบ้านอื่น ๆ ปัจจุบันพ่อน้อยมาเป็นแรงงานหลักของครัวเรือนในการจัดการสวนลำไย ตั้งแต่การดูแลให้น้ำ ใส่ปุ๋ย จนกระทั่งดูแลระหว่างการเก็บเกี่ยว โดยที่บุตรชายหญิง ของพ่อน้อยมาบางคนจะช่วยงานนี้บ้างในวันเสาร์-อาทิตย์ เท่านั้น

บ้านป่าดิ่งหมู่ 5 ชาวบ้านทานา และทำสวนยาสูบ นาที่ชาวบ้านทานามี 2 ชนิด คือ นาคอกหรือนาปรัง และนาปี แรงงานที่ใช้เป็นแรงงานในครัวเรือนดังกล่าวมาแล้ว รวมทั้งแรงงานต่างตอบแทน ปัจจุบันชาวบ้านป่าดิ่งไถนาด้วยควายเหล็กทุกครัวเรือน ควายเนื้อได้หายไปจากบ้านป่าดิ่งตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2533 เช่นเดียวกับบ้านปากก่อง ชาวบ้านใช้ควายเหล็กในการไถนา ทั้งนาคอก นาปี และไถสวนยาสูบด้วย ในการทำสวนยาสูบ แรงงานที่ใช้จะระดมจากในครัวเรือนทุกคน จากญาติมิตรรวมไปถึงการว่าจ้าง เริ่มตั้งแต่การหว่านกล้า และการเตรียมที่ดินสำหรับเพาะกล้า เป็นแรงงานพ่อบ้านและแม่บ้าน ส่วนการเตรียมแปลงปลูกยา พ่อบ้านและแม่บ้าน บุตรชาย

บุตรสะใภ้จะไปช่วยงาน ถ้าไม่มีบุตรช่วย ก็จะจ้างแรงงานนอกครัวเรือนช่วยทำกิจกรรมหลังการเก็บเกี่ยวจะช่วยกันนคร้วเรือน ทั้งแม่อยู่ย พ่ออยู่ย ลูก หลาน ที่พอทำได้ก็จะเกณฑ์มาช่วยกันเสียบยาร่วมกับแรงงานจ้างนอกครัวเรือนกล่าวได้ว่า ในการทำงานเกษตรกรรมของชาวบ้านป่าดิ่งซึ่ง ชาวบ้านเกือบทั้งหมดเป็นญาติพี่น้องกันทั้งสิ้น จะใช้แรงงานนคร้วเรือนทุกคนเป็นหลักเมื่อไม่เพียงพอหรือทำไม่ไหวจริงๆ จึงอาศัยแรงงานรับจ้าง

2. แรงงานจ้าง ในสมัยก่อนที่เส้นทางคมนาคมและไฟฟ้าจะเข้าสู่หมู่บ้าน สมัยที่ชาวบ้านยังทำนาโดยอาศัยแรงงานนคร้วเรือนและแรงงาน ต่างตอบแทน มีการว่าจ้างแรงงานจากหมู่บ้านอื่น หรือภายในหมู่บ้านเดียวกันน้อยมาก ทุกคนต่างมีงานทำนคร้วเรือนทั้งการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร และการแสวงหาอาหารเพื่อใช้บริโภคคนชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการหาปลาด้วยแหจากหนองน้ำใกล้เคียงหมู่บ้าน บริเวณบ้านป่าดิ่งมีหนองน้ำอยู่หลายแห่ง ที่เป็นแหล่งน้ำสำหรับวัวควาย และเป็นแหล่งอาหารสำหรับชาวบ้าน¹ ดังนั้นการดำเนินชีวิตประจำวันที่ไม่ขัดสนและเรียบง่ายด้วยการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติและญาติมิตร จึงไม่จำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานรับจ้างจนกระทั่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต ไปสู่การผลิตเพื่อค้า มีการส่งเสริมพืชเศรษฐกิจหลายชนิด เข้าสู่ชุมชนชาวบ้านจำเป็นต้องรีบเร่งงานการเพาะปลูก จึงเริ่มมีการว่าจ้างแรงงานภายใน และจากหมู่บ้านใกล้เคียงมาช่วยในงานเกษตรกรรมหลายอย่างด้วยกัน (ตารางที่ 11)

¹ สัมภาษณ์ พ่อสม ต่อแก้ว อายุ 47 ปี ณ วันที่ 18 พฤษภาคม 2536 ที่บ้านเลขที่ 12 บ้านป่าดิ่ง ตำบลห้วยยาง กิ่งอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

ตารางที่ 11 งานเกษตรกรรมที่ใช้การว่าจ้างและอัตราค่าจ้าง

งานเกษตรกรรม	งานที่ต้องว่าจ้าง	อัตราค่าจ้าง ต่อวันต่อคน	เพศที่มารับ จ้างทำงาน
บ้านปากกอง			
ปลูกกล้วย	ไม่มี	-	-
ดูแลรักษา	แผ้วถางหญ้าบริเวณ ต้นกล้วย	80-100 บาท	ชาย
ให้น้ำต้นกล้วย	ไม่มี	-	-
ใส่ปุ๋ยต้นกล้วย	ไม่มี	-	-
เก็บเกี่ยวผลกล้วย	จ้างแรงงาน เก็บ และแรงงานคัดเลือก (กรณีไม่ขายเหมา)	200 บาท 60-80 บาท	ชาย หญิง
บ้านป่าตึง			
ปลูกข้าว	จ้างคานา	100-120 บาท	
ฉีดยาฆ่าหญ้า	ไม่มี	-	-
ใส่ปุ๋ย	ไม่มี	-	-
เก็บเกี่ยวผลผลิต	จ้างเกี่ยว	100-150 บาท	ชายมาก กว่าหญิง
พาดข้าว	พาดข้าว	120 บาท	ชาย
ขนข้าวเข้ายุ้งฉาง	เอาข้าวเปลือกบรรจุ กระสอบ	100 บาท	ชาย

เตรียมพื้นที่ปลูกยาสูบ (ใช้จอบ)	ทำแปลงปลูก	100 บาท	หญิงมากกว่าชาย
ปลูกยา	นำกล้ายาใส่แปลง- ปลูก	100 บาท	ชายและ หญิงเท่ากัน
รดปุ๋ย	ไม่มี	-	-
ฉีดยาฆ่าแมลง	รดยา	100 บาท	ชาย
เก็บเกี่ยวผลผลิต	เก็บใบยา	100 บาท	ชายและ หญิงเท่ากัน
บ่มใบยา	เสียใบยา	ร้อยละ = 15 บาท	เด็กไปจนถึง คนชรา ทั้ง ชาย-หญิง
	คัดใบยา	ก.ก.ละ 1.50 บาท	หญิง
ปลูกพริก	พรวนดินทำแปลง	100 บาท	ชาย
พ่นยาฆ่าแมลงต้น- พริก	ไม่มี	-	-
เก็บเกี่ยวผลผลิต	เก็บพริกดิบ	ก.ก.ละ 7 บาท	หญิง

ครัวเรือนบ้านปากกอกและป่าตึง ว่าจ้างแรงงานทั้งหญิงและชายให้ทำงานเกษตรกรรมและจ่ายค่าจ้างอัตราที่เท่ากัน มีงานบางอย่างที่มีแรงงานชายมารับจ้างมากกว่าแรงงานหญิง และมีงานบางอย่างที่มีแรงงานหญิงมารับจ้างมากกว่าชาย สำหรับงานเสียใบยาสูบภายหลังการเก็บเกี่ยวจะมีแรงงานตั้งแต่เด็กชาย-หญิงวัยตั้งแต่ 10 ขวบขึ้นไป จนถึง พ่อผู้ย แม่ผู้ย¹ อายุ 85 ปี ก็มารับจ้างได้

1 พ่อผู้ย แม่ผู้ย หมายถึง คนเฒ่าคนแก่

2. การจัดการแรงงานในงานนอกเกษตรกรรม

ครัวเรือนบ้านปากก่อง มีการเปลี่ยนแปลงจากครัวเรือนเกษตรในเขตชนบทมาสู่ครัวเรือนที่ไม่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในเขตเมือง ดังกล่าวแล้วว่า หัวหน้าครัวเรือนจำนวนมากในบ้านปากก่องจบการศึกษาระดับสูง ตั้งแต่ ปวช.-ปวส. จนถึงปริญญาตรี และออกไปทำงานในเมือง ซึ่งเป็นงานนอกระบบเกษตร นอกจากนี้สมาชิกครัวเรือนรุ่นใหม่ของบ้านปากก่องในครัวเรือนฐานะรวย จะได้รับการศึกษาสายสามัญและระดับอุดมศึกษา และไม่ต้องการทำงานเกษตรกรรมอันเกิดจากค่านิยมสมัยใหม่ ที่เกิดขึ้นกับทั้งบิดา-มารดา และสมาชิกรุ่นใหม่ของ ที่เห็นว่า อาชีพเกษตรกรรม เป็นอาชีพที่ไม่มีเกียรติและต้องเห็นด้อยลำบากตรากตรำ ดังนั้นแม้ว่าครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินจะยังคงปลูกสาลีและพืชผักรวมทั้งดอกไม้ต่าง ๆ แต่สมาชิกของครัวเรือนส่วนหนึ่งได้กลายเป็นแรงงานนอกระบบเกษตร บางคนทำงานในเมืองและกลับมาอยู่บ้านที่ชุมชนปากก่อง โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับงานเกษตรกรรมเลย บางคนจะทำงานทั้งสองอย่างควบคู่กันไป โดยปลูกสาลีจำนวนมากในบริเวณที่อยู่อาศัย ได้เก็บขายมีรายได้บ้างพอสมควร กรณีตัวอย่างของครัวเรือนของพ่อค้ำตัน ค้าเรื่องฤทธิ ซึ่งมีบุตรชาย 2 คน บุตรสาว 2 คน บุตรชายจบการศึกษาระดับ ปวช. และ มัธยมปีที่ 3 บุตรสาวจบการศึกษาระดับ ปวส. และ มัธยมปีที่ 6 ทั้ง 4 คนต่างมีครอบครัว และปลูกบ้านอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน สามี่-ภรรยา ทุกคู่ต่างมีอาชีพที่มั่นคงอยู่ในเมือง พ่อค้ำตันปลูกสาลีไว้ทั้งในบริเวณสวนและบริเวณบ้านของตนเองและลูก ๆ จำนวนถึง 56 ต้น พ่อค้ำตันเป็นผู้ดูแลบำรุงรักษา ตั้งแต่การใส่ปุ๋ย ตัดแต่งกิ่ง ทาไม้ค้ำมาค้ำกิ่ง ส่วนการให้น้ำสาลีหรือสูบน้ำบาดาลรดที่โคนต้นสาลีทุกเดือนในฤดูแล้งบางครั้งที่ลูกชายหรือลูกเขยจะมาช่วยบ้างเท่านั้น และการเก็บเกี่ยวผลผลิตพ่อค้ำตันได้ขายเหมาไป จึงไม่ต้องจัดการด้วยตนเอง กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือนบ้านปากก่อง เนื่องจากการคมนาคมที่สะดวกสบาย ระยะทางที่ไม่ห่างไกลจากเมือง และฐานะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างดีของครัวเรือนที่สามารถส่งเสียให้บุตรธิดาได้เรียนในระดับสูง ทำให้สมาชิกในครัวเรือนส่วนใหญ่วิ่งรวมทั้งหัวหน้าครัวเรือนออกไปทำงานนอกหมู่บ้านในงานนอกระบบเกษตร

ตารางที่ 12 งานนอกระบบเกษตรของชาวบ้านปากกองจำแนกตาม วุฒิการศึกษา

วุฒิการศึกษา	งานนอกระบบเกษตรที่ไปทำ
ประถมศึกษาปีที่ 4-6	<p>ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม (นิคมอุตสาหกรรมลาดกุง)</p> <p>รับจ้างทั่วไป</p> <p>กรรมกรก่อสร้าง</p> <p>ขับรถสองแถวรับจ้าง (สี่ล้อรับจ้าง)</p> <p>ทำงานโรงพยาบาล</p> <p>ค้าขายขนาดเล็ก</p> <p>ทำกับข้าวขาย</p> <p>ซีมอร์เตอร์ไซด์ส่งของ</p> <p>รับจ้างเย็บผ้า</p> <p>ยาม</p>
มัธยมศึกษาปีที่ 3	<p>ทำงานโรงงานเซรามิค</p> <p>ทำงานการไฟฟ้า</p> <p>ค้าขายของชำ</p>
มัธยมศึกษาปีที่ 6	<p>รับราชการ</p> <p>ทำงานธนาคารพาณิชย์ } เป็นธนาคารและบริษัท ทำงานบริษัท } ที่มีชื่อเสียงของจังหวัด เชียงใหม่</p>

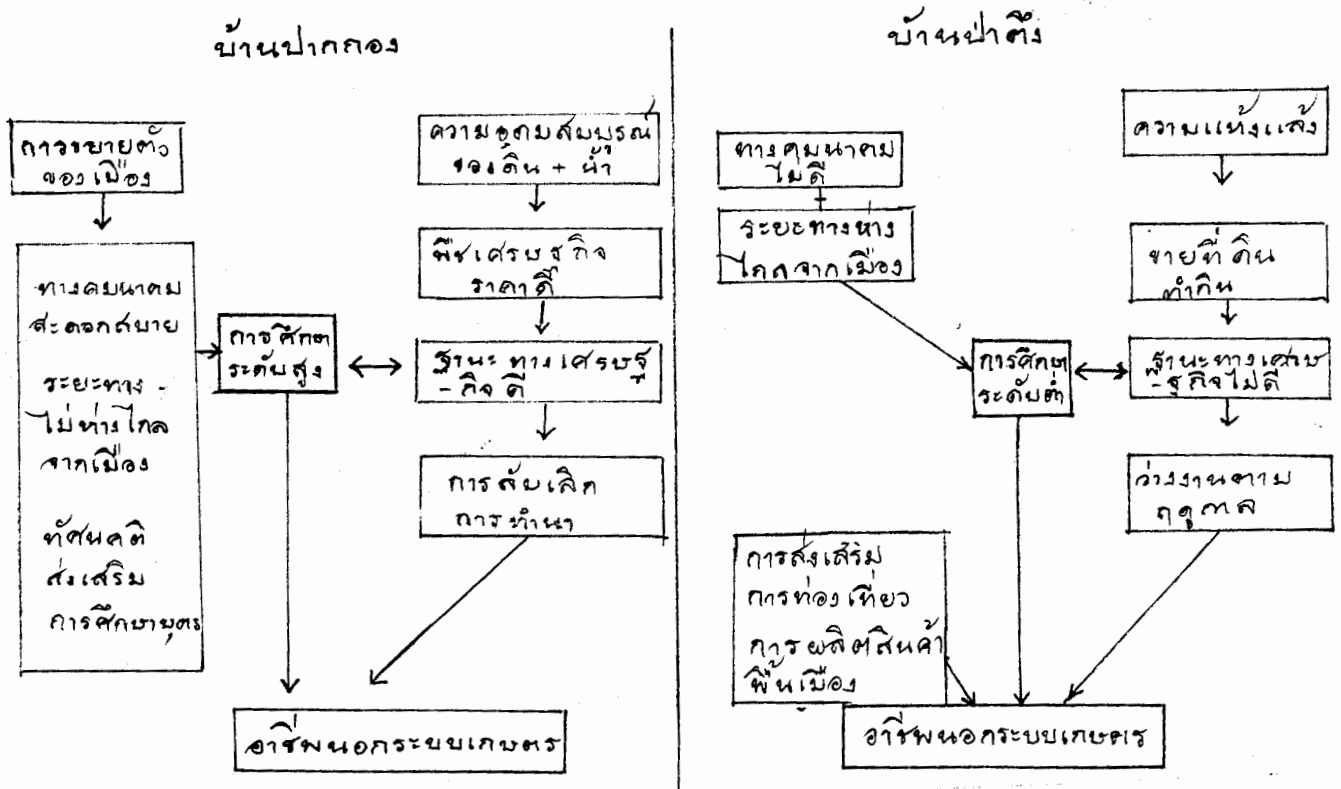
<p>ป.ว.ช.,ป.ว.ส.</p>	<p>แม่บ้านโรงแรม พนักงานโรงแรม ทำงานบริษัท ทำงานขายของในห้างสรรพสินค้า ช่างซ่อมรถยนต์ รับราชการ ผู้ช่วยพยาบาล ทำงานธนาคารพาณิชย์</p>
<p>ปริญญาตรี</p>	<p>ครู } ข้าราชการ ตำรวจ } ทำงานห้างสรรพสินค้า ทำงานในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่</p>

ชุมชนบ้านป่าติ้ว แม้ว่าจะมีหัวหน้าครัวเรือนและสมาชิกส่วนใหญ่จบการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษา และประกอบอาชีพเกษตรกรรมในหมู่บ้านของตนเอง อีกทั้งรับจ้างในงานเกษตรกรรม แต่ก็มีสมาชิกครัวเรือนจำนวนหนึ่ง ที่ออกไปทำงานนอกระบบเกษตรสมาชิกครัวเรือนที่ออกไปทำงานดังกล่าวอยู่ในวัยแรงงานและวัยรุ่น ซึ่งอยู่ในครัวเรือนฐานะปานกลางและฐานะยากจน ส่วนสมาชิกครัวเรือนฐานะรวยที่เป็นวัยรุ่น จะออกจากหมู่บ้านไปรับการศึกษาในโรงเรียนที่ตัวจังหวัดหรือต่างจังหวัด ทั้งนี้จะเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจน ระหว่างชุมชนบ้านปากกอกและบ้านป่าติ้วในเรื่องนี้ นั่นคือ การไปทำงานนอกระบบเกษตรของชาวบ้านป่าติ้วเนื่องจากการว่างงานตามฤดูกาล และเพื่อหารายได้มาช่วยเหลือครอบครัว สมาชิกที่ออกไปทำงานมักไปจากครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง

ตารางที่ 13 งานนอกระบบเกษตรของชาวบ้านบ้านป่าตึงจำแนกตาม วุฒิการศึกษา

วุฒิการศึกษา	งานนอกระบบเกษตรที่ไปทำ
ประถมศึกษาปีที่ 4-6	รับจ้างทั่วไป กรรมกรก่อสร้างในเมือง หรือ อาเภอใกล้เคียง ขายของเล็กๆ น้อยๆ เปิดร้านซ่อมมอเตอร์ไซด์บ้าน ค้าขายอาหาร เป็นลูกจ้างที่บริษัท เย็บผ้าที่สันกำแพง แคคคีสนามกอล์ฟ ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม (นิคมอุตสาหกรรมลำพูน)
มัธยมปีที่ 3	ตัดเย็บเสื้อผ้าที่สันกำแพง งานก่อสร้าง
มัธยมปีที่ 6	ทำงานบริษัทในเมืองเชียงใหม่
ป.ว.ช.	ทำงานบริษัทในเมืองเชียงใหม่ ทำงานห้างสรรพสินค้าในเมืองเชียงใหม่

จากตารางที่ 12 และตารางที่ 13 แสดงให้เห็นถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างของการจัดการทรัพยากรแรงงานที่ไปทำงานนอกระบบเกษตรของสองชุมชน เนื่องจากสมาชิกในครัวเรือนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษา ดังนั้นอาชีพที่ชาวบ้านในสองชุมชนประกอบ จึงเป็นอาชีพรับจ้างที่มีรายได้ไม่สูงนัก เพื่อนำเงินมาจัดสรรเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ชาวบ้านบ้านปากกองมีความแตกต่างจากชาวบ้านป่าตึงอยู่บ้างด้านการศึกษา ผู้ที่มีการศึกษาระดับสูงกว่าประถมศึกษาไปถึงระดับปริญญาตรี ทำให้สามารถประกอบอาชีพหลากหลายขึ้นและอาชีพเหล่านั้นเป็นอาชีพที่มีเกียรติ มีรายได้สูง แผนภูมิทั้งสองข้างล่าง ช่วยอธิบายปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการทำงานนอกระบบเกษตรของชาวบ้านสองชุมชน

การไปทำงานนอกระบบเกษตรของชาวบ้านทั้งสองชุมชนส่วนใหญ่ เป็นการไปเข้า-เย็น-กลับ สมาชิกครัวเรือนที่ออกไปจากหมู่บ้านถาวร หรือระยะยาวมักจะออกไป เพื่อสมรสกับคู่-

ครองที่อยู่นอกหมู่บ้าน กรณีตัวอย่างคือ นายพิชัยจันดีะติง บุตรชายของแม่หล้าจันดีะติงชาวบ้านป่า-
ติง สำเร็จการศึกษาระดับ ป.ว.ส. จากสถาบันการศึกษานานเมืองเชียงใหม่ ได้สมรสกับเพื่อนนัก
ศึกษาที่เรียนจบมาด้วยกัน ย้ายครอบครัวไปอยู่ในเมืองเชียงใหม่ เพื่อความสะดวกในการประ-
กอบอาชีพของทั้งคู่ สำหรับสมาชิกในครัวเรือนอื่น ๆ ในบ้านป่าติง ที่ยังไม่สมรส หรือสมรสแล้วนำ
คู่สมรสเข้ามาอยู่ในชุมชนจะไปทำงานโดยใช้ยานพาหนะของครัวเรือนไม่ว่าจะเป็นรถยนต์ หรือ
รถจักรยานยนต์ หญิงสาวบางคนไปทำงานบริษัทหรือช่างสรรพสินค้าในเมืองเชียงใหม่ที่เลิกงานใน
เวลากลางวัน จะเดินทางกลับบ้านพร้อมกับเพื่อนๆ เป็นกลุ่มโดยนัดพบกัน การไปพักอาศัยในหอ
พักหรืออาคารชุดในเมืองจะมีเฉพาะผู้ที่ไปศึกษาต่อในระดับสูงในตัวเมืองเชียงใหม่เท่านั้น เช่น
เดียวกับสมาชิกในครัวเรือนบ้านปากกอกที่ทำงานนอกระบบเกษตร มีบางคนค้าขายของชำ หรือ
ของเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่ที่บ้าน ส่วนใหญ่ออกจากหมู่บ้านเดินทางไปทำงาน ต่างตำบล หรือในเมือง
โดยใช้ยานพาหนะ ตั้งแต่จักรยานจักรยานยนต์ และรถยนต์ที่เป็นของครัวเรือน การไปทำงาน
นอกระบบเกษตรของสมาชิกในครัวเรือนบางคนเช่นนี้ มีการจัดการเกี่ยวกับอาหารประจำวัน-
ของครัวเรือนแตกต่างกันไป กลุ่มที่ไปทำงานรับจ้างไม่ไกลจากหมู่บ้าน จะรับประทานอาหารเช้า
ที่บ้าน และนำอาหารจากบ้าน ติดตัวไปเป็นอาหารกลางวันด้วยบางคนจะไปหาอาหารกลางวันรับ
ประทานที่บริเวณที่ทำงาน กลุ่มที่ไปทำงานในเมืองเชียงใหม่ มักจะออกเดินทางเข้า จึงไปหา-
อาหารรับประทานในเมือง ทั้งมือเช้าและมือกลางวัน สำหรับอาหารเย็นอาจจะหาจากตลาดใน
เมือง หรือตลาดขอชุมชนได้ทั้งอาหารสดและอาหารสำเร็จรูป

กล่าวได้ว่า การขยายตัวของเมืองเชียงใหม่ และความทันสมัยที่เข้าสู่หมู่บ้านชนเมือง
เช่นบ้านปากกอกและหมู่บ้านที่ใกล้ศูนย์กลางผลิตสินค้าพื้นเมือง เช่น บ้านป่าติง ได้ส่งผลต่อครัว-
เรือนในชุมชนทั้งสองดังนี้คือ

สมาชิกครัวเรือนบางคนเดินทางไปทำงานในเมือง หรือโรงงานอุตสาหกรรม และ
ศูนย์อุตสาหกรรมพื้นเมือง อันมีผลต่อครัวเรือนแตกต่างกันไป สำหรับครัวเรือนที่ทั้งหัวหน้าครัว-
เรือน แม่บ้านและสมาชิกคนอื่นเดินทางไปทำงานและไปศึกษานานเมืองจะปิดบ้านไว้ หรือ
ฝากกับญาติผู้ใหญ่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง การจัดการในครัวเรือนจะมีเพียงการเตรียมอาหารในตอนเช้า

หรือไม่มีการรับประทานอาหารเช้า จะมีการเตรียมอาหารในตอนเย็นหรือค่ำ หลังจากทุกคนเดินทางกลับเข้าบ้านตลอดทั้งวัน จึงแทบไม่มีการจัดการเรื่องใดในครัวเรือนเลย ส่วนครัวเรือนที่มีเพียงสมาชิกบางคนไปทำงาน สมาชิกที่ยังคงเหลืออยู่ก็จะจัดการกิจการต่างๆ ภายในครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นงานบ้าน หรือ งานในส่วน

ผลของการไปทำงานในเมืองอีกประการหนึ่ง คือ ครัวเรือนมีเงินรายได้เพิ่มขึ้นจากการไปทำงานของสมาชิกและเงินส่วนนั้น สำหรับครัวเรือนยากจนแล้วช่วยทำให้สมาชิกได้ซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นเพิ่มขึ้น มีเสื้อผ้าที่สวยงามใส่ และมีโอกาสได้ไปเที่ยวงานที่จัดขึ้นในเมืองบ้าง

นอกจากนี้ สมาชิกครัวเรือนที่ออกไปทำงานได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกับเพื่อนและได้รับข่าวสารที่ทันสมัยต่าง ๆ จึงพัฒนาตนเองรวมทั้งชักชวนให้สมาชิกคนอื่น ๆ ในครัวเรือนให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติ และค่านิยม ไปจากเดิมที่เป็นชาวชนบทให้เป็นแบบชาวเมือง ตัวอย่างเช่น การพูดคุยก็จะใช้ภาษาสมัยใหม่ การมีสิ่งของเครื่องใช้ที่ทันสมัย การนิยมไปเที่ยวห้างสรรพสินค้าในเมือง เป็นต้น

การใช้แรงงานครัวเรือนในงานด้านอื่น

ในการดำรงชีวิตนั้นนอกจากสมาชิกครัวเรือนจะทำงานเกษตรกรรมในไร่ในนา หรือทำงานนอกระบบเกษตรกรรมเพื่อจัดสรรอาหาร และรายได้ให้แก่ครัวเรือนแล้ว สมาชิกครัวเรือนทุกคนทั้งที่ทำงานเกษตรกรรมหรืองานนอกระบบเกษตรกรรม และผู้ที่ไม่ได้ทำงานทั้งสองระบบนั้น จะทำงานด้านอื่น ๆ จากการศึกษาในชุมชนบ้านปากทอง และบ้านป่าตึง ซึ่งพบว่าในแต่ละครัวเรือนมีสมาชิกครัวเรือนจำนวนน้อย ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่มีเพียงพ่อ แม่ ลูก เท่านั้น ดังนั้นแรงงานในครัวเรือนส่วนใหญ่จะเข้าไปเพื่อการหารายได้จากงานทั้งสองดังกล่าว จะมีสมาชิกในครัวเรือนในวัยเด็ก และวัยกลางคนไปจนถึงวัยชราเท่านั้นที่ไม่ต้องไปทำงานหารายได้ ซึ่งทุกคนต่างทำกิจกรรมต่าง ๆ ในครัวเรือนที่พอจะแยกได้ดังนี้

ตารางที่ 14 การจัดการแรงงานในครัวเรือน

สถานภาพ าน ครัวเรือน	อายุ (ปี)	งานเกษตรกรรม	งานนอกระบบ เกษตร	งานบ้าน	หมายเหตุ
พ่ออยู่แม่อยู่ (คนเฝ้า คนแก่)	60- 80	ปลูกผัก เก็บผัก ตอมกิ่งลาไย เสียบใบยา	ทำถุงกระดาษ	กวาดบ้าน ถูบ้าน ดูแลบ้าน ทำอาหาร เลี้ยงดูเด็ก	
พ่อ แม่	40- 60	ทำสวน ทำนา รับจ้างในงาน เกษตร	กรรมกรก่อสร้าง รับจ้างทั่วไป รับราชการ ทำงานบริษัท- ห้างร้าน	ทำอาหาร ทำอาหาร ทำความสะอาด เสื้อผ้าและบ้าน เลี้ยงดูเด็ก	
พ่อ แม่	20- 40	ทำสวน ทำนา รับจ้างในงาน เกษตร	ค้าขาย เก็บขยะขาย รับจ้างทั่วไป ทำงานบริษัท- ห้างร้าน	ทำอาหาร ทำอาหาร ทำความสะอาด เสื้อผ้าและบ้าน เลี้ยงดูเด็ก	

ลูก หลาน	15- 20	ช่วยทำนา ทำสวน รับจ้างในงาน เกษตร เสียบบายา	ช่างยนต์ กรรมกรก่อสร้าง รับจ้างตัดเย็บ เสื้อผ้า ทำงานโรงงาน อุตสาหกรรม เย็บผ้าที่สิ้นกานเพง แคคตี้สนามกอล์ฟ รับจ้าง	กวาดบ้าน ถูบ้าน ทำความสะอาด เสื้อผ้า ช่วยเลี้ยงน้อง	สมาชิกในวัย นี้บางคน กำลังศึกษา ในระดับ มัธยมศึกษา หรือ อุดมศึกษา
ลูก หลาน	ต่ำกว่า 15 ปี	เสียบบายา	แคคตี้สนามกอล์ฟ	ช่วยงานบ้าน เล็กๆ น้อยๆ ช่วยเลี้ยงน้อง	ส่วนใหญ่ กำลังศึกษา การไปเป็น แคคตี้จะไป เฉพาะวัน เสาร์อาทิตย์

ในการทำงานของสมาชิกในครัวเรือนทั้งในงานเกษตรและงานนอกระบบเกษตรนั้น ทำให้เกิดรายได้ทั้งแก่ครอบครัวและส่วนบุคคล รายได้ที่เกิดขึ้นนั้นมีการจัดการหลายรูปแบบ

ตารางที่ 15 การจัดการรายได้ในครัวเรือน

อาชีพ	การจัดการกับรายได้
<p>บ้านปากก่อง</p> <p>ทาสวนลาบอย่างเดี่ยว ทาสวนคอกไม้ ทาสวนผัก รับจ้างงานเกษตรกรรม รับราชการ ทำงานธนาคาร ทำธุรกิจ, งานบริษัทห้างร้าน</p> <p>ค้าขาย</p> <p>รับจ้างทั่วไป</p>	<p>พ่อบ้าน หรือ แม่บ้านเป็นผู้ดูแล และจัดการการ ใช้เงินนั้นเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน สำหรับ สมาชิกครัวเรือนทุกคน</p> <p>มีรายได้ประจำเป็นรายเดือน เจ้าของรายได้ จะเป็นผู้เก็บและจัดการแบ่ง เป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ของครัวเรือน</p> <p>แบ่งสรรกันแก่สมาชิกทุกคนในครัวเรือน</p> <p>รายได้เป็นของผู้ทำงาน</p>
<p>บ้านป่าดิ่ง</p> <p>ทำนาอย่างเดี่ยว ทำนา ทาสวนยา พริก ทาสวนยา รับจ้างงานเกษตรกรรม</p> <p>ทำงานบริษัท-ห้างร้าน ตัดเย็บเสื้อผ้า</p>	<p>พ่อบ้าน หรือ แม่บ้าน เป็นผู้ดูแลและจัดการใช้ เงินนั้นเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน สำหรับ สมาชิกในครัวเรือนทุกคน</p> <p>มีรายได้เป็นรายเดือนและรายวัน เจ้าของของ รายได้จะเป็นผู้ดูแลและจัดการใช้จ่ายเงิน</p>

กรรมกรก่อสร้าง ช่างยนต์ ค้าขาย แคคคี้	เรื่องส่วนตัวของตนเองมากกว่า การแบ่งเบาภาระของครัวเรือน	เพื่อเป็น
--	--	-----------

กล่าวได้ว่า ถ้าหากเป็นรายได้ที่เกิดจากงานเกษตรกรรมที่ทุกคนในครัวเรือนมีส่วนช่วยเหลือประกอบกิจการนั้น จะจัดการให้เป็นเงินของครัวเรือน ซึ่งถ้าหากสมาชิกคนใดต้องการมีรายได้พิเศษเป็นของตนเอง เพื่อซื้อสิ่งของเครื่องใช้ส่วนตัวก็จะไปหางานนอกระบบเกษตรทำ หรือจะไปรับจ้างเสียใบยาระหว่างฤดูการปลูกยา-ปมยา ก็จะมีรายได้พิเศษของตนเอง ซึ่งมักจะใช้จ่ายในการซื้อเสื้อผ้าเครื่องใช้มากกว่าจะแบ่งให้กับครัวเรือน นอกจากผู้ที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนหรือภรรยาซึ่งต้องมีหน้าที่รับผิดชอบครอบครัว ไม่ว่าจะไปประกอบอาชีพใด รายได้ที่ได้มาต้องจัดสรรให้แก่ครัวเรือน

การจัดการกับเทคโนโลยีทางการเกษตร

บ้านปากก่องและบ้านป่าตึง มีการจัดการทรัพยากรเครื่องใช้ในการเกษตรดังกล่าวในบทที่ 5 ตามวัฒนธรรมพื้นบ้านดั้งเดิมที่สืบสานกันมาจากบรรพบุรุษ ครอบครัวยุคทั้งเทคโนโลยีทางการเกษตรที่ทันสมัยแพร่กระจายเข้าสู่ชุมชน เรื่องราวในอดีตจะอยู่ในความทรงจำของคนเฒ่าคนแก่หรือคนรุ่นเก่า ที่จะนำเอามาเล่าให้ลูกหลานฟัง ซึ่งก็หาเวลาที่เด็กรุ่นใหม่จะสนใจเรื่องราวเหล่านี้ได้ยากมาก ด้วยใช้เวลาไปกับการเรียน การเล่น กิจกรรมพิเศษตามสมัย และการดูโทรทัศน์ ดังนั้น จึงเป็นความสุขอย่างหนึ่งของพ่อผู้ย แม่ผู้ย ที่ได้เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการทานา ทาสวน ให้ผู้วิจัยฟัง โดยมีเด็ก ๆ ที่ไม่เคยมีโอกาสดูเห็นคันไถ และ ควาย นั่งฟังอย่างตื่นเต้น

ข้าว

ในการทานาแบบดั้งเดิม¹ ชาวบ้านทั้งสองชุมชนจะปลูกข้าวสองประเภทคือ ข้าวนาโค (นาปรัง) และข้าวนาปี นาโคจะเริ่มลงมือทานาในเดือนมีนาคม เก็บเกี่ยวในเดือนมิถุนายน (เดือน 9 เหนือ) แล้วก็ปลูกข้าวนาปีในเดือนมิถุนายน ไปเก็บเกี่ยวในเดือนธันวาคม และมกราคม (เดือน 3 เหนือ) สมัยก่อนนี้ข้าวอย่างอุดมสมบูรณ์ในเมือง เวลาทานาคอ ชาวบ้านปากกองใช้น้ำจากเหมืองพญาควา ชาวบ้านป่าดิ่งใช้น้ำจากเหมืองแม่อน เมื่อถึงเดือนมีนาคม พ่อบ้าน แม่บ้าน และลูก ๆ ที่โตพอจะทำงานในนา จะไปเตรียมที่นาสำหรับกล้า ผู้ที่ไปทำงานในนามักจะเป็นพ่อ-บ้าน โดยใช้จุ่น (เครื่องมือวิดน้ำ) วิดน้ำเข้านาเพื่อเตรียมพื้นที่หว่านกล้า แล้วไถให้ดินแตก่วน-คราดให้ดินละเอียด หลังจากนั้นทำเตือก ด้วยการใช้เท้ากวาดแล้วใช้ต้นกล้วยขนาดยาว 1 เมตร ใช้จอบสับต้นกล้วยนั้นลากไปมาบนหน้าดินที่ไถ-คราดแล้วให้ดินเสมอกัน ขณะที่เตรียมพื้นที่เพาะกล้า ผู้ที่อยู่ทางบ้านก็นำพันธุ์ข้าวที่เตรียมไว้แช่ในกระบุงแช่ข้าวเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน แล้วนำขึ้นมาปรม (อุก) ไร่ 2 คืน จนกระทั่งเมล็ดข้าวแตกงอกและงอกออกมา นำข้าวที่งอกแล้วนี้ไปหว่านในแปลงกล้าที่เตรียมไว้ โดยก่อนหว่านจะเดินเอาเท้าเข้าให้เป็นเส้นตรง เพื่อเป็นทางสำหรับเดินหว่าน เมื่อกำลังงอกแล้วจะเป็นแปลงที่มีทางเดินไว้เป็นแนวทั้งงานการหว่านและถอนกล้าคังรูป

ในช่วงของการหว่านกล้าในแปลงกล้า ก็จะลงมือไถนา โดยบ้านปากกองใช้วัว 1 ตัวเทียมแอก ส่วนบ้านป่าดิ่งใช้ควายเทียมแอกไถนา บ้านปากกองใช้วัวซึ่งไม่ค่อยทนร้อนจึงเปลี่ยนวัวที่เทียมแอกให้ผลัดกันไถนาตัวละครึ่งวัน สำหรับควายทนร้อนได้เก่งมากจึงไม่ต้องเปลี่ยน นาที่ไถ

¹ สัมภาษณ์ พ่อตา เขยเจริญ และ พ่อบุญมา เมืองลือ อายุ 72 ปี และ 67 ปี ณ วันที่ 27 ธันวาคม 2535 และวันที่ 13 มกราคม 2536 ที่บ้านเลขที่ 3 บ้านปากกอง หมู่ 6 ตำบลสารภี อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ และสัมภาษณ์ พ่อน้อยพูน จันดีะดีง และ แม่คำมูล อายุ 86 ปี และ 80 ปี ณ วันที่ 17 พฤศจิกายน 2535 และ วันที่ 7, 15, 23 กุมภาพันธ์ 2536 ที่บ้านเลขที่ 22 บ้านป่าดิ่ง หมู่ 5 ตำบลห้วยยาม กิ่งอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

นั้นถ้าเป็นนาโคจะต้องสูบน้ำเข้ามาก่อนเพื่อที่ดินชุ่มและนุ่มพอที่จะไถได้ เพราะ นาโคนั้นจะทานนาโคน หรือ ที่ดินที่อยู่สูง ส่วนนาปี จะทานที่ราบลุ่ม ในการไถนา วัว-ควาย ที่เทียมแอกจะลากคันไถที่มีคนบังคับพาให้ไถนา หลังจากนั้นก็จะคราด (เมื่อ) ให้ดินแตกละเอียด เสร็จแล้วปั้นคันท่อนปล่อยน้ำเข้านา และปล่อยแชไว้ให้วัชพืชเน่าเปื่อย เมื่อการเตรียมพื้นที่ปลูกเรียบร้อยแล้ว จะไปถอนกล้าซึ่งปล่อยมาให้เจริญเติบโตอยู่ในแปลงเป็นเวลา 1 เดือน การถอนใช้มือถอนกล้าก่อนที่สะเกมือ ถอนแล้วส่งให้ผู้หญิงมัดเป็นมัดๆ มัดแล้วตัดยอดให้สั้นลง เพื่อนำไปปลูก ในการปลูกข้าวบ้านจะช่วยกันทั้งหญิงและชายทุกคนในครัวเรือนรวมทั้งญาติมิตร เพื่อแข่งกับเวลาเมื่อถอนกล้าในตอนเช้า ต้องรีบหามาอยู่ที่นาที่เตรียมไว้แล้วแล้วช่วยกันปลูก การปลูกจะกำข้าวไว้ในมือซ้าย ใช้มือขวาปลูกข้าวลงไปนานาทีละต้นเป็นแถว

ในเดือนมิถุนายน - กรกฎาคม ชาวบ้านเกี่ยวข้าวนาโค และในราวเดือน ธันวาคม จนถึงเดือนมกราคม ชาวบ้านก็จะ "เอามือ เอารัน" เกี่ยวข้าวนาปี ทุกคนใช้เคียวเกี่ยวข้าวทีละ 2-3 ต้น จนได้เป็นกานแล้ววางพาดตากไว้ให้ข้าวแห้งสนิทประมาณ 7-8 วัน เมื่อข้าวแห้งดีแล้วจะนำมากองรวมกันเป็นกอง หลังจากนั้นนำเชือกมามัดข้าวรวมกันเป็นพ่อน ลากไปกองรวมกันเป็นกองใหญ่ที่นา 1 งานจะได้ 1 กอง กองข้าวกองใหญ่หลาย ๆ กองนั้น จะกองอยู่ในบริเวณที่ชาวบ้านจะใช้เป็นที่ตีข้าว เสร็จแล้วผู้ที่มาช่วยเกี่ยวข้าวก็จะปล่อยมาให้เจ้าของตีข้าวต่อไป การตีข้าวเป็นงานหนักอีกงานหนึ่งที่จะต้องจ้างแรงงานชายประมาณ 3-4 คน ช่วยกัน แรงงานหญิงจะคอยช่วยบ้างในบางตอน ส่วนใหญ่แม่บ้านจะเป็นผู้ส่งอาหาร สมัยก่อนชาวบ้านนิยมตีข้าวในตอนกลางคืน ช่วงนี้เป็นฤดูหนาวที่อากาศเย็นสบาย ชาวบ้านทั้งวัยกลางคนและหนุ่มสาวพากันออกไปกลางนาพร้อมกับเครื่องมือในการตีข้าว ที่บ้านปากกองชาวบ้านตีข้าวกับคุ¹ บ้านป่าตึงนิยมตีกับแคว² โดยใช้ไม้ทาบ (ที่หนีบข้าว) หนีบข้าวเป็นกานขนาดย่อมที่พอจะมีแรงยกได้ แล้วพาดลงกับปากคุให้เมล็ดข้าวตกลงไปกับคุ ถ้าพาดกับแควเมล็ดข้าวก็จะลอคไม่ลงไปในตารางที่เตรียมไว้รองรับ เมื่อข้าวกองสูงขึ้น ก็ย้ายแควไปตีอีกทีหนึ่งใกล้ ๆ กัน แล้วเกลี่ยข้าวไปกองรวมไว้อีกทีหนึ่ง บางที่ชาวบ้านจะมัดข้าวด้วยไม้ทาบ แล้วพาดข้าวลงไปกับคุ หรือตาราง แล้วใช้มือตบพื้นดินเป็นจังหวะดังก้องในตอนกลางคืน เสียงดัง ตุ่ม ตุ่ม แฉ็ด แฉ็ด ตุ่มคือเสียงมือ แฉ็ดคือเสียงพาดข้าว จังหวะการพาดข้าวและตบมือนี้แล้วแต่จะทำให้เป็นจังหวะอย่างไรก็ได้ เพื่อให้เกิดความสนุกสนานรื่นเริงมี

ความอีกเหิมในการทำงานยามค่ำคืน บางครั้งกลายเป็นจังหวะเพลงที่หนุ่มสาวใช้หยอกล้อกัน สาวบางคนพอได้ยินเสียงตีข้าวนี้ถึงกับเหม่อมองแล้วเดินไปตามหาเสียงนั้น เป็นโอกาสที่หนุ่มสาวจะได้พบปะพูดคุยกันในระหว่างทำงาน¹ ประเพณีเช่นนี้หายไปจากชุมชนเมื่อเทคโนโลยีและความทันสมัยเข้าสู่ชุมชน หลังจากตีข้าวจนหมดแล้ว แยกฟางไปกองไว้ ส่วนข้าวที่อยู่บนคูหรือตารางก็จะทำการคัดเลือกด้วยการใช้พลั่วไม้ (ผาก) สาดข้าวลงจากคูกองที่พื้น ขณะที่สาดข้าวลอยขึ้นไปบนอากาศจะมีอีกคนหนึ่งถือพัดใหญ่ 2 อัน คอยพัดข้าว (ใช้กำอีข้าว) ไม้ข้าวสับและเปลือกข้าวปลิวออกไป ข้าวที่ตีมีน้ำหนักก็จะตกลงกองบนเสื่อ (สาดกะลา) เป็นกองใหญ่หลังจากนั้นจึงใช้กระบุงใส่ข้าวหาบไว้เก็บไว้ในยุ้ง (หลองข้าว) เพื่อนำไปขายหรือเพื่อบริภคต่อไป

หลังการเก็บเกี่ยวมีพิธีกรรมสำคัญที่ชาวนาทุกครัวเรือนที่บ้านปากกองจะต้องปฏิบัติคือ พิธีเรียกขวัญข้าว เพื่อให้ข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ ครบถ้วนสมบูรณ์เข้าไปอยู่ในยุ้งฉาง พิธีนี้จะทำหลังจากการขนข้าวเปลือกจากนาไปเก็บไว้ในยุ้ง เรียบร้อยแล้ว ทาวันที่จะประกอบพิธีกรรม เมื่อได้วันก็จะเริ่มทำพิธีตั้งแต่ตอนเช้า โดยที่ผู้หญิงคอนกระบุงที่กายาในบรรจเครื่องบูชาและเครื่องเซ่นไหว้ อันประกอบด้วย ธูป เทียน ดอกไม้ อาหารสุกที่มีปลาอย่าง เนื้อย่าง บรรจุนกกระทง 1 ใบ กล้วยสุก 2 ผล และน้ำดื่ม บรรจุนกกระทงเช่นกัน นอกจากนี้มีเครื่องมือในการเก็บเกี่ยว คือ ผาก กำ และสาดกะลา¹ เดินออกไปยังที่นาของตน จากหัวนาไปยังปลายนา ขณะที่เดินก็เก็บรวงข้าวที่ตกหล่นอยู่ตามทาง แล้วกล่องคาเรียกขวัญข้าวไปเรื่อย ๆ แล้วเดินกลับเข้าบ้าน นำเอากระบุงเครื่องบูชาไปนุ่งข้าว นำเอารวงข้าววางบนกองข้าว พร้อมด้วยเครื่องมือในการเก็บเกี่ยวเป็นเสร็จพิธี

ค คือ ภาชนะคล้ายกระบุงที่สานด้วยไม้ไผ่ มีขนาดใหญ่มาก ปากกว้างมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 เมตร

แคว คือ เครื่องมือสำหรับตีข้าว ทำด้วยไม้พาดกันเป็นช่วง ไม้เหล็กข้าวลอคไปได้

1 คาบอกเล่าของ พ่อคำตัน คำเรืองฤทธิ์ อายุ 69 ปี ณ วันที่ 25 ธันวาคม 2536 ที่บ้านเลขที่ 72 บ้านปากกอง หมู่ 6 ตำบลสารภี อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

1 ความหมายเป็นภาษากลาง ดูในหน้า....

ปัจจุบัน เมื่อชาวบ้านปากกอง เลิกทำนาเครื่องมือเครื่องใช้และเทคโนโลยีในการทำงาน แบบดั้งเดิมรวมทั้งพิธีกรรม เพื่อความอุดมสมบูรณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการไหว้ผีผาย แหนาง แมวขอฝน เรียกขวัญควาย ไหว้เจ้าที่นา และเรียกขวัญข้าว ก็หายและเล็กราไปจากบ้านปากกอง แม้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่อายุจะยังคงทำการเกษตรกรรมในที่ดินของตนเอง แต่เป็นการเพาะปลูกพืชพันธุ์ ชนิดใหม่เพื่อการค้า ซึ่งไม่เคยมีอยู่ในวัฒนธรรมดั้งเดิมของเขา ส่วนชาวบ้านป่าตึ๊งนั้นยังคงทำนาอยู่ แม้ว่าจะเปลี่ยนจากใช้ควายไถนามาเป็นใช้รถไถหรือควายเหล็กแล้วก็ตาม แต่ยังคงใช้เทคโนโลยีแบบเก่าที่บรรพบุรุษได้สอนไว้ในการทำงาน รวมทั้งความเชื่อที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นบ้างหลังจากชาวบ้านซื้อควายเหล็กมาใช้แทนควายเนื้อ ด้วยเหตุผลหลายประการคือ

ประการที่ 1 รถไถเดินตามหรือควายเหล็กนั้น แม้ว่าจะมีราคาสูงกว่าควาย 3-4 เท่า² และกินน้ำมัน แต่ทำงานได้เร็วกว่าควายมาก ในภาวะที่ต้องแข่งกับเวลาเช่นปัจจุบัน ควายจึงถูกขายไปจากคอกของชาวบ้านที่ละตัวสองตัวจนหมด

ประการที่ 2 รถไถเดินตามทำงานได้หลากหลายและทนทานงานหนัก ตัวอย่างเช่น เมื่อเสร็จงานไถนา หลังการเก็บเกี่ยว จะนำรถไถออกมา ใช้งานได้อีกครั้งในการไถที่สวนยางคูป รวมไปถึงการทำงานแปลงปลูกยา ทำให้เร็วกว่าใช้จอบขุดมาก

เมื่อชาวบ้านใช้ควายเหล็กประเพณีเรียกขวัญควาย (สู่ขวัญควาย) ก็เล็กร้างไป แต่ชาวบ้านยังคงผลิตข้าวทางอุดมการณ์ความกตัญญูต่อสัตว์หรือสิ่งของที่มีคุณ ด้วยเปลี่ยนประเพณีการเรียกขวัญควาย หรือมัดมือควายมาเป็นประเพณีมัดมือรถไถ ซึ่งเจ้าของรถไถจะเป็นผู้ทำพิธี ทั้งนี้ไม่เพียงแต่จะแสดงความกตัญญูรู้คุณประโยชน์ยังหมายรวมถึง ความเบิกบานจิตใจที่ได้ทำกิจกรรมอย่างหนึ่งของการผลิตสำเร็วจุล่ง่วงไปแล้ว

2 ควายงานราคาตัวละ 6,000-8,000 บาท รถไถเดินตามพร้อมอุปกรณ์ ราคา 30,000 บาท ขึ้นไป

ลาบาย

พืชผลทางเกษตรอีกอย่างหนึ่งของบ้านปากกอกคือ ลาบาย ซึ่งเป็นพืชสวนที่เคยปลูกกันตามบ้านชาวบ้านบริเวณอำเภอสารภี ไปจนถึงลำพูนมานานแล้ว ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาพันธุ์จากเดิมที่เป็นลาบายพื้นบ้านเป็นลาบายที่ให้ผลผลิตขนาดใหญ่ เนื้อหนาและหวานกรอบ ลาบายจึงเป็นพืชผลที่ขายได้ราคาดี ชาวบ้านเริ่มขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปเรื่อย ๆ จากเดิมที่เคยปลูกในบริเวณบ้านได้นำไปปลูกในพื้นที่นา นานที่สุดได้กลายเป็นพืชที่ให้ผลตอบแทนเป็นรายได้สูงและไม่ต้องใช้เวลาดูแล รวมทั้งไม่มีกิจกรรมจุกจิกเหมือนทานา ชาวบ้านจึงเลิกการทานาเปลี่ยนมาปลูกลาบายกันแทนครั้นเรือนบางส่วนเมื่อเลิกทานาด้วย เหตุผลที่ว่าการทานานั้นเหน็ดเหนื่อยตรากตรำ แล้วได้ผลไม่คุ้มค่า ขายข้าวได้เพียงเงินเล็กน้อย จึงขายที่นาของตนให้กับชาวเมืองที่นาเบทาพญ่บ้านจัดสรรสมาชิกในครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินการเกษตรก็จะรับจ้างในงานเกษตร และรับจ้างงานนอกระบบเกษตรปัจจุบันชาวบ้านปลูกลาบายพันธุ์ใหม่ที่มีชื่อพันธุ์เป็นที่รู้จักกันดีคือ พันธุ์ชมพู เบี้ยว เขียว ฮีตอ เป็นพันธุ์ที่ตลาดต้องการมาก ชาวบ้านจะไปซื้อกิ่งตอนจากบ้านหนองช้างคืนมา และปลูกกันเองโดยใช้จอบขุดหลุมขนาดใหญ่ รองพื้นด้วยปุ๋ยคอก นำกิ่งตอนลาบายลงปลูกรดน้ำและใส่ปุ๋ย จนกว่าลาบายจะโตให้ผล เมื่ออายุได้ประมาณ 5-6 ปี ก็จะเริ่มออกดอกออกผล แต่ยังมีไม่มากนัก เมื่ออายุประมาณ 8-10 ปีจะให้ผลที่สมบูรณ์ ในขณะที่ช่วงปีที่ลาบายไม่ให้ผล ชาวบ้านจะปลูกผักหรือดอกไม้ในสวนลาบาย เป็นการช่วยให้สวนลาบายไม่รก เพราะขณะที่ปลูกพืชล้มลุก ชาวบ้านจะแผ้วถางวัชพืชบริเวณโคนต้นลาบาย และดูแลบำรุงรักษาต้นลาบายไปด้วย การดูแลรักษาลาบายทำโดยการให้น้ำในช่วงฤดูแล้งตลอดอีกทั้งให้ปุ๋ยเป็นระยะอย่างสม่ำเสมอ ลาบายจะโตเร็วและให้ผลดก หลังจากทีลาบายเติบโตให้ผลก็ต้องยิ่งเพิ่มการดูแลบำรุงรักษามากขึ้น ตั้งแต่หลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตในเดือน กรกฎาคม - สิงหาคม เจ้าของลาบายจะเข้าไปดูแลสวนลาบาย ด้วยการเก็บใบและกิ่งที่ถูกหักไว้เคลื่อนกลาดทิ้งไป มารวบรวมไว้ใต้ต้นลาบาย เพื่อให้เน่าเปื่อยเป็นปุ๋ย หลังจากนั้นในเดือนกันยายน จะใส่ปุ๋ยเพื่อทำให้ลาบายฟื้นตัว ปัจจุบันนิยมใส่ปุ๋ยเคมี เดือนตุลาคมชาวบ้านจะใส่ปุ๋ยอีก ครั้งหนึ่งตอนฝนตกให้น้ำฝนละลายปุ๋ยลงสู่รากลาบาย เป็นอาหารอันโอชะ ตลอดเดือนพฤศจิกายน ถึง ธันวาคม เมื่อฝนน้อยลง อากาศหนาวเย็น แต่ความชุ่มชื้นของดินบริเวณนี้ยังคงมีอยู่ประ

กอบกับน้ำค้างและหมอกในช่วงเช้า ช่วยให้ไม้แก่ลายบ้าง ชาวบ้านจึงไม่มีกิจกรรมใด ๆ เกี่ยวกับลายบางคนจะปลูกผักและดอกไม้ในบริเวณใกล้ ๆ บางคนไปรับจ้างทำงานอื่น จนกระทั่งเดือนมกราคม ถึงเดือนมีนาคม อากาศเริ่มแห้งแล้งและอบอุ่นขึ้น จนกระทั่งร้อน ชาวบ้านต้องให้น้ำลายในเดือนมกราคม 1 ครั้ง กุมภาพันธ์ และมีนาคม จะให้น้ำลายเดือนละ 2 ครั้ง นอกจากจะมีฝนตกลงมา น้ำที่ใช้เป็นน้ำบ่อบาดาล ที่ตอกไว้ใกล้บริเวณสวน และใช้เครื่องสูบน้ำแบบน้ำมันปั๊มขึ้นมาเดือนเมษายน ลายจะเริ่มออกช่อ และเมื่อเปลี่ยนดอกเป็นเม็ดเล็ก ๆ จะต้องให้น้ำยูเรียอีก 1 ครั้ง ในเดือนพฤษภาคม ผลลายจะเติบโตเรื่อย ๆ ช่วงนี้ต้องดูแลเป็นอย่างดี ถ้าดินแห้งมากต้องให้น้ำทุกสัปดาห์ ถ้าไม่แห้งมากให้น้ำทุกสองสัปดาห์ แสดงให้เห็นว่าลายเป็นพืชที่ต้องการน้ำจำนวนมาก เวลาให้น้ำ พ่อบ้านและลูกชาย หรือหลานชายที่ใดพอจะช่วยกันแบกเครื่องปั๊มน้ำเข้าไปในสวน ใช้ท่อ น้ำขนาดใหญ่มากส่งน้ำไปยังโคนต้นลายทุกต้น เป็นปริมาณมากจนดินเปียกและจึงจะเพียงพอ ปลายเดือนกรกฎาคม ลายจากสวนบ้านปากกองจะทยอยเก็บเกี่ยวออกสู่ตลาด ลายพันธุ์ดองจะเก็บเกี่ยวได้ก่อนเช่นเดียวกับข้างค่อนเอง ส่วนพันธุ์เขียวเขียวจะแก่ตามมา และลายชมพูจะถูกเก็บเป็นชนิดสุดท้าย

การเก็บผลผลิตลายนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมขายเหมาให้แก่พ่อค้า คนกลางรับไปจัดการ ในอดีตขายให้แก่พ่อค้าจีนจากเมืองเชียงใหม่ ที่ออกมาซื้อจากสวน ปัจจุบันชาวบ้านปากกองจะขายให้แก่พ่อค้าเหมาลายซึ่งอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันชื่อ นายเซ่ง เป็นที่รู้จัก เชื้อถือของเจ้าของสวนลาย นายเซ่ง หรือแม่บัวเขียว ภรรยาจะออกดูลายในสวนชาวบ้าน เมื่อลายมีผลใหญ่ขนาดเท่ามะเขือพวง การซื้อขายจะให้เจ้าของสวนตั้งราคา ก่อนแล้วพ่อค้าจะต่อรองราคา หลังจากตกลงราคาจนเป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่ายแล้ว พ่อค้าจะจ่ายเงินสดจำนวนครึ่งหนึ่งของราคาที่ตกลงให้แก่เจ้าของทันที และจะจ่ายให้อีกครึ่งหนึ่งหลังจากเก็บผลผลิตเสร็จแล้ว เป็นสัญญาต่างตกลงที่กระทำกันเพียงปากด้วยความเชื่อถือในความซื่อสัตย์สุจริตที่มีต่อกัน เจ้าของลายก็จะดูแลรักษาลายในสวนไว้อย่างดีจนถึงวันเก็บ ในช่วงที่ลายแก่พร้อมเก็บนั้นมักจะแก่พร้อมกันหลายสวนทำให้ นายเซ่ง และภรรยา และสมาชิกครัวเรือนทุกคนทำงานเหน็ดเหนื่อย ทุกคนต่างแยกย้ายกันไปคุมงาน เก็บลายตามสวนต่าง ๆ จะมีหนึ่งคนที่อยู่บ้านเป็นหลักในการซื้อขายระหว่างพ่อค้าแม่ค้าที่นำรถมาซื้อลายไปอีกทอดหนึ่ง

ที่มงานเก็บลาบประกอบด้วยคนเก็บหนึ่งคน หรือสองคนแล้วแต่ส่วนใหญ่ส่วนเล็ก ผ่ายคัดเลือกลาบที่เป็นหญิงแม่บ้านจำนวน 6-10 คน พร้อมด้วยเกิน 1-2 อัน เลื่อ 1 ผืน รถปิ๊กอัพจะรับผู้ปฏิบัติงานในตอนเช้าหลังอาหาร เดินทางไปยังสวน หรือถ้าไม่ไกลมาก ทุกคนจะใช้รถจักรยานเป็นพาหนะไปยังสวน ขณะที่รถยนต์จะนำเกิน พร้อมแข่งและตะกร้าใส่ลาบไปส่งให้ เมื่อไปถึงจะบุเลื่อผืนใหญ่ลงได้ร่วมเงาที่เป็นพื้นราบ ผ่ายชายจะนำเกินพาดต้นลาบ นำแข่งผูกเชือกมัดห้อยกับกิ่งที่แข็งแรง ทักกิ่งลาบที่มีผลส่งลงแข่งจนเต็มแล้วห้อยส่งลงมาให้ แผนกคัดเลือกทางานหันอย่างแคล่วคล่อง แยกลาบเป็นขนาดต่าง ๆ บรรจุในกล่องกระดาษ หรือตะกร้าพลาสติก (ในอดีตใช้แข่งไม้ไผ่) นำส่งยังบ้านนายแข่งซึ่งเป็นศูนย์กลางชายลาบ ชายต่อพ่อค้าแม่ค้าต่อไป บางครั้งแม้ว่าจะใช้ที่มงาน 3-5 ที่ม ออกไปเก็บลาบตามสวนที่เหมาะสมไว้ก็ยังไม่ทัน นายแข่งและภรรยาอาจต้องปล่อยให้ลาบบางต้นแก่เกินไปที่เรียกว่า "ขึ้นหัว" จะมีรสจัด เนื้อฟ้าม เพราะทิ้งไว้นานบนต้น ลาบแบบนี้ราคาไม่ดี นายแข่งจะขายให้แก่บริษัททาลาบกระป๋องที่จะมารับซื้อภายหลัง ส่วนผลลาบร่วงก็จะขายในราคาร่วง ส่วนใหญ่ผู้ซื้อจะนำไปทาลาบอบแห้ง เจ้าของสวนลาบที่มีขนาดเล็กมีลาบน้อยต้น บางคนจะจัดการเก็บลาบชายเอง เพราะได้เงนมากกว่าชายเหมาะแต่ต้องเหน็ดเหนื่อยมากในการควบคุมดูแลการเก็บ การคัดเลือกและการขาย ราคาจำจ้งคนเก็บลาบพร้อมบันไดหรือเกิน วันละ 200 บาท จำจ้งแผนกใช้หรือคัดเลือกคนละ 60-80 บาทต่อวัน หลังจากการเก็บผลผลิตเรียบร้อยแล้ว เจ้าของก็จะเริ่มดูแลบำรุงรักษาต้นลาบต่อไป ค่าใช้จ่ายที่ต้องลงทุนประจำปี คือ ค่าปุ๋ย และค่าไม้ค้ำกิ่งลาบ ด้วยจะมีลมพายุพัดมาในช่วงสงกรานต์ของทุกปี ชาวบ้านเรียกลมสงกรานต์ มักจะทำหักกิ่งลาบซึ่งค่อนข้างเปราะหัก บางครั้งลมพัดแรงมากจนลาบหักก้านทั้งต้น ทำให้เกิดความเสียหายแก่ชาวบ้าน จึงหาไม้มาค้ำกิ่งไว้เพื่อช่วยป้องกันการหัก จากแรงลมและจากน้ำหนักของผลลาบ ไม้ที่ใช้ค้ำเดิมใช้ไม้เนื้อแข็งซึ่งต่อมาผุพัง ต้องมีการเปลี่ยนเสมอ ปัจจุบันไม้เนื้อแข็งราคาแพงมากเพราะไม่อนุญาตให้ตัดไม้ ชาวบ้านจึงหาซื้อไม้ไผ่มาทำไม้ค้ำลาบ ราคาละละ 14 บาท ซื่อครั้งละ 100-200 ลา พ่อค้าจะจัดส่งให้ถึงบ้าน ไม้ไผ่ค้ำจะต้องเปลี่ยนทุกปี ชาวบ้านจะต้องคอยตรวจว่าไม้ลาบไหนเก่าจะผุพัง ก็ต้องจัดการเปลี่ยนก่อนลมพายุจะมา กล่าวได้ว่าลาบเป็นพืชผลที่ไม่ต้องใช้

เครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรที่ยุ่งยากลับซับซ้อนอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ ประกอบกับเทคโนโลยีทางการเกษตร สมัยใหม่เพียงเล็กน้อยในการบำรุงรักษา ลายก็ให้ผลผลิตที่คุ้มค่า ลายที่ขายเหมาไป แม้จะได้เงินน้อยกว่า จัดการเก็บและขายเอง แต่เงินรายได้ก็มากกว่า ปลุกข้าวและพืชอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น บ้านนายอุทัย นิลพงษ์ ปลุกลายไว้บนบริเวณบ้านประมาณ 9-10 ไร่ ลายมีอายุ 20 ปี ขายได้ประมาณ 6,000 - 10,000 บาท ส่วนบ้านพ่อลูน ค่าเรื่องฤทธิ์ปลุกลายไว้บนที่ดิน 11 ไร่ จำนวน 170 ต้น ปีนี้พ่อลูนขายลายได้เงิน 1 แสน 1 หมื่น บาท โดยผู้ซื้อเหมาจะนำเงินมาให้ในวันตกลงราคา 69,000 บาท และจ่ายอีก 50,000 บาท เมื่อเก็บลายเสร็จเรียบร้อยเงินที่ได้พ่อลูนแบ่งให้ลูก ๆ และเก็บไว้ใช้จ่ายภายในครัวเรือนยาสูบสำหรับพืชเศรษฐกิจของชาวบ้านป่าตึงซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนที่มีพื้นที่ทำกินค่อนข้างแห้งแล้งเป็นพืชล้มลุกที่ต้องใช้แรงงานในการจัดการมากกว่าลายของชุมชนปากกอง ยาสูบ¹ เป็นพืชที่ชาวบ้านป่าตึงปลูกหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวดอก และทำควบคู่ไปกับข้าวนาปี ชาวบ้านจะเตรียมพื้นที่สำหรับเพาะกล้ายาสูบในพื้นที่บริเวณใกล้บ้านที่อยู่อาศัย เพื่อสะดวกในการดูแล การทำแปลงเพาะกล้าใช้จอบขุด พรวนดินแล้วทำเป็นแปลงขึ้นมา นำเมล็ดพันธุ์ยาสูบที่เก็บไว้จากปีที่แล้วหรือที่ซื้อจากเตาบ่มของทางราชการ โรยบนแปลงกล้า รดน้ำด้วยบัวรดน้ำ จนทั่วแปลงตลอดระยะเวลา 15 วัน ต้นยาสูบจะงอกขึ้นมา รดน้ำต่อไปทั้งเช้าและเย็นจนต้นยาสูบเท่าหัวนิ้วโป้ง จึงใส่ปุ๋ยผสมน้ำเล็กน้อย ในเวลาที่รอให้ต้นกล้ายาเจริญเติบโต พ่อบ้านจะไปจัดการกับพื้นที่ที่จะปลุกยาสูบด้วยการไถพรวน บางครัวเรือนจ้างรถแทรกเตอร์จากบ้านห้วยไซไร่ละ 250 บาท พ่อไถเสร็จใช้รถไถเดินตามใส่เครื่องยกร่อง ทำงานยกร่องซึ่งทำได้เร็วกว่าคนใช้จอบขุด ในเวลา 1 วัน จะยกร่องได้ 5 ไร่ แต่จะต้องทำคนเดียว ดังนั้นบางครั้งพ่อบ้านจะจ้างแรงงานรับจ้างแทน

1 สัมภาษณ์ พ่ออินตา จันดีตึง อายุ 45 ปี ณ วันที่ 12 ตุลาคม 2536 และ 4 ธันวาคม 2536 ที่บ้านเลขที่ 80 บ้านป่าตึง หมู่ 5 ตำบลห้วยยาย กิ่งอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน และสัมภาษณ์พ่อหลวงแสวง จันดีตึง อายุ 35 ปี ณ วันที่ 25 ธันวาคม 2536 ที่บ้านเลขที่ 3 บ้านป่าตึง หมู่ 5 ตำบลห้วยยาย กิ่งอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

ในราคา 150 บาท ต่อ 1 วัน หลังจากนั้นใช้จอบขุดหลุมบร่่องใช้แรงงานในครัวเรือน 2-3 คน ช่วยกัน มีพ่อบ้าน แม่บ้าน ลูก หรือ หลาน เมื่อทำหลุมเสร็จจะสูบน้ำเข้าตามร่องสวน ใช้กระบวยพลาสติกน้ำในร่องใส่หลุมให้ดินชุ่ม ตอนเช้าวันรุ่งขึ้นไปถอนกล้าในแปลงเพาะที่ละต้นใส่ในถ้วย (กระปุง) นำมาปลูกในหลุมที่เตรียมไว้ ปลูกตลอดวัน จนเสร็จ จะใช้แรงงานครัวเรือนหรือแรงงานจ้างด้วยก็ได้ จะปล่อยน้ำเข้าร่องทุกวันจนครบ 5 วัน กล้าแข็งแรงดีจึงรดน้ำปุ๋ย หลังจากนั้นจะปล่อยน้ำเข้าร่องสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ใส่ปุ๋ยอีก 2 ครั้ง พนยากันหนอนและเพลี้ย 3 ครั้ง เมื่อต้นยาสูงประมาณ 1 เมตร เริ่มออกช่อดอก ใบที่อยู่ล่างสุดจะเป็นสีเหลืองพร้อมที่จะเก็บ จะเริ่มเก็บใบยาครั้งแรก ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ยาคอ¹ ในราวต้นเดือนธันวาคม จ้างแรงงานชายและหญิง เก็บวันละ 100 บาท แล้วขนใส่รถบักอ๊พ มายังบริเวณลานบ้าน เพื่อให้ฝ่ายเสียบบยาจัดการต่อไป

ใบยาที่เก็บจากสวนยามากองรวมกันที่ลานบ้าน จะมีแรงงานจ้างรวมทั้งแรงงานในครัวเรือนเกือบทุกคนที่ทำงานได้ตั้งแต่เด็ก ไปจนถึงคนเฒ่าคนแก่ นั่งเสียบบยาเข้ากับไม้ไผ่ขนาดยาว 1 เมตร เสียบบยาให้แหลมสำหรับแทงก้านใบยาเรียงกันไป ไม้เสียบบนี้ซื้อจากรองบ่บบยา ในราคา 100 ไม้ 15 บาท แรงงานจ้างที่มาเสียบบาก็จะได้ค่าจ้างในอัตรา 100 เสียบบต่อเงิน 15 บาท แรงงานที่เชี่ยวชาญชำนาญงานจะมีรายได้วันละประมาณ 60 บาท สำหรับเด็ก ๆ จะมาช่วยในวันเสาร์ - อาทิตย์ หรือตอนเย็น จะได้ค่าขนมบ้าง 10 - 20 บาท การเสียบบยาตามลานบ้านเจ้าของเตาบบยานี้จะมีอยู่ตลอดทั้งวันและเลยไปถึงกลางคืน ถ้าเร่งมากจะถึงเที่ยงคืน ทำเช่นนี้จากเดือนธันวาคม ถึงเดือนเมษายน เมื่อยารุ่นสุดท้ายถูกเก็บจนหมด² เมื่อเสียบบยา กองรวมกันไว้ จะมีอีกแผนกหนึ่งนำไปที่เสียบบมาค์รวมกันในไม้แระค 4 เสียบบ ต่อ 1 แระค แล้วใช้ไม้ตอกปักติดไม้แระค เพื่อนำไปพาดบนคานในเตาบบม ภายในเตาบบม ซึ่งสูงประมาณ 8-10 เมตร จะมีไม้คานพาดสลับกันอยู่ในเตา แรงงานชาย 2-3 คน จะป็นนำไม้แระคไปห้อยแขวนบนไม้คานซึ่ง

1 ยาคอ หมายถึง ยาที่สุกก่อน หรือ เก็บเกี่ยวได้ก่อน เหมือนข้าวคอกและลาบคอก

2 ในการเพาะกล้ายา ปลูกยา และเก็บใบยา จะต้องทยอยทำทีละน้อย เพื่อให้ได้ผลผลิตใบยา

มีถึง 8 ชั้น เมื่อใส่เต็มเตาแล้วจะปิดเตา แล้วจุดไฟเผาเชื้อเพลิง ซึ่งเดิมใช้ไม้ฟืนที่ซื้อจากพ่อค้าที่ตัดไม้จากป่ามาขาย ปัจจุบันใช้ถ่านลิกไนท์ซึ่งซื้อจากอาเภอสี ในราคาตันละ 577 บาท เพิ่มเพียงสำหรับทะยอยเข้าบ่มานเตาบ่มยาซึ่งแต่ละครัวเรือนมี 1-2 เตาท่านั้น ความร้อนจากเตาด้านด้านนอกเตาบ่มจะส่งผ่านไปทางท่อเหล็ก ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 40 เซนติเมตร ที่วางไว้เป็นแนววนไปมาอยู่ที่พื้นของเตาบ่ม ภายในเตาบ่มมีเทอร์โมมิเตอร์วัดอุณหภูมิให้คงที่อยู่ตลอดระยะเวลา 5-7 วัน จะมีผู้ทำหน้าที่ดูแลคอยเติมเชื้อเพลิงและตรวจอุณหภูมิตลอดทั้งวัน ทั้งคืน โดยผลัดเวรกันมานอนหน้าเตาบ่มครึ่งละ 2 คน ส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของพ่อบ้านและลูกหลาน ที่เป็นชาย ทำงานในตอนกลางคืน แม่บ้านจะช่วยในตอนกลางวัน เมื่ออบยาแห้ง เป็นสีเหลืองทั่วกัน จะเปิดเตาบ่มใช้น้ำรดบนพื้นดินในเตาบ่มเพื่อทำความชื้นน้ำให้ยาไม่กรอบ นำเรคบายาลงจากชั้นเขวน ถอดจากแรคส่งลงในรางอัดทั้งไม้เสียอัดยาให้เป็นรูปสี่เหลี่ยม แล้วพันด้วยกระสอบป่าน เพื่อให้สะดวกในการขนและเก็บ หลังจากนั้นนำยามาถอดไม้เสียและคัดเลือก ใช้แรงงานหญิงได้ค่าจ้าง กิโลกรัมละ 1.50 บาท คัดตามเกรดซึ่งผู้คัดจะเข้าใจในเรื่องนี้ดี หลังจากคัดแล้วนำมาอัดด้วยเครื่องอัดเป็นลูก แต่ละลูกหนัก 70 กิโลกรัม นำไปส่งยังโรงบ่มตามโควต้า ที่ได้รับมาเตาละ 2,500 กิโลกรัม ยาสูบที่เหลืองจะขายให้กับพ่อค้าซึ่งได้ชื่อโควต้าจากโรงบ่มและชาวบ้านไว้เป็นจำนวนมาก ยาสูบที่ขายให้โรงบ่มได้รับเงินตามเกรดของยา คือ ยาซี (ยาว) กิโลกรัมละ 58 บาท ยาโบ (สั้น+งาม) กิโลกรัมละ 53 บาท ยาวี (ยาติดเชียว) กิโลกรัมละ 25 บาท

บ้านป่าตึงมีเตาบ่มที่เป็นของชาวบ้านทั้งหมด 34 เตา ชาวบ้านที่มีเตาบ่มเป็นของตนเองเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี และเป็นผู้ที่มีความขยันขันแข็งทำงานหนัก ตัวอย่างเช่น พ่ออินตา เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มีเตาบ่ม 2 เตา จะปลูกยาของตนเอง และรับซื้ออบยาสดจากผู้อื่นที่ไม่มีเตาบ่มของตนเองในราคา กิโลกรัมละ 3 บาท เพื่อให้ครบตามโควต้าที่ขอจากเตาบ่ม และบ่มไว้ขายพ่อค้าอีก รายได้ปีละประมาณ 100,000 บาท หลังจากหักค่าใช้จ่ายที่จ้างแรงงานจ้างและค่านุ้ย ยาฆ่าแมลง เชื้อเพลิง และเบ็ดเตล็ดต่างๆ ออกแล้ว (บางครัวเรือนมีรายได้สุทธิถึง

180,000-200,000 บาท) พ่ออินฉาให้สมาชิกทุกคนควรวีเรือนช่วยงานเกษตรกรรมโดยเฉพาะ
ธุรกิจขายยาสูบนี้เป็นกิจการที่ทำให้ทุกคนมีงานทำ ตั้งแต่หลานอายุ 7 ขวบ ไปจนถึงแม่ผู้ยอายุ
84 ปี นอกจากนั้นพ่ออินฉาได้จ้างญาติพี่น้องที่อยู่บ้านชุมชนเดียวกันช่วยงานทั้งการเก็บเกี่ยวผลผลิต-
การบ่มยาสูบ ญาติที่ขยันขันแข็งและอดทนจะได้เข้าร่วมงานกระบวนการผลิตนี้ทุกขั้นตอน นั้นหมายถึง
ค่าตอบแทนที่คุ้มกับความเหน็ดเหนื่อยเช่นเดียวกับพ่ออินฉาที่ต้องทำงานหนัก ตลอดฤดูกาลทำนาและ
ทำสวน เดือนที่ได้พักคือ เดือนมีนาคม และต้นเดือนเมษายนเท่านั้น แต่ผลตอบแทนสำหรับควรวี
เรือนของพ่ออินฉาเป็นเรื่องที่น่าภาคภูมิใจ เพราะพ่ออินฉามีบ้านหลังใหญ่ มีเตาบ่ม มีรถยนต์กระบะ
ยี่ห้อดีถึง 2 คัน ไว้ใช้ในงานกิจการงาน นอกจากนี้ลูกสาว 2 คน ของพ่ออินฉาได้รับการศึกษาสูง-
คนหนึ่งกำลังเรียนอยู่ที่สถาบันราชภัฏเชียงราย อีกคนหนึ่งกำลังเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายที่-
อำเภอสันกำแพง พ่ออินฉาซื้อจักรยานยนต์ให้ลูกสาวใช้ เป็นพาหนะไปโรงเรียน และอนุญาตให้
ลูกสาว ขับรถยนต์กระบะไปติดต่องานให้พ่อได้ในวันเสาร์-อาทิตย์

กล่าวได้ว่า หลังจากที่หมู่บ้านป่าตึงได้เริ่มปลูกยาสูบมาประมาณ 9-10 ปี ก็ได้พัฒนา
ฐานะทางเศรษฐกิจภายในหมู่บ้านให้ดีขึ้นกว่าเดิมที่เคยเป็นหมู่บ้านยากจน านปลูกยาสูบชาวบ้านตั้ง
แต่เด็กไปจนถึงคนชรามีรายได้พิเศษเป็นของตนเอง¹ ถึงอย่างไรก็ตามมีควรวีเรือนจำนวนมากที่
ได้ขายที่ดินทำกินของตนเองที่แห้งแล้งไปแก่นายทุนผู้มั่งคั่งตระกูลหนึ่ง ของจังหวัดเชียงใหม่ จึงมี
ฐานะยากจนและประกอบอาชีพรับจ้างเสียส่วนใหญ่

การจัดการกับที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ภายในควรวีเรือน

ควรวีเรือนบ้านปากทองมีการจัดการกับที่อยู่อาศัยในปัจจุบันแตกต่างไปจากอดีตอย่างมาก
เนื่องจากการรับเอาความทันสมัยจากสังคมเมืองมาทั้งโดยผ่านหัวหน้าควรวีเรือนที่ได้รับการศึกษา
ระดับสูง หรือสมาชิกควรวีเรือนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาระดับสูงและไปทำงานในเมือง ภาพของ
ที่อยู่อาศัยแบบเก่ามีให้เห็นน้อยมาก และที่ยังคงหลงเหลืออยู่นั้น เป็นที่อยู่ของคนเฒ่าคนแก่ที่ลูก

¹ สัมภาษณ์ นายพงษ์ แก้วกรองทอง ปลัดอำเภอ ตำแหน่งเจ้าหน้าที่พัฒนากร กิ่งอำเภอ-
บ้านธิ ๓ ที่ทำการกิ่งอำเภอบ้านธิ วันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2535

หลาแยกครอบครัวไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่อื่นหรืออยู่บริเวณใกล้เคียง ผู้วิจัยจึงได้เห็นบ้านแบบเก่าในชุมชนนี้บ้าง ทำให้สามารถจินตนาการถึงการจัดการกับที่อยู่อาศัยในอดีตจากปากคำของชาวบ้านได้

ในอดีตบ้านของครัวเรือนฐานะดีประกอบด้วยห้องต่างๆ คล้ายกับครัวเรือนปานกลางและยากจน คือ ห้องโถง ห้องนอน ห้องครัว ห้องสุขา หากแต่ครัวเรือนรวยจะมีขนาดของห้องที่ใหญ่กว่ามากและแตกต่างกันในวัสดุที่ใช้ก่อสร้าง บ้านของครัวเรือนรวยจะสร้างด้วยไม้สักหรือไม้ราคาแพงอื่น ๆ มีขนาดใหญ่โตกว้างขวาง ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านสองชั้นได้ดูสูง ใต้ถุนบ้านเป็นดินเรียบใช้ในงานกิจกรรมนั่งเล่นพูดคุยของสมาชิกครัวเรือนและเพื่อนบ้าน บางครั้งใช้ในงานกิจกรรมคัดเลือกพันธุ์พืช ตาข้าว ทอผ้า บรรจูลายเส้นแข่ง หรือเป็นที่ซึ่งสายส่งขาย ทั้งเป็นที่จัดงานตามประเพณีต่างๆ เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานบวช เมื่อขึ้นบันไดบ้านไปชั้นบน ก่อนจะถึงเตียงหรือห้องโถง จะถึงชานบ้านเป็นพื้นที่ไม่กว้างขวางนัก อาจใช้วางรองเท้าและเครื่องใช้บางอย่าง ปกติชานบ้านมีไว้สำหรับเป็นพื้นที่ก่อนถึงห้องโถงเท่านั้น ห้องโถงเป็นห้องขนาดใหญ่ที่ใช้สำหรับกิจกรรมต่างๆ หลาอย่างของครัวเรือน สมาชิกครัวเรือนทุกคนจะใช้ห้องนี้เป็นที่รับแขก นั่งเล่นรับประทานอาหาร หรือแม้แต่เป็นที่นอนของแขกที่ต้องอาศัยพักแรม บริเวณอันกว้างขวาง จะมีเก้าอี้ 2-3 ตัว หรือ เสื่อขนาดใหญ่ไว้ มีตู้ใส่เครื่องใช้สำหรับต้อนรับแขก และของสวยงามของครัวเรือนที่ใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น สลุงเงิน (ขันเงินขนาดใหญ่) ที่นอน หมอน สำหรับแขกที่จะมาพัก ช่างชานบ้านจะมีเตียง เป็นที่วางภาชนะใส่ผ้าไว้สำหรับสมาชิกในครัวเรือนค้มหลังอาหาร เตียงนี้จะทำเป็นช่องยื่นออกไปมีหลังคาสวยงาม เป็นสัญลักษณ์ของชาวเมืองเหนือ ถัดจากเตียงจะเป็นห้องนอนของสมาชิกครัวเรือนทุกคน ในห้องมีตู้ และหีบใส่เสื้อผ้า รวพาดผ้า และมุ้ง หมอน ที่นอน พับเก็บไว้ เมื่อนอนจะปูที่นอนและกางมุ้ง นอนในห้องเดียวกัน ใช้มุ้งเป็นเหมือนม่านกันแบ่งแยกจากกันเท่านั้น ห้องนี้เป็นห้องที่สมาชิกใช้ประโยชน์น้อยที่สุด ถัดจากห้องนอนเป็นห้องครัวหรือครัวไฟ ภายในห้องครัวมีเครื่องใช้ในครัวหลายชนิด (ตารางที่) ซึ่งผู้ที่เข้ามาใช้ห้องมีมากที่สุดคือ แม่บ้าน และสมาชิกที่เป็นหญิงที่โตแล้ว สำหรับห้องน้ำ ห้องส้วมนิยมสร้างไว้แยกต่างหากจากตัวบ้านเป็นแบบง่าย ๆ ไม้ตกแต่ง เดิมเป็นส้วมหลุมต่อมาพัฒนาเป็นส้วมซึม

ครัวเรือนฐานะรวย ที่เป็นครอบครัวขยาย เมื่อพ่อแม่กลายเป็นพ่อช่วยแม่ช่วย มีหลานที่เติบโต จะกันห้องนอนให้ครอบครัวของลูกชาย-ลูกสะใภ้ต่างหาก บางครั้งเหลือแต่แม่ช่วย แม่ช่วยอาจจะออกมานอนที่ห้องโถง แล้วให้ครอบครัวใหม่ ที่มี พ่อแม่ลูกนอนในห้องนอนทุกคน มีมุ้งแบ่งแยกเช่นเดิม ส่วนใหญ่ในการกินอยู่หลับนอน สมาชิกทุกคนต่างรู้สึกว่าจะไม่มีปัญหาที่จะทำร่วมกัน ถ้าหากมีลูกหลานญาติพี่น้องมาอาศัยอยู่ด้วย ก็จัดให้นอนที่ห้องโถง ครัวเรือนจะไม่มีแบ่งบ้านให้ผู้ใดคนเช่าอยู่อาศัย

บ้านของครัวฐานะยากจนและปานกลางสมัยก่อนจะสร้างด้วยไม้ไผ่ หรือไม้เศษที่พอหาได้ หลังคามุงด้วยคาหรือตองติง มีขนาดไม่ใหญ่นัก เมื่อมีเงินบ้างอาจเปลี่ยนหลังคาเป็นดินขอห้องนอนบ้างเป็นห้องเล็กๆ ห้องนอนขนาดเล็กที่พ่อแม่ลูกนอนรวมกัน พ่อช่วยแม่ช่วยนอนที่ห้องโถงเล็ก บางบ้านพื้นบ้านเป็นไม้ไผ่แล้วปูทับด้วยเสื่อที่สานด้วยกก ไม่มีที่นอน มีแต่หมอนและมุ้ง ฐานะปานกลางจะมีที่นอนที่ทำด้วยผ้าฝ้ายแล้วยัดหนุนด้วยตนเอง ห้องครัวอยู่ตรงชอกบ้าน ในห้องครัวมีเพียง ก้อนเส้าเตาไฟ และหลัว (หิน) ไม้จุกไฟ ทำอาหารรับประทานกันที่ห้องโถง พื้นที่ข้างล่างที่ไม้กว้างนัก อาจจะเป็นที่นั่งเล่น ทำกิจกรรมของครัวเรือนหลายอย่าง มีกองหิน บางทีเลี้ยงไก่ หรือ เลี้ยงหมูที่ใต้ถุนบ้านนี้ ส่วนการขับถ่าย ขับถ่ายที่หลุมซึ่งไม่มีฝาปิดกั้น และใช้ไม้ในการทำความสะอาด

ครัวเรือนในบ้านป่าดงมีความแตกต่างเล็กน้อยในการจัดการที่อยู่อาศัย บ้านเรือนของครัวเรือนฐานะรวยไม่ปราณีแต่มีขนาดกว้างใหญ่ ด้วยใกล้กับบริเวณป่าไม้ การใช้ห้องต่าง ๆ ของสมาชิก การจัดการแบ่งสรรที่อยู่อาศัยให้แก่สมาชิกคล้ายคลึงกับบ้านปากก่อง และครอบครัวเป็นแบบขยายเช่นเดียวกัน การนอนในห้องเดียวกัน และการทำกิจกรรมภายในครัวเรือนร่วมกันเป็นเรื่องปกติธรรมดา ส่วนครัวเรือนยากจนก็มีลักษณะบ้านที่แตกต่างมากนัก ในเรื่องของการใช้ห้องสุขา ชาวบ้านป่าดง เมื่อยังอยู่กันไม่มากนักในชุมชนนิยมขับถ่าย บริเวณป่าละเมาะ บางบ้านมีหลุมที่มีไม้พาดสำหรับนั่งขับถ่าย บางบ้านที่มีฐานะดีจะฝากันข้าง

การก่อสร้างบ้านเรือนของครัวเรือนในสองชุมชน ในอดีต บ้านปากก่องจะว่าจ้างให้ช่างไม้ไปสั่งซื้อไม้จากอำเภอลี่ จังหวัดลาหุณาใช้สร้างบ้าน ราคาไม้อย่างดีในสมัยนั้นแพงสูง

เพราะมีอยู่มาก ครัวเรือนบ้านป่าตึงบางบ้านจะซื้อไม้จากชาวบ้านที่ไปตัดมาจากป่ามาเลี้ยงเอง ญาติพี่น้องและพ่อบ้าน จะช่วยกันก่อสร้างบ้านตามความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ บ้านที่สร้างด้วยไม้ไผ่จะใช้เวลาเพียง 1 วัน ในการทำ เพราะมีเพื่อนบ้าน ญาติ พ่อน้องมาช่วยกันหลายคน ส่วนบ้านไม้หลังใหญ่ใช้เวลา 7-9 วัน เจ้าของบ้านต้องทำอาหารอย่างดีเลี้ยงผู้ที่มาช่วยงาน และถ้าหากญาติมิตรมีการรื้อบ้านสร้างใหม่ หรือซ่อมแซมบ้านบ้างก็จะไปช่วยตอบแทน

ปัจจุบัน การปลูกถ่ายเพิ่มขึ้นของครัวเรือนบ้านปากกอง และชายได้ราคาดีในตลาด ทำให้ครัวเรือนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น ครัวเรือนรวยสร้างที่อยู่อาศัยแบบสมัยนิยมมีทั้งชั้นเดียวและสองชั้น ทั้งตึกและไม้ ถ้าเป็นตึกใช้ปูนซีเมนต์ แบบชั้นเดียวจะจ้างผู้ออกแบบและจ้างผู้รับเหมาก่อสร้างมาสร้างให้ เพราะถือว่า แบบบ้านสมัยใหม่นั้นช่างชาวบ้านรุ่นเก่าไม่สามารถทำได้ สำหรับบ้านใหม่แบบสองชั้น สร้างแบบเรือนไทยสมัยนิยมทำด้วยไม้สักทอง ก็ออกแบบและจ้างช่างที่ชำนาญงานไม้มาสร้างเป็นพิเศษ บ้านแบบเรือนไทยนี้มีอยู่เพียงหลังเดียวในหมู่บ้านนี้ เป็นบ้านของพ่อค้าผู้มั่งคั่งที่ต้องการแสดงฐานะของตนเอง เพราะไม้สักทองเป็นไม้หายากและราคาแพงมากานปัจจุบัน นอกจากบ้านของครัวเรือนรวย ก็จะมีบ้านของครัวเรือนฐานะปานกลาง ที่ปลูกแบบธรรมดาทั่วไป ส่วนใหญ่ยังคงใช้ไม้เก่ามีแบบไม้ทูลุรา ขนาดไม้ใหญ่ ส่วนครัวเรือนยากจนซึ่งมีอยู่ไม่มากนักจะมีบ้านหลังเล็ก ทำด้วยไม้เก่า ซ่อมซ่อม แต่ไม่มีบ้านที่สร้างด้วยไม้ไผ่และมุงหลังคาตองตึงแล้ว การช่วยเหลือกันรื้อบ้าน สร้างบ้าน ระหว่างเพื่อนบ้านกันมีให้เห็น ในกลุ่มคนยากจนจะมาช่วยกันบ้าง เพราะครัวเรือนยากจนไม่มีเงินจ้างช่างมาทำที่

ที่อยู่อาศัยของชาวบ้านป่าตึงแม้จะเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่ชาวบ้านยังคงสร้างบ้านด้วยไม้เก่า และบ้านส่วนใหญ่ได้สร้างมานานพอสมควร บ้านที่ทำด้วยปูน หรือเป็นตึกไม้ไผ่บ้านของครัวเรือนที่ร่ำรวย แต่เป็นครัวเรือนฐานะปานกลางที่นิยมเปลี่ยนรูปแบบบ้านของตนเองจากหลังเก่าที่ดูไม่สวยงามเป็นบ้านตึกหลังเล็กดูน่ารักและสวยงามขึ้น การก่อสร้างบ้านใหม่มักจะเกิดจากพ่อบ้านเป็นช่างก่อสร้างไปรับจ้างทำงานก่อสร้างหรือรับเหมาก่อสร้างในเมือง ได้รับการถ่ายทอดรูปแบบและวิธีการก่อสร้างที่ทันสมัยมา จึงนำมาสร้างบ้านตนเอง ทั้งนี้ได้ใช้อุปกรณ์เครื่องมือจากที่มีขายอยู่โดยไม่ต้องหาซื้อใหม่ บ้านที่หลังใหญ่แสดงฐานะที่มั่งคั่ง เป็นบ้านไม้สักทองชั้น-

เดี่ยวยกพื้นสูง ขนาดใหญ่มาก แต่ฝีมือการก่อสร้างยังไม่ดีนัก เป็นช่างไม้ในหมู่บ้านที่เป็นญาติกัน มารับจ้างทำ บ้านแบบนี้มีอยู่ 2 หลังในหมู่บ้านนี้ ช่าง ๆ บ้านของครัวเรือนรวยจะมีอยู่ หรือ หลงข้าวสำหรับเก็บข้าวเปลือก และมีเตาต้มยาสูบ 1-2 เตา แสดงถึงฐานะที่มั่นคงของครัวเรือน และความขยันขันแข็งของสมาชิกในครัวเรือน

ในบริบทของวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยที่ชาวบ้านทั้งสองชุมชน จะต้องปรับเปลี่ยนที่อยู่อาศัยของครัวเรือนตนเองให้เป็นที่พักอาศัยของสมาชิก และอยู่ในความสามารถของครัวเรือนที่จะแสวงหามาได้นั้น ทำให้ทุกคนในครัวเรือนต้องอดทนและขยันขันแข็ง เพราะวัสดุก่อสร้างและอุปกรณ์สิ่งของเครื่องใช้ในการสร้างบ้าน เพื่ออยู่อาศัยนั้นต้องซื้อหาได้ในราคาไม่แพงนัก ครัวเรือนในชุมชนปากก่องคูจะมีปัญหาน้อยกว่าครัวเรือนในชุมชนป่าตองในการสร้างที่อยู่อาศัยแบบสมัยใหม่อย่างแน่นอน

ในการสร้างที่อยู่อาศัยทุกครัวเรือนย่อมต้องคำนึงถึงความปลอดภัย ครัวเรือนในบ้านปากก่องคูและบ้านป่าตองแม้ว่าจะจะเป็นครัวเรือนชนเมืองที่ค่อนข้างทันสมัย แต่ลักษณะของความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบอยู่ร่วมกันฉันท์ญาติมิตร ทำให้บ้านแต่ละหลังของชาวบ้านไม่มีรั้วบ้านเช่นเดียวกับที่อยู่อาศัยของชาวชนบททั่วไป การแสดงขอบเขตของที่อยู่อาศัยในครอบครองของครัวเรือน มีเพียงแนวต้นไม้ที่ปลูกไว้เมื่อปี พ.ศ. 2535 ตามสมัยนิยม คือ ต้นชาสีทอง¹ ทุกบ้านไม่มีประตูรั้วบ้าน การเดินทางไป-มาติดต่อกันระหว่างชาวบ้านจะใช้เส้นทางเดินที่ไม่เป็นทางการของชุมชน คือ เดินจากบ้านนั้นทะลุผ่านข้างบ้านนี้หลังบ้านนั้น หรือหน้าบ้านของเพื่อนบ้านอีกสัก 10 บ้านได้ตามสบาย ถนนภายในชุมชนสร้างไว้เป็นทางคมนาคมสำหรับรถยนต์และรถจักรยานยนต์มากกว่า และแม้ว่าบ้านทุกหลังจะปลูกสร้างในแบบที่ปลอดภัยแล้ว แต่มักจะมีสมาชิกวัยสูงอายุของครัวเรือนอยู่ดูแลที่บ้าน รวมทั้งช่วยดูแลบ้านของลูก ๆ หลาน ๆ ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง

1 มีเฉพาะในชุมชนบ้านปากก่อง

เคียงด้วย ความรู้จักคุ้นเคยระหว่างชาวบ้านป่าดงที่แทบทุกครัวเรือนเป็นญาติกันนั้น ทำให้สามารถทราบได้ทันทีที่มีคนแปลกหน้าออกชุมชนเดินทางเข้ามาในหมู่บ้าน

กล่าวได้ว่า ครัวเรือนสมัยใหม่ได้แบ่งแยกออกเป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีสมาชิกจำนวนน้อย จึงไม่มีปัญหาในการจัดการด้านที่อยู่อาศัยในครัวเรือนที่มีครอบครัวขยายในบ้านป่าดง มีบ้านขนาดใหญ่ ที่จัดสรรที่อยู่ให้แก่สมาชิกได้อย่างทั่วถึง การใช้ห้องต่างๆ ร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือน ยากจนก็ไม่ทำให้เกิดปัญหาเช่นกัน ทั้งนี้ครัวเรือนยังคงดำรงรักษาความมั่นคงปลอดภัยไว้ด้วยความสัมพันธ์แบบประมุขของชาวชนบท ที่ไม่ต้องพึ่งพาสุนัข หรือยาม ดังเช่นหมู่บ้านจัดสรรในเมืองใหญ่

การจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติ

1. ทรัพยากรดิน ดินของทั้งสองชุมชนมีความแตกต่างกันดังกล่าวแล้ว ทำให้ชาวบ้านปลูกพืชพันธุ์ที่แตกต่างกัน และมีวิธีการจัดการกับดินของตนแตกต่างกันไปตามชนิดของพืชที่เพาะปลูก ชาวบ้านบ้านปากก่องผู้เขาคีที่ได้ดินร่วนอุดมด้วยปุ๋ยธรรมชาติจากลาน้ำบึงข้าง จึงใช้ปุ๋ยน้อยในการเพาะปลูก แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ปัจจุบันชาวบ้านนิยมใช้ปุ๋ยเคมี กับพืชยืนต้น คือลำไยและพืชล้มลุกคือ ผักและไม้ดอก เนื่องจากชาวบ้านต้องการผลิตผลในปริมาณมากเพื่อรายได้ดี ทั้งนี้แตกต่างไปจากในอดีตที่ชาวบ้านนิยมใช้ปุ๋ยมูลสัตว์หรือปุ๋ยคอกกับพืชพันธุ์ธัญญาหาร เพราะไม่ได้มุ่งหวังผลทางเศรษฐกิจ สำหรับชาวบ้านป่าดงใช้ปริมาณปุ๋ยเคมีมากกว่า ด้วยพื้นที่การเปลี่ยนสูตรของปุ๋ยที่ใช้และเพิ่มปริมาณปุ๋ย และจำนวนครั้งที่ใส่ปุ๋ย นอกจากนี้ชาวบ้านมีวิธีการจัดการกับดินตามชนิดของพืชที่ปลูก นั่นคือ ชาวบ้านบ้านปากก่องเลิกทานาแล้วจึงไม่ต้องไถ คราด พรวนดินในทุ่งนาเพื่อปลูกข้าว เพียงแต่ขุดหลุมในบริเวณที่เคยเป็นนา นากล้าลำไย (กิ่งตอน) ลงปลูก ดูแลบำรุงรักษาเพื่อคอยเก็บผลิตผลเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ทรัพยากรเครื่องมือ เครื่องใช้ และเทคโนโลยีที่ใช้ในการทานาได้หมดไปในเด็กหนุ่มนี้ ส่วนในการจัดการดินเพื่อทานาสวนผัก และดอกไม้ใช้จอบขุดพรวนดิน บัวรดน้ำ และบำรุงด้วยปุ๋ย สำหรับบ้านป่าดงการจัดการกับดินในการทานาใช้รถไถเดินตามหรือควายเหล็กไถและคราด ส่วนการจัดการดินเพื่อทานาสวนยาสูบ สวนพริก ใช้เครื่องมือแบบง่ายที่ใช้อยู่คือ จอบ และบัวรดน้ำ บำรุงดินด้วยปุ๋ยเคมี

ในเรื่องดินกล่าวได้ว่าที่ดินทำกิน หรือที่ดินที่ใช้ในการเกษตรมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับชาวชนบท ถ้ามีที่ดินก็ได้ปลูกข้าวไว้กิน และถ้ามีที่ดินมากก็จะมีข้าวเหลือไว้ขายจำนวนมาก ทำให้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี แต่ทั้งนี้ที่ดินนั้นจะต้องประกอบด้วยความอุดมสมบูรณ์ และมีน้ำเพียงพอ ดังเช่นที่ดินของบ้านปากกอง ซึ่งพบว่า ครัวเรือนที่มีที่ดินมากที่สุดมีถึง 30 ไร่ ครัวเรือนที่มีที่ดินน้อยที่สุดมี 1-2 ไร่ ส่วนครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินเลยนั้นเกิดจากสาเหตุ 2 ประการคือ ครัวเรือนได้ขายที่ดินที่มีอยู่ให้แก่ผู้ที่มาลงทุนทำบ้านจัดสรร หรือขายแก่เพื่อนบ้าน หรือคนในเมืองที่มาซื้อเพื่อทำสวนลาเีย อีกประการหนึ่ง คือ ครัวเรือนได้แบ่งสรรที่ดินที่มีอยู่ให้แก่ลูกหลานจนกลายเป็นที่อยู่อาศัยไปหมด เพราะที่ดินที่นำมาแบ่งนั้นมีจำนวนน้อย ปัจจุบันมีครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินในบ้านปากกอง 90 ครัวเรือน ส่วนใหญ่หัวหน้าครัวเรือนรับราชการ หรือ รับจ้างทั่วไป การจัดการแบ่งสรรที่ดินของชาวบ้านปากกอง จะทำต่อเมื่อหัวหน้าครัวเรือนและภรรยาที่มีอายุมากขึ้นไม่สามารถทำการเกษตรได้แล้ว บุตรชาย และหรือ บุตรเขย จะเป็นผู้ทำงานในนา ในสวนแทนพ่อแม่ ในระยะแรกยังถือว่าทำนาที่พ่อแม่ ผลผลิตที่ได้จะนำมารวมกันไว้ในยุ้งฉาง เพื่อใช้กินรวมกันในครัวเรือน จนกว่า พ่อแม่จะเห็นว่าลูกของตนมีความสามารถที่จะดูแลงานของครัวเรือนได้ ก็จะยกที่ดินแบ่งให้ลูกๆ ทุกคน ในอดีตการจัดแบ่งที่ดินจะไม่กระทำจนกว่าพ่อแม่จะตายจึงตกลงแบ่งกัน ในหมู่พี่น้อง ใครทำกินตรงไหนก็เอาตรงนั้นไป ปัจจุบันเมื่อมีการจัดทำโฉนดที่ดินและเอกสารสิทธิ์อื่นๆ จึงมีการแบ่งสรรกันให้เรียบร้อยก่อนพ่อแม่จะเสียชีวิต โดยเฉพาะในครัวเรือนที่ลูกๆ มีการศึกษาในระดับสูงและไปทำงานในเมือง ทั้งนี้เนื่องจากที่ดินมีราคาแพงขึ้นอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันราคาซื้อขายที่ดินบริเวณบ้านปากกอง ที่ดินติดถนนใหญ่ ชายในราคาไร่ละ 1 ล้านบาท ที่ดินที่อยู่ลึกเข้าไป ถ้ามีต้นลาเียราคาไร่ละ 7-8 แสนบาท ถ้าไม่มีต้นลาเียราคาไร่ละ 6-7 หมื่นบาท การแบ่งที่ดินระหว่างสมาชิกในครัวเรือนจะมีการพูดคุยกันระหว่างพ่อ แม่ ลูก เพื่อให้ทุกคนได้รับความพึงพอใจ

ครัวเรือนในบ้านปากกองในอดีต จัดการให้ครัวเรือนของตนเองมีที่ดินทำกินด้วยการเลือกที่ดินที่ตนเองพอใจในป่าแล้วแผ้วถางผืนที่ดินสำหรับการเพาะปลูกของครัวเรือนในที่สุด ใครมีความสามารถทำได้มากก็จะได้ที่ดินมาก ครัวเรือนที่มีที่ดินมากที่สุดมีถึง 50-60 ไร่ และตกทอดมาถึงรุ่น

ลูกหลาน ใครชนก็สามารถดูแลรักษาไว้ได้ บางครัวเรือนได้ขายที่ดินให้แก่ผู้อื่น และหรือนายทุนเจ้าของที่ดินรายใหญ่เนื่องจากความแห้งแล้ง และราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ ปัจจุบันครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินมีจำนวนถึง 150 ครัวเรือน ที่ดินของชุมชนร้อยละ 50 เป็นของนายทุนผู้มั่งคั่งตระกูลหนึ่งของเชียงใหม่ ชาวบ้านเช่าที่ดินทำกินจากนายทุน เพื่อปลูกข้าวไร่กินและปลูกยาสูบเป็นรายได้เพิ่มเติม การจัดสรรที่ดินของครัวเรือนที่มีที่ดินจะให้บุตรและบุตรเขย หรือสะเน่ ทำกินในที่ดินของครัวเรือนไปตามความสามารถของครอบครัว โดยยังไม่แบ่งที่ดิน ครอบครัวยุคใหม่อยู่กับพ่อแม่ก็จะได้ครอบครองที่ดินจำนวนมากกว่า รวมทั้งที่ดินบริเวณบ้านที่อยู่อาศัย ส่วนครอบครัวไหนแยกออกไปอยู่ต่างหากก็จะได้ที่ดินตามที่ตกลงกันระหว่างสมาชิกในครัวเรือน การจัดสรรอย่างเป็นทางการจะทำได้เมื่อ พ่อแม่เสียชีวิตแล้ว ปัจจุบันราคาซื้อขายที่ดินในชุมชนนี้ ประมาณไร่ละ 1 แสนบาท ผู้ที่มาซื้อที่ดินนอกจากนายทุนดังกล่าวไม่มีใครต้องการที่ดินทำกินที่ค่อนข้างแห้งแล้ง ส่วนนายทุนจะซื้อไว้สำหรับทำโรงงานอุตสาหกรรมในอนาคต นอกจากนี้ในปี 2535 ทางการได้สร้างถนนขนาด 4 ช่องทาง เดินรถจากอำเภอหางดงไปเชียงใหม่ ผ่านที่ดินของชุมชนนี้ซึ่งชาวบ้านคาดว่าจะทำให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้น และจะมีการซื้อขายที่ดินเพื่อวัตถุประสงค์อื่น ๆ นอกเหนือจากการเกษตรกรรม (ถนนนี้จะเสร็จเรียบร้อยปี พ.ศ. 2537)

2. ทรัพยากรน้ำ การจัดการในเรื่องน้ำที่ใช้ในการเกษตรกรรมของชาวบ้านปากกองในอดีตเป็นลักษณะร่วมแรงร่วมใจโดยมีคณะกรรมการของชุมชนเป็นผู้จัดการ มีแก้มืองหรือแก้น้ำเป็นหัวหน้า น้ำเหมืองจะใช้ในการทำนาตอ (นาปรัง) ดังนั้นเมื่อใกล้ฤดูทำนาจะต้องขุดลอกเหมืองพุดาคา ที่ดินเขินอยู่หน้าไหลโดยสะดวก หัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกครัวเรือนที่แข็งแรงของครัวเรือนที่ทำนาจะต้องไปร่วมในการขุดลอกเหมือง ครัวเรือนละ 1 คน หรือมากกว่า ถ้าหากในครัวเรือนนั้นไม่มีใครที่จะทำงานนี้ได้ ต้องจ้างคนที่ไม่มيناไปช่วยขุดแทน หัวหน้าเหมืองผาย จะต้องคอยควบคุมดูแลให้ทุกคนได้ทำงาน โดยให้ครัวเรือนที่มีที่นา ไร่ ขุดลอกเหมืองเป็นระยะทาง เมตร ชาวบ้านทุกคนต่างรู้หน้าที่นี้ดี เมื่อถึงเวลาที่แก่ผายหรือหัวหน้าเหมืองผายประกาศวันที่จะไปขุดเหมือง ทุกคนจะแบกจอบ แบกเสียม บ้างก็เดิน บ้างก็ขี่รถถีบ (รถจักรยาน) มุ่งไปยังเหมือง เพื่อช่วยกันทำงาน ทุกคนจะห่อข้าวกลางวันไปรับประทาน บางคนที่บ้านอยู่ใกล้

ก็จะกลับไปบ้านในตอนกลางวัน การทำงานโดยพร้อมเพรียงกันเช่นนี้ ใช้เวลาในการขุดลอกเหมืองเพียง 2 วัน เท่านั้น สำหรับเหมืองชอย ที่จะนำน้ำไปยังเรือสวนไร่นาของแต่ละครัวเรือนนั้น สมาชิกในครัวเรือนก็จะมาช่วยกันขุดลอก หรือ อาจจะใช้แรงงานจ้าง ต่อมาในยุครัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ มีโครงการเงินผันที่จ่ายเงินค่าจ้างให้แก่ชาวบ้านในการทำงานให้แก่ชุมชน เมื่อชาวบ้านไปขุดลอกเหมืองผายจึงได้รับค่าจ้างที่นำไปใช้จ่ายในครัวเรือน ดังนั้นเมื่อบางคนไม่ต้องการค่าจ้างก็จะไม่มาทำงาน และทำให้แรงงานรับจ้างจำนวนมาก ซึ่งไม่มีที่ดินทางการเกษตรมารับจ้างทำงานนี้ ทำให้ระบบความร่วมมือภายในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปเป็นลักษณะการทำงานเชิงพาณิชย์ ต่อมา ปี พ.ศ. 2536 พ่อหลวงนรินทร์ (ผู้ใหญ่บ้าน) ได้ติดต่อกับบริษัทชายดินและทราย ซึ่งมีอุปกรณ์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาช่วยขุดลอกเหมืองพญาคำ ตลอดสายโดยประสานงานร่วมมือกับผู้ใหญ่บ้าน และกำนันในหมู่บ้านและตำบลที่ลาเหมืองนี้ไหลผ่าน ได้มีสัญญาตกลงกันว่า ทางบริษัทจะนำรถแมคโครขุดลอกเหมืองพญาคำ ตลอดสายโดยไม่คิดค่าใช้-จ่ายใด ๆ ทางบริษัทจะได้คืนที่ขุดจากลาเหมืองและริมตลิ่งเหมืองเป็นค่าตอบแทน ดินบริเวณนี้เป็นดินร่วนคานิดดีซึ่งเป็นที่ต้องการของบรรดาหมู่บ้านจัดสรรจำนวนมากในเชียงใหม่ หลังจากขุดเสร็จใช้เวลาเพียง 1 เดือน ลาเหมืองพญาคำจะลึกและกว้างออกไปทำให้น้ำไหลซึมออกมาจนเต็มเป็นน้ำที่ใสสะอาดมาก ชาวบ้านเล่าว่าก่อนที่จะทำการขุดลอกครั้งนี้ น้ำในเหมืองแห้งขอดและลาเหมืองสกปรก เพราะขาดการดูแลมานาน ชาวบ้านจะอาศัยน้ำในลาเหมืองหล่อเลี้ยงต้น-ลาวย และปล่อยน้ำเข้าเหมืองชอย สำหรับการปลูกผัก และดอกไม้กันนาชนิด เป็นรายได้ที่ทำให้ครัวเรือนในชุมชนปากก่องมีฐานะดี

ในฤดูแล้งแม้ว่าน้ำในลาเหมืองพญาคำจะมีอยู่เสมอ แต่ส่วนลายนของชาวบ้านปากก่องบางส่วนเท่านั้นที่อยู่ติดกับลาเหมือง ส่วนใหญ่จะมีระยะทางห่างจากลาเหมืองออกไปในทุ่งนา และน้ำในลาเหมืองอาจจะไม่เพียงพอที่จะใช้กับสวนลายนทั้งหมด ชาวบ้านจึงขุดบ่อน้ำบาดาล (ตอกบาดาล) โดยจ้างช่างขุดเจาะมาขุดหาในราคาบ่อละ 1,500-2,000 บาท ขุดลึกประมาณ 9 เมตร ใช้เครื่องปั้มน้ำขึ้นมารดต้นลาวย การรดน้ำลาวยแต่ละครั้ง (คูหน้า บทที่) จะต้องใช้น้ำในปริมาณมาก โดยต่อท่อพลาสติกขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 4 นิ้ว เข้ากับเครื่องปั้มน้ำนำไปยัง

โคนต้นลาวยที่ละต้นให้ชุ่มจนทั่วทุกต้น ดังนั้นครัวเรือนใดมีต้นลาวยมากก็ต้องเจาะบ่อบาดาล-
หลายบ่อด้วยกันจึงจะเพียงพอ

ในอดีตยังมีการจัดการน้ำของชาวบ้านปากกองอีกเรื่องหนึ่งคือ การซ่อมแซมเหมืองฝาย
ชาวบ้านเรียกว่า ลงเหมืองตีฝาย หลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว ทุกครัวเรือนต่างว่าง-
งานและสบายใจ ฝายของเหมืองพญาควาอยู่ที่บ้านท่าศาลา เมื่อถึงเดือนกุมภาพันธ์ชาวบ้านจะหา
ไม้ชนิดต่างๆ มาเตรียมไว้เพื่อทำฝาย มีกฎเกณฑ์ของชุมชนว่า ใครทำมากก็ต้องนำไม้ไปตี
ฝายมาก จำนวนที่นำ 1 ไร่ ต่อไม้ 1 เล่ม ยาว 3 วา เมื่อถึงวันนัดทุกคนจะเดินทางจากหมู่-
บ้านไปยังท่าศาลา เป็นระยะทางประมาณ 16 กิโลเมตร โดยใช้รถจักรยาน หรือ เกวียน (ล้อ-
วัว) บรรทุกไม้ไปยังฝาย สมัยก่อนไม้ที่นำไปตีฝายหาได้ง่าย บางทีใช้ไม้ไผ่ด้วย การตีฝายจะใช้-
ก้อนไม้ขนาดใหญ่ตอกไม้ลงไปในดิน หลังจากรื้อฝายเก่าที่ผุพังและจะซ่อมแซมส่วนที่หลุดลอยไป
กับน้ำ การซ่อมแซมเหมืองฝายนี้ทุกครัวเรือนจะรู้หน้าที่ของตนเองดีและพร้อมจะไปทำงานกับครัว
เรือนอื่น ๆ ในชุมชน ความร่วมมือร่วมแรงทำให้สนุกสนาน ไม่น่าเบื่อและได้งานที่สำเร็จได้ไม่
ยากนัก หลังจากการซ่อมแซมเสร็จแล้ว แก่ฝายจะต้องคอยดูแล ถ้าหากมีปัญหาเกิดขึ้นก็ต้องมา
ช่วยกันอีก ปัจจุบันทางการชลประทานได้เข้าดูแลเหมืองพญาควา โดยเปลี่ยนแปลงฝายไม้เป็น
ฝายคอนกรีต เพื่อความคงทน ชาวบ้านจึงไม่ต้องเดินทางไปซ่อมเหมืองฝายอีก

สำหรับน้ำใช้ในครัวเรือนของชาวบ้านปากกอง จะเป็นน้ำบ่อที่ขุดไว้ตั้งแต่สมัยก่อน ครัว-
เรือนฐานะดีจะใช้เครื่องปั้มน้ำขึ้นมาตามท่อที่ต่อไว้ทั่วบริเวณบ้านมาใช้สอยในครัวเรือน ครัว-
เรือนยากจนจะใช้ภาชนะ (น้ำคู้) ผูกเชือกลงไปตักบ่อขึ้นมาใส่เอียงน้ำไว้ใช้ต่อไป เช่นเดียวกับ
น้ำดื่ม ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาสูง และไปทำงานในเมืองจะซื้อน้ำที่ขายเป็นขวด-
ขนาดใหญ่ไว้ให้สมาชิกครัวเรือนดื่ม ขณะที่ครัวเรือนยากจนจะตักน้ำที่ตักจากบ่อน้ำใช้นั้นเอง บาง
ครัวเรือนจะเจาะบ่อบาดาลแล้วสูบน้ำขึ้นมาใช้ในครัวเรือน และใช้กับพืชผักผลไม้ในบริเวณบ้าน-
ด้วย

ครัวเรือนบ้านป่าตึงจัดการกับลาเหมืองแม่อนที่ไหลจากสันกำแพงมาแยกเข้าทุ่งนา และ
หมู่บ้านนั้นคล้ายคลึงกับบ้านปากกอง มีคณะกรรมการที่แต่งตั้งโดยชาวบ้าน และมีแก่เหมือง (หัว-

หน้าเหมืองผาย) เป็นหัวหน้าควบคุมดูแลจัดการเหมืองน้ำนี้ คริวเรือนที่มีที่นาใช้น้ำเหมืองน้ำในการเพาะปลูกจะนำข้าวมาให้กับแก่เหมืองทุกปี ปีละ 1 ถึง ต่อ 1 คริวเรือน ปีหนึ่งแก่เหมืองหรือแก่ผายนี้จะได้ข้าวจากคริวเรือนทานาคปีละประมาณ 150-160 ถึง เมื่อถึงเวลาใกล้ฤดูทานาแก่เหมืองมีหน้าที่จัดการให้เจ้าของที่มาช่วยกันขุดลอกลานเหมือง นายของเาอยู่ตรงไหนก็จะขุดตรงนั้น โดยเริ่มจากเหมืองเปาที่บ้านคอยของ อาเภอสันกำแพงเรื่อยมา แก่เหมืองจะคอยควบคุมดูแลว่าคริวเรือนไหนไม่มาร่วมช่วยงาน จะต้องเสียค่าปรับ 20 บาท (สมัยนั้น) ถ้าไม่ให้ความร่วมมือ ไม่ยอมเสียค่าปรับ แก่เหมืองก็มีวิธีจัดการด้วยการแบ่งน้ำไปให้ใช้เมื่อถึงฤดูใช้น้ำในการแบ่งน้ำไปใช้นที่นั่น แก่เหมืองจะดูว่าในบริเวณนั้นมีน้ำกี่เจ้าของ ถ้ามี 3 เจ้า ก็จะทำให้ขุดเหมืองขอยเป็นสาขาออกไป ในกรณีที่มีเจ้าของที่นาเห็นแก่ตัวไม่ยอมแบ่งน้ำให้คนอื่น แก่เหมืองจะต้องเป็นผู้จัดการแก้ปัญหา นี้ นอกจากนี้ แก่เหมืองจะต้องคอยประสานงานกับชุมชนที่อยู่ต้นน้ำ เช่น บ้านบวกค้าง บ้านเซ่ข้าง และบ้านแม่อน ซึ่งอยู่ต้นน้ำที่สันกำแพง ในกรณีที่มีปัญหาที่ต้นน้ำ ชาวบ้านป่าตึงจะมาร่วมใจกันแก้ไขปัญา ตัวอย่างเช่น ครั้งหนึ่งลานเหมืองใหญ่ที่บ้านเซ่ข้างปิดกั้นน้ำไว้ ทาให้บ้านป่าตึงเดือดร้อน ชาวบ้านป่าตึงได้พร้อมใจกัน เดินขบวนไปทาลายผายกั้นน้ำ หลังจากตกลงกันไม่ได้ นอกจากนี้ชาวบ้านป่าตึงยังแสดงพลังสามัคคีด้วยการออกเสียงเลือกตั้งแก่เหมืองซึ่งเป็นคนบ้านป่าตึง จนได้รับตำแหน่งนั้นมาตลอดจนกระทั่งปี พ.ศ. 2534 ระบบชลประทานเหมืองผายดั้งเดิมของชาวบ้านได้ถูกทาลายลงโดยระบบชลประทานของรัฐ ด้วยน้ำในเหมืองแม่อนที่ไหลมายังป่าตึงได้แห้งขอดลง ทั้งนี้ชาวบ้านอ้างอิงว่าเกิดจากการสร้างคลองชลประทาน ทาให้ลานเหมืองพัง น้ำแห้งหาย รวมทั้งระดับคลองต่ำกว่าระดับเหมืองน้ำเหมืองจึงไหลลงไปในคลองชลประทานหมด ปัจจุบันน้ำในคลองชลประทานก็แห้งสนิท เนื่องจากไม่มีน้ำเพียงพอน้ำเชื่อมแม่กวง

เมื่อมีปัญหาเรื่องน้ำ ชาวบ้านจึงแก้ปัญหาด้วยการขุดบ่อน้ำใกล้บริเวณที่เพาะปลูก แล้วนำสุบขึ้นมาส่งทางน้ำที่ทาไว้เป็นร่อง เพื่อส่งไปหล่อเลี้ยงพืชพันธุ์ บางคริวเรือนใช้น้ำคูล (ภาชนะตักน้ำ) ตักน้ำขึ้นมาเทใส่ในรางสังกะสี ให้นำไหลไปตามร่องสวน ปรากฏว่าน้ำคูลมาก ขุดบ่อไม่ลึกนักก็ได้น้ำมากมาย ต่อมามีการขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลในบริเวณที่ดินการเกษตร โดยกรมทรัพยากร

กรรมณี เพื่อให้ชาวบ้านใช้ในการเกษตร และชาวบ้านได้จ้างบริษัทเอกชนมารับเหมาเจาะบ่อละ 1,000-1,500 บาท ใช้เวลาเจาะ 1 วัน ลึกประมาณ 10-15 เมตร ก็ได้น้ำ ชาวบ้านใช้เครื่องสูบน้ำไฟฟ้าสูบน้ำขึ้นมาใช้ในกิจกรรมงานเกษตรกันอย่างมากมายจนน้ำบ่อที่มีอยู่เดิมแห้งไปในช่วงฤดูร้อน และปีนี้ (2536) เริ่มมีปัญหามาก เนื่องจากฝนตกน้อยมาก เกิดปัญหาน้ำแล้ง ชาวนาปีออกรวงยังไม่ทันมีเนื้อ ที่นาก็แห้งผาก และดินรัดต้นข้าวตายหมด บางครัวเรือนแก้ปัญหาด้วยการจ้างคนมาสูบน้ำบาดาลใส่ข้าวนาปี ตลอดวันตลอดคืน เพื่อให้ได้ผลผลิตข้าวบ้าง แต่บางครัวเรือนปล่อยให้ข้าวตายไป เพราะไม่มีเงินจ้างเขาสูบน้ำ ซึ่งคิดในอัตราชั่วโมงละ 12 บาท สำหรับน้ำที่ใช้กับยาสูบและพริกในสวนเป็นน้ำจากบ่อและน้ำบาดาลที่ใช้เครื่องสูบน้ำ สูบน้ำขึ้นมาใช้เช่นกัน การจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านอันประกอบด้วยแรงงานในครัวเรือน

กรณีศึกษาในบ้านปากกอง

การจัดการทรัพยากรครัวเรือนของครัวเรือนรวย

ครัวเรือนพ่อสมาน (นามสมมติ)

พ่อสมานอายุ 60 ปี มีแม่คานแก้ว (นามสมมติ) ภรรยา อายุ 62 ปี อยู่ด้วยกันมา 40 ปี มีบุตรชาย 3 คน บุตรสาว 1 คน ปัจจุบันบุตรชายคนโตอายุ 37 ปี สำเร็จการศึกษาระดับปวส. จากสถาบันการศึกษาในเมืองเชียงใหม่ ปัจจุบันสมรสแล้วแยกครอบครัวไปอยู่ที่อื่น บุตรสาวคนที่สอง อายุ 35 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนปากกองแล้วอยู่บ้านช่วยพ่อแม่ทำงาน ปัจจุบันยังเป็นโสด ทำสวนดอกไม้อยู่ในสวนลาไยของครัวเรือน บุตรชายคนที่สามอายุ 34 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรีด้านการเกษตร ทำงานในเมือง สมรสแล้วมีบุตร 3 คน ทั้งครอบครัวอยู่ในครัวเรือนเดียวกับพ่อสมานและแม่คานแก้ว เช่นเดียวกับ บุตรชายคนสุดท้อง อายุ 30 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรีด้านวิทยาศาสตร์ รับราชการอยู่ในสถานที่ราชการในเมืองเชียงใหม่ สถานภาพโสด และอยู่กับพ่อแม่ ดังนั้นในครัวเรือนนี้ประกอบด้วยสมาชิก 3 รุ่น คือ รุ่น

ของพ่อสมานและแม่คานแก้ว ซึ่งเป็น ปู่ ยา หรือ พ่ออู๋ แม่อู๋ รุ่นลูกของพ่อสมาน อยู่ในครัวเรือนนี้ 3 คน และรุ่นหลานของพ่อสมานอีก 3 คน รวมสมาชิกครัวเรือนทั้งหมด 8 คน อาศัยอยู่ในบ้านตึกชั้นเดียวทาสีขาว ขนาดกว้างใหญ่ มีโรงรถและรถยนต์ 2 คัน รถยนต์กะบะ 1 คัน ที่ดินที่เป็นบริเวณบ้านที่อยู่อาศัยกว้างถึง 350 ตารางวา ในบริเวณบ้านปลูกกล้วยพันธุ์อีค้อ และสีชมพูไว้ 8 ต้น มีผลตกมาก ครัวเรือนนี้มีที่ดินใช้ในการเกษตร 2 แปลง แปลงที่หนึ่งมี 20 ไร่ แปลงที่สอง 14 ไร่ พ่อสมานและแม่คานแก้วได้แบ่งที่ดินที่มีอยู่ให้แก่ลูกทุกคนอย่างยุติธรรม แต่พ่อสมานและแม่คานแก้วยังคงดูแลกล้วยที่กำลังเจริญเติบโตและให้ผลผลิตที่สมบูรณ์ทุกปีให้แก่ครัวเรือน

พ่อสมานและแม่คานแก้วเล่าว่า การที่ครัวเรือนนี้มีฐานะมั่นคงได้เช่นนี้ เพราะในอดีตพ่อสมานเป็นคนขยันขันแข็งและอดทนมาก เมื่อสมัยอยู่กับพ่อแม่ พ่อสมานทำงานช่วยพ่อแม่ในนาทั้งหมด 20 ไร่ บางครั้งพ่อสมานทำงานคนเดียวตลอดวัน โดนแดดด้วยควายในสมัยก่อนเหนื่อยมาก แต่น้ำอุดมสมบูรณ์ ผลผลิตที่ได้เป็นที่พึงพอใจ หลังจากพ่อสมานแต่งงานกับแม่คานแก้ว และมีบุตรคนแรก พ่อแม่ก็จัดการแบ่งที่นาให้ 10 ไร่ พ่อสมานและแม่คานแก้วช่วยกันทำงานด้วยวิธีการดั้งเดิมและด้วยความเชื่อที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ มีพิธีกรรมตามความเชื่อทุกขั้นตอน ปรากฏผลผลิตที่เลี้ยงครัวเรือนและเหลือขายเป็นเงินส่งให้ลูกทุกคนได้มีการศึกษา ต่อมาพ่อสมานได้พันธุ์กล้วยเนื้อหนา จากเพื่อนที่อยู่ลาหูนมาปลูกในบ้าน เมื่อกล้วยออกผลได้เป็นอาหารของครัวเรือน และได้ขาย พ่อสมานจึงไปซื้อพันธุ์กล้วยจากลาหูนมาปลูกในที่นาของตนเอง ในระยะแรกปลูก 3 ไร่ แล้วค่อยๆ ขยายพื้นที่ออกไปเรื่อยๆ จนเต็มพื้นที่นา หลังจากมีบุตรคนที่ 2 และ 3 พ่อสมานนำเงินที่เก็บหอมรอมริบไว้ ซื้อที่นาเพิ่มเติมจากเพื่อนบ้านที่ต้องการขาย แปลงหนึ่ง 8 ไร่ ทานาอีกแปลงหนึ่ง 10 ไร่ ปลูกกล้วย ในที่สุดเมื่อมีลูกคนสุดท้าย พ่อสมานสะสมเงินจากการขายผลผลิตกล้วย จึงซื้อที่ดินเพิ่มอีกจนมีจำนวนเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และได้ทยอยตอนกิ่งกล้วยที่มีผลงามไปปลูกในที่นาที่ซื้อใหม่จนเต็มพื้นที่ ขณะที่พ่อสมานทำงานไปด้วยทาสวนลาหูนไปด้วยนั้น แม่คานแก้วจะจัดการในเรื่องงานบ้าน เลี้ยงดูลูกทั้ง 4 คน และช่วยพ่อสมานในงานเกษตรบ้าง เช่น การดูแลผลผลิตข้าวเข้ายุ้ง ดูแลการเก็บผลผลิตกล้วย บางครั้งจะฝากลูกกับพ่ออู๋แม่อู๋ที่อยู่ไม่ไกลกันนัก จนกระทั่งลูก 4 คน เติบโตอย่างเป็นไปตามประเพณีดั้งเดิม เมื่อมีลูกผู้หญิง ก็มักจะต้องเป็นผู้ดูแล

แลช่วยงานพ่อแม่ ลูกสาวของพ่อสมานได้รับการศึกษาน้อย เพราะต้องมาช่วยแม่เลี้ยงน้องชาย 2 คน ส่วนลูกชายได้รับการศึกษาถึงระดับปริญญา ด้วยฐานะของพ่อสมานดีขึ้นอย่างรวดเร็วจากความขยันขันแข็งในการทำงาน ทำสวน การประหยัคมัธยัสต์ จึงส่งเสียให้ลูกได้ไปเรียนในเมือง

ปัจจุบันบ้านหลังใหญ่ที่ปลูกขึ้นแทนบ้านหลังเก่าโบราณ ครัวเรือนได้จัดสรรทรัพยากรที่อยู่อาศัยอย่างเป็นสัดส่วน เครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรสมัยพ่อสมานยังทำงาน กระจัดกระจายหายไปจากครัว เรือน คงเหลือแต่เพียงยุ้งข้าวหลังเก่า ที่พ่อสมานมาใช้เก็บเครื่องมือในการทำสวนลำไย เครื่องสูบน้ำ บัญ ฯลฯ พ่อสมานจะใช้พื้นที่ไต้ยุ้งข้าวเก่านี้เป็นที่นอนพักผ่อนในตอนกลางวันว่างงาน เพราะพ่อสมานยังคงทำงานในสวนลำไยตลอดปี ผลผลิตลำไยในสวนขายเหมาให้พ่อค้า ผลผลิตในบ้าน รับประทานในครัว เรือน และแบ่งปันญาติมิตร ภายในบ้านมีห้อง 10 ห้อง ห้องรับแขกเป็นห้องโถงใหญ่ มีเครื่องใช้และสิ่งอำนวยความสะดวกครบครัน โทรทัศน์สี พัดลม โทรศัพท์ ชุดรับแขก ฯลฯ มีห้องนอน 5 ห้อง เป็นของพ่อสมานและแม่ค้าแก้ว 1 ห้อง ลูกสาวพ่อสมานอยู่ห้องติดกับพ่อและห้องครัว มีห้องลูกชายกับลูกสะเน่ 1 ห้อง ห้องของหลาน 1 ห้อง และห้องนอนของลูกชายคนสุดท้องอีก 1 ห้อง มีห้องน้ำอีก 3 ห้อง และห้องส้วมเก่าที่อยู่ติดกับยุ้งข้าวสำหรับพ่อสมานใช้ตอนกลางวัน ห้องเก็บของอยู่ติดกับโรงรถที่จอดรถได้ถึง 4 คัน (ดูแผนผังการใช้ห้อง)

เงินรายได้จากลำไยพ่อสมานมอบให้ลูก ๆ ทุกคนที่เป็นเจ้าของที่ดินและได้ช่วยจัดการเกี่ยวกับลำไยบ้างในบางเรื่อง เงินส่วนหนึ่งมอบให้ลูกสาวคนโตเป็นค่าใช้จ่ายในครัว เรือน ขณะเดียวกันก็ทำสวนดอกไม้เป็นรายได้ส่วนตัว ลูกชายคนที่ 3 และ 4 ทำสวนดอกไม้ด้วยเช่นกันโดยใช้เวลาในตอนเย็นและเสาร์-อาทิตย์ ดอกไม้ที่ปลูกเป็นดอกเบญจมาศ แอสเตอร์ มีแม่ค้าพ่อค้ามาซื้อที่สวน ทุกคนมีรายได้เป็นของตนเองจำนวนหนึ่งและแบ่งส่วนหนึ่งเป็นกองกลางใช้จ่ายในครัว เรือน อาหารจะซื้อจากตลาดในเมืองมารวมกับอาหารที่ซื้อจากตลาดของหมู่บ้าน รถยนต์ 2 คัน เป็นของลูกชายลูกสะเน่ 1 คัน ลูกชายคนสุดท้อง 1 คัน รถกระบะเป็นของครัว เรือนไว้ใช้ในกิจการงานเกษตรและอื่น ๆ นี้ที่ใช้น้ำบ้านเป็นน้ำบ่อที่ชุดไว้มัยพ่อสมานยังหนุ่ม ปัจจุบันใช้เครื่องสูบน้ำขึ้นบ่อกรองแล้วเก็บไว้แ่แห้งน้ำเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ทำให้น้ำสะอาดใช้ตลอดเวลา

สำหรับน้ำดื่มซื้อจากร้านค้าเป็นขวดใหญ่ ดื่มภายในครัว เรือนการหุงต้มในครัวแบบทันสมัยที่มีเตาอบ และเตาแก๊สใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิง ส่วนเตาไมโครเวฟและเครื่องปั่นขนมปังใช้ไฟฟ้า ปัญหาภายใน ครัว เรือนมีน้มนักส่วนใหญ่นี้เป็นเรื่องการเรียนของเด็ก ๆ จะเป็นเรื่องปรึกษาภายในครัว เรือน ลูกหลานพอสมควรไปใช้ชีวิตประจำวันวันธรรมดาในเมือง กลับมาใช้ชีวิตร่วมกันในสภาพแวดล้อม แบบชนบทตอนเย็นและวันหยุด แม้จะปรับเปลี่ยนการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ จนทันสมัยแต่ ความเชื่อและความคิดยังคงผสมผสานแบบเก่าและแบบใหม่ไว้ด้วยกัน

การจัดการทรัพยากรครัวเรือนของครัวเรือนปานกลาง

ครัวเรือนคุณอุทัย (นามสมมติ)

คุณอุทัย อายุ 35 ปี และภรรยาอายุ 32 ปี จบการศึกษาระดับ ปวส. แผนกบัญชี เป็นครัวเรือนที่มีฐานะปานกลาง คุณอุทัยมีบุตรชาย 1 คน หญิง 1 คน กำลังศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาของโรงเรียนมีชื่อเสียงในเมืองเชียงใหม่ พ่อ-แม่ของคุณอุทัยซึ่งเสียชีวิตแล้วได้ทิ้งมรดกที่ดินที่อยู่อาศัยไว้ให้คุณอุทัยแบ่งกับพี่สาวคือบ้านและที่ดินที่มีต้นลาบ 20 ต้น คุณอุทัยทำงานในธนาคารพาณิชย์แห่งหนึ่งในเมืองเชียงใหม่ งานอดิเรกคือเพาะซาก้าไม้หลายชนิดไว้ขาย คุณอุทัยซื้อที่ดินจากเพื่อนบ้านไว้ 4 ไร่ ได้ปลูกลาบไว้เต็มพื้นที่แต่ยังไม่ให้ผลผลิต ขณะที่ผลผลิตลาบในบ้านชายได้ประมาณ 20,000-30,000 บาท ด้วยค่าครองชีพที่สูงขึ้น คุณอุทัยจึงทำงานหนักทั้งที่ทำงานและในสวน สำหรับงานบ้านและการดูแลลูกเป็นบทบาทหน้าที่ของคุณวิไลเพียงคนเดียว บางครั้งลูกสาวอายุ 12 ปี ช่วยงานซักผ้าในวันหยุด เงินรายได้ของคุณอุทัยจัดการมอบบางส่วนให้ภรรยาใช้เป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ถ้าหากมีค่าใช้จ่ายพิเศษขอได้จากคุณอุทัยเป็นผู้หามาให้ รายได้จากการค้าขายเป็นของครัวเรือน โดยคุณวิไลเป็นคนดูแลจัดการ เดิมคุณอุทัย อาศัยอยู่ในบ้านเก่าของพ่อ-แม่ ต่อมาย้ายมาอยู่บ้านอีกแห่งหนึ่ง เพื่อค้าขาย และปัจจุบันย้ายมาอยู่ที่บ้านเช่าใกล้ตลาดใหญ่ของอำเภอ ดังนั้นบริเวณส่วนหน้าบ้านจึงเปิดเป็นร้านค้า หลังร้านค้าเป็นห้องนอน

ของคุณุทัยและคุณวิไล 1 ห้อง ห้องนอนของลูกๆ 1 ห้อง ห้องน้ำ และห้องครัว อาหารของครัวเรือนจะซื้อจากตลาด ส่วนใหญ่เป็นอาหารสำเร็จรูป บางครั้งแม่บ้านจะทำอาหารในวันเสาร์-อาทิตย์ ส่วนคุณุทัยจะกลับมารับประทานอาหารที่บ้าน น้อยครั้งลูก ๆ จะเดินทางไป-กลับกับ รถรับ-ส่งนักเรียน คุณุทัยมีรถยนต์ส่วนตัว 1 คัน และตั้งใจจะขายบ้านและที่ดินที่เป็นมรดกของพ่อ-แม่ เพื่อนำเงินไปปลูกบ้านหลังใหม่ที่ดินที่ซื้อไว้ และตั้งใจจะให้ลูกทั้งสองได้เรียนในระดับปริญญา

การจัดการทรัพยากรครัวเรือนของครัวเรือนยากจน

ครัวเรือนอุ้ยพุด (นามสมมติ)

นางพุด อายุ 72 ปี ทุกคนเรียกว่า อุ้ยพุด อยู่คนเดียวในบ้านหลังเล็กที่เรียกได้ว่ากระท่อมน้อย ที่ยกพื้นสูงจากพื้นดินพอคนลอดเข้าไปได้ อุ้ยพุดมีลูกชาย 2 คน ลูกสาว 1 คน ทุกคนแต่งงานมีครอบครัวไปอยู่ต่างจังหวัด ต่างอำเภอทั้งหมด พื้นฐานของบ้านอุ้ยพุดเป็นครัวเรือนยากจน สามีของอุ้ยพุดมีอาชีพรับจ้างงานเกษตรกรรม เพราะไม่มีที่ดินทำกินของตนเอง อุ้ยพุดและสามีทำงานรับจ้าง เลี้ยงลูก 3 คนจนโต เรียนจบภาคบังคับ และได้ยึดอาชีพรับจ้างทั่วไปทั้งในงานเกษตรกรรม และงานก่อสร้างในเมือง หลังจากแต่งงานลูกทุกคนได้ย้ายออกจากหมู่บ้านไปอยู่กับครอบครัว หึงอุ้ยพุด ซึ่งสามีเสียชีวิตเมื่ออุ้ยอายุได้ 63 ปี อยู่เพียงคนเดียว ลูกสาวซึ่งไปอยู่จังหวัดแพร่ชวนอุ้ยไปอยู่ด้วย แต่อุ้ยอยากอยู่ที่นี้ ขอตายที่นี้ที่เป็นบ้านเกิด ลูกสาวจึงแวะมาอุ้ยบ้างเป็นครั้งคราว และนำข้าวสาร ถ่าน และของใช้บางอย่างมาไว้ให้ใช้ อุ้ยพุดเลี้ยงชีวิตตนเองด้วยการทำขนมแบบชาวบ้านสมัยเก่าไปขายที่ตลาดของหมู่บ้าน เป็นขนมที่ทำได้ง่าย-สำหรับคนแก่ มีข้าวเหนียว กล้วยน้ำว้า และใบตองห่อขนม ใช้ตอกมัดติดกัน แล้วเอาไปต้มในกะทะใบใหญ่ที่ตั้งบนก้อนเส้าเตาไฟ ที่ใต้ถุนบ้าน ใช้ฟันคั้นลาบยที่เพื่อนบ้าน เอามาแบ่งปันให้เป็นเชื้อเพลิง เมื่อข้าวต้มมัดสุก อุ้ยก็จะแก้ออกจากหม้อมาตัดเป็นชิ้นๆ ชูคมะพร้าวเป็นริ้วยาว ๆ

รอยบนข้าวต้มของอุ้ยใส่กระจาดไปขายตอนเช้า อุ้ยจะทำขนมขายเฉพาะวันที่อุ้ยต้องการเงินมาใช้ขอของไปทานุญที่วัด ส่วนวันอื่นๆ อุ้ยมีข้าวอยู่ในถุง และเพื่อนๆ ในวัยเดียวกันที่ไปวัดด้วยกันจะมาแวะเยี่ยมเยียน เอาข้าวมาฝากอุ้ยบ้าง อุ้ยไม่ต้องใช้จ่ายอะไรมากนัก และอุ้ยก็ไม่ต้องการอะไรมากนัก บ้านของอุ้ยเล็กมากสร้างจากไม้เก่าๆ และไม้ไผ่ที่สานเป็นแผ่น ชั้นบันไดเล็ก ๆ ไป 5 ชั้นจะถึงชานบ้านที่มีหมอน้ำกับบวายน้ำไว้กิน น้ำคักจากบ่อของเพื่อนบ้านมาใส่ไว้ จากชานบ้านถึงเต็นท์แคบ ๆ แล้วก็ถึงห้องครัวที่มีเตาใส่แบบใช้ฟืน คู่กับข้าวเก่า ๆ และกระจาดที่อุ้ยใส่ของไปขายเขavnไว้ ในห้องนอนเล็ก ๆ มีที่นอนและมุ้งเก่าคร่ำคร่าเหมือนเจ้าของ อุ้ยพูดแข็งแรงและมีความสุข บ้านที่อยู่ใกล้กับวัดและเพื่อนบ้านที่นทอดทั้งกัน ทาให้อุ้ยพูดจัดการกับตนเองและทรัพยากรครัวเรือนที่มีอยู่อย่างไม่มีปัญหาอะไร

กรณีศึกษาในบ้านป่าตึง

การจัดการทรัพยากรครัวเรือนของครัวเรือนรวย

ครัวเรือนพ่อแสวง (นามสมมติ)

พ่อแสวง อายุ 48 ปี มีแม่จันทร์ดี อายุ 42 ปี เป็นภรรยา มีลูกชาย 1 คน อายุ 26 ปี ลูกสาว 1 คน อายุ 19 ปี ลูกชายแต่งงานแล้ว ภรรยาและลูกสาวอายุ 2 ขวบ อยู่ด้วยกันในครัวเรือนนี้ นอกจากนี้มารดาของพ่อแสวงอายุ 82 ปี ยังแข็งแรง อยู่ด้วยกัน รวมเป็น 7 คน 4 รุ่นอายุ พ่อแสวงและแม่จันทร์ดีเป็นคนขยันมาก ทั้งสองคนช่วยกันทานานาในที่คืนที่ได้จากพ่อ-แม่ของทั้งสองฝ่ายมารวมกัน เป็น 30 ไร่ โดยมีลูกชาย และลูกสะเนาะ เป็นแรงงานในครัวเรือนช่วยอีกสองแรง ในการทานานา พ่อแสวงและลูกชายจะรับผิดชอบงานหนักในทุ่งนา คือ งานไถ คราดนา เตรียมแปลงเพาะกล้า หว่านกล้า และถอนกล้าไปปลูก แม่จันทร์ดีและลูกสะเนาะ จะจัดการงานบ้าน ไปส่งข้าวสามีที่ทุ่งนา และช่วยปลูกข้าว นา 2 แปลง ผืนนาใหญ่จึงต้องจ้างแรงงานมาปลูกอีก 3 คน หลังจากปลูกข้าวเสร็จแล้ว พ่อและลูกชายจะไปเตรียมพื้นที่ปลูกยาสูบ ซึ่งอยู่ใกล้

แหล่งน้ำ ประมาณ 5 ไร่ และเช่าที่ของผู้อื่นทำอีก 10 ไร่ งานนี้ ทั้ง 4 คน ช่วยกันโดยแม่และลูกสะเน่หว่ากกล้ายาสูบในแปลงเพาะใกล้บ้านที่ลูกชายจัดการขึ้นแปลงไว้ พ่อกับลูกชายไปไถและทำร่องในสวน การเอาน้ำเข้าร่องสวน พ่อกับลูกชายจะไปจัดการ ส่วนการปลูกยาจะช่วยกันทั้ง 4 คน และแรงงานจ้างอีก 2 คน ขณะที่ยากำลังเจริญเติบโต พ่อกับลูกชายจะผลัดกันไปให้น้ำ และ รดยาฆ่าแมลง ส่วนแม่และลูกสะเน่เตรียมเพาะกล้าพริกที่ทุ่งไว้ เพื่อปลูกลงในพื้นที่ใกล้บ้านประมาณ 2 งาน แปลงปลูกพริก จ้างแรงงานมาชุดวันละ 100 บาท เมื่อกล้าโตพอ ทั้ง 4 คนจะผลัดกันไปปลูกพริกบ้าง ดูแลยาสูบบ้าง สำหรับข้าวในนาโคและ นาปี บ่อยไว้ ขณะที่ 4 คน ช่วยกันทำงานในสวน และในนานั้น ลูกสาวของพ่อแสงต้องไปเรียนที่สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ไปเข้าเย็นกลับ ใช้จักรยานยนต์เป็นพาหนะ จึงต้องออกเดินทางแต่เช้า กลับมาในตอนเย็น เพื่อช่วยเลี้ยงหลาน ดูแลแม่ผู้ย และทำงานบ้านบ้าง หลานของพ่อแสงอายุ 2 ขวบ ในวันธรรมดาจะฝากเลี้ยงที่โรงเรียนอนุบาลในอำเภอสันกำแพง ตอนเช้ารถตู้จะมารับเด็กไปและมาส่งเวลา 3 โมงเย็น ช่วงเย็นแม่ผู้ยซึ่งยังแข็งแรงดี แม่จันทร์ดี ลูกสะเน่ และลูกสาว ก็จะผลัดกันช่วยดูแลหลานสาว และช่วยกันทำงานบ้าน แม่จันทร์ดีเป็นผู้จัดการเรื่องอาหารของครัวเรือน โดยซื้ออาหารสดและสำเร็จรูปจากตลาดของหมู่บ้านมาทำในตอนเช้าและตอนเย็น ตอนเช้าจะนั่งข้าวครั้งเดียว ำให้ทุกคนได้รับประทานตลอดทั้งวัน พ่อแสงมีรถยนต์กระบะ 1 คัน ใช้ในงานของครัวเรือน และใช้พาสมาชิกครัวเรือนและญาติมิตรในหมู่บ้านไปเที่ยวในเมืองเวลามีงานเทศกาลบ้าง เป็นครั้งคราว แม้ว่าครัวเรือนของพ่อแสงจะมีที่ดินมากที่สุดในหมู่บ้าน มีเตาต้มบิยา 2 เตา มีรถยนต์กระบะ และทรัพยากรครัวเรือนที่ทันสมัย คือ โทรทัศน์สี วีดีทัศน์ เครื่องเสียง พัดลม ตู้เย็น เตาแก๊ส รถจักรยานยนต์ รถไถเดินตาม อยู่ในบ้านไม้ 2 ชั้น แบบเก่าหลังใหญ่ก็ตาม พ่อแสงยังคิดว่าตนเองและสมาชิกครัวเรือนคนอื่น ๆ เป็นคนทุกข์คนยาก จึงพอใจที่จะให้ลูกสาวคนเดียวได้ไปเรียนในมหาวิทยาลัย และภูมิใจที่ลูกสาวมีความรู้ความสามารถ เข้าใจเรื่องราวต่างๆ ของชาวเมือง โดยเฉพาะรู้จัก เทคโนโลยีที่ทันสมัยแบบชาวเมือง พ่อแสงจึงไม่ทำให้ลูกสาวทำงานหนัก และมักจะให้ลูกสาวได้เสนอความคิดเห็นในการตัดสินใจจัดการทรัพยากรครัวเรือน นอกจากนี้ชาวบ้านหมู่บ้านนี้ยังมาขอคำแนะนำจากลูกสาวของพ่อแสงในเรื่องที่ทันสมัย-

ต่าง ๆ สำหรับการจัดการด้านที่ พ่อแสงจะจัดแบ่งห้องของตนเองก็ให้ลูกสาวอยู่ในพื้นที่ที่กว้างกว่า พ่อ-แม่ ลูกชาย ลูกสะเน่และหลานอยู่อีกห้องหนึ่ง แม่ผู้นอนห้องโถง ทุกคนใช้ห้องนี้ที่อยู่ห่างออกไปจากบ้าน ส่วนแม่ผู้มีที่ใกล้กับห้องครัวเป็นที่อาบน้ำและขับถ่าย เพราะบันไดบ้านสูงมาก ใต้ถุนบ้านที่กว้างและโล่ง เป็นที่เก็บรถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ รถเกว และใช้เป็นที่ชุมนุมของแรงงานจ้างที่มารับจ้าง เสียบยา คัดยา ฯลฯ ในช่วงเดือนธันวาคมถึงเมษายน ทุกคนในครัวเรือนจะทำงานกันอย่างขยันขันแข็ง ทั้งเป็นผู้ทำงานเอง และควบคุมจัดการผู้มารับจ้าง พ่อแสงนารถไปชนยาที่จ้างแรงงานเก็บจากสวนมาส่งยังบ้าน ที่มีแม่จันทร์ดี และลูกสะเน่ รวมทั้งแม่ผู้นอนเสียบยา และบันทึกการทำงานของญาติมิตรที่มารับจ้างงานต่างๆ ไว้คิดเงินจ่ายให้เมื่อต้องการ ลูกชายจะช่วยทั้งงานที่สวนและงานที่บ้าน เมื่อยาที่เสียบมากพอจะนำเข้าเตาต้ม พ่อแสงและลูกชายจะผลัดกันเฝ้าเตาต้มในตอนกลางคืน โดยผลัดกันนอนคนละ 2 ชั่วโมง เวลากลางวัน แม่จันทร์ดี และลูกสะเน่จะผลัดกันเติมไฟเตาต้ม และรักษาอุณหภูมิ ให้พ่อและลูกชายไปจัดการในสวน ในเดือนธันวาคม ต่อมากราคมนี้อีกจะต้องเกี่ยวข้าวนาปี พ่อแสงจะต้องจ้างคนไปช่วยเกี่ยวข้าว ฟาดข้าว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจังหวะของงานในนาและสวน ถ้าจังหวะผลผลิตสุกพร้อมๆ กันก็ต้องแบ่งให้ตนเอง ลูกชาย แม่จันทร์ดี และลูกสะเน่ คุมแรงงานจ้างในแต่ละแห่งให้ทำงาน สำหรับพริกชี้หู ก็จะต้องเก็บทุกเย็นเพื่อส่งขาย ดังนั้นถ้าแรงงานในครัวเรือนมีงานเต็มมือ พ่อแสงก็จะใช้แรงงานจ้างเข้าช่วย รายได้จากงานที่พ่อแสง และสมาชิกครัวเรือนช่วยกันทำโดยไม่ได้รับค่าจ้างนั้น จะเก็บไว้ใช้จ่ายในครัวเรือนตลอดปี และเก็บไว้ให้ลูกชาย ลูกสะเน่ ได้แยกครอบครัวออกไป เมื่อถึงเวลาอันสมควร

การจัดการทรัพยากรครัวเรือนของครัวเรือนปานกลาง

ครัวเรือนแม่วัน (นามสมมติ)

แม่วันอายุ 40 ปี เดิมสามีเสียชีวิต ต่อมาได้พ่อทอง ซึ่งเป็นพ่อหม้ายลูกติดมาอยู่ด้วย

ครัวเรือนของแม่วัน ที่มีแม่วันกับลูกสาวสองคน จึงเพิ่มจำนวนสมาชิกเป็น 5 คน หลังจากที
 ลูกชายของพ่อทองแต่งงานกับลูกสาวแม่วัน และมีลูกชาย 1 คน อายุ 5 ขวบ บ้านของแม่วันตั้ง
 อยู่ติดกับตลาดของหมู่บ้าน อาจเรียกได้ว่าแม่วันเป็นเจ้าของตลาด และบ้านของแม่วันก็ทำเป็น
 ร้านค้าของชำด้วย ตลาดหน้าบ้านแม่วันเป็นตลาดขนาดเล็ก สร้างด้วยไม้เก่า หลังคามุงด้วย
 ทองติ่ง ช่างในยกพื้นเป็นแผงขายของ ที่มีแม่ค้ามานั่งประจำในตอนเย็นของทุกวัน 8 เจ้า และที่
 มาวางขายนอกบริเวณชายคาอีก 4-5 เจ้า การค้าขายเป็นแบบง่าย ๆ ไม่พิถีพิถันในรูปแบบ และ
 ความสะอาด ตลาดจะเริ่มมีคนช่วง 4-5 โมงเย็นเรื่อยไปถึง 1 ทุ่ม เป็นเวลาที่แม่บ้านเลิก-
 งานในไร่นา หรืออื่น ๆ มาจัดการเรื่องอาหาร แม่วันจะขายทั้งอาหารสำเร็จรูปและผักสดที่ซื้อมา
 จากตลาด บางวันแม่วันจะเดินทางไปยังชายแดนไทย-เขมร เพื่อซื้อสินค้าราคาถูกมาขายที่หมู่
 บ้าน (อันที่จริงแม่วันอาจจะไปแค่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงรายนี่ก็เป็นได้ แต่พ่อทองบอกเช่นนั้น
 เพื่อให้สินค้าที่แม่วันเอามาจากหน่วย น่าสนใจยิ่งขึ้น : ผู้วิจัย) แม่วันจึงเปรียบเสมือนหัวหน้าครัว-
 เรือน ที่เป็นหลักของครัวเรือน ด้วยศักยภาพของแม่วัน ที่เป็นผู้หญิงพูดคุยเก่ง ฉลาด และรอบรู้-
 จากประสบการณ์ แม่จะจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และอยู่ในครอบครัวที่มีลูกมากถึง 9 คน แม่วันซึ่งไม่มี
 ที่ดินทางการเกษตร จึงจัดการกับการงานของครัวเรือนด้วยศักยภาพของตนเองทั้งหมดที่มีอยู่ ตั้ง-
 แต่การค้าขายสิ่งของต่างๆ ในร้านเล็กๆ ของตน ค้าขายในตลาดและเป็นเจ้ามือหอย เป็นผู้สั่ง
 ของให้กับเจ้า เช่น ฐูป น้ำที่ใช้ทำน้ำมนต์ (น้ำขวด) แม่วันตื่นตี 3 เพื่อเข้าไปตลาดในเมือง ซื้อ
 ผักและของสดหลายอย่างมาขาย ขณะที่พ่อทอง ลูกสาว และลูกเขยดูแลงานทางบ้าน สำหรับพ่อ
 ทองซึ่งเดินไปเดินมา เก็บเงินค่าเช่าตลาดจากแม่ค้าแล้ว พ่อทองก็ไม่ต้องทำอะไรอีกเลย
 ลูกชายของพ่อทองก็ประพฤติตัวแบบเดียวกับพ่อ ขณะที่ลูกสาวของแม่วันเลี้ยงดูลูกชาย ทำ-
 งานบ้านบ้าง บางครั้งช่วยแม่ทองซึกผ้า และล้างจาน แต่งานทั้งหมดที่เป็นหลักเป็นงานของแม่วัน
 ไม่ว่าจะเป็นงานการค้าและงานบ้าน การปรุงอาหาร การจับจ่ายอาหาร ดังนั้นบ้านของแม่วันจึง
 เลอะเทอะ สกปรก ตั้งแต่หน้าบ้าน ในร้าน ห้องครัว ห้องน้ำ เพราะแม่บ้านต้องทำงานหนักงาน
 การหารายได้ให้ครัวเรือน เสื้อผ้าที่ซึกแล้วกองอยู่ทั่วไป ใต้เก้าอี้ไม่ได้เช็ด งานยังไม่ได้
 ล้างกองสุมอยู่ในกาละมัง ครัวที่เลอะเทอะไม่ได้รับการดูแล บ้านชั้นเดียวของแม่วันมีเพียง 1

ห้องนอน อยู่ติดกับบริเวณที่วางของไว้ชาย ส่วนลูกสาวและลูกเขยใช้บ้านเก่าของแม่อยู่เป็นที่นอน ซึ่งมีห้องโถง ห้องนอน และห้องครัวเล็ก ๆ ทุกห้องรกรุงรัง เต็มไปด้วยฝุ่น ทรัพยากรสมัยใหม่ที่บ้านนี้มีอยู่คือ โทรทัศน์สี และวีดีทัศน์ ไว้ฉายให้หลานดู นอกนั้นไม่มีอะไรในห้องต่าง ๆ เลย นอกจากที่นอน ผ้าห่ม มุ้งเก่า ๆ ที่กองสุม ๆ ไว้อย่างไม่มีระเบียบ เมื่อแม่วันป่วย เพราะทำงานหนัก ก็จะไปหาเจ้าที่เป็นลูกค้าของแม่วันนั่นเอง ส่วนหลานชายของแม่วันจะใช้บริการรักษาพยาบาลของโรงพยาบาลเอกชนในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีค่ารักษาแพงมาก

การจัดการทรัพยากรครัวเรือนของครัวเรือนยากจน
ครัวเรือน น.ส.แก้ว และ นายนิค (นามสมมติ)

น.ส.แก้ว อายุ 32 ปี และนายนิค อายุ 18 ปี ทั้งสองคนพี่น้องอยู่ในบ้านไม้สองชั้นหลังเล็ก ๆ เมื่อพ่อ-แม่เสียชีวิตไป พื้นฐานของครัวเรือนยากจน พ่อ-แม่ รับจ้างในงานเกษตร และรับจ้างทั่วไป อีกทั้งเป็นกรรมกรก่อสร้าง พ่อเสียชีวิตก่อนด้วยโรคภัย และแม่เสียชีวิตตามมา ทว่าทั้งสองพี่น้องซึ่งได้รับการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ล้ามากที่สาวไปทำงานรับจ้างในโรงงานผลิตสินค้าพื้นเมืองที่สันกำแพง ขณะที่น้องชายไปทำงานรับจ้างในเมือง และต่อมาประสบอุบัติเหตุรถจักรยานยนต์ถูกชน ทำให้ไม่สามารถใช้ขาทั้งสองข้างได้เป็นระยะเวลา 2 ปี ปัจจุบันกำลังรักษาตัวที่โรงพยาบาลสวนดอก คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จึงต้องนั่งเก้าอี้ล้อเข็นไปตามหมู่บ้าน มีญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านช่วยดูแลเมื่อพี่สาวไปทำงาน น.ส.แก้ว ตื่นตอนเช้า นั่งซัก และเตรียมอาหารสำหรับตัวเองและน้องชาย รับประทานอาหารเช้าแล้วเดินทางโดยรถจักรยานยนต์ไปทำงานที่สันกำแพง หลังงานเลิกจะกลับบ้าน ไปซื้ออาหารที่ตลาดแม่วันมาจัดเตรียม อาบน้ำสระผมให้น้องชาย ช่วยแต่งตัวแล้วพามารับประทานอาหารเช้าพร้อมกัน และเข็นเก้าอี้พาไปตามบ้านเพื่อน น.ส.แก้วมีวันหยุดในวันอาทิตย์ที่จะซัก-รีดเสื้อผ้า ของตนเองและน้องชาย ทำความสะอาดบ้าน เวลาที่เหลือ ถ้าไม่พาน้องชายไปตามบ้านเพื่อน ก็จะเสียเวลาไปกับน้อง

ชายและคนอื่น ๆ เพื่อหารายได้พิเศษ ค่าใช้จ่ายในการรักษาตัวของนายนิค ทางราชการให้การสงเคราะห์ในฐานะคนใช้ที่ยากจน ส่วนค่าเดินทางไปยังโรงพยาบาล พี่สาวเป็นคนออกให้รายได้ของ น.ส.แก้ว ทั้งหมดใช้ในครัวเรือนที่มีสองชีวิตพี่น้อง น.ส.แก้ว มักจะซื้อของใช้ เช่น เสื้อผ้า ใช้น้องมากกว่าซื้อให้ตนเอง เพราะความสงสารน้อง นายนิคเองอยากมีงานที่ใช่มือทำเพื่อหารายได้ช่วยพี่สาว บ้านของสองพี่น้องมีขนาดเล็ก 2 ชั้น แบบสมัยเก่าทั่วไป ข้างบนมีชานบ้าน ห้องโถง และห้องนอน ซึ่งสองพี่น้องนอนคนละมุมห้อง ห้องครัวเล็กๆ อีก 1 ห้อง ห้องน้ำ-ห้องส้วมอยู่ข้างล่าง ใต้ถุนบ้านที่ไม่สูงนัก เป็นที่เก็บรถจักรยานยนต์ และเป็นที่นั่งเล่นพักผ่อน านครัวใช้เตาถ่านในการหุงต้ม มีตู้กับข้าวเล็กๆ 1 ใบ านห้องนอนมีวิทยุทรานซิสเตอร์ 1 เครื่อง ที่นอนและมุ้งที่ห้องโถงเล็ก มีเสื้อบู๊ว หม้อน้ำ และเครื่องใช้เล็ก ๆ น้อย ๆ ของนายนิค ความหวังของสองคนพี่น้องมีอยู่เพียงขอให้นายนิคมีอาชีพที่ดีขึ้น จนพอจะทำงานได้ และมีงานทำเพื่อจะมีรายได้มาใช้จ่ายในครัวเรือน

บทบาทของความเชื่อ ปรัชญา และสติ ในการจัดการทรัพยากรครัวเรือน

บทบาทของความเชื่อพื้นบ้านและพุทธศาสนาต่อการจัดการทรัพยากรครัวเรือน

การจัดการครัวเรือนเป็นงานที่ต้องอาศัยการตัดสินใจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รวมทั้งการแก้ปัญหาและการเลือกกระทำหรือเลือกข้างสิ่งบางอย่าง ชาวบ้านภาคเหนือในชุมชนอื่น ๆ ซึ่งเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือ อำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ผีหรือวิญญาณต่างๆ เป็นความเชื่อดั้งเดิมต่อมาได้รับความเชื่อในพระพุทธศาสนาซึ่งเผยแพร่เข้ามาในภาคเหนือ และมีอิทธิพลสำคัญต่อระบบความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวไทยภาคเหนือ ความเชื่อดั้งเดิม ได้ผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธ และมีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจ ในการจัดการในครัวเรือนจากอดีตเรื่อยมา ตราบจนกระทั่งระบบความคิดเชิงวิทยาศาสตร์ของสังคมสมัยใหม่แลเทคโนโลยีแบบทันสมัยต่าง ๆ ได้แพร่กระจายไปทั่วชนบทภาคเหนือทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป อันหมายถึงระบบความเชื่อที่มีอยู่ดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไปด้วย อย่างไรก็ตามพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ชาวบ้านเคยปฏิบัติสืบทอดกันมาในอดีตอันได้อำนวยประโยชน์ ทั้งทางวัตถุ และจิตใจต่อชาวบ้านด้วยความเชื่อในลัทธิผีสางเทวดาลัทธิพราหมณ์ และ ความเชื่อในพุทธปรัชญายังคงมีหลงเหลือปรากฏให้เห็นอยู่บ้างและแทรกอยู่ในคานออกเล่าของชาวบ้านถึงความเชื่อเหล่านั้น ที่มีอิทธิพลต่อการจัดการทรัพยากรครัวเรือนในชีวิตประจำวัน กล่าวได้ว่า ความเชื่อเป็นด่านแรกของคุณธรรม และ แนวปฏิบัติทั้งหลายเมื่อทุกคนเชื่อในสิ่งใดสิ่งหนึ่งเห็นเป็นของมีค่าได้นำมาปฏิบัติ และสืบทอดคุณความดีให้ลูกหลาน สิ่งเหล่านั้นได้กลายเป็นขนบธรรมเนียม ประเพณี ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในชุมชนบ้านปากกลอง และบ้านป่าตึง พบว่าพิธีกรรมในประเพณีต่าง ๆ ของชาวเหนือยังคงมีชาวบ้านประพฤติปฏิบัติกันอยู่บ้างบางประเพณีที่สำคัญ บางพิธีกรรมได้ปรับเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม บางพิธีกรรมได้เสื่อมสูญไปจากชุมชนเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม

ตารางที่ 16 ประเพณีตามความเชื่อที่มีบทบาทต่อการจัดการทรัพยากรครัวเรือน

ประเพณีตามความเชื่อ	ระดับการมีส่วนร่วม	บทบาทของประเพณีต่อการจัดการทรัพยากรครัวเรือน	หมายเหตุ
ประเพณีสงกรานต์	สังคม		
- ประเพณีใส่สังฆานต์	ชุมชน	เตือนให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงจากปีเก่าเป็นปีใหม่	x x
- ประเพณีทำความสะอาด	ชุมชน	จัดการทำความสะอาดบ้านเรือน เลื้อผ้า	x x
- ประเพณีวันเนา	ชุมชน	หยุดงานไปซื้อของที่ตลาด เตรียมอาหารสำหรับทำบุญในวันรุ่งขึ้น	x x
- ประเพณีขนทรายเข้าวัด	ชุมชน	นำทรายไปทดแทนให้แก่วัด	x x

- ทานขันข้าว แก่พระสงฆ์		หวังผลต่อญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว	
- ประเพณี สร้างน้ำพระ พุทธรูป	ชุมชน	เพื่อสิริมงคลและความพาสูก	x x
- ประเพณี ค้ำหัวผู้ใหญ่	ชุมชน	ใช้ทรัพยากรในพิธีกรรมค้ำหัว เพื่อแสดงความกตัญญูและคารวะ ผู้อาวุโส บ้านที่ต้อนรับต้อง เตรียมสถานที่และอาหาร	x x
ประเพณี ไหว้ผีปู่ย่า	กลุ่มญาติ	ปกป้องให้ญาติกินดี กระจับ ความสัมพันธ์ในกลุ่มญาติเพื่อการ ช่วยเหลือกัน	x
ประเพณี เลี้ยงผีขุนน้ำ	ผู้ใช้น้ำ ในการ เกษตรกรรม	ให้ความหวังในความอุดมสมบูรณ์ ของน้ำ และฝน ตลอดฤดูกาล เพาะปลูก	x x x
ประเพณี แท่นางแมว ขอฝน	ชุมชน	ให้ความหวังว่าจะมีฝนตกต้อง ตามฤดูกาล ไร่นามีน้ำ อุดมสมบูรณ์	x

ประเพณี พิธีกรรม ปลาช่อน	ชุมชน	ให้ความหวังเรื่องความ อุดมสมบูรณ์ของน้ำในไร่นา	x
ประเพณี แหกนา	ครัวเรือน	ให้ความหวังในการปกป้องรักษา จากศัตรูพืชในนา ให้อา้งกล้า อุดมสมบูรณ์	x
ประเพณี เข้าพรรษา	ชุมชน	ให้ความเข้าใจในเรื่อง การ หยุดเดินทางในฤดูฝน การทานา การหยุดทำสิ่งไม่ดี โอกาสใน การสั่งสอนบุตรหลาน	x x
ประเพณี พิธีเทศน์ พิธีกรรม	บุคคล	อบรมจิตใจให้สงบ และ เป็น ที่ยอมรับของสังคม	x x
ประเพณี พุ่มข้าว ¹ บูชา แม่โพสพ และ ท้าวจตุโลกบาล	ครัวเรือน	ให้สมปรารถนาในผลผลิตที่ เพียงพอแก่การบริโภค และ นาไปแลกเบสียง	x

1 พุ่ม คือ ทานขนาดเล็กที่ปักกันน้ำในนาเหมือนงาให้เอ่อขึ้น แล้วไหลไปในนาของชาวนาที่-
ต้องการน้ำ เมื่อได้น้ำเพียงพอแล้วจะเปิดทานบให้น้ำไหลไปยังนาของคนอื่นต่อไป
ทาง สันนิษฐานว่า คือ ทางน้ำ หรือ ร่องน้ำที่เข้าไปในนาแต่ละแปลง

		ความรัก สามัคคี ทำงาน เสร็จตามกำหนดโดยเสียค่า ใช้จ่ายน้อย	
ประเพณี สู่ขวัญควาย ¹	ครัวเรือน	ให้ความเข้าใจในเรื่องพลังงาน ความกตัญญูรู้คุณ ความเมตตา กรุณา ความสำนึกในการกระทำ ที่งามดี และการให้รางวัลแก่ สัตว์ที่ทำงานหนักให้ครัวเรือน และฉลองความเหน็ดเหนื่อย	x
ประเพณี มัดมือธาไถ ¹	กลุ่มญาติ มิตร	แสดงความยินดีหลังจากผ่านพ้น งานหนัก	x x x
ประเพณี เอามือ	กลุ่มญาติ มิตร	รวมพลังเพื่อนบ้านเพื่อการทำงานที่ ต้องใช้แรงงานจำนวนมาก เกิด	x

¹ ประเพณีสู่ขวัญควาย ชาวบ้านเรียกง่าย ๆ ว่า มัดมือควาย ปัจจุบันที่บ้านปากกองไม่มี-
การทำมา ประเพณีได้หมดไปจากชุมชน เช่นเดียวกับที่บ้านป่าตึง
ซึ่งได้ปรับเปลี่ยนประเพณีนี้เป็น ประเพณีมัดมือธาไถ

ประเพณี จาเคะข้าว คนเฒ่าจาศील	ครัวเรือน รวยและกลุ่ม คนเฒ่าคนแก่	การทํานุญเสียสละทรัพยากร ส่วนเกินที่มีของครัวเรือนรวย แก่พระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกา	x	
ประเพณี ทานสลาก ²	ชุมชน	การทํานุญเสียสละทรัพยากรของ ครัวเรือนให้แก่พระสงฆ์ และ คนยากจน	x	x
ประเพณี ยี่เป็ง	ชุมชน	ช่วงของความเบิกบานใจใน ผลผลิต ข้าวค้อมีรวงข้าวเต็ม ข้าวนาปีกำลังตั้งท้องงอก ออกรวง	x	
ประเพณี ลอยกระทง	ชุมชน	เป็นการปล่อยเคราะห์ ทุกข์โศก ต่างๆ ไปตามลำน้ำ หรือ บูชา ขอบคุณแม่พระคงคาผู้ให้ความ อุดมสมบูรณ์	x	x
ประเพณี เกี่ยวข้าวและ การแฮก	ครัวเรือน	ขออนุญาตแม่โพสพ เพื่อเก็บ เกี่ยวผลผลิตในนา	x	x x

2 ประเพณีทานสลาก คือ การทํานุญสลากภัตต ทางเหนือเรียกว่า "กินก๋วยสลาก"
หรือ ทานก๋วยสลาก หรือ "กินสลาก"

เกี่ยวข้าว			
ประเพณี สู่ขวัญข้าวและ เลี้ยงผีทุ่ง ผีนา	ครัวเรือน	การบูชาแม่โพสพให้เกิดกำลังใจ แก่ครัวเรือนต่อผลผลิตที่ได้ว่าจะ ดีและกินไม่เปลือง ได้มั่งมีศรีสุข อีกทั้งแสดงความกตัญญูต่อผีทุ่งนา เพื่อการดูแลผลผลิตในปีต่อไป	x x x
ประเพณี ทานหลังหิง ไฟพระเจ้า	ชุมชน	มอบถวายทรัพย์สินการปลงงาน (เงิน) ให้แก่วัดในฤดูที่อากาศ หนาวจัด	x
ประเพณี ทานข้าวจี ข้าวหลาม	ชุมชน	ทานุก่อนนำข้าวในยุ้งฉางไป บริโภคน เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ เทพยดาผู้ดูแลข้าวเปลือกในยุ้ง ฉาง เป็นการแสดงความกตัญญู	x
ประเพณี ทานข้าวสัน บาตร หรือ คอยข้าว ¹	ชุมชน	การถวายผลผลิตใหม่ของ ครัวเรือนแก่พระสงฆ์ที่เคารพ แสดงความกตัญญูต่อเทพยดาผู้ ดูแลพืชพันธุ์ และแสดงถึงความ สำเร็จในกิจการงานของ ครัวเรือน	x

¹ ประเพณีนี้ บางที่เรียก ประเพณีทานข้าววาม

ประเพณี เกี่ยวกับการ ตั้งครรภ์ และ การเกิด	ครัวเรือน	การบำรุงรักษาหญิงมีครรภ์และ บุตรที่อยู่ในครรภ์จนกระทั่ง คลอด	x	x
- คติสำหรับ แม่मार	บุคคล	ให้ขวัญและกำลังใจ รวมทั้ง ความปลอดภัยแก่ผู้หญิงทั้งครรภ์	x	
- การเจ็บ ท้อง	บุคคล	เสกเป่าให้คลอดง่าย และ ปลอดภัย	x	
- การคลอด บุตร	บุคคล	ทำให้เด็กเจริญเติบโตมีความ สุข ความเจริญ	x	
- การดูแล เด็กแรกคลอด	ครัวเรือน	ให้เด็กแข็งแรง รอดตาย	x	
- การร่อน กระดิ่ง	ครัวเรือน	ทำให้ปลอดภัยจากผีร้าย แข็งแรงดี	x	
- การอยู่เดือน	บุคคล	ทำให้ผู้เป็นมารดามีสุขภาพ แข็งแรงต่อไป	x	x
ประเพณี	กลุ่มญาติ	พิธีต้อนรับแรงงานใหม่ของ	x	x

กินเชก แต่งงาน	มิตร	ครัวเรือน		
ประเพณี ปลูกเรือนใหม่	ครัวเรือน	สนองความปรารถนาในความ อยู่เย็นเป็นสุขทั้งครอบครัว	x	x
ประเพณี ขึ้นบ้านใหม่	ครัวเรือน	เพื่อขจัดปัดเป่าภัยอันตรายอุบาทว์ ภัยทั้งมวล และยังความสุขความ เจริญให้แก่สมาชิกทุกคนใน ครัวเรือน	x	x
ประเพณี เขื่อนเย็น (งานศพ)	ชุมชน	เป็นกำลังใจแก่ญาติผู้ตายที่ อาลัยถึงผู้ตาย	x	x

- x ปฏิบัติกันในอดีต ปัจจุบันไม่มีการปฏิบัติ (เฉพาะในชุมชนกรณีศึกษา)
- x x ปัจจุบันยังคงปฏิบัติกันอยู่ในสองชุมชน
- x x x ปัจจุบันยังคงปฏิบัติอยู่ในบ้านป่าติงเท่านั้น

จะเห็นได้ว่า จากตารางแสดงถึงบทบาทของประเพณีตามความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อการจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านล้านนาไทย ทั้งที่มีปฏิบัติกันอยู่ในอดีตและปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีการผลิตของชาวบ้านในวัฒนธรรมข้าวของชาวชนบทไทย ความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติที่แตกต่างไปจากเกษตรกรทั่วทุกภูมิภาค ชาวบ้านต้องพึ่งพาธรรมชาติในการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารเลี้ยงทุกชีวิตในครัวเรือน ทรัพยากรครัวเรือนทุกอย่างมีไว้เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ และอาหารหรือข้าวคือปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการดำรงชีวิต ถ้าข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ นั้นหมายถึงความสุขสมบูรณ์ของชีวิต ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านจึงกระทำเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ และความอยู่เย็นเป็นสุข เมื่อทุกคนในครัวเรือนได้ใช้กำลังความสามารถที่มีอยู่ ทำตามรูปแบบที่เกิดจากระบบคิดของบรรพบุรุษที่สืบทอดมาแล้ว เพื่อให้เกิดความมั่นใจในผลของการทำงานยิ่งขึ้น การประกอบพิธีกรรมตามประเพณีต่าง ๆ ที่สืบทอดมาแต่โบราณจึงช่วยทำให้เกิดความสบายใจ ความมั่นใจ และเป็นกำลังใจ ดังนั้นจึงมีความเชื่อมากเท่าใด ประเพณีนั้น ๆ ก็จะมี ความศักดิ์สิทธิ์มากเท่านั้น นั่นคือ สร้างขวัญและกำลังใจในการทำงาน และการต่อสู้กับปัญหา อุปสรรคต่าง ๆ ได้ต่อไป นอกจากนี้ การประกอบพิธีกรรมตามประเพณีต่าง ๆ จะเป็นผสมผสานระหว่างพิธีกรรมผี พราหมณ์ พุทธ โดยยึดหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ความเชื่อดังกล่าวนอกจากจะปรากฏอยู่ในพิธีกรรมต่าง ๆ แล้ว ยังปรากฏอยู่ในการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่เราได้พบเห็น ตัวอย่างเช่น ความกตัญญูทดแทน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีน้ำใจ ความซื่อตรง เป็นต้น

ระบบการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ รวมทั้งความทันสมัยที่เปลี่ยนแปลงครัวเรือนในชุมชนบ้านปากก่องให้เลิกทานา ปลูกข้าว หันมาปลูกกล้วยแทน ทำให้ประเพณีเกี่ยวข้องกับการทานาทั้งหมดถูกยกเลิกไปโดยปริยาย ด้วยชาวบ้านไม่เห็นคุณค่าประโยชน์เหล่านั้นแล้ว ทั้งนี้ลายพืชพันธุ์ที่นำไ้ได้อยู่ในวัฒนธรรมดั้งเดิม แม้จะต้องพึ่งพาน้ำตามธรรมชาติ แต่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการนำน้ำขึ้นมาใช้ ทำให้ชาวบ้านหันมาเชื่อในเทคโนโลยียุคใหม่แทนความเชื่อดั้งเดิม ประเพณีตามความเชื่อที่มีบทบาทต่อการจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านปากก่อง จึงเหลืออยู่เพียงไม่มากนัก (ตารางที่ 16) ด้วยวิถีชีวิตที่หลอมละลายเข้าสู่ระบบเมือง วันเวลาที่ชาวบ้านรุ่นใหม่ใช้ไปกับ-

การทำงาน และการแข่งขันในระบบทุนนิยม การหาความบันเทิงและผ่อนคลายความตึงเครียดในโรงภาพยนตร์ ห้างสรรพสินค้า การชมรายการโทรทัศน์ วีดิทัศน์ ทำให้ความเชื่อดั้งเดิมที่ได้ถ่ายทอดผลิตขึ้นมาเนิ่นนานนั้น จางหายไปคนรุ่นนี้ มีเพียงชาวบ้านรุ่นเก่าที่เป็นพ่ออยู่แม่อยู่ยังคงปฏิบัติตามประเพณีเดิมอยู่ และได้สั่งสอนอบรมลูกหลานทางอ้อมอยู่บ้างเท่านั้น

บทบาทของปัญญาชนชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรครัวเรือน

ในกระบวนการตัดสินใจเพื่อการจัดการทรัพยากรครัวเรือน จะมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อและระบบคิดของหัวหน้าครัวเรือน หรือผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ นอกเหนือจากความเชื่อซึ่งผสมผสานระหว่างพุทธ พราหมณ์ ผี ที่เกิดจากการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ของชาวบ้านแล้ว การตัดสินใจหรือ ข้อเสนอแนะของผู้อาวุโส หรือ คนเฒ่าคนแก่ผู้มีความรู้และประสบการณ์ที่อยู่ในครัวเรือนก็มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจจัดการเช่นกัน เราเรียกผู้อาวุโสเหล่านี้ว่า ปัญญาชนชาวบ้าน ตัวอย่างเช่น พระสงฆ์เจ้าอาวาส ปู่อาจารย์ ปู่แก้วดี พ่อหลวงเก่า พระสงฆ์ที่บวชชอยู่ชานแล้วสึกออกมา หมอยาสมุนไพรร พ่ออยู่ ผู้รอบรู้ในประเพณีเก่า เป็นต้น ปัญญาชนชาวบ้านเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นเพศชาย ที่ได้รับการศึกษาวิทยาการจากวัดและมีโลกทัศน์กว้างไกลจากประสบการณ์และความสำเร็จในการประกอบกิจการงานในครัวเรือน

ชาวบ้านปากกอกและป่าตึงต่างทราบกันดีถึงผู้ที่เป็นปัญญาชนชาวบ้านที่ เขาจะปรึกษาหารือได้เมื่อมีปัญหาบางอย่างที่ตนเองและสมาชิกในครัวเรือนไม่อาจตัดสินใจได้ ในอดีตมีเรื่องราวที่ต้องปรึกษาปัญญาชนชาวบ้านในเรื่องต่อไปนี้

ตารางที่ 17 เรื่องที่ชาวบ้านปรึกษาปัญญาชนชาวบ้านและให้จัดการ

	เรื่องที่ปรึกษาและให้จัดการ	
พระสงฆ์อาวุโส หรือเจ้าอาวาส	- กำหนดวันดีเพื่องานมงคล/อวมงคล - การจัดพิธีกรรมทางศาสนา/เตรียม	x x

	ทรัพย์สิน		
	- การบวชลูกชาย	x	x
	- ตั้งชื่อลูก-หลาน	x	
	- ปัญหาครอบครัว	x	x
	- ลูกดวงชะตา	x	x
	- ขอน้ำมนต์รักษาโรค/รักษาผีเข้า	x	x
พ่อหลวงเก่า	- งานด้านการปกครองและการพัฒนาชุมชน	x	
	- การจัดงานพิธี	x	
	- ปัญหาครอบครัว	x	
ปู่อาจารย์ 1	- หากุษ์ยามงานมงคล	x	x
ปู่แก้ววัด 1	- พิธีกรรมทางศาสนา/ทรัพย์สินที่เข้าในพิธีกรรม	x	x
ปู่สามวัด 1	- การจัดงานพิธีทางพุทธศาสนาที่วัด	x	
ผู้อาวุโส			
- ด้านยา	- รักษาโรค/ขอตำรายา/ขอยาสมุนไพร	x	
- ด้านเกษตร	- การเพาะปลูก ปัญหาโรคพืช	x	
- ด้านเศรษฐกิจ	- ปัญหาหนี้สิน/การซื้อ-ขายผลผลิต	x	
- ด้านสังคม	- ปัญหาครอบครัว	x	x

x ปฏิบัติอยู่นอศิศ
x x ปัจจุบันยังปฏิบัติอยู่

ปัจจุบัน เนื่องจากหัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกครัวเรือนบางคนได้รับการศึกษาระดับสูงไปทำงานในเมือง การนำปัญหาหรือเรื่องราวไปปรึกษาปัญญาชนชาวบ้านจึงมีน้อยมาก ส่วนใหญ่หัวหน้าครัวเรือนจะตัดสินใจและจัดการเอง บางครั้งจะปรึกษาผู้อาวุโสภายในครัวเรือนมากกว่า ส่วนบ้านป่าดงชาวบ้านส่วนใหญ่ ยังคงถือว่าปัญญาชนชาวบ้านโดยเฉพาะผู้ที่ได้บวชเรียนมาแล้วมีความรู้ทางธรรม และ เป็นผู้ที่รอบรู้ เมื่อมีปัญหานครว์เรือน เช่น ความขัดแย้งระหว่างคู่สมรส สมาชิกในครัวเรือนประสบอุบัติเหตุ หรือเจ็บป่วย ฯลฯ จะปรึกษานุคคลเหล่านี้ด้วยความไว้วางใจ บางครั้งจะมีการปรึกษากันในกลุ่มปัญญาชนชาวบ้าน เพื่อช่วยแก้ไขปัญหานั้น หรือบางครั้งครัวเรือนจะปรึกษาปัญญาชน ครั้งละหลายท่านในเรื่องเดียวกัน ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะทราบดีว่าเมื่อเกิดปัญหา เช่นนี้ขึ้นในครัวเรือน เขาควรจะทำอย่างไรจัดการด้วยตนเองหรือจำเป็นต้องไปปรึกษาเพื่อให้อันญาชนชาวบ้านตัดสินใจ

นอกจากผู้อาวุโสและผู้ทรงความรู้อันเป็นที่เชื่อถือของชาวบ้านแล้ว ที่พึงยามมีปัญหานครว์เรือนอีกแห่งหนึ่งของชาวบ้านทั้งสองชุมชนก็คือ เจ้าเข้าทรง หรือจะเรียกว่า คนทรง หรือผีเจ้านาย สำหรับชาวบ้านเรียกว่า เจ้า² เจ้าในชุมชนบ้านปากก่องมีอยู่ 4 ราย และใน-

1 ปู่อาจารย์ หมายถึง มัคทายก ชาวบ้านเรียก "ปู่จ่าน"

ปู่แก้วดี หมายถึง ไวยาวัจกรวัด

ปู่สามวัด หมายถึง ผู้ทำหน้าที่ประจำสำนักของวัด

2 เจ้า ตามความเข้าใจของผู้วิจัย หมายถึง วิญญาณของผู้กระทำความดีที่ตายไปจากโลกนี้แล้วไปจุติเป็นเทพบุตร เทพธิดา อยู่บนสวรรค์ ต้องการจะกระทำความดีเพิ่มบุญบารมีของตนเอง จึงมาอาศัยร่างมนุษย์เพื่อช่วยเหลือบุคคลผู้มีปัญหา ถ้าเป็นเทพบุตรเมื่อมาเข้าร่างทรง หรือ ม้าขี่ จะเรียกว่า เจ้าชาย เจ้าพี่ เจ้าพ่อ เจ้าปู่ ตามวัย ถ้าเป็นเทพธิดา ก็เรียกว่า เจ้าหญิง เจ้าแม่ เจ้าย่า

ชุมชนบ้านป่าตึงมี 6 ราย รายที่ 6 เป็นเจ้าที่มาเช่าทรงม้าซี เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2536 นี้เอง ซึ่งเป็นช่วงที่ผู้วิจัยกำลังทำงานเก็บรวบรวมข้อมูลอยู่ในบ้านป่าตึง ในชุมชนปากกอกมีบ้านคนทรงเจ้า ที่มีคนทรง (ม้าซี) เป็นหญิงอายุ 25-40 ปี เจ้าที่มาเช่าทรงมีทั้ง เจ้าพี่ เจ้าแม่ และเจ้าปู่ คนทรง 1 คน สามารถบูชาหรืออัญเชิญเจ้ามาเข้าได้หลายองค์ โดยผลัดเปลี่ยนกันมาเช่าทรง ชาวบ้านทุกครัวเรือนต่างรับรู้อย่างดีและยอมรับในกิจการงานของครัวเรือนที่มีสมาชิกคนหนึ่งซึ่งเป็นแม่บ้านเป็นคนทรงที่ต้องทำหน้าที่แก้ไขปัญหาให้ชาวบ้านตลอดทุกวันยกเว้นวันพระ และวันที่มีประจำเดือน พบว่า ชาวบ้านในครัวเรือนฐานะปานกลางและยากจนส่วนใหญ่มักจะไปพบเจ้าเพื่อขอความช่วยเหลือ สมาชิกของครัวเรือนรวมทั้งหัวหน้าครัวเรือนและบุตร-ธิดาไม่ค่อยสนใจในเรื่องนี้ นอกจากแม่บ้านบางคนจะไปพบเจ้าบ้าง ปัญหาที่ชาวบ้านไปขอให้เจ้าช่วยเหลือ และขอบเขตความสามารถที่เจ้าที่จะช่วยได้ไม่ทำให้ชาวบ้านและเจ้าต้องหนักใจหรือเคร่งเครียดมากนัก ส่วนชุมชนบ้านป่าตึงซึ่งมีคนทรงเจ้า ถึง 6 รายนั้น เป็นหญิงแม่บ้าน 5 ราย มีเพียงรายเดียวที่คนทรงเป็นชาย แต่บุคลิกของคนทรงเมื่อเจ้าออกจากร่าง จะค่อนข้างมาทางหญิง เจ้าแต่ละองค์จะมีผู้มาขอให้ช่วยแก้ไขทุกวันวันละประมาณ 20-30 ราย โดยเฉพาะในวันที่หอยจะออก มีชาวบ้านมามากเป็นพิเศษ พบว่าชาวบ้านทั้งจากครัวเรือนยากจน ปานกลางและรวย ต่างให้ความสนใจและมาใช้บริการของเจ้ากันเกือบทุกครัวเรือน ที่สำคัญคือ สมาชิกครัวเรือนของทั้งสองชุมชนที่ใช้บริการจากเจ้าเช่าทรงมากที่สุด คือ สมาชิกเพศหญิง ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้าน

ตารางที่ 18 เรื่องที่ชาวบ้านไปขอให้เจ้าช่วยจัดการ

เพศ-อายุ	เรื่องที่ไม่ปรึกษาหาหรือขอความช่วยเหลือ	สิ่งของที่ใช้ในพิธี	สิ่งตอบแทนเมื่อสมปรารถนา

หญิงวัยรุ่น	<ul style="list-style-type: none"> - ปัญหาความรัก - ปัญหาความสวยงาม เช่น สีผิว - ขอหวย 	บุชาธูป	ดอกไม้
หญิงแม่บ้าน วัยรุ่น และ วัยกลางคน	<ul style="list-style-type: none"> - ขอลูก - ขอหวย - ขอให้รวย - ขอให้อ้วน (ลูกหรือตนเอง) - ขอให้ผอม (ลูกหรือตนเอง) - ช่วยให้มีลูกสูบบุหรี่ = ตัดบุหรี่ - ช่วยให้มีลูกเหล้า = ตัดเหล้า - ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ - ปัญหาครอบครัว 	<ul style="list-style-type: none"> น้ำมันต์ บุชาธูป บุชาธูป กล้วยน้ำว้า เมียง บุหรี เหล้า น้ำมันต์ น้ำมันต์ 	<ul style="list-style-type: none"> ดอกไม้ สร้อยทอง , ของมีค่า สิ่งของมีค่า ดอกไม้ สิ่งของที่คิด ว่าเจ้าองค์ นั้นพึงพอใจ
ชายวัยหนุ่ม และกลางคน	<ul style="list-style-type: none"> - ขอหวย - ขอเลิกเหล้า - ขอเลิกบุหรี - ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ - ประสบอุบัติเหตุ 	<ul style="list-style-type: none"> บุชาธูป เหล้า บุหรี น้ำมันต์ น้ำมันต์ 	<ul style="list-style-type: none"> สิ่งของมีค่า สิ่งของที่คิด ว่าเจ้าองค์ นั้นพึงพอใจ

บทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากรครัวเรือน

ในอดีต ครัวเรือนในชนบทส่วนใหญ่มีสามีเป็นผู้นำครอบครัวจะต้องรับผิดชอบในการเลี้ยงดูสมาชิกในครัวเรือน โดยการเป็นผู้ประกอบกิจการงาน ทานา ทาสวน หรือรับจ้างทั่วไป เพื่อหารายได้ให้แก่ครอบครัว ขณะที่การยกยาค่าหน้าที่ดูแลบ้านเรือน เลี้ยงดูบุตร และปรนนิบัติสามี เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมทำให้สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในครัวเรือนเปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงมีโอกาสดำเนินการศึกษามากขึ้น และผู้หญิงมีโอกาสดำเนินการประกอบอาชีพด้านต่าง ๆ มากขึ้น ผู้หญิงในชุมชนบ้านปากกอกและป่าตึงมีศักยภาพและบทบาทในการจัดการทรัพยากรครัวเรือนแตกต่างกันตามสภาพของชุมชนและฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน

ตารางที่ 19 บทบาทสตรีในการจัดการทรัพยากรครัวเรือน

บทบาทสตรีในครัวเรือนต่างฐานะ บ้านปากกอก	บทบาทสตรีในครัวเรือนต่างฐานะ บ้านป่าตึง
ครัวเรือนรวบ	
<p>งานเกษตรกรรม</p> <ul style="list-style-type: none"> -ควบคุมการเก็บเกี่ยวสาลี -ช่วยจัดการรายได้จากสาลี 	<p>งานเกษตรกรรม</p> <ul style="list-style-type: none"> -งานเตาต้มใบยา ช่วยจัดการรายได้จากใบยา ปลูกข้าว เกี่ยวข้าว
<p>งานนอกระบบเกษตร</p> <ul style="list-style-type: none"> -ควบคุมการเก็บเกี่ยวสาลี -ช่วยจัดการรายได้จากสาลี 	<p>งานนอกระบบเกษตร</p> <ul style="list-style-type: none"> -งานเตาต้มใบยา ช่วยจัดการรายได้จากใบยา ปลูกข้าว เกี่ยวข้าว
<p>งานบ้าน</p> <ul style="list-style-type: none"> -เตรียมอาหาร -ไปตลาด -ทำความสะอาดบ้าน -ล้างจาน -ซัก-รีดเสื้อผ้า 	<p>งานบ้าน</p> <ul style="list-style-type: none"> -เตรียมอาหาร/ ส่งอาหาร ไปตลาด ทำความสะอาดบ้าน -ล้างจาน ซัก-รีดเสื้อผ้า

- เลี้ยงลูก
- เลี้ยงหลาน

- เลี้ยงลูก
- เลี้ยงหลาน

ครัวเรือนปานกลาง

งานเกษตรกรรม

- ทำน้ำสลาย
- ช่วยจัดการรายได้จากสลาย
- ปลูกดอกไม้
- ปลูกผัก

งานนอกระบบเกษตร

- ค้าขายเล็ก ๆ น้อย
- งานในโรงงานอุตสาหกรรม
- งานห้างสรรพสินค้า, ห้างร้าน

งานบ้าน

- เตรียมอาหาร
- ไปตลาด
- ทำความสะอาดบ้าน, จัดบ้าน
- ล้างจาน
- ซัก-รีดเสื้อผ้า
- เลี้ยงลูก

งานเกษตรกรรม

- ปลูกและเก็บยา
- งานเตาต้ม
- ปลูกพริก เก็บพริก

งานนอกระบบเกษตร

- ค้าขายเล็ก ๆ น้อย
- งานเย็บผ้าสินค้าพื้นเมือง
- งานบริษัท

งานบ้าน

- เตรียมอาหาร/ ส่งอาหาร
- ไปตลาด
- ทำความสะอาดบ้าน, จัดบ้าน
- ล้างจาน
- ซัก-รีดเสื้อผ้า
- เลี้ยงลูก

-เลี้ยงหลาน

เลี้ยงหลาน

ครัวเรือนจน

งานเกษตรกรรม

งานเกษตรกรรม

-รับจ้างงานสวนลาไย

-รับจ้างงานสวนยาสูบ

รับจ้างงานสวนพริก

-รับจ้างงานสวนผักและสวนดอกไม้

รับจ้างงานป่มาบยา

งานนอกระบบเกษตร

งานนอกระบบเกษตร

-รับจ้างทั่วไป

-รับจ้างทั่วไป

รับจ้างเลี้ยงเด็กตามบ้าน

-งานห้างสรรพสินค้า, ห้างร้าน

งานบริษัท

งานบ้าน

งานบ้าน

-เตรียมอาหาร

-เตรียมอาหาร/ ส่งอาหาร

-ไปตลาด

ไปตลาด

-ทำความสะอาดบ้าน, จัดบ้าน

ทำความสะอาดบ้าน, จัดบ้าน

-ล้างจาน

-ล้างจาน

-ซัก-รีดเสื้อผ้า

ซัก-รีดเสื้อผ้า

-เลี้ยงลูก

เลี้ยงลูก

-เลี้ยงหลาน

เลี้ยงหลาน

จะเห็นได้ว่าไม่ว่าจะอยู่ในชุมชนไทยและอยู่ในครัวเรือนฐานะเช่นไร ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรครัวเรือน โดยเฉพาะกิจกรรมงานบ้าน ซึ่งไม่ว่าจะเป็นยุคสมัยไหนในอดีตหรือปัจจุบัน ผู้หญิงจะเป็นผู้จัดการเกือบทั้งสิ้น ในชุมชนปากทองและป่าตองยังไม่มี การเปลี่ยนแปลง บทบาทของผู้หญิงทางด้านงานบ้าน ทั้งนี้เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนทั้งสอง ทำให้ผู้หญิงจำนวนหนึ่งทั้งเป็นแม่บ้านและไม่เป็นแม่บ้านเพิ่มขึ้น คือต้องไปทำงานนอกบ้าน ในงานนอกระบบเกษตร ขณะเดียวกันก็ต้องรับภาระงานบ้าน การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ส่งผลกระทบต่อ ผู้หญิงในครัวเรือน และสมาชิกคนอื่น ๆ ด้วย

สมาชิกในครัวเรือนที่เป็นแม่บ้านซึ่งมีบทบาทการจัดการภายในครัวเรือน โดยเฉพาะ เรื่องอาหารอยู่แล้ว เมื่อต้องไปทำงานนอกบ้าน นอกจากจะทำให้ตนเองต้องเหน็ดเหนื่อยเพิ่มขึ้น และมีสุขภาพไม่ดีแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อสมาชิกอื่นในครัวเรือน ทั้งด้านที่อยู่อาศัยและอาหาร รวมทั้งสุขภาพอนามัย บ้านที่ถูกทิ้งให้สกปรก อาหารที่เตรียมแบบง่าย ๆ หรือซื้อสำเร็จรูปจากตลาด และการทอดทิ้งลูกหลานให้เจ็บป่วย ตัวอย่างของ แม่แสง ที่มีลูกสองคนกำลังเรียนอยู่ในโรงเรียนระดับ ประถมศึกษาและมีมัธยมศึกษา แม่ตื่นเวลาตี 2 เพื่อเดินทางไปยังตลาดในเมืองเชียงใหม่เพื่อซื้อ ไข่ ผัก จนกระทั่งเวลาเที่ยงจึงกลับมาทำงานบ้าน ลูก ๆ จึงมักจะอดอาหารเช้า หรือไม่ก็รับประทาน อาหารที่เหลือจากตอนเย็น หรืออาหารสำเร็จรูปแบบของ ส่วนแม่ไปทำงานที่เตาต้มใบยา ของรัฐ ซึ่งมีรายได้เป็นรายวัน ลูกสาวคนเดียวจะมีรถสองแถวรับนักเรียนมารับตอนเช้าหลังอา หารเช้าที่เร่งรีบ อาหารเช้าและเย็น ซื้ออาหารสำเร็จรูปจากตลาดของหมู่บ้าน สวรรค์วันเสาร์ที่ ลูกสาวได้ไปโรงเรียนแต่แม่ต้องไปทำงาน ลูกสาวอายุ 10 ขวบ จึงต้องหาอาหารเอง โดยแม่เฝ้า ไข้ไว้ให้ อาหารส่วนใหญ่จึงเป็นมะขามี่ของ หรือก๋วยเตี๋ยวจากร้านในหมู่บ้าน

สมัยที่ยังมีการเกษตรเพื่อยังชีพ ชาวบ้านปลูกข้าวเพื่อกิน ในท้องทุ่งที่ต้นกล้ากำลัง งอกงามจะเดินไปด้วยสัตว์ และพืชผักที่จะใช้เป็นอาหารประจำวัน พ่อบ้านและแม่บ้านจะออกไป ถอนหญ้า และหาอาหารประจำวันจากทุ่งนาและหนองบึง ประเภทสัตว์จะได้ กุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียด ประเภทพืชจะเป็นพืชผักพื้นบ้านเป็นร้อยชนิดที่นำมาปรุงอาหารรับประทาน โดยไม่ต้องไปซื้อ จากตลาด ดังนั้นสตรีจึงมีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจเรื่องอาหาร โดยที่แม่บ้านเองก็ยังไม่มีความรู้ใน

เรื่องโภชนาการและคุณค่าทางอาหารสูงและเป็นยาสมุนไพรอีกด้วย แต่ในปัจจุบันหลังจากมีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ โดยเฉพาะการใช้สารเคมีฆ่าวัชพืช ได้ทำลายวัฏจักรของสิ่งมีชีวิตจำนวนมากในท้องทุ่งที่จะนำมาเป็นอาหารของควัวเรื้อน บทบาทของสตรีแม่บ้านจึงเปลี่ยนแปลงไป พ่อบ้านเริ่มมีบทบาทมากขึ้นในเรื่องอาหารของควัวเรื้อน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของควัวเรื้อน ควัวเรื้อนส่วนใหญ่มีพ่อบ้านเป็นผู้ควบคุมรายได้ของควัวเรื้อน จึงกำหนดค่าใช้จ่ายค่าอาหารด้วย

ในอดีต ผู้หญิงในชุมชนปากกอกและป่าตึง ทำงานหนักและขยันขันแข็ง ปัจจุบันหญิงในควัวเรื้อนของสองชุมชนก็ยังคงทำงานหนักและขยันขันแข็ง ไม่มีผู้หญิงในวัยใดของชุมชนทั้งสองที่เม้าหล้า ตีไก่ ชนกว่าง หรือเล่นการพนันต่าง ๆ หรือเดินเตร็ดเตร่ไป ๆ มา ๆ ในหมู่บ้านโดยไม่ทำงาน ขณะที่ผู้ชายบางคนในวัยแรงงานและวัยรุ่นมีพฤติกรรม เช่น สูบบุหรี่ นั่งดื่มเหล้าตามร้านในหมู่บ้าน คมวจากโทรทัศน์แล้วพนัน ชนกว่าง ตีไก่ เล่นไพ่ ฯลฯ ทั้งนี้มีผู้ชายจำนวนมากที่ขยันขันแข็งทำงานหนักในงานเกษตรและงานนอกระบบเกษตรเช่นกัน ผู้หญิงในควัวเรื้อนฐานะรวยที่มีไม่มากนักในชุมชนทั้งสอง (ชุมชนปากกอกมีมากกว่าป่าตึง จะทำงานบ้านคล้ายคลึงกัน สำหรับผู้หญิงที่มีการศึกษาสูงจะออกไปทำงานนอกบ้าน ขณะที่ต้องจัดการด้านอาหารและเสื้อผ้าของสมาชิกควัวเรื้อน หญิงวัยกลางคนและวัยรุ่นในควัวเรื้อนรวยจะอยู่ดูแลบ้าน งานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ส่วนใหญ่หลานวัยเกิน 2 ขวบ จะส่งไปโรงเรียนอนุบาล ผู้หญิงที่ทำงานเกษตรจะจัดการเรื่องการซื้อเหมา และร่วมกับพ่อบ้านในการจัดการกับรายได้จากผลิตผลลาขาย ขณะที่ผู้หญิงวัยบ้านป่าตึง จะดูแลเตาต้มยาบ้างในช่วงกลางวัน และจะออกไปช่วยงานในนาเฉพาะงานที่ไม่หนัก งานหนัก เช่น ไถนา พาดข้าว พ่อบ้านจะเป็นผู้ทำ ส่วนวัยรุ่นจะไปเรียนในเมืองในระดับตั้งแต่มัธยมศึกษาขึ้นไป

ผู้หญิงในควัวเรื้อนฐานะปานกลางในชุมชนทั้งสองไม่มีความแตกต่างด้านบทบาทในงานนอกระบบเกษตร และงานบ้าน บทบาทในงานเกษตรแตกต่างไปตามชนิดของพืชที่ปลูก ผู้หญิงบ้านปากกอกหลายคนลงทำงานในสวนลาขายช่วยผู้ชาย และทำงานในสวนผัก สวนคอกไม้ เพื่อหารายได้ให้ควัวเรื้อน ขณะที่ผู้หญิงบ้านป่าตึง ทำงานในสวนยาสูบ บางครั้งช่วยเตรียมพื้นที่ในการปลูก ปลูกต้นยา และเก็บยา งานที่เตาต้มตั้งแต่การเสียบยา การใส่ถ่านเตาต้ม เผาเตาต้ม งานหนักอื่น ๆ เป็นเรื่องของผู้ชาย

ผู้หญิงในครัวเรือนยากจน ต้องทำงานหนักมากเพื่อช่วยให้ฐานะของครัวเรือนดีขึ้น หรือไม่เลวลงกว่าเดิม แนนอนเธอทั้งหลายมีการศึกษาต่ำ จึงทำงานรับจ้างทั้งในงานเกษตรและนอกระบบเกษตร เช่น รับจ้างคัดเลือกกล้วย รับจ้างปลูกข้าว รับจ้างเตรียมพื้นที่ปลูกยา ปลูกยา และเก็บใบยา เก็บพริก ส่วนนอกระบบเกษตรจะทำงานรับจ้างทั่วไป รวมทั้งงานก่อสร้าง ทำงานในโรงงานด้วย

กล่าวได้ว่า ในกระบวนการจัดการทรัพยากรครัวเรือน และกระบวนการตัดสินใจเพื่อจัดการทรัพยากรเหล่านั้น ความเชื่อต่อพุทธปรัชญา ลัทธิพรหมณ์และผี แสดงบทบาทสำคัญในครัวเรือนของชุมชนทั้งสอง นอกจากนี้ บัญชาชนชาวบ้านซึ่งเป็นผู้อาวุโสที่ชาวบ้านเชื่อถือได้ เข้ามามีส่วนจัดการในหลายเรื่อง อีกทั้งเจ้าเข้าทรง หรือ ผีเจ้านาย ซึ่งเป็นเรื่องของความเชื่อในผี หรือ วิญญาณ ก็มีบทบาทสำคัญทางด้านสุขภาพและจิตใจ และสำหรับบทบาทของผู้หญิงในครัวเรือนย่อมมีความสำคัญทั้งในอดีตและปัจจุบัน ทรัพยากรในครัวเรือนทั้งบุคคล วัสดุสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ถูกจัดการโดยสตรีแม่บ้านและสมาชิกอื่น โดยเฉพาะงานบ้าน ในชุมชนทั้งสองแม้จะมีครัวเรือนที่ปรับเปลี่ยนที่อยู่อาศัยและทรัพยากรเครื่องใช้ในครัวเรือนให้ทันสมัย แต่บทบาทด้านงานบ้านยังคงอยู่กับผู้หญิงทั้งครัวเรือนรวย ปานกลางและยากจน

บทที่ 8

สรุป และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านภาคเหนือครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ศึกษา กระบวนการจัดการทรัพยากรในครัวเรือนของครัวเรือนเกษตรว่าดำรงอยู่และสืบทอดมายังครัวเรือนในปัจจุบันอย่างไร ครัวเรือนให้ความสำคัญกับเรื่องใดมากที่สุด โครงสร้างทางระบบความเชื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษมีอิทธิพลมากน้อยเพียงใดในกระบวนการตัดสินใจเพื่อการจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้าน ทั้งนี้เมื่อระบบทุนนิยมเคลื่อนที่เข้าสู่ชุมชนมีอะไรบ้างที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรครัวเรือน ครัวเรือนมีการปรับตัวหรือสร้างคุณค่าใหม่อย่างไร นอกจากนี้ผู้วิจัยต้องการค้นหาปัญหาชน ชาวบ้านผู้มีอิทธิพลในกระบวนการตัดสินใจเพื่อการจัดการทรัพยากรครัวเรือนและชุมชน อีกทั้งศักยภาพและบทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากรครัวเรือนและชุมชน ผู้วิจัยได้เลือกชุมชนสองชุมชนสองชุมชนคือ หมู่ที่ 5 บ้านป่าตึง ตำบลห้วยยาบ กิ่งอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ซึ่งทุกครัวเรือนในชุมชนเป็นครัวเรือนเกษตร และหมู่ที่ 6 บ้านปากกอก ตำบลสารภี อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสมาชิกครัวเรือนประกอบอาชีพนอกระบบเกษตร และบางครัวเรือนทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพรอง เป็นชุมชนการศึกษา โดยเลือกศึกษาเฉพาะทรัพยากรครัวเรือนที่สำคัญต่อครัวเรือนและชุมชนคือทรัพยากรมนุษย์หรือแรงงานในครัวเรือน เทคโนโลยีทางการเกษตร ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ในครัวเรือน และทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้คาดว่าผลของการศึกษานี้จะเอื้อประโยชน์หลายประการ ได้แก่ ทำให้ได้รวบรวมและบันทึกรายชื่อทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านในอดีตและปัจจุบันไว้เพื่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป ช่วยให้เห็นถึงบทบาทของการจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านในอดีตและที่สืบทอดมาสู่ปัจจุบัน ช่วยให้เห็นถึงบทบาทของระบบความเชื่อในกระบวนการตัดสินใจเพื่อการจัดการทรัพยากรครัวเรือน และบทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากรครัวเรือน อีกทั้งผลการศึกษาจะเป็นแนวทางให้เกิดการศึกษาใน

ประเด็นอื่นที่ลุ่มลึกลงไป โดยเฉพาะประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้องค์การที่ทำงานพัฒนาชนบทภาคเหนืออาจได้ใช้ผลการศึกษานี้เป็นแนวทางในการพัฒนา แนวความคิดที่ใช้ในการศึกษาดังนี้ใช้แนวคิดทฤษฎีระบบเกษตร ทฤษฎีการรับสิ่งใหม่ และทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และ วัฒนธรรมของชุมชน เพื่ออธิบายกระบวนการจัดการทรัพยากรครัวเรือน และกระบวนการตัดสินใจเพื่อจัดการทรัพยากรครัวเรือนและการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการจัดการโดยใช้วิธีการศึกษาเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพผสมผสานกันตามขั้นตอนคือ - ศึกษาจากเอกสารวิชาการและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง - สัมภาษณ์ชุมชนกรณีศึกษาด้วยการสังเกตและสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

- ใช้แบบสัมภาษณ์กับหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่าง
- ศึกษาเจาะลึกโดยสัมภาษณ์ปัญญาชนชาวบ้านและผู้รู้หรือผู้ให้ข่าวสาร
- สัมภาษณ์สตรีสาวและแม่บ้าน

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาคือแบบสัมภาษณ์ แนวข้อคำถาม เครื่องบันทึกเสียง แถบบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูปและฟิล์ม การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการอธิบายเปรียบเทียบ ใช้สถิติบรรยายและสถิติร้อยละ ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ ชุมชนบ้านปากก่องหมู 6 ไม่มีการทำนา ชาวบ้านได้ตัดแปลงที่นาเดิมมาให้เป็นที่ทำสวนลำไย สวนดอกไม้และผักต่างๆ วิถีชีวิตของชาวบ้านจึงอยู่กึ่งกลางระหว่างชาวสวนกับชาวเมือง โดยเฉพาะครัวเรือนรวยที่หัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกได้รับการศึกษาระดับสูงและไปทำงานในเมืองจะมีวิถีชีวิตแบบชาวเมืองเสียส่วนใหญ่ ชุมชนนี้ครัวเรือน 2 ใน 3 มีที่ดินเกษตรกรรม บางส่วนทำเป็นสวนลำไย บางส่วนทิ้งไว้เพื่อปลูกกล้วยต่อไป แม้ว่าในอดีตชาวบ้านจะทำนาและปลูกพืชผักพืชผักอื่นๆ ตลอดปี แต่ต่อมาน้ำที่ใช้ในการเกษตรลดน้อยลงทำนาให้ทำนาสองครั้งไม่ได้ ในที่สุดจึงหันมาปลูกกล้วยซึ่งให้ผลผลิตที่เป็นรายได้ของครัวเรือนดีกว่าการปลูกข้าว การที่ชุมชนปากก่องอยู่ไม่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ทำให้โครงสร้างสังคมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว สาธารณชนภาคได้รับการปรับปรุงให้มีสภาพดีมาก ลักษณะทางเศรษฐกิจเป็นแบบพึ่งพาชุมชนเมืองและพึ่งพาเครือญาติ มีความมั่นคงด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ บ้านป่าตึงหมู่ 5 ชาวบ้านทำนาสองครั้งและปลูกพืชเศรษฐกิจคือยาสูบและ

พริก เป็นชุมชนที่อยู่ไม่ห่างจากอำเภอสันกำแพงซึ่งเป็นพื้นที่ค่อนข้างแห้งแล้ง ทำให้น้ำไม่เพียงพอในการเกษตร ชาวบ้านใช้น้ำบาดาลที่สูบขึ้นมาเก็บพิชสวน หัวหน้าครัวเรือนและสมาชิกส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาจึงยึดอาชีพเกษตรกรรมในอาชีพหลัก สมาชิกครัวเรือนบางคนเดินทางไปทำงานในเมืองในอาชีพนอกกระบบเกษตรเช่นกัน เมื่อเปรียบเทียบกับบ้านปากกอกซึ่งมีดินและน้ำอุดมสมบูรณ์กว่าฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านป่าตองจึงไม่ดีเท่าชาวบ้านปากกอก ทรัพยากรครัวเรือน

1. ทรัพยากรบุคคล หมายถึง แรงงานในครัวเรือน พบว่าทั้งสองชุมชนมีความจำกัดด้านแรงงานในครัวเรือน มีสมาชิกครัวเรือนเฉลี่ย 3-4 คน แรงงานได้จากหัวหน้าครัวเรือน ภรรยาและบุตร แต่มีการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ความสามารถและความสนใจของสมาชิกรุ่นใหม่ในครัวเรือน โดยเฉพาะสมาชิกที่ได้รับการศึกษาในระดับสูงจากสถาบันการศึกษาในเมืองเชียงใหม่ที่มีความสามารถและความสนใจที่แตกต่างออกไป

2. เทคโนโลยีทางการเกษตร หมายถึง เครื่องมือเครื่องใช้และศิลปะเฉพาะในการเกษตร ซึ่งในอดีตทั้งสองชุมชนต่างใช้เทคโนโลยีในการทำนาคคล้ายคลึงกัน จนกระทั่งชุมชนปากกอกเปลี่ยนมาปลูกกล้วยจึงใช้เทคโนโลยีสำหรับกล้วย ซึ่งผสมผสานระหว่างการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ที่เป็นเทคโนโลยีใหม่และเทคโนโลยีในการเก็บเกี่ยวโดยใช้น้ำไหลแบบโบราณ และการคัดเลือกด้วยแรงงานจ้าง ชุมชนบ้านป่าตองมีทรัพยากรที่ใช้กับการปลูกยาสูบที่เป็นเทคโนโลยีที่ไม่ซับซ้อน ทั้งสองชุมชนมีบ่อน้ำเป็นอุปกรณ์ที่ทันสมัยในการนำน้ำมาใช้ในการเกษตรแต่เป็นคนละรูปแบบ บ้านปากกอกใช้บ่อน้ำกันสบน้ำบาดาลให้น้ำกล้วย ขณะที่บ้านป่าตองใช้บ่อน้ำแบบไฟฟ้าสูบน้ำให้ยาสูบและข้าวด้วยเหตุผลที่ว่า การสูบน้ำเข้านาและสวนยาต้องใช้เวลาอันยาวนาน บางครั้งหลายวันหลายคืน บ่อน้ำกันส่นจะทนไม่ไหว และมีความสิ้นเปลืองอีกทั้งเสียงดังกว่าบ่อน้ำไฟฟ้า

3. ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ในครัวเรือน หมายถึงอาคารบ้านเรือนที่สมาชิกในครัวเรือนอาศัยอยู่ร่วมกัน ประกอบด้วยห้องต่าง ๆ และอุปกรณ์เครื่องใช้เครื่องอำนวยความสะดวกที่ใช้ในชีวิตประจำวัน พบว่าชุมชนทั้งสองมีทรัพยากรที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ในครัวเรือนในอดีตคล้ายคลึงกัน ส่วนในปัจจุบันมีความแตกต่างกันบ้างเพราะฐานะทางเศรษฐกิจ-บ้านและเครื่อง-

ใช้แบบสมัยใหม่ มีอยู่ในครัวเรือนรายบ้านปากทองมากกว่าครัวเรือนรายบ้านป่าติง เช่น บ้านตึก ขนาดใหญ่ รถยนต์เก๋ง โทรศัพย์ เต้าอบ เครื่องปั่นผลไม้ เหล่านี้ไม่มีใช้ในครัวเรือนบ้านป่าติงมี แต่ในครัวเรือนรายที่หัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาสูงของบ้านปากทอง

4. ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ดินที่ใช้ในการเกษตร น้ำที่ใช้ในการเกษตรทุกฤดูกาล และ เชื้อเพลิงที่ใช้ในครัวเรือน จากการศึกษาพบว่า ทั้งสองชุมชนมีความแตกต่างกันในคุณภาพของดิน สำหรับน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูก บ้านปากทองใช้น้ำฝน น้ำจากลำเหมืองและน้ำบาดาล ส่วนบ้านป่าติงใช้น้ำฝนและน้ำบาดาล การใช้เชื้อเพลิงของทั้งสองชุมชนใช้แก๊ส ถ่าน และฟืน เชื้อเพลิงบ่มายาสู่บ้านใช้ถ่านลิกไนท์

ตารางที่ 20 สรุปการจัดการทรัพยากรครัว-เรือนในการดำเนินชีวิต
ของชาวบ้านชุมชนปากทองและป่าติง

การจัดการทรัพยากร ในการดำเนินชีวิต	ผู้จัดการ	วิธีการจัดการ
แรงงานในครัวเรือน ทำนา ทำสวน	หัวหน้า ครัวเรือน และ ภรรยา	ใช้ความสัมพันธ์ในครอบครัว มอบงานให้ทุกคนทำตาม เพศและวัย
แรงงานจ้าง ทำนา ทำสวน	หัวหน้า ครัวเรือน	ว่าจ้างคนงานชายและหญิง ให้ช่วยงานที่เร่งด่วนหรือ งานหนัก

งานนอกระบบเกษตร	หัวหน้า ครัวเรือน และ ภรรยา	ทั้งตนเองและสมาชิกครัวเรือน ที่มีความรู้ความสามารถ และต้องการรายได้ สำหรับตนเองและครัวเรือน จะออกไปหางานทำนอก หมู่บ้านและใช้พาหนะส่วนตัว ในการเดินทางไปทำงาน
งานอื่น ๆ	สมาชิก ครัวเรือน	ช่วยกันทำงานบ้าน ซึ่งส่วน ใหญ่เพศหญิงจะเป็น ฝ่ายจัดการ
รายได้ของ ครัวเรือน และบุคคล	หัวหน้า ครัวเรือน และ ภรรยา สมาชิก ผู้มีรายได้	รายได้จากงานเกษตรกรรม จัดสรรใช้จ่ายในครัวเรือน รายได้จากงานนอกระบบ เกษตร เจ้าของรายได้ เป็นผู้จัดการหรือเข้ามาเป็นค่า ใช้จ่ายในครัวเรือน
เทคโนโลยี ทางการ เกษตร นาโค	หัวหน้า ครัวเรือน และ ภรรยา	ในอดีตใช้เทคโนโลยี แบบเก่าและใช้แรงงาน ในครัวเรือนกับการ "เอามื้อ เอารัน"

		<p>ปัจจุบันใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่และแรงงานครัวเรือนกับแรงงานจ้าง</p>
นาปี	"	เช่นเดียวกับการทำนาดอก
สวนลำไย	"	ใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านและเทคโนโลยีสมัยใหม่ผสมผสานกัน
สวนยาสูบ	"	ใช้เทคโนโลยีผสมผสาน
สวนพริก ผัก และดอกไม้	"	ใช้เทคโนโลยีผสมผสาน
การจัดการที่อยู่อาศัย	หัวหน้าครัวเรือนและภรรยา	<p>านอศิตมีห้องในหมู่บ้านรวมกัน จัดสัดส่วนให้แต่ละคนใช้ จนกว่าลูกชายหรือลูกสาวแต่งงาน จึงจะกันห้อง ทุกคนในครัวเรือนช่วยกันดูแลรักษา ห้องส้วมแยกจากบ้าน ปัจจุบันแยกห้องนอนเป็นของแต่ละคน</p>

<p>การจัดการ เครื่องใช้ ในครัวเรือน</p>	<p>สมาชิกทุกคน</p>	<p>มีห้องน้ำห้องส้วมภายใน บ้าน แต่ละคนต่างดูแล ห้องของตนเอง ห้องที่ เป็นส่วนรวมแม่บ้านดูแล</p> <p>หัวหน้าครัวเรือนดูแล รักษาทรัพยากรขนาด ใหญ่ ราคาแพง สมาชิก ผู้เป็นเจ้าของดูแลรักษา เครื่องใช้ส่วนรวมของ ครัวเรือนแม่บ้านเป็นผู้ จัดการ</p>
<p>การจัดการ ดิน</p>	<p>หัวหน้า ครัวเรือน และ ภรรยา</p>	<p>สับปุ๋ยและพรวนดิน</p>
<p>การจัดการ น้ำ</p>	<p>หัวหน้า ครัวเรือน</p>	<p>ทำเหมืองข่อย ขุดเจาะบ่อนบาดาล ใช้เครื่องสูบน้ำ</p>
<p>การจัดการ เชื้อเพลิง</p>	<p>หัวหน้า ครัวเรือน</p>	<p>สั่งหรือซื้อแก๊สจากร้าน ซื้อถ่านจากตลาด</p>

	และ ภรรยา	ชื่อพื้นจากชาวบ้าน ลั้งชื่อตำบลในท้องที่จาก บริษัท
--	--------------	--

ในการจัดการทรัพยากรครัวเรือนของชาวบ้านนั้นผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือ หัวหน้าครัวเรือน ผู้ที่จะต้องรับผิดชอบจัดการใช้ทรัพยากรทุกอย่างที่มีอยู่ในการดำเนินชีวิต ทั้งนี้ในการตัดสินใจเพื่อจัดการจะต้องมีพื้นฐานมาจากความเชื่อของหัวหน้าครัวเรือนและสมาชิกทุกคน ความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อในวิญญาณ พุทธปรัชญา และลัทธิพรหมณ์ ซึ่งชาวบ้านทั้งสองชุมชน แสดงออกมาด้วยการปฏิบัติตามระเบียบประเพณีต่างๆ ทั้งของครอบครัวและชุมชนอันได้ปรับเปลี่ยนไปบ้างตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม การประกอบพิธีกรรมตามประเพณีต่าง ๆ ที่สืบทอดมาสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงานและต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรค พบว่าพิธีกรรมที่ชาวบ้านในวัฒนธรรมข้าวของชนบทไทย บางประเพณีได้หายไปจากชุมชนทั้งสอง บางประเพณีหายไปจากบ้านปากก่อง

นอกจากความเชื่อแล้ว ปัญหาชนชาวบ้านและเจ้าเข้าทรงก็มีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจเพื่อจัดการทรัพยากรครัวเรือนด้วยเช่นกัน ได้แก่ พระสงฆ์เจ้าอาวาส หรือ พระสงฆ์อาวุโส พ่อหลวงเก่า (ผู้ที่เคยเป็นผู้นำหมู่บ้านมาก่อน) ปู่อาจารย์ ปู่แก่่วัด ปู่สามวัด และผู้อาวุโสซึ่งมีภูมิปัญญาด้านยาสมุนไพร หรือการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร ผู้อาวุโสด้านเกษตรกรรม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม บางครั้งชาวบ้านจะให้เจ้า (ผีเจ้านาย) ช่วยเหลือในปัญหา ด้านสุขภาพอนามัย ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม ในชุมชนบ้านปากก่องมีบ้านเจ้าเข้าทรง 4 ราย บ้านป่าตึงมี 6 ราย กิจกรรมของเจ้าเข้าทรงเจริญรุ่งเรืองและเพิ่มจำนวนขึ้น แสดงถึงความเชื่อแบบเก่าที่ควบคู่ไปกับการยอมรับความทันสมัยที่รับมาจากสังคมเมือง

นอกเหนือจากพ่อบ้านซึ่งเป็นหัวหน้าครัวเรือนที่มีบทบาทสำคัญในครัวเรือนแล้ว แม่บ้านหรือ ภรรยาของหัวหน้าครัวเรือน รวมทั้งผู้หญิงคนอื่นๆ ที่เป็นสมาชิกครัวเรือนก็มีบทบาทสำคัญ

การจัดทรัพยากรของแม่บ้านและลูกสาว ทั้งนี้เมื่อครัวเรือนปรับเปลี่ยนระบบการผลิต จากผลิต-
เพื่อยังชีพเป็นผลิตเพื่อการค้าแล้ว ผู้หญิงที่มีการศึกษาระดับต่ำ ในครัวเรือนปานกลาง และ
ยากจน ต้องรับภาระงานเพิ่มขึ้น เธอเหล่านั้นทำงานทั้งงานเกษตรกรรม งานนอกระบบเกษตร
และงานบ้านอย่างเห็นคเห็น้อย และขยันขันแข็ง แม้แต่ผู้หญิงในครัวเรือนรวยที่มีการศึกษาต่ำ หรือ
มีการศึกษาสูงก็ต้องทำงานหนักในการจัดการทรัพยากรครัวเรือนเช่นกัน

ข้อสรุปและการวิเคราะห์ของผู้วิจัย

1. ชุมชนทั้งสองเป็นเพียงชุมชนชาวบ้านที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง ไม่อาจเป็น-
ตัวแทนของชุมชนชาวบ้านภาคเหนือทั้งหมดได้
2. ระบบการผลิตของชุมชนทั้งสองที่เปลี่ยนแปลงไปคนละรูปแบบชี้ให้เห็นถึง ความแตก-
ต่างของทรัพยากรธรรมชาติ และฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน
3. การเปลี่ยนแปลงจากระบบชลประทานแบบดั้งเดิมที่หมู่บ้านควบคุมชลประทานมาเป็น-
ควบคุมโดยรัฐ ทำให้รูปแบบของความร่วมมือภายในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป จนอาจ-
ทำลายความสัมพันธ์พื้นฐานของชาวบ้านในชุมชน
4. เมื่อชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ขนาดของครัวเรือนเล็กลง ขณะที่ครัวเรือนยังจำเป็นต้อง
ต้องใช้แรงงานในงานเกษตรกรรม แรงงานจ้างจึงเข้ามามีบทบาทในสองชุมชน
5. เนื่องจากระยะทางที่ไม่ห่างไกลจากตัวเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ทำให้-
ไม่มีการย้ายถิ่นออกไปเพื่อการทำงานและการศึกษา มีเพียงการย้ายถิ่นไปสมัคร
เพียงเล็กน้อย จึงไม่กระทบกระเทือนชุมชน
6. การอยู่ใกล้เขตเมือง แหล่งผลิตสินค้าพื้นเมืองและแหล่งท่องเที่ยว ทำให้ชาวบ้าน-
มีโอกาสมากขึ้นในอาชีพนอกระบบเกษตร ที่มีรายได้มาใช้จ่ายในครัวเรือน
7. การไปทำงานในเมืองของชาวบ้านส่งผลกระทบต่อจัดการทรัพยากรครัวเรือนและ
การแสวงหาเงินทองทรัพย์สินแบบทุนนิยม
8. การไปทำงานนอกระบบเกษตรของแม่บ้าน และสมาชิกที่เป็นหญิง เพิ่มภาระงานให้แก่

- ผู้หญิงเอง และส่งผลด้านสุขภาพอนามัย และสุขภาพจิตของสมาชิกรุ่นเด็กของครัวเรือน
9. ครัวเรือนที่มีหัวหน้ามีการศึกษาสูง มีการจัดการทรัพยากรครัวเรือนแตกต่างกับ ครัวเรือนที่มีหัวหน้ามีการศึกษาต่ำ หมายถึง การนำเอาเทคโนโลยีการจัดการที่ทันสมัยมาใช้ รวมทั้ง ทักษะคติ และความเชื่อแบบดั้งเดิมที่หมดไปจากครัวเรือนที่มีหัวหน้ามีการศึกษาสูง
 10. ปัจจัยอันเป็นสาเหตุพื้นฐานของความยากจนในกลุ่มชาวบ้านทั้งสองชุมชน คือ การไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง อันมีสาเหตุมาจากมีฐานะยากจนอยู่เดิม การขายที่ดินให้แก่นายทุน ความไม่ขยันขันแข็งและตกเป็นทาสอบายมุข
 11. ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนมากขึ้น เมื่อความเจริญเข้าสู่ชุมชน เช่น ช่วยงานศพ งานแต่งงาน ฯลฯ ต้องช่วยมาก อาหารกินเล่นของเด็กราคาแพง และมีหลากหลายต้องซื้อเพื่อเอาใจเด็ก และไม่มีเวลาปลูกผักสวนครัว ไม่มีผักพื้นบ้าน ต้องจ่ายค่าอาหารสูง ฯลฯ
 12. การปลูกพืชผักเศรษฐกิจ ยาสูบและลาบย ทำให้ไม่มีพืชผักพื้นบ้าน ทำให้ทุกครัวเรือนต้องพึ่งพาอาหารจากตลาด
 13. รายได้ที่ได้จากการเกษตรกรรมของชาวบ้าน ขึ้นอยู่กับชนิดของพืช ชนิดของดิน และการเจริญเติบโตของพืช รวมทั้งความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ ในหมู่บ้านที่มีที่ดินที่เหมาะสมกับการเกษตร และมีน้ำเพียงพอ การตัดสินใจในการจัดการด้านการเกษตร ย่อมแตกต่างไปจากหมู่บ้านที่แห้งแล้ง
 14. ชุมชนบ้านปากกองมีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงมากกว่าป่าดง เริ่มถอยห่างออกจากอาชีพเกษตรกรรม มีประชากรที่มีการศึกษาสูงเพิ่มขึ้น มีการใช้ชีวิตที่เป็นผู้บริโภค (สินค้า) มากขึ้น คือ มีชีวิตแบบเมืองมากกว่าชนบท

ข้อเสนอแนะ

1. การทำการศึกษาวิจัยในชุมชนใกล้เมืองหรือชานเมือง ควรปูพื้นฐานทำความเข้าใจกับชาวบ้านเป็นระยะเวลานานเพียงพอ ทั้งนี้เพราะผลของความทันสมัยในระบบทุนนิยม ทำให้ชาวบ้านบางคนขาดความไว้วางใจคนแปลกหน้า ไม่ยอมมาให้พิก และให้ข้อมูล ด้วยเกรงจะเป็นคนร้าย
 2. ควรศึกษาวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ของชุมชนที่ทำการศึกษาด้วย
 3. ควรศึกษาปัญหาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะที่ลุ่มลึก เพื่อนำไปใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ
-

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา : พลังสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท. กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2530
- กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ. การพึ่งตนเอง : ศักยภาพในการพัฒนาของชนบท กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2530
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534
- ศิรณ ใจวัชรินธุ์ บรรณาธิการ เศรษฐกิจไทย : การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา. กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2525
- ธเนศ อภรณ์สุวรรณ "ระบบทาสและอำนาจการเมืองในประวัติศาสตร์สังคมไทย" ไทยคดีศึกษา : รวมบทความทางวิชาการเพื่อแสดงมุขิตาจิต อาจารย์ พันเอกหญิง คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. กรุงเทพฯ อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2533
- นฤจร อธิธิจักระจรัส แปล โครงสร้างสังคมของชาวนาไทย กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 2526
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ และคณะ. มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางการสังคมไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2536
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. "คดีที่เกี่ยวกับรัฐของประชาชนไทยจากวรรณกรรมบักซ์ได้". วารสารธรรมศาสตร์ ฉบับที่ 12, 2526
- นิติ กลีโกศล. บ้านภาชี อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527
- ภาพร ทะวานนท์. "ผลของการออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาที่มีต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว", วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบัณฑิตแผนกวิชาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530

- พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2524
- มณี พยอมยงค์. ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย. เชียงใหม่ : โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529
- วราณี วงษา. การจัดการบ้านเรือน. กรุงเทพมหานคร : ป.โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2529
- วานิช พลวังกาญจน์. การบริหารการเงินสำหรับครอบครัว. กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์จักรกาญจน์, 2529
- วิทยากร เชียงกูล. การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย : บทวิเคราะห์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ลับกระ, 2527
- สุเกสิณี สุราธีระ และมัทนา สามารถ. ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน : บ้านจิว ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2527
- สนิท สมัครการ. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2525
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. สังคมวิทยาชนบท : วิธีการวิจัยทฤษฎีและการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย. ขอนแก่น : ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2524
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทาน. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนสองแห่งในจังหวัดขอนแก่น : หมู่บ้านอัมพวันและหมู่บ้านคานแก่นคูณ. ขอนแก่น : ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์, 2527
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทาน. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนชาติพันธุ์สองแห่งของจังหวัดกาฬสินธุ์ : การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี. ขอนแก่น : ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2528
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. ล้านนาในมิติทางวัฒนธรรม. เอกสารประกอบการบรรยายวิชาสังคมและวัฒนธรรม ภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2527

- อภิชาติ ทองอยู่. ทิศนะว่าด้วยวัฒนธรรมชุมชน ทางเลือกใหม่ของงานพัฒนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่ง
เรืองสาส์นการพิมพ์, 2527
- อัษฎสิทธิ์ สุสายัณย์. ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524
- ม.ร.ว. อุดิน รพีพัฒนีย์. สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2535-2416 แปลโดย ม.ร.ว. ประกาย
ทอง ลีวิสุข และ พรณี สุรางบุญมี กรุงเทพมหานคร : พิมพ์, 2521
- Gray, Jennifer. The Road to The city : Yong women and transition in
Northern Thailand. Thesis submiHed for the degree of Doctor of
Philosophy. Macquarie University, 1990
- Janlekha, Kamol odd. A Study of the economy of a rice growing village
in central Thailand. Ph.D. dissertation. Cornell University.
Published by Ministry of Agriculture, Bangkok. 1955
- Kingshill, Konrad. Ku Daeng, The Red Tomb : A Village Study in Northern
Thailand. 2nd ed., rev., 1965
- Moerman, Michael. Agricultural change and peasant Choice in a Thai Village.
University of California Press, 1968
- Norman, David W. The Farming Systems Approach : Relevency for the small
farmer. East Landing, Michigan : MSU Rural Development Paper
No. 5., 1980
- Potter, Jack M. Thai Peasant Social Structure. University of Chiango Press,
1976

Rogers, Everett M. Diffusion of Innovation, (New York) The Free Press,
1968

Sharp, Lauristom., Hauch, Hazel M., Janlehha, Kamol and Teretor.,
Robert B., Siamese Rice Village : A Preliminary Study of Bang Chan,
1948-1949 Bangkok Cornell Research Center, 1953

Tonkimyong, Uraiwan. The position of women and their contribution to rural
productivity effects : a case study of Chiang Mai Thailand, M.A.
Thesis Asian Institute of Technology, 1976

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	เบ็ญจา อ่อนท้วม
ตำแหน่งทางวิชาการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์
การศึกษา	ร.บ. (เกียรตินิยมอันดับสอง) จุฬาฯ สค.ม. จุฬาฯ
งานวิจัย	"เพื่อชีวิตที่ดีกว่าของโสเภณี" "ทัศนคติและค่านิยมของเยาวชนสตรีชนบทในการครองชีวิต : กรณีศึกษาในสองชุมชนภาคเหนือ
งานประจำ	สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ
งานที่สนใจ	ผู้หญิง พุทธศาสนา ชนบท สิ่งแวดล้อม